

DOM IN SVET

LV.

ZBORNIK

XXI.

1943/1

M E S T N A HRANILNICA LJUBLJANSKA

SODNO DEPOZITNI OD-
DELEK, HRANILNIKI,

TEKOČI RAČUN. - PUPILARNO VARNA!
IZPLAČUJE »A VISTA VLOGE« VSAK ČAS,
»NAVADNE« IN »VEZANE« PO UREDBI.
ZA VSE VLOGE IN OBVEZE HRANILNICE
JAMČI MESTNA OBČINA LJUBLJANSKA

LJUDSKA KNJIGARNA d. z o. z. V LJUBLJANI

PRED ŠKOFIJO 5 — MIKLOŠIČEVA CESTA 5

**PODRUŽNICA:
NOVO MESTO**

ZALOŽNIŠTVO - SORTIMENT

Knjige v domačem jeziku vseh panog -
Italijansko, nemško in drugo tuje slov-
stvo vseh področij - Liturgične knjige -
Cerkvena in svetna glasba - Cerkvene
in davčne tiskovine - Strokovne,
znanstvene in modne revije

»NAŠA KNJIGA«
»DOM IN SVET«
Zahtevajte naš vestnik!

P A P I R N I C A

Papir vseh vrst - Šolske
in pisarniške potrebščine
- Devocionalije - Kipi,
nabožne in umetniške slike -
Keramika, aktovke, mape itd.
P o s l o v n e k n j i g e

D O M I N S V E T

ZBORNIK

I

LETNIK LV.

1943-XXI

64464

Uredil: Tine Debeljak

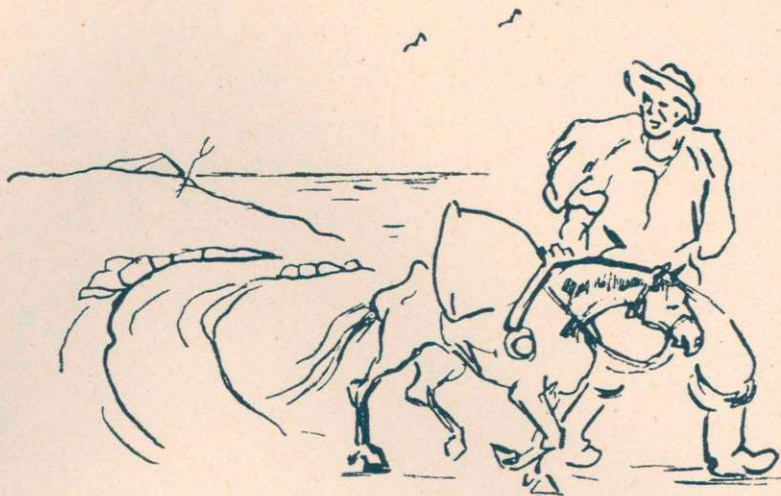
64464

L 14. XI. 1946 / 2413

Izdaja ga konzorcij, v katerem so: dr. Joža Lovrenčič, Mirko Javornik,
dr. Stane Mikuž, Severin Šali, dr. Tine Debeljak in dr. Alojzij Odar
Tisk in klišeji Ljudske tiskarne v Ljubljani (Jože Kramarič)

Lojze Perko:
Osnutek k Martinu Krpanu

Adam Mickiewicz

Mojster mojstrov

Tine Debeljak

Je Mojster, ki je v zbor zbral vse duhove,
v njih spev vsa srca uglasil kot zvonove,
navil, strunár, na strune vse prvine,
udaril vanje vihre, gromovine
in eno pesem svira v večnost časa —
a svet dojel ni v spevu niti glasa...

Je Mojster, ki poslikal svod nebá je,
odraz podob odbil v vodá gladine,
vzor piramidam vrezal v vrh gorá je
in jih odlil v dnu zêmlje iz kovine,
že v veke Mojster v tem se razodeva —
a svet še ene misli ne umeva...

Je Mojster sloga: v nekaj besedi je
zajel vso snov o božji veličini,
dejanj je svojih knjigo in vizije
pojasnil z glasom, čudeži in čini,
doslej je svetu segal čez vse méje —
zdaj svet prezira ga, za brata šteje...

Pozemski mojster, kaj so tvoja sila,
podobe, kipi, tvoja izrazila?
In pritožuješ se, če kdo med brati
ti misli, del, besed ne ume brati?
Poglej na Mojstra: trpi, božji sine,
neznan in nepriznan od povprečnine!

Severin Šali

Podoknica

Poglej, dekle, nad mestom luna sije
in njen lesket poljublja v reki vale,
na tvojem oknu noč v cvetove klije
ter boža sanje, ki so v tebi spale.
Kakor čebelice svoj rodni ulj
obleta moja pesem te, metulj.

Na žarkih, ki drhtijo nam z neba,
igram svoj spev ko davni trubadur,
in čakam, da iz tvojega srca
vzbrste poljubi teh bleščečih ur.
Zdaj noč te ziblje v zibki ljubkovanj,
nasmehni se iz svojih belih sanj.

Odpri mi okna in razkrij zastore.
Jaz čakam, čaka te sladkost noči,
ko princ kraljično te povedem v dvore,
ki v njih ljubezen straži in bedi.
Šepeče mesec, s tajnostjo odet:
Glej, našla sta se pesem in poet!

Severin Šali

Balada

Rajna sestra, kdo te zopet kliče
v stari, razcveteli sadovnjak,
kjer z obstretom blede mesečine
se zamikaš ko privid v spomine?
Kdo ti vedno še tako je drag?
Komaj mrtve ustnice premiče:
»Rada slišala bi peti ptiče.«

Rajni dedek, kaj si vzel oprte
in naložil težki polovnjak?
Gorce daleč so tam onkraj hriba,
sama žalost se nad nje nagiba.
Sedi, dedek, zdaj je pot grenak.
Vame upira le oči udrte:
»Moram gledat, če ženo že 'trte.«

Rajni oče, kaj strmiš na jase,
v prazne hleve, njive, golobnjak?
Ni živine, da zaprežeš ralo,
seme v kašči je v ogorke palo.
Čutiš? Dim gorišča polni zrak!
S hladno roko gre čez moje lase:
»Veš, moj sinko, rad bi božal klase.«

Rajna mati, kloneš med plotovi,
tvoja vas je črn okostnjak.
Težki molek ti polzi med prsti,
iščeš vnučke? So zabiti v krsti.
Pojdi, lezi! Tuli volkodlak.
Mati vzdihne: »Stražim nad grobovi!
Moli, sinko: mrtvi so zvonovi.«

Stanko Kociper | Peter Kóšjak

Povest o dobrem starcu.

I.

Ko je Petru Košjaku umrla žena Dorika, je ostal sam. Od kraja ga je sicer samevanje nekoliko paralo; na ženitev pa ni več mislil.

»Vsi bi se mi smejali...«

Ko pa je bil že star kot vrbáča! Če ni držal rok prekrižanih na zaledju, so ga vlekli naprej, kot da bi imel izposojene.

»Na-a; pa res ne more biti iz tega nič,« si je samemu sebi dopovedoval, čeprav mu je bilo zavoljo samote hudo. Kdo se le ženi tako star?»

Zato je to misel povsem opustil.

Vrhovljánske babe, ki so se hotele polakomniti Košjakove hiše in zemlje, katera se je spuščala pod njo dol do velike ceste, so sicer malo mislile na smeh, ki bi ga bile deležne, če bi mogle starega kako preonegaviti za ženitev, in so ga od kraja obletavale kot ose. Peter Košjak pa se jih je tako vztrajno otepal, da ga nobena ni mogla pičiti. Potlej so se tudi babe naveličale in Peter Košjak je imel mir.

V sredini tesnega pobočja, ki se je vzpenjalo iz veličánske grabe strmo proti Jeruzalemu, je imel hišo. Velika ni bila. S hlevom in straniščem vred, ki je bilo poslonjeno ob listnjak, je bilo poslopje dolgo za dva senena voza ali kakšno ped več. Kadar je bilo slivje naokrog v polnem cvetju, jo je bilo kar težko opaziti. Le kadar je popoldne preko Cerovca usipalo sonce svoje ščemeče bogastvo, so se zasvetila drobna okna vse dol do ceste v grabi.

Zemlje pa je Peter Košjak imel ravno toliko, da ni bil ne pravi želár, pa tudi pravi goričánc ne. Za hramom se je stegoval do vrha jezik goric, ki se je proti koncu tako zožil, da ga je senca visoke topoli na vrhu vsega ohladila. Če je bila srednja vinska letina, je na Zádgravčevi preši na oni strani grebena nastiskal do deset veder mošta, ki ga je potem v puti na hrbtu znosil domov. Ker je bila z vrha zemlja peščena, je gorice lahko sam počasi okopaval. Tako je izkupiček za mošt zadoštoval za stroške, ki jih je imel z vinogradom.

Pod hramom je na strmih plazutah delalo senco gosto nasajeno sadno drevje. Ko so bile na sprotoletje slive, jablane, hruške, češnja, kutina, dren, bezeg in breskve v mladem cvetju, se je na Košjakovem bregu prelivalo toliko čudovitih barv kot o proščenju na velikem oltarju pri Jeruzalemu. Ko se je jeseni sadje jelo trebiti, se je trkljalo daleč v dniko do studenca, ki je žuborel izpod gloga na robu javorovega gaja. Zjutraj ga je pobiral in pokladal prašičku, ki je spočetka imel hudo skomino, pozneje pa se je že kar privadil; pa tudi sadje je bilo zrelejše. Odkar je umrla Dorika, Peter Košjak jabolčnice ni dosti prešal. Težakov ni skoraj nič potreboval — razen orača — zase pa je obdržal vedro vina, ki mu je bolj teknilo.

Po vijugasti, ozki poti je prišel skozi slivje v grabo, kjer se je kot rejen trebuh kraj travnika napenjala njiva. Tu so se menjavali — eno

leto od zgoraj navzdol, prihodnje od spodaj navzgor — postat krompirja, tri postati koruze in do deset ogonov pšenice. Samo orača je moral naprositi. Posejal, zasadil, okopal in obsipal je koruzo in krompir tudi po Dorikini smrti sam. Ko je v rožniku sonce cedilo naravnost navzdol pekoče zlato, je sinjino pšenice pestril še živoplav grahor in kot dekliška usta kipeč mak. To je čudežno lepo odgovarjalo sveži zelenini travnika, kjer so se iskriale drobne Marijine solzice, iskrice in zlatice. Če je Peter Košjak sedel na kup gramoza kraj ceste in pogledal proti Jeruzalemu, si je moral zasenčiti oči, toliko je bilo blažene lepote raztresene po njegovem ozkem gruntu od topoli na vrhu pa do bele ceste. Kar zatrepetal je:

»Kako je to lepo... Moje...«

Zato si je tudi vedno znova dopovedoval:

»Pa res ni nobena baba vredna te zemlje...«

Čim bolj si je ogledoval pisano vzpetino, tem močnejšega se je čutil. Prav zares skoraj za ženitev goden se je zdel samemu sebi. Postajal pa je tudi tako ljubosumen na zemljo, da je kar pesti stiskal:

»Nikdar... V jamo me ne bo nihče potiskal. Kdor bo vreden, bo že dobil.«

Zavoljo dolgočasje mu tudi ni bilo treba iskati ljudi.

Če je sedel na podstenju in pafkal iz pipe, je zrak tako živo pel, da vseh napevov še slediti ni mogel.

Med drevjem so se vrtinčili metulji, kakor da je dišeča sapa odtrgala nekje pisano cvetje, da bi se Petrov pogled poigraval z njim.

Veverica je obsedela na češnjevi rogovili in si s prednjima tačkama tako ljubko gladila mustače, da so tudi Petra Košnjaka zasrbeli in jo je posnemal. Potem sta se spogledala in razumela. Peter je šel v hram, poiskal na dnu omare debel oreh, sedel na rob podstenja in ji mežiknil:

»Saj vem, kaj te boli...«

Potlej je zacmokal in veverica se je v loku spustila naravnost na Petrove rame, da mu je z repom odkrcnila klobuk na stran. Po prsih se mu je spustila v naročje in iskala oreh. Ko ga je privlekla izza róbače, je hotela zopet na češnjo. Peter Košjak pa jo je ujel za rep in ji dopovedoval:

»Na Krúmpičev oreh nikar ne hodi! Boš videla, da te bo pes... Oreh je preveč na samem. Ne boš mu ušla...«

Veverica je pomislila in mežiknila. Med šapicama je zavrtela Petrov dar, si ga naložila in odskakala nekam v slivje in naprej v šumo. Peter pa se je muzal.

Ko se je s topol spustil na bregove veter, so zazvonili klopotci tako slovesno in mogočno kot množica bobnečih zvonov. Med vrhovi so se lovili odmevi in v trepetajočih vzklikih prinašali na Košnjakove plazute pozdrave dozorevajočega grozdja. Duh po sladkem zorenju je polnil zrak. Če so zacingljale sinice, se je zdelo, da so se opojne dišave zgostile v zlate kristale in padale na srebrne zvončke, ker je po vsem sončnem bregu drobno pozvanjanje odpevalo sozvočju klopotcev.

Peter Košjak je trepetajoč vzdihnil:

»Moj zlati breg...«

Prav sam je živel v ozki grabi, ki so jo od ene strani zapirale dehteče gorice, od druge pa javorov gaj. In vendar je bilo toliko življenja okoli njega! Čebele so zumljale neutrudno medeno vižo, metulji so plesali med drevjem, za studencem pod glogom pa se je zvonkogrlji ščinkavec posmehoval žuborečemu izviru.

Ob nedeljskih popoldnevih je Peter Košjak sedel v travo pod tepko in nategnil harmoniko. Ko so dodelani stari prsti začutili gibke tipke, je zaplala v njem topla kri in iz mehov je vabil mladostno noreče napeve. Prelivale so se v nešteto živih spominov, da so pele, vriskale, kipele in se smejale v grabo na belo cesto in od tam naprej v svet, v mladost Petra Košjaka — —

Peter Košjak je prišel na svet ravno tako sam, kot je sedaj. Nekje za temi bregi se je rodil v slamnati kuči in starši so mu umrli, preden si jih je mogel prav zapomniti. Potem je služil in pasel; pozneje oral in vozil. Tako so delali vsi vrhovljanski fantje, katerim je bila kuča pretesna ali pa so zgubili starše. Njegova je bila samo koža in poslušnost. Le harmoniko je kmalu še pridružil svoji borni lastnini; in ta je bila pokorna njegovim čustvom. Z njim je jokala, hrepenela in norela. In harmonika mu je priigrala tudi ta — zlati breg. Lepo je znal igrati; ni bilo pravega gostovanja, če ni žgečkal tipk Peter Košjak. Na nekem gostovanju je spoznal Doriko. Ugajala mu je, njej pa harmonika in Petrove norčije; tako je prišel v senco bleščečega se Jeruzalema — na svoje. Odslej je harmonika samo vriskala, da so vozniki in popotniki v grabi na cesti postajali. — Samo dvakrat je harmonika še jokala. Ko mu je ostal edini sin nekje v veliki vojni in ko je umrla Dorika. Potlej je s spomini tožila, pela in se veselila. Zato jo je rad jemal v roke in se s čebljanjem ptičev poskušal v hvalnicah Bogu...

Ko je nehal, se je za Cerovcem obesilo rdeče sonce kot velik makov cvet med nemirne topoli. Peter Košjak je šel v hram. Ko se je vrnil, da bi opravil pri šeki v hlevu in pri prašičku v svinjaku, je velikanski mak že odcvetel in se osipal za škrlatno obzorje.

Potem so od nekod priletele vrane. Tiho so sprhutale v javorov gozd. Samo daljni klopotec je udaril zadnje udarce in prepustil pesem večernemu zvonu pri Jeruzalemu.

Ko je Peter Košjak legel, da bi spal, je v glogovem grmu nad studencem ščinkavca zamenjal slavec, ki je pel prihodu noči.

II.

Po travnikih za lesovi so se Marijine solzice posušile in se v vetru izgubljale v travi. Kosi so pripeljali že druge mladiče iz gnezda in jih za zelenimi koruzami učili žvižgati. Stari so pričenjali s preprostimi žvižgi in jih stopnjevali do grgrajočega prelivanja, mladiči pa so poskušali za njimi. Pa ni šlo; zato so bruhali množino pogrkujočih in piskajočih glasov v takšni mešanici, da je postalo stare umetnike sram in so jim mašili rumene piščali z mastnimi črvi.

Peter Košjak je zbil koso. Sedel je na klepáč in jo na bâbici z enakomernimi udarci tenil. Ko se mu je zdelo, da je rezilo zadosti strupeno, jo je nabil na ratíšče, zataknil za pas vodér z oslo in šel v grabo.

»Gosta trava je,« je mislil. »Če jo podrem nocoj do vrbáče, ji bom jutri zjutraj komaj kos. — Star sem...«

Ko pa je prišel v grabo, je bilo sonce še previsoko in trava presuha.

»Počakam, da se bo senca splazila s ceste do potoka.«

Sedel je kraj koruze in si naložil pipo.

Zrak je bil poln poletnih vonjav in je trepetal s ptičjim žvrgolenjem. Nekje za hrbtom se mu je oglašala prepelica in na vrbači je kos zopet učil mladiča. Na drugi strani potoka je Krumpičev pastir pasel krave in posnemal kosovo zavijanje:

»Fi fiii... Fiuuufiiii...«

»Ne znaš,« mu je zaklical Peter Košjak.

»Pa vi dajte, če znate bolje,« se je odrezal.

Peter Košjak je oslinil in zaokrožil ustnice, pocmokal in zažvižgal tako čudovito, da pastir ni mogel razločiti, ali se je oglasil stari kos ali je zares žvižgal Peter Košjak.

»Saj niste vi.«

»Na štor stopi in sem glej!«

Pastir je stopil na štor, Peter pa je nastavil pred usta dlani in tako lepo zažvižgal, da je celo kos onemel.

»He, he, zdaj verjameš?«

»Pa zares znate.«

Peter Košjak, ki so mu po Dorikini smrti delale družčino samo krilate pevke po sadovnjaku in krotka veverica, se je tako naučil koso-vega žvižganja, da je menda zares celo lepše zažvižgal kot ptič. Mladič je namreč takoj po njem povzel in vižo kar dobro odžvižgal.

»Vi bi ga menda zares naučili pesmi žvižgati...«

»Kje pa si to čul,« se je delal Peter Košjak nevednega.

»Pravijo, da se mlad kos hitro nauči...«

»Pa poskusiva! Katero pa naj ga naučim?«

Pastir je pomislil. Potem je otožno, mehko zažvižgal napev sirote:

Dete malo bilo,
mamo je izgubilo,
mamo je izgubilo,
mamico... — —

Peter Košjak je zatrepetal. Vzdihujoč žvižg pastirja na štoru je plapolal med vrbami ob potoku. Lovil se je v tenkih vejicah kot v nežnih strunah, od koder ga je šum sape narahlo pihal v starčeva ušesa. Po hrbtu mu je zagomazel mrzel srh in ga davil za goltanec. Praznina mladosti je zazevala v njegovem spominu. Črna kot veliki petek. Mladost brez materine ljubezni, brez detinstva. Do bolečine se je vlekel za desni mustač in stiskal ustnice.

»Je ne znate?«

»Ne-e...« se je zdrznil Peter Košjak v grenkih mislih.

»Pa je tako lepa. Kar zebe me, ko jo pojem...«

»Jo znaš tudi peti?«

»Znam.«

Sedaj se je pastir usedel na štor. Zagledal se je predse v travo in pel. Njegov glas je bil drhteč kot jok, nežen kot solze. Z bičem je drsal po cveticah in pel in žvižgal.

Peter Košjak je naslonil glavo v dlan. Z desnico je zajel Marijine solzice in jih stiskal v pesti. Ko jo je odprl, se mu je preko kocinastega lica strkljala debela solzna kapljica in se razbila med drobnimi cvetovi v dlani.

Ko je pastir za konec zopet zažvižgal, je mladi kos na vrháči boječe, trdo zažvižgal konec kitice: Ma-mi-cooo...

»Ste čuli, dedek,« se je razveselil.

»Uhm... — Bolj znaš kot jaz. Le daj!«

Fant je poskočil in žvižgal. Konec mu je že pomagal žvižgati kos. Potlej sta žvižgala in se učila, da so že oba piščali bolele. Potem pa je mladič odprhotal za starim nekam v šumo.

»Odletel je,« je bilo pastirju hudo.

»Saj ne bo nikam ušel. Lahko ga boš célo pesem naučil.«

»Potem bi on druge ptice naučil. Ne bi bilo lepo, če bi po vsej veličanski grabi ptiči žvižgali mojo pesem?«

»Zakaj tvojo? Misliš, da je drugi ne znajo?«

»Tako ne kot jaz.«

»Zakaj pa jo imaš ti tako rad?«

»Ne vem... Tako...«

»Kako pa se pišeš?« se je staremu zdelo, da ga mora vprašati.

»Janez Mirek.«

»Uhm... Torej Janko si...? — Od kod pa si?«

»Z bólfenske strani. S Koga.«

Deček je bil zgovoren in je Petru Košjaku ugajal. Zato ga je spraševal naprej:

»Kako dolgo pa si že pri Krumpičevih, da te še nisem videl?«

»Mesec dni.«

»Potem še ne služiš ravno preveč dolgo...«

»O pač. — Že dolgo. Prej sem bil v Obrežu pri Središču, še prej pa v Vodráncih...«

»Uhm... — So tvoj oča viničarski?« si je Peter Košjak kar mislil.

»Da. — Pa so umrli...«

»Tako? Kje pa so mati zdaj?«

»Pri očetu,« je fant preprosto odvrnil.

Petru Košjaku se je zdelo, kot da je stopil sam predse. Z velikimi, plahimi očmi je gledala iz Jankovega obraza njegova lastna mladost. Z vrtoglavo naglico so se odvijala dolga leta in jokajoča draž mu je privrela v usta, da je požrl slino. Kolikor jasneje se je vsega spominjal, toliko več tihe ljubezni do fanta je kipelo v njem. Vsako vprašanje, ki bi ga še stavil Janku, bi bil skeleč spomin na njegovi lastni duši.

Zato se je dvignil, smrknil, pomočil oslo v vodér s kisom in v umerjenih gibih jemal rezilu iglo. Klobuk si je potisnil na oči in zaril koso v senčno travo, da so se osipale Marijine solzice in omahnile iskrice. Težka mu je bila kosa, gosta trava in vleklo ga je v dve gube, da je stokal.

»Dedek, kositi pa ne znate tako kot jaz,« mu je zavpil Janko.

Peter Košjak se je stresel in krepko mahnil. Mahal je, kot da so se v njem znova prebudile razdane moči. Mahal je, da mu je klobuk zlezal na tilnik in se mu je s čela spustil na nos tenek curek znoja. Mišice so mu krčevito trzale in trava je hreščala in padala v plast, ki se je potegnila za njim čez travnik.

»Ne smete kose pritiskati! Samo zamahnite in podrsajte!«

Petra je zagomazela vročina. Da ne bi znal kositi? O Bog! Kje so tisti nedogledni travniki, kjer je kosila njegova mladost? Pa da bi ga otrok učil? —

Pa ni nič pomagalo. Dvakrat, trikrat je mahnil lahkotno, potem mu je zlezlo nekaj na hrbet in ga kot silna teža pritiskalo na koso. Stokal je in v prsih mu je hroplo.

»Leta,« je v nemoči spoznal.

»Dedek, grem poskušat?«

Šele sedaj ga je Peter Košjak pogledal, da bi presodil njegove moči. Velik ni bil. Imel je droben obraz, velike oči in dolge roke. Stari je vedel, da mu jih je nategnilo prezgodnje težko delo. Namignil mu je:

»Na!«

Janko je odvrigel bič, preskočil potok in pritekel ves žareč, da si ga je Peter Košjak lahko od blizu ogledal. Kot pravi kosec je nabrusil, pljunil v dlani in v lepem loku je pisnila kosa skozi pisano travo, na katero je prinesla senca roso. Nič ni hreščala trava; le zamolklo je šumelo pred Jankom in kosa je tenko zvenela kot radosten odmev vriska. Tako rada mu je rezala, da je fanta kar vlekla za seboj. Kot možak je pohvalil Petra:

»Koso pa imate!«

Potil se kajpada je; toda kosil je lahkotno, kot da bi po zraku mahal.

»Koliko let pa prav za prav imaš?« ga je zato Peter Košjak moral vprašati.

»Petnajst,« je Janko komaj utegnil odgovoriti. Ko je prekosil do kraja, je zahuškal, da je v lesovih zahreščalo in med goricami odjeknilo. Moško si je del koso na ramo in šel nazaj, da bi zarezal drugi plast.

»Dedek, koso imate dobro, samo košnja je trda. Težka je za vas. Kaj ni nobenega mlajšega pri vaši hiši?«

Na to mu ni ničesar odgovoril. Povšeči mu je bilo fantovo možakar-sko golčanje, pa da ga je tako domače in zaupljivo imenoval dedka. Popravljal si je ogenj v čedri in si Janka postrani ogledoval. Kar same od sebe so mu stisnjene ustnice lezle v nasmeh. Moral ga je pohvaliti:

»Para; dobro kosiš... — Kdo te je naučil?« je kar tako vprašal, dasi je predobro vedel, kako se takšnele pastirske sirote uče dela.

»Za krave sem moral vedno kositi. Pa sem se naučil. — Veste, dedek, orati tudi znam.«

»Uhm...«

Janko se je naslonil na ratíšče in gledal v tla. Kakor da bi bil v tem višek njegove sreče, je vzdihnil:

»Tako rad bi že bil hlapec! Saj znam vse delati. Saj tudi Krumpičevemu hlapcu konje počešem; voziti pa ne smem. Pa še tepe me. Vedno mi potiskajo pastirski bič v roke, da me je kar sram. — Ko bom hlapec, bo meni tudi pastir moral pomagati česati in kidati...«

»Tako? Hlapec bi rad bil? — Imaš veselje z zemljo?«

»Ste vi že kdaj orali?«

»Nekaj malega že,« se je Peter Košjak muzal.

Janko si je potisnil čepico na stran, fantovsko pljunil skozi zobe in zamahnil z roko:

»Sem si mislil. — Če bi le vedeli, kako je to lepo, kadar se za vami zemlja odpira! Potem ne bi spraševali... — — Dijo, hi... Za člen globlje... Otočiti v tretjo luknjo... Ko se odpira zemlja navzdol, zopet za člen više, da se brazde ne zasipavajo... Ah!...« je kar kipel, skakal in kazal, kako je treba orati, da je prav.

Peter Košjak ga je gledal izpod krajcev in užival fantovo pripovedovanje s skrito radostjo in trpkostjo.

Koliko je takih osirotelih mladičev, ki jim je tuja zemlja dihnila v duše pozdrave umrlih mater! Koliko jih je, ki jim je zemlja namenila svojo moč — in to je nekaj neizmerljivo velikega —, pa ji v dajanju svojih sil vračajo ljubezen neutešeno. Vse življenje ji služijo kot iz zaklete zvestobe, pa se lačni in nepotolaženi pokladajo v njen dišeči objem in jo s trohnenjem svojih kosti gnojijo za druge. Samo majcen, majcen košček bi zadostoval, da bi bil ta greh z obličja čiste goričke podobe izbrisan. Tako pa gre iz gosposkih kuč lačna in žejna ljubezen pod zemljo, da puhti vsa drhteča naproti tistim, ki pridejo za njimi, da jo zopet ponesejo s seboj v jamo, dokler se znova ne pomladi in roma med petjem vinjenih in stoki zmučenih dalje — od deda na pravnuka...

Peter Košjak se je ozrl v breg. Zelena senca se je že igrala z listi na robniku javorovega gaja. Za Krumpičevim mlinom niže dol se je oglašala kukavica, kot da bi se z otroki igrala. Od goric se je odbijala sinja lepota in se sprijemala z globino nebesa, ki se je bočil izza jeruzalemske cerkve. V jagnedih so cvrčali škorci in po slivju so se spravljale spat sinice, ki jim je bilo predolgo čakati do večernega zvonjenja, pa so si same s kristalnimi grli zvonile uspavanko. Na vrhu grebena je zrak še cvetel; Petru Košjaku pa se je zdelo, da puhti iz goric mogočen čar. — Res je: kdor ga je enkrat okusil, je začaran. Gorje pa mu, ki bi mu ga hotel vzeti! Zvestoba in ljubezen njegova bi se spremenila v strupeno sapo, ki seje pred seboj prekletstvo; že pogled njegov bi osmodil zelenje in mladje do tretjega rodu... Janko Mirek je eden izmed neštetihi!

Peter Košjak je že slišal, kakor da je gori izpod goric samo od sebe zaklicalo z močnim glasom: Daj mi ga! On pa se je zganil v mislih in fanta vprašal:

»Tak torej rad orješ? — Ko mi bo treba jeseni zorati, bom tebe prosil,« se je nasmehnil.

»Še ne bom hlapec...«

»Ko boš naučil kosa žvižgati, boš menda že hlapec?«

Pomislil je, si zafrkal brke in zamišljeno dejal:

»In če ga boš naučil žvižgati celo svojo lepo pesem, boš menda imel že svojo zemljo...«

»Dedek,« je vzkipeł. »Dajte mi roko, da bo to res!«

Tako živo se je zagrizel v starčeve besede, da je zaradi prečudežne misli ves trepetal, ko mu je silil roko.

Tedaj se je semkaj od potoka razleglo hreščeče lomastenje. Janko je pozabil na krave, ki so se mastile s sladkim zelenjem mlade koruze.

»Jezuš,« se je prestrašil.

Peter Košnjak se je nasmehnil in ga podražil:

»Viš, še pastir nisi Bog ve kaj; pa bi rad bil že hlapec...«

Janku so se ulile solze, ko je skočil čez potok in podil krave z njive.

»Sedaj me bo gazda nagnal... O-o-o—«

»Pa k meni pridi,« mu je zaklical Peter.

»Kje pa ste doma?« je skozi solze vprašal.

»Kar tu na bregu; za šumo...«

»Bom prišel,« je še zavpil. Potlej pa je kravam z bičem namazal rebra in jih ob zajezi podil proti mlinu in čez lesen mostiček med vrbačami domov.

Petru Košnjaku se je zbiralo v glavi preveč dobrotnih misli, da bi mogel ta večer umoriti le še eno bilko. Naložil si je koso in se kraj klasujoče pšenice spustil v breg.

Sinice so že utihnile. Le kovaček si je nekje globlje v gozdu žvižgal spanec, po grabi pa je odmevalo Jankovo vpitje in zmerjanje, s katerim je častil krave. Z brega se je oglašalo kruljenje lačnega prašička in krava je zatrobila kot hripav godec. Peter Košnjak pa se ni mogel izmotati iz premišljevanja in je rekel:

»Že grem... Že grem...«

III.

Gazda Krumpič Mirekovega Janka zavoljo popašene koruze ni spodil. Zadovoljil se je z nekaj udarci, ki mu jih je z bičjakom naklobasal čez pleča; in zanj je bilo opravljeno. Janko pa je tudi bil kar zadovoljen s tem; zakaj tako mu je le še ostalo upanje, da bo — hlapec. Na krave je poslej bolj pazil; le kadar je zagledal kosa, je žvižgal, da so ga kar ustnice bolele. Mladi kos je v resnici čez nekaj dni že kar dobro zažvižgal začetek napeva:

Dete malo bilo...

Le naprej mu še ni šlo. Vedno je preskočil kar na konec in zasekal:

Ma-mi-cooo...

Pa Janko se zavoljo tega ni jezil. Za trdno je upal, da bo kos počasi tudi sredino kitice dojel. Toda za to je vendar še čas; za hlapca pa bo menda že kar zadostovalo. Mislil je, da bi bilo dobro, če bi dobremu staremu dedku, ki ga je k temu napotil, naznanil.

V nedeljo popoldne se je napotil h Košnjaku. Za zajezo je šel kraj šume po grabi navzgor. Na pokošenem travniku se je kos s vso težo postavljaj na kljun in brskal za črvom. Pri splavu, kjer so ob nalivih dvigali zatvornico, da ni voda drla preko zajeze na Košnjakovo njivo in po travnikih, je postal, vrgel ribam nekaj drobtin iz žepa in po-žvižgal kosu, ki se je vzpel, prisluhnil in ponovil. Potem sta si žvižgala in ptič mu je sledil na breg.

»Dedek,« je poklical pred hramom, ker je bilo vse tako tiho, kot da ni nikogar doma.

»Aha,« se je oglasilo od znotraj in Janko je vstopil.

»Sedaj pa sem prišel...«

»Kje pa imaš culo...?«

»Saj me niso spodili. Samo z bičjakom sem jih dobil, hvala Bogu.

— Tako bom menda res hlapec...«

»Tako...?«

»Kos že kar dobro žvižga pesmico...«

Peter Košnjak se je moral vleči za brke, da je zadržal smeh. Rekel pa je:

»Dobro, dobro...«

»Kdo pa igra pri vas v harmoniko?« je Janko zagledal mehove na omari.

»Jaz.«

Rad bi ga nagovoril, da bi kaj zaigral, pa si ni upal; zato je obrnil pogovor drugam in vprašal:

»Kje pa imate vse domače?«

Za odgovor mu je Peter Košnjak pomežiknil, naj stopi za njim ven. V omari je pobral oreh in stopil na predokna. Roke je naslonil ob bok in zaklical:

»Jaka...«

»Jaka imate? To pa ni lepo ime.«

Peter je še enkrat zaklical, da se je odbilo preko velikanske grabe, in pocmokal z ustnicami. Neslišno je priskakala na češnjevo rogovilo veverica, se usedla na rep in se s pogrskovanjem javila. Peter Košnjak je še enkrat pocmokal in pokazal oreh. Veverica se je z enim skokom pognala Petru na ramo, zasmrkala in splezala na konec roke po oreh. Janko je kar poskočil; od vzhičenja so se mu na veliko zaiskrile solze. Veverica si je oreh naložila in odšla nazaj na češnjo.

Tako je Janko Mirek spoznal, da je dedek sam.

»To je tako lepo! — Dedek, vi pa morate biti zares dober človek!«

»Viš, to so moji domači,« je rekel Peter Košnjak in se skobacal v travo. »Pa gújdek v hlevu in šeka... Pa breg. Tam gori pri jagnedi se začne in polzi dol do ceste; vidiš... Ko mi je dolg čas, sedem sem v senco, nastavim ušesa in se s svojim bregom pogovarjam. — Ko v grabi

zori silje, se murni in kobilice poskušajo s prepelico v pšenici, da težko klasje kar pleše od veselja, ko po grabi potegne sapa. Iz goric vriskajo črički in žgečkajo rozge, da so grozdki sočnejši. Jaz pa jim zaigram na harmoniko, da je še veseleje. Kaj? Viš, ves ta breg so moji domači...

Janko Mirek je s pogledom sledil Petrovemu pripovedovanju. — V grabi se je smejal mak, da je njegov rdeči smehlaj kar v oči bodel. Z grahorjem se je oprijemal in se lovil s plesočim vrvenjem klasujoče pšenice. Po zraku so se premetavale lastovice, da so se iskrili njih beli trebuh, kot da bi mežikale igrive oči. — Janko Mirek je čutil, da bi se tudi on znal z bregom pogovarjati.

Ko je neko nedeljo zopet prišel, mu je Peter Košjak pomignil in šla sta za hramom v vrh. Pri prvem kolu se je starec ustavil. Odmaknil je poškopljen list in na trsu je zablestelo napeto grozdje.

»Poskusi!«

Še nikdar nihče ni Janku tega rekel. Ko je bil še pri materi na Kogu v gosposki kuči, kjer so imeli toliko goric, da jim niti kraja ni mogel videti, je moral ukrasti jagodo. In še takrat je dobil vedno po parkljih, če so ga drugi otroci izdali. Ko je pastiroval, mu je bilo dano samo o bratvi. Pa ne, da bi si smel takole utrgati jagodo, svežo in blestečo. Iz pute so mu nametali v predpasnik na pol zmečkano grozdje, da se mu je mošt cedil skozi platno in so se mu prsti sprijemali. Sedaj Janko ni mogel storiti ničesar drugega, samo z drhtečim glasom je hvalil Petra Košjaka.

»Dedek, kako ste dobri!«

In v tem je bilo obseženo vse in Peter Košjak, ki je bil viničarski in pastir, je razumel.

»Je dobro?«

»Joj, dedek...!«

»Viš, to je sad goričke zemlje. Ni slajšega sadu na svetu! Če mi da kdo grad v zameno in me od tod spodi, se vrnem... Za to se izplača delati; kaj?«

Potlej sta šla naprej. Janko se je nehote oprijemal kolja, kot je delal Peter Košjak. Čim više sta šla, tem silneje je v fantovo notranjost pronicala pobožnost in drhteča tesnoba. Ni razumel, kaj to pomeni; le dražilo ga je, da bi pokleknil in strašno grizel zemljo, ki je rodila grozdje. Premlad je bil, da bi mogel samo pomisliti, da bi bilo kdaj to njegovo, kar je Petru Košjaku še več, kot je čutil on. Premlad je bil in predober, da bi mogel ta hip le zaželei, da bi bilo to, kar je Petrovo, njegovo. Saj bi potem Peter Košjak moral umreti od žalosti. In dedek Peter Košjak je vendar tako zelo dober kot sladka grozdkova jagoda! Janko Mirek bi bil potem zares čisto pravi hudodelec!

Ko sta prišla na vrh, se je odprla pred njima prečudežna podoba iz pravljice.

V nedogledno neskončnost so se izpodrivale zoreče gorice prečudežnih barv. Le zrak nad njimi je plavo cvetel in trepetal med neštetimi jagnedi, da je poganjal iskreče se vetrnice klopotcev. — Marija, koliko sladkosti mora biti na tej gorički zemlji, če je ena sama jagoda iz goric

Petra Košnjaka tako rajsko sladka! Prav, da jo váruje toliko zvonikov po bregéh!

Janko Mirek si je moral zasenčiti oči, da ga ne bi sončna lepota oslepila, in šele sedaj je boječe, pa vendar nezadržno požel, da bi samo drobec v tej lepi neskončnosti bil njegov, da bi se pogovarjal z njim kot dedek Peter Košnjak. Pa to se mu je zdelo tako lepo, da ne bi moglo biti nikoli res. Zato je trepetal.

Peter Košnjak pa je gledal po svojem bregu navzdol. Med koljem so bile razpete tanke pajčevine in so se svetile kot angelske strune, na katere pojejo črički v čast božjo. Pisani metulji so se spreletavali nad goricami in Petru Košnjaku se je zdelo, da čuje, kako na rahlo, tanko zveneče udarjajo z letancami ob napeti nebeški svod.

Bolj zase kot Janku je ugotovil:

»To je gorička zemlja...«

Janko pa ni vedel, kje se mu je v notranjosti utrgalo in priplavalo na jezik:

»Kako ste vi srečni, dedek...«

Stari je povetil oči, prijel fanta čez ramena in ga stresel:

»Mogoče boš ti tudi... Mogoče... Boš...«

»To pač ne bo nikoli...«

»Le hitro uči kosa žvižgati!«

Kakor v pritrditev je nekje v grabi za hramom v dišečem Košnjakovem slivju poskušal kos, če si je zapomnil še kaj sirotine pesmi. Ker ni šlo, je klical siroto na pomoč...

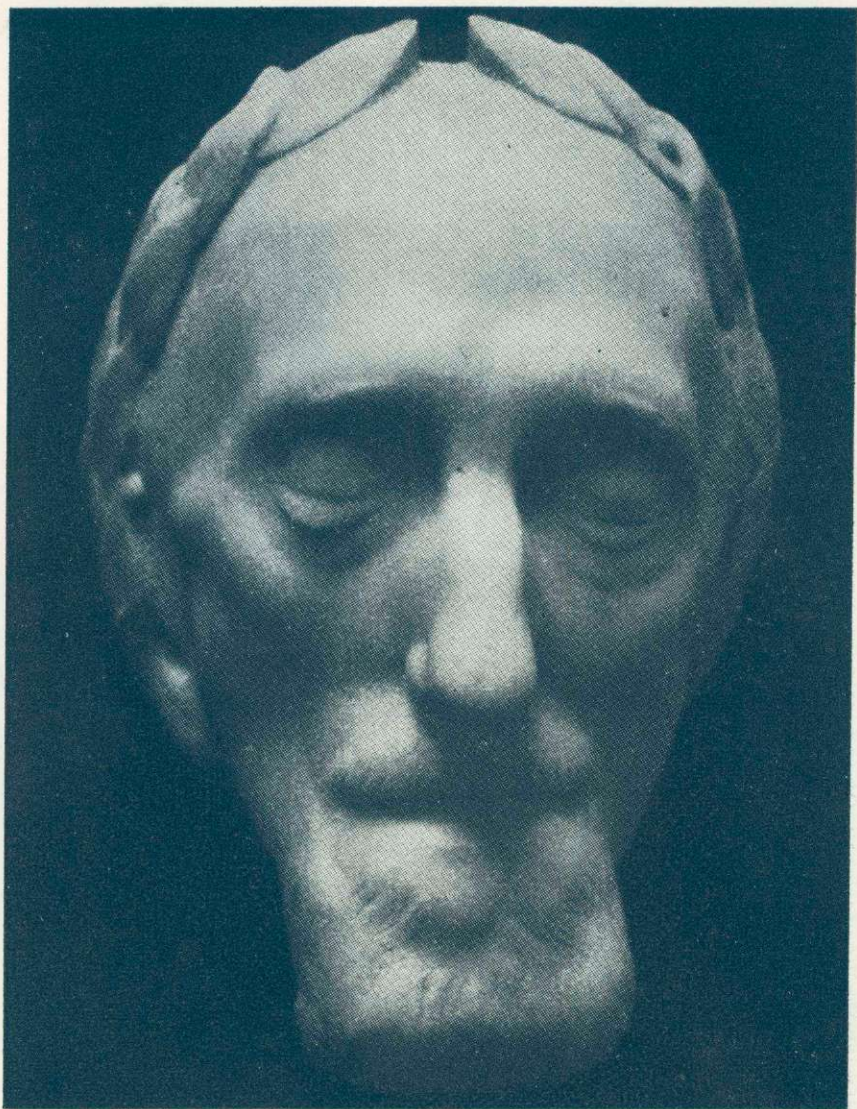
IV.

Peter Košnjak in Janko Mirek sta postala velika prijatelja. Mnogo prostih ur je Janko presedel na senčnih predóknih pri dedku, ko mu je pripovedoval tako čudežne zgodbe o gorički zemlji, da je potlej moral mnogo o njih premišljevati. Včasih je Peter Košnjak tudi harmo-niko nategnil, kar je bilo tako prijetno, ker je znal igrati same lepe viže. Janko Mirek je mislil, da bi moral dati pastirovanju v veličánski grabi slovo, če ne bi bilo Košnjakovega dedka, s katerim sta se pogovarjala in ki mu je znal tako živo utrditi upanje, da bo hlapec. Tako rad ga je imel, ker je bil tako lepo srečen na svojem bregu, da mu je moral vedno kaj pomagati. Ko je moral za Krumpičeve v štacuno, se je vedno oglasil prej tudi pri dedku, da mu ne bi bilo treba po trdi cesti klafrati po sol. Večkrat mu je prinesel v puti vode na breg, travo mu je nakosil za šeko in v Krumpičev mlin mu je nosil, pa še mlinarja je pregovoril, da dedku ni jemal merice. Spoznal je, da ga ima tudi dedek rad, in to mu je bilo v veselje. Na Košnjakovem bregu se je tako udomačil, da mu je že tudi veverica skočila za vrat in ga žgečkala po dlani; prav tako kot dedku.

Na kosa kajpak Janko Mirek ni pozabil. Zakaj še vedno je bil prepričan, da je od tega odvisno, ali bo oral z ritastimi Krumpičevimi

Sl. 1. Rihard Jakopič: Slovenska Marija. (Last g. Weilgunya)

Sl. 2. L. Dremelj - F. Smerdu: Posmrtna maska Ivana Vavpotiča (marmor)

Sl. 3. Msgr. J. Trínko: Slap v gozdu

konji ali ne. Peter Košjak je tako rekel; in dedek že ve... Zato ga je skozi vse poletje učil in kos je bil hvaležen učenec. — —

Gorice so že čisto orumenele in se osipale. Klopotce so sneli, da so samo rogovilasti ščopi štrleli v zrak.

Nekega večera je Janko ves zasopljen pridrvel k Petru Košjaku. Stari je že spal in se je začudil, kaj bi neki bilo, da je fant tako pozno prišel trkat na okno.

»Dedek, sedaj se bo nekaj zgodilo,« je sodel.

»Kaj?«

»Sedaj se bo videlo... —«

»Ne vem...«

»Gazda je nocoj hlapca nagnal. — Minoritskim je vino vozil in se je napil ko krava. Konje je tako pretepal, da ima Šarga kožo na kolku presekanjo. Gazda se je zelo kregal, hlapec pa je tudi njega mahnili; pomislite... — Sedaj mora takoj oditi... Jezus, če bom sedaj jaz postal hlapec?«

»Zdaj se bo res videlo...«

To noč Peter Košjak ni mnogo spal. Vedno je moral misliti na Janka. Pa še čuk ga je dražil, ker je kihal nekje na tepki. Ko je vse dobro premislil, je zaspal in sanjalo se mu je, da sta se mu prikazala Dorika in sin in mu nasmejana odobravajoče mežikala. Mislil je, da je to dobro znamenje, in se je drugo jutro napravil h Krumpiču.

Za mlinom je pasel Janko in, ko ga je zagledal, je zaklical:

»Kam pa, dedek?«

»V štacuno,« se mu je zlagal in pljunil, da laž ne bi škodila.

»Pa bi počakali; bi šel jaz popoldne.«

Stari je mislil: »Ti zlati čehák,« in šel z rokami na zaledju naprej ob zajezi in med vrbáčami.

Pri Krumpiču je v hlevu hlapec čemerno zlagal cunje v zaboj in se Petru Košjaku ni zahvalil, ko mu je prinesel dober dan. On pa je vedel, kako je s to stvarjo, in je šel naprej v hram.

»Peter,« se je začudil Krumpič. »Vas pa že dolgo ni bilo naokoli.«

»Bolj doma se držim, ko me noge preveč rade ne nosijo...«

Ko je sedel, je dejal:

»Gazda, orača sem te prišel prosit... Za jutri...«

Krumpiča je kar v živo zadel. Postrani je nategnil ustnice in se za ušesom počohal:

»Ne vem, Peter, ne vem...«

»Vedno mi je tvoj oral. — Sem se kaj zameril?« je Peter Košjak napeljeval Krumpiča.

»Ah, nič. — Samo hlapec danes odide...«

»Takooo...,« se je Peter Košjak začudil.

»Veste, hudo je, kadar se na gospodarja postavi.«

»Ti para...«

»Sedaj res ne morem, Peter...«

Peter Košjak se je useknil in še enkrat potegnil za nos, si pogladil mustače in poizkusil:

»Pa bi fant... — Saj nimam velike reči,« je še hitro pristavil.

»Kako pa boste imeli zorano? — Tega ne morem...«

»Saj zna,« se je Peter Košjak zavzel za fanta.

»Kako to veste?«

»Tako...«

Krumpič se je zopet počohal, pomislil in vprašal:

»Mislite, da bi bil res za hlapca dober?«

»Boljši kot ta...«

»Pa dobro, če je vam prav. Samo mene ne kolnite, če boste imeli ogone razrite!«

Tako je Janko Mirek postal hlapec. Medtem ko je na pašniku za mlinom tiščal roke v žep in zamišljeno gledal v tla, se je brez njega uresničila njegova velika želja.

Peter Košjak in Krumpič pa sta v izbi še moževala, prigrizovala kruh in srebala žganico. Peter Košjak je mislil, da je najbolj prav, če kar vse uredi.

»Sosed, nekaj bi te še rad prosil. — Pokliči gospodinjo.«

Ko je prišla in sedla za mizo, je Peter Košjak nadaljeval:

»Prosim te, vzemi papir in piši! — Viš, star sem, nikogar nimam in nič ne vem, kdaj me bo vzelo. Nekaj moram napraviti. — Tako sem mislil, da bi po svoji smrti zapisal gruntek Janku; tvojemu hlapčiču Janezu Mireku...«

Krumpiča sta se začudila, Peter Košjak pa je nadaljeval:

»Dober čehák je, dober... Pa zemljo ima rad... to je tisto... — Sirota je, Bog pomagaj; jaz sem tudi bil... — Če pa bi se kaj pokvaril, še vedno lahko spremenim, pravim... Pa se ne bo; dober čehák je... — Tak mislim, da bo kar najbolje tako; kaj? — Ti pa bi mu bil za varuha, če bi me kaj kmalu smrt kje dobila...«

Starec je zadihal, kot da se je rešil velike skrbi, in se ozrl po sosedih.

Ko je Krumpič začel pisati Petrovo smrtno slovo, je rekel:

»Zato je fant kar naprej k vam silil?«

»Ne, Bog ne daj; še nič ne ve. — Samo tvoj hlapec je hotel biti, Bog mi je priča. — Pa še tega sedaj ne ve...«

Krumpič in žena sta se spogledala in nasmehnila in sosed je prijel Petra Košjaka za roko:

»Peter, Bogu po volji delate...«

»Tako rad ga imam, to siroto. — Pa mu še tudi vidva zamolčita! Naj se pokaže! — Sedaj bo zadosti vesel, ko bo lahko oral. S plugom se bo bolje razumel kot s kravami; boš videl.«

Ko se je Peter Košjak vračal proti mlinu, so mu bile noge lahke in ptiči so peli, kot da se je spustil med gorice novi maj.

»Dedek, kje pa ste tako dolgo hodili?« je zavpil Janko čez zajezo.

»Po tobak sem si šel,« in si je naložil pipo in prižgal, da se je vil za njim cel oblak dima, ko je koračil po grabi. S fantom se ni mogel pogovarjati; preveč je v njem vse trepetalo. —

Drugo jutro je Janko navsezgodaj vstal in počesal konje. Računal je, da se bo s tem gospodarju prikupil. To bi utegnilo biti dobro. —

Ko ga je prišel gazda klicat, da bi vstal in šel česat, je že zdavnaj sam opravil. Gazda se je obrnil v kot, da je skril smeh in mu rekel:

»Plug pripravi!«

Čudil se je, kako je šlo fantu od rok.

»Dobro. — Naprezi!«

Ko je tudi napregel — dobro, je gazda potegnil izza predpasnika velik kos kruha in žganico. Ponudil mu jo je kolikor se je dalo svečano:

»Na, potegni žganico! Sedaj že smeš, ko si — hlapec...«

Janko ni vedel, ali naj pade pred gazdom na kolena in mu poljubi roko, ali naj zavriska, da bo zaorilo po grabi. S trepetajočo roko je prijel za steklenico in zajecljaj:

»Gazda...«

Več ni mogel. Potem je naglo nagnil, da se mu je scedilo čez brado in se mu zaletelo.

»Pojdi Petru Košjaku orat za ozimino! — Pa glej, da boš dobro delal! Pridem za teboj gledat. Le glej...«

Sedaj so se Janku zašibila kolena. Debelo je pogledal in požrl slino. Ko je hotel planiti z enim skokom na voz, je od samega veselja stopil mimo kolesa in se prevrnil, da se mu je gazda moral smejati.

Veliko sonce je lezlo izza Jeruzalema in v hipu pozlatilo obrane gorice, da niso bile videti preveč zapuščene. Nad zajezo se je zbirala megla in se obešala na gole vrbače.

Po cesti je z bičem pokal Krumpičev mladi hlapec, da je kar grmelo in fräckalo med vrhovi. Hlapec Janko Mrak pojde orat. Pa prav k dedku Petru Košjaku! Kako je to vendar lepo! Utrgal bi zlato jabolko z neba in ga zgrizel. Poka, da bi ga dedek čul. — Od samega veselja ni vedel, kaj bi počel. Lepo počesane kobile so se svetile, Janko pa je pokal in požvižgaval. Ukaželjen kos, ki se je šele dobro prebudil, je mislil, da se je zopet pričel pouk, in je zagodel:

Dete malo bilo...

Potem pa je vse skupaj zmešal in se od sramu skril.

Košjakova zemlja je bila, da bi jo jedel.

Ko je Janko odrezal prvo brazdo, se je dvignila iz nje prosojna megla in fant je širil nozdrvi, da bi zajel čim več blaženega vonja.

V hipu se je domislil, da je najbržè vse to tako naredil Peter Košjak, in iz kipeče hvaležnosti je pobral grudo in jo poljubil, da bi bila blagoslovljena. Potlej je kot star orač rekel:

»Dedku pa že moram dobro preorati...«

In je spustil plug še globlje. —

V.

Janko Mirek je bil dober hlapec. Krumpič je bil na moč zadovoljen z njim. Zadovoljen pa je bil tudi Peter Košjak. Še nikoli ni bila njegova zemlja tako dobro preorana kot sedaj. Odkar mu je Janko oral, je mladje kar kipelo iz zemlje.

Janko pa se ni ustavljal samo pri tem. Močnejši je postajal in videl je mnogo stvari, ki jih je bilo treba Košnjaku opraviti. Če ni utegnil ponedeljevi, si je kradel spanec in dobremu starcu delal, kot da bi že vedel, da dela sebi. Pa ni vedel. Le njegova otroška navezanost na starca se je z leti spremenila v možato nujo, da bi mu pomagal.

Travnik mu je vedno sam pokosil in z gazdovimi konji speljal seno na breg, da mu ni bilo treba nositi. Pa tudi hitreje je šlo tako. Tudi krompir mu je speljal in koruzo in mu jo pomagal skožuhati. Gazda mu je zacelo dovolil, da je pomagal dedku skopati gorice. Zavaljo tega mu je gazda seve na moč ugajal, ni pa razumel, zakaj je tako dober. Mislil je pač, da je Petru Košnjaku hvaležen, ker mu je priporočil tako dobrega hlapca, in je bil zato ponosen.

Za vse to ga je Peter Košnjak učil igrati na harmoniko in mu obljubil, da jo bo po smrti dobil. Že zato je Janko mislil, da mu mora pomagati.

Mnogo pogovorov sta pri tem menjala, le o tem nista govorila nikoli, da bi Janko dobil grunt. Starca je bilo kar sram, da bi mu povedal, ker je vedel, da bi se potem fant poleg hlapčevanja ubil na bregu; fant pa je bil preveč čistih misli, da bi na to mislil, posebno ker je bil viničarski, kateremu takle svet ne prileti kar tako v roke. Zadosti mu je bilo upanje na harmoniko, dasi zato starcu ni želel smrti. Pa se kljub temu ni nobeden nič spremenil...

Leto za letom se je obrnilo v Košnjakovi grabi in vsi so bili srečni. Petru Košnjaku samota ni bila dolgočasna, ker je upal, da bo čez čas že prijel za kljuko Janko in prinesel v hram zaupljivost in smeh. Veverica je še prihajala po oreh in ptiči so popevali kot prej. Ko se je zvečerilo, je v glogu pel slavec in pretakal po grlu tekoče srebro. Za Petrov pogled so med slivjem še vedno plesali metulji ob piskajočih zvokih pojočega dneva; Peter Košnjak se je še vedno pogovarjal s svojim bregom in mislil:

»Kako je to lepo...«

Nekoč pa se veverica ni več odzvala pozivu. Nekje je ostala. Ali jo je res dobil Krumpičev pes ali pa je kako drugače zaspala, tega ni mogel zvedeti. Bilo pa je zavaljo tega obema z Jankom hudo.

Ko je v veličanski grabi zacvetel maj, se je Peter Košnjak na poti od šmarnic ustavil v grabi pri cesti in gledal v breg. Bilo je dišeče jutro in vzduh je bil kar napet od ptičjega petja. Pšenica, ki je to leto rastla na spodnjih ogonih, je silila naravnost proti sončnim žarkom, ki so pretrgali veliko grmado oblakov na vzhodu.

»To ni lepo znamenje,« je ugotovil Peter Košnjak, ki se je spoznal na vreme. »Če le vihrénja ne bo...«

Bal se je tega in je ob pogledu na mladostno zelene gorice in klasujočo pšenico sklenil roke.

Po cesti je privozil Janko in ustavil.

»Dobro jutro, dedek.«

»Bog... — Kam pa?«

»V mesto.«

»Hitro se vrni; ne bo lepega vremena. Viš, tiste kopice za Jeruzalemom...«

Starec je v nemi slutnji pričakoval neurja in se je bal. Bal se je tistih ur, ko bi moral v grozotnem pričakovanju toče trepetati za gorico in njivo.

»Ne, dedek, ne sme biti toče. Poglejte, kako imate vse lepo...«

Od jagnedi na bregu je padala sveža jutranja senca po sredi goric. Trsje se je iskrilo v sončnih žarkih. Hram je bil ves pogreznjen v cvetje jablan in hrušek. In pšenica! Kot sinja zenica nedolžnega otroka je mirno in tolažeče zrla iz zelenja travnika. Vrbe so pognale sivo listje, kot da so se znova okitile z mačicami. Ob pogledu na vse to so se starcu orosile oči in se mu je zaletelo:

»Tvoje je...«

Potem se je zavedel in skušal popraviti:

»Ti si delal...«

Pa ga je le nekam tako čudno sililo, da je moral še enkrat reči:

»Tvoje je...«, kot da bi ga hotel preprositi, naj se zares kmalu vrne, da ga ne bo samega preveč strah, ko je vse to tudi njegovo.

Janku so žarele oči. Zrl je po lepi grabi navzgor, kot da bi si hotel v srce vtisniti njeno prečudežno podobo.

»Dedek, jokal bi, če bi se tej lepoti kaj hudega zgodilo. Te gorice... in cvetje... in pšenica, pšenica... Jokal bi...«

Starec je videl žar njegovih oči. Šepetal je:

»Kako ima zemljo rad!«

Drhteča ginjenost ga je lovila za vrat. Ko se je v logu oglasil kos, ki je najprej preizkusil piščal, potem pa obrnil na Jankovo pesem, ga je pograbilo prav za srce:

»Čuješ...? Ni ga zima vzela. — Zdaj ni več mlad; kar si ga ono leto naučil, to zna... — Ko bo zapel tisto tvojo pesem, bo...«

Več ni mogel. Kos je zapel. Boječe, otožno kot osirotelo dete.

Peter Košjak in Janko Mirek sta se za hip spogledala. Potem so se jima orosile oči in sta pogledala oba v tla. Kosova viža je odmevala v njunih osirotelih dušah. Peter Košjak se ni mogel več premagati. S tresočo roko je prijel fantovo pest, ki je tiščala vajeti, in mu šepnil:

»Janko... Moj Janko, ta breg je tvoj... Ko si kosa tako lepo naučil. — Že takrat sem ti ga namenil, ko sva se prvič srečala tam na travniku... — Veš, nikogar nimam... Tudi jaz sem sirota,« se mu je prvič razodel.

Janko je prijel starčevo desnico in jo ponesel k vročim ustnicam. Hlipnil je:

»Dedek...«

Potem se mu je sprožila iz očesa solza in blagoslovila Petrovo raskavo dlan.

Peter Košjak je vzel bič. Stopil je pred konje in naredil na cesto z bičjakom tri križe:

»Janko, pojdi v imenu božjem. Pa hitro pridi...! Jaz ti bom že pazil dotlej...«

Ko je Janko pognal, je še enkrat zašepetal za njim:

»Hodi v imenu božjem, ti moj dobri fant... Vedno...«

Gledal je po cesti, dokler ni fant oddrdral za ovinkom.

Miru ni imel ves dan. Hodil je po podstenju in se oziral za vsakim oblakom, ki je vstal za obzorjem. Vsakega je sprejel z vzdihom in ga prekrižil, da bi ga zadržal. Kmalu popoldne pa jih ni mogel več zadrževati. Preveč jih je bilo, ki so se kar izpodrivali izza goric in se kotalili čez nebo. Peter Košjak je pogledal v grabo in v hrib in zatrepetal:

»Pšenica... Gorice... Gospod, ne daj, da bi mu toča to zaklala...«

Z janževcem je trikrat mahnil proti goricam in z blagoslovljeno vodo proti grabi, kjer je mirovala pšenica kot preplašeno dete. Potlej je sedel na podstenje, vzel molek in molil kot pred smrtno uro.

Na breg je padla nenadna senca, pred katero so sončni žarki plaho bežali preko goric. Metulji so se poskrili, ptiči so utihnili. Potem so zatrepetale jagnedi in zamoklo bučanje za vrhovi je naznanilo prihod hude ure. Peter Košjak se je trdneje oprijel molka. Oči so mu begale z brega v grabo in nazaj. Po cesti so romale do ovinka, izza katerega bi moral pripoditi Janko...

»Gospod, usmili se ga, da ne bo jokal...«

Grozeče je zahreščalo kot v posmeh. Oblak se je preklal in ulil se je silen dež.

Peter Košjak je skočil na prag in od tam gledal v grabo.

»Hvala Bogu... toče ne bo...«

Veter in dež sta otresala cvetje, da je dišeča belina snežila vdiljen po bregu. Peter pa je bil vesel:

»Samo da toče ni. Nekaj bo že ostalo. Pšenica bo padla, pa bo že vstala; saj je še mlada.«

Sedaj je molil v zahvalo in gledal v deroče potoke, ki so vse vprek po bregu drli v grabo. Skozi kadeči se dež je komaj videl, kako se je mlada pšenica pripogibala, kot da bi jo bičali tisoči bičev. Zvijala se je in se mu smilila. Jokal bi zaradi njene bolečine, pa ji ni mogel pomagati.

Tedaj je zagledal, da se je preko zajeze ulila umazana, rumena godlja.

»Povodenj,« je zavpil in se ustrašil.

Voda je drla naravnost proti pšenici.

»Kristus... Zatvornico dvignite! —«

Nič ni mislil. Planil je v dež in padal v dolino. Po mlazavih tleh se mu je sklizalo, da se je drsal, prekopicaval in kotalil. Ob gozdu je tekkel in komaj našel pot do mlina, ker so mu bliski jemali vid. Vpil je:

»Dajte drog... Železni drog za zatvornico... Kristus nazarenski, Jankova pšenica...«

Mlin je bil zaprt. Razbijal je po vratih, pa se ni nihče oglasil. Peter Košjak je jokal zaradi nemoči.

»Pšenica... pšenica... uboga pšenica...«

Pod kapom je zagrabil lesen drog in vpil:

»Spustite vodo... Bog...«

Splezal je na košto. Lovil se je za leseni jez, da ne bi zdrsel čez spolzko brv. Odprl je žleb, da je voda v divjem sikanju vdrla v korito in grmela v globino.

Kot v grozotnih sanjah so se mu šibile noge, ko je hitel z drogom ob zajezi navzgor. Videl je, da je voda tekla po travniku proti pšenici.

»Pšenička... pšenička... Joooj... Še je ni doseglo... Ah...«

Dušilo ga je, a bolj ni mogel hiteti.

»Pšenička Jankova...«

Planil je na zatvornico. Drog je vtaknil v gredel in ga hotel zavrteti. Zatvornica se ni ganila.

»Aaah...«

Vrgel je glavo nazaj in zavpil proti nebu:

»O Bog... Pšenicaaa... Janko, na pomoč!«

Dež se mu je odbijal ob obrazu in mu zalival oči. Poskočil je in se z vso težo obesil na drog.

Zatvornica je zahreščala in se za spoznanje dvignila. V penečih izbruhih je vrela voda izpod nje. Peter Košjak pa se je obešal na drog in se silil, da bi zatvornico popolnoma odprl. Vedno bolj je besnela umazana voda po novi strugi. Peter Košjak pa je vpil kot brez uma:

»Dvignite... dvignite... Pšenicaaa...«

Voda, ki se je valila proti pšenici, se je ustavila. Potem se je obrnila proti novemu odteku.

Strah za pšenico je Petra Košjaka tako zmešal, da se je še vedno kot brez uma obešal na drog. Kot da bi hotel dvigniti zatvornico do neba.

»Janko... — Rešeno...«

Potem se je drog prelomil.

Peter Košjak je z odlomljenim kosom zakrilil v zrak in se brez glasu, brez stoka prevrnil vznak v penečo se vodo. Na tilnik je padel in se skrčil na dno.

Umazana voda, ki se je odtekala od pšenice, se je penila preko njega... —

Ko je dež ponehal in so se vode odtekle, je zopet umito sonce še razsipneje pozlatilo brege. Trsje se je otresalo mokrote in preplašena pšenica je zopet dvigala resaste glavice. Kobilice in murni na Košjakovem bregu so si upali iz skrivališč in so drobili svojo trepetajočo pesem dneva tako drhte, kot da jih je še vedno strah. Na vrbačo ob zatvornici je priletel kos in žvižgal pesem o siroti... —

France Balantič

Jesenski ognji

Že davno je zorenje izšumelo
iz venca naših gmajn in vročih lok,
nebo je kakor brajda se razpelo
nad naše zemlje težki zreli krog.

Z vetrovi ptiči so od nas odpluli,
vse bolj boli me njihov daljni val,
ljudje jesenske ognje so razsuli,
žerjavica medli v praznoti tal.

Zadnje sonce

Dočakal zadnji sem naliv svetlobe,
poslednjo mlačev zrelih sončnih snopov,
razmrščeni lasje odmrlih šopov
leže v skednju luči brez vse tesnobe.

Mlakuže senc so vedno ožje, ožje,
vse tiše žalost v svetlem srcu plivka,
kaj bi z bridkostjo ob slovesu bilka,
zdaj pridi, Smrt, odvrigel sem orožje!

Truplo v polju

Nimam duše več, telo so
divje rože mi preklile,
ko v pohodu zmagoslavnem
so po zemlji se razlile.

Nič več moja kri ni slana
in prhnim kot mrtva stébla,
zdaj samo še vdano čakam,
kdaj pomlad me bo razgrebla.

In spet sem vitki vrč za božjo kri

In spet sem vitki vrč za božjo kri,
spet kopljem zemljo kot nekdanje čase,
življenje s polnimi cvetovi rase,
ponižnih bosih nog se prst drži.

V noč soncu romarju se ne mudi
in mojo malo čredo v bregu pase,
ki z mirnimi očmi z lučjó igra se,
vsak žarek v mojem srcu se medi.

Ne bom se vrnil še v naročje koč,
dokler še kolesnice zrem med poljem,
zdaj ob žerjavici sedim pojoč.

Se v belem dimu zibljejo kotanje,
s pobožno pesmijo kot zlatim oljem
prsteno grlo močijo mi sanje.

Studencev močnih, čistih sem željan,
rad bi napil se iz sončnega korita
in rad bi, da bi luč bila razlita
čez vso kot ajdov hleb črnó ravan.

Povsod pridelek moj je posejan,
kjer brodim z roko po valovih žita — —
o naj nikoli se ne prebudita
spet žgoči greh in smrtnoblazni dan!

Ah, da, moj Bog, rad vse trpim menjave,
živim naj reven ali pa brez truda,
samo naj, Dobri, bom kot Tvoja gruda.

Naj péstujem kot deklice glavó
Tvoj mir in kot samotno naj drevo
potapljam v dobre zemlje se vonjave.

Stanko Majcen | Ženin

P o d o b e i z ž i v l j e n j a G o s p o d o v e g a

Marija pripoveduje

Tri dekleta so bila v naši okolici in vse tri matere so imele isto misel. Tisti pa, ki mu je njihova misel veljala, je bil pri osemnajstih letih, golega obradka in oblega čela, na visokih nartih visok in prožen ko lovor v vetru. Nisem opazila, da bi se bil zavedel, da je tudi njemu čas že prišel. Dva iz čete njegovih tovarišev sta se bila že udomila in tretji je bil na vrsti. Nič jih ni bilo več v družbo, zakaj gospodarji so bili postali in gospodarji ne hodijo več med dečke. In tudi tega ni zapazil, da je postal prava paša ženskim očem, takim, ki nimajo drugega dela, kakor da se na taki paši pasejo, kakor tudi takim, ki to store le kdaj pa kdaj in mimogrede.

Seraha je bila bogata in ošabna; ošabna ne po srcu, ampak zaradi let, ki jih je imela. Malo predolgo so bili čakali z njo. Možili pa so jo z računico v roki že od vsega početka. Noben rod jim ni bil dovolj na glasu, če se ni obljubljalo tudi bogastvo. Primerjali so svoje s tistim, ki se je obetalo mladeniču, oboje so položili na tehtnico, in vtem ko so tehtali in merili in napenjali oči, je minil čas. In ker čas tudi Serahi ni prizanesel, so torej morali popustiti od svojih zahtev in so iskali samo še rodu, ki jim ne bi bil v sramoto. In tako se mi je Serahina mati nekoč na lepem nasmehnila, mi čestitala k takemu sinu, kar mimo mene naročila okvirce za na zimska okna v Serahini spalnici in mi obljubila, da jih tudi takoj plača, če jih prinese roka, na katero lahko brez skrbi našteje denar, trd denar. Najbolje, če pride sam sin.

Pogladila sem sinu roko, preden sem kaj rekla, ker sem se bala... Vedela sem, kako je z njim, in hudo mi je bilo spravljati ga v ták stik z ljudmi, ki jih je sama bogatija in široko obilje znotraj in zunaj hiše in še daleč naokrog po vaseh.

Pogladila sem ga po roki in mu razložila kako in kaj. »Kar prepusti mi to stvar, ne bom je nápak obrnil,« je živo odgovoril in bila ga je čudovita vnema, da tiste okvirčne malenkosti čim prej in čim bistreje ustvari iz pravega ničā. Nalašč iz ničā naj bodo narejeni, da bodo videli, s kakšnim umetnikom imajo opraviti.

In ko je delo oddal in se vrnil, mi zopet ni bilo lahko vprašati ga, kako je bilo... Pa je kar sam načel zadevo in jo razložil pred menoj od začetka do konca, kakor je bila, v vsej njeni smešni resnosti in resni smešnosti.

»Toliko je silila Serahina mati vame, naj vendar povem, kaj vse izdelujem in česa vsega je pri meni dobiti, bodi da je že izdelano in v skladišču čaka na prikladnega kupca, bodi da si moram šele zavihati rokave in pljuniti v dlani... zato da bi vedela, kadar bi kaka potreba ali stiska nastala, h komu se ji je obrniti in s kolikšnim časom ji je računati... zakaj časih so take stvari sila potrebne in ne moreš z njimi

nič več odlašati. Našel sem ji vse po vrsti, tako da je bilo pred njo kakor semen vseh teh reči, potrebnih in nepotrebnih, in da jih je komaj pregledala v vsej svoji ženski spretnosti in materinski prizadevnosti. In naposled sem hočeš nočeš moral vprašati še jaz: Kaj pa imate vi naprodaj?

Tedaj me je grdo pogledala in odgovorila, da bodo okvirci najbrž preveliki in da pri taki stvari ni vseeno, kako je umerjena, ali znotraj ali zunaj, in da bi jih pač morala postaviti na ogled ljudem, če ne bi imela druge koristne uporabe zanje...

Tako sem okvirce zopet nazaj prinesel in jih še tu v roki držim...«

Pri tem se je iz toli dobre duše nasmejal, da sem prepričana, da mu je tudi tam že vse odpuščeno, preveliki okvirci in tudi ono drugo...

Druga je bila begunka in Noa ji je bilo ime. Z materjo sta bili pribežali tam daleč z juga; zvečer je bila hišica še prazna ljudi, ki so bili drug za drugim pomrli iz nje za nalezljivo boleznijo, tako da nihče ni hotel stanovati za njimi, zjutraj pa sta bili že v njej. In ropotija je bila z njima, kolikor je gre na dva osla. Potrebne in nepotrebne stvari, kakor se v strahu in naglici nagrahijo...

In že drugi dan je prišla in stala sredi izbe begunka Noa. Njena polt je bila temnejša od naše, južno sonce in puščavski veter sta jo ustrojila táko, to svetlo, gladko, zagorelordečo polt.

Pazili smo na njena usta, pa smo komaj kaj razumeli. Nekaj posode je bila prišla prosit za prvo silo s svojim toplim smehom. Na mah je bila vsa izba polna tega smeha. In čeprav je nismo razumeli, ne sosede, ki so jo pritekale gledat, ne jaz, ne sin, je njena govorica ušesom tako lepo zvenela, da bi jo bili kar poslušali. Dve besedici je že znala naši, in mično je bilo, kako jih je spravila iz tistih svojih ust...

»Lep človeški otrok,« je rekla soseda in bi jo bila najrajši imela v svoji hiši.

Ko sem prebirala, kaj bi ji stresla v vrečo, je sin položil prednjo še nekaj svojih stvari, ki pa jih je sam gotovo bolj potreboval od nje. In še poprosil me je, naj grem pogledat, kako sta si uredili in ali jima vzlic vsej naši darežljivosti ne manjka prav tega, kar se najbridkeje pogreša in za kar se najteže prosi.

Šla sem in zmešnjava je bila velika. Ne samo da nista imeli kam sesti ali káko stvar kam zakleniti, povrh nadloge s kložnjo, ki se je zdela že sama ob sebi usmiljenja vredna v vsej svoji pisani nesmotrnosti, pa četudi so bile dragocene in umetne stvari vmes, je bila mati na begu še zbolela. Strupen veter iz močvirja jo je opihal in položil na tla, kakor so bila. Tu, v tej hišici, kjer je bila bolezen doma že od prej, je bila vsaj na suhem in za vetrom.

In še sestrice je imela Noa, zlatopolto, sladkooko ljubeznivost, pravo igračo. Le kje se je vzela še ta! Vse do te ure je bila nekje skrita.

Postorila sem, kar se je postoriti dalo, malko pa sem kar potegnila iz šare in jo vzela s seboj.

Noica sva ji rekla, ker nisva vedela, kako ji je ime. To si je izmislil sin. In ni mu bilo večjega veselja, kakor če sem jo posadila na krilo,

to kodrolaso zmedo, in če sva jo s sinom ogledovala, kako blizu je podobna veliki Noi. »Obrvi se ji že zdaj bočijo kakor njej, visoko in nekam zamišljeno v slonovinasto čelo... Trepalnice, luči na licih, nasmeh krog nosa — vse je Noino,« se je divil sin. Prav za prav je bilo vse to materino; le škoda, da je bolezen ženi tolikanj spačila obraz.

Kakor je bila Noica molčeča, dokler je sedela na mojem kolenu, je vse izščeбетala, ko je bila zopet srečno prijadrala domov. Kaj vse je videla, kaj vse dobila in kako ji je dobro pri naju! In ko je neki dan vrhu malice in nekakih metuljev iz papirja odnesla še živega goloba, ki ji ga je dal sin — »Za Noo,« je rekel — je prišel klic iz hišice bolezni, naj se vendar dá videti tudi tisti mladenič...

Sinu se kar ni hotelo iti in, ko sva sedla k ženini postelji, je bil bled.

Bolnica je regljala od vročice, pa tudi od prekipevajoče hvaležnosti vsevprek o svoji usodi, o svojih ljudeh, o krajih, iz katerih so morale pred prekucuhi, in da jim bo dan glas, ko bodo mogle zopet nazaj. Iz nje je vrela mešanica žalosti in veselja, poplaha in iznenadenj, jasne slike pa ni bilo za temi gostimi besedami; kos h kosu, šar in tuj, ni dal celote.

In tam je sedela Noa na svojem stolu.

Sin je strokovnjaški motril posteljo, ki jo je bil na hitrico zbil iz desk, še kar neoskobljenih, premeril je z očmi kot, kamor naj bi se postavila miza, in ves se je zatopil v računanje, kolikšna bi morala biti omara, da bi obsegla vsaj tisto, kar ne more in ne more ležati tako razsuto po tleh.

In tam je sedela Noa na svojem zlatem prestolu.

»Sinko,« je čebrnjala mati, »ko bo prišel glas, da nas kličejo nazaj, in bomo to hišico pustile vam v spomin in te lepe reči v njej, ki si jih naredil, kar z nami pojdi! Odrinila jih bom in skozi vrata pospremila vse, ki bodo zopet silili k nam, ko bomo doma. Ti sam boš sedel za mizo v izbi, ki jo imamo za najboljšega gosta. In položili bomo podte Noino preprogo...«

Sin je vstal in morala sem se jim izviti še jaz... Težko se je poslovil od Noice, ki je po vsej sili hotela iti z njim, od njenih obrvi, od njenih trepalnic, tako podobnih Noinim...

Dà, težko je...

Kakor so se vselile vanjo, lastovice, tako so jo zapustile. Zvečer je v oknih še brlela luč, ob zori je bila hišica prazna. Ali se jim je mudilo drugam ali se jim je nudilo boljše domovanje drugod in kje ali je nemara že prišel glas iz nesrečne domovine, ki jih je poklical nazaj — kdo to ve?

Hišica je bila prazna. In kar je ostalo za njimi v njej, vse lepe reči, zdaj niso bile vredne besede.

Samo še en spomin je čez tri dni potrkal na okno. Golob, Noin golob, je z daljnega juga priletel nazaj. In sin ga je vzel med obe drhteči roki in mu je dolgo strmel v oči. Dokler se niso zalile njegove...

Z Mahlo je bilo drugače, Mahla je bila ubogo dekle, kazile so jo koze, vendar ne tolikanj, da bi bila zaradi njih grda v obraz. Nasprotno,

tistih nekaj brazgotin, ki jih je ostalo po bolezni, velikih ko leča, jo je še lepšalo. Bila je skrita draž okoli tistih jamic in, kadar se je nasmehnila, se je nasmehnila iz njih. Vendar sem brez skrbi, da je košček lepote, ki si ga je bila pridobila na tako čuden način, prihajal iz srca. Njeno srce pa je bilo skrito pod debelo obleko, ki jo je po vsem videzu nosila leto in zimo. Doma sešita je bila in najmanj že dvajsetkrat oprana.

Še sorodnica mi je bila in tako nisem mogla odkloniti materi, ki je prišla z njo na naš prag in niti sesti ni hotela, tako se ji je mudilo. »Tu jo imaš, strina, pri tebi bo ostala, dokler ne pridem ponjo.« In Mahli: »Ti pa si uredi, kakor veš in znaš.«

Mahla je zardela in je stala na pragu pobešenih rok med menoj in materjo, kakor da jo ta prodaja, jaz pa kupujem.

»Težko srce ima,« je rekla mati, ko je bila že pod drevesom, »sicer pa je zdrava in rada dela.«

Takó sem jo torej imela na pragu, to dekle, in težko mi je bilo, da je mati tako naglo odšla. Kakor da se je vdrla v zemljo.

Mahline roké so bile urnejše od mojih, ne glede na to, da so bile mlajše. Dà, mlade so bile te njene roké, kakor je sama bila mlada, okroglo mlade... Stvari so jih ubogale in vsaka je pred njimi lepo ležala na svojem mestu. Malo drugače je katero vzela v roke kakor jaz, to je res in, ko sem že mislila, da bo narobe, se je vse tako naredilo, kakor sem želela.

Sin je že prvi večer opazil, da mu nekdo njegove stvari ureja lepše, kakor so zmeraj bile in, ko sem mu morala povedati, da je Mahla tu — dekle si je poiskalo opravka zunaj, kadar je sin sedel v hiši — ni rekel nobene besede, iz katere bi se dalo sklepati, da mu ni prav.

Ko je minilo sedem dni in nama je obema zmanjkalo dela, sem sedla k njej na prag, da bi ne bila tako sama. Osamela je med nama, odkar je zmanjkalo dela. Da bi se pa zopet ne zdelo, da že težko čakam matere, ki je obljubila priti ponjo, sem jo vprašala kar naravnost, kam misli s seboj, pri materi ne more ostati, ko se z dvema mlajšima hčerkama ubija na tistem najetem koščku zemlje, ki tako nerad daje kruha. In kruh, ki ga je premalo, je grenak kruh...

»Za deklo pojdem,« je počasi rekla Mahla s svojim globokim glasom, ki se je zdel nalašč pripraven za to, da se z njim razodevajo dobro premišljene in trdno sklenjene stvari, »k tvojemu sinu pojdem za deklo, ko se oženi.«

Nisem marala razdirati računov, ki so se tako lepo prilegali mladi glavi, iz katere so bili vznikli, in sem rajši rekla, naj se o tem pogovori z njim samim.

»Vpričo tebe, kaj ne?« me je vprašala z malce lokavimi očmi, za katerimi pa je rdela zarja... »Dà, vpričo tebe... ga bom vprašala.«

Vstala je, se vzravнала do svoje najvišje višine kakor človek, ki z zastajajočim srcem in ko struna napet stoji pred véliko odločitvijo svojega življenja...

Do te vélike odločitve pa ni prišlo ta dan, ker je Mahla želela, da bi bila tudi njena mati zraven. In tako sva čakali žene, ki je bila

takrat tako nenadno izginila, ko sem bila dekle prijela za roko, čeprav sicer ni bila prav nič urna ženska...

Vsi štirje smo stali na pragu in ni se nam zdel primeren kraj za ta zadnji razgovor, za to poslednje slovo.

Mahla je upirala oči v tla in zopet se mi je zdelo, da stoji med nama materama, kakor da jo njena prodaja, jaz pa kupujem.

Sin jo je nemara prvič pogledal naravnost v oči in Mahla je pogled zdržala.

»Za deklo bi šla, sem rekla tvoji materi,« je dejala čisto tiho; še meni se je srce stisnilo od tesnobe, ki je oklepala njeno vpričo tega njenega vélikega trenutka.

Sin je pogledal najprej mene, nato njeno mater, potem pa je rekel Mahli, kakor da naju dveh sploh ni zraven:

»Za nevesto te prosim.«

»Stori, kakor smeš.«

»Toda čakati boš morala.«

»Bom.«

»Kako dolgo?« se je mednju vrinila mati, ki jo je stvar očitno zanimala še vse bolj od mladih dveh.

»Dolgo, Mahla, dolgo...«

»Predolgo bi bilo narobe,« se je zopet oglasila mati; na prste jo je peklo, da se od nobene strani ne čuje kako število, kak rok.

»Ali bi čakala pet let, Mahla? Deset, petnajst...?«

»Uf,« je odmahnila mati, kakor da se ji nemogoča cena ponuja za robo, ki je vredna najmanj trikrat toliko.

»Bi,« je strmo odgovorila dekle in videti je bilo, kakor da se je vzpela na prste. »Vse življenje bi čakala...«

»Morebiti bo prej...«

»Kakor bo...«

»Mahla, nevesta moja, zbogom,« je rekel sin.

»Zbogom,« je rekla nevesta in s sklonjeno glavo šla mimo njega.

Ni se ozrla, ko sta bili z materjo pod drevesom. Zdela pa se je večja in lepša kakor takrat, ko je bila prišla. Mati je začudeno stresala glavo.

Mož na povodcu

Čuden veter, kakor duh po gnilobi... In ljudje so se ozirali proti kraju, kamor se je pomikal sprevod, in niso videli ničesar, kar bi moglo biti vzrok gnilemu vetru, ki je vel od ondod.

Sprevod se je pomikal, kakor se je pomikal že stokrat to eno in isto pot iz mesta na morišče: oddelek kohorte vleče obsojenca, otovorjenega s križem, suva ga, da bi hitreje prišli iz mesta, zadržuje ga, da bi mu prezgodaj ne opešale moči in bi ne bilo sitnosti z njim. Zakaj gorjé vojakom, ki bi se jim obsojenec do mrtvega zrušil že med potjo!

Tokrat so bili kar trije in le dva sta cijazila vsak svoje bruno. Naloženega sta ga imela na ramo in sta ga z dolenjim koncem brusila

po tleh, kar je v rami povzročalo besne bolečine; pot je bila pragovita in konec križa je padal s stopnice na stopnico. Tretjemu obsojencu so bili sneli križ z rame in ga naložili možu, ki jim je bil prišel naproti s polja, nerodnemu kmetskemu človeku, ki ni spravil besede iz sebe, da bi ugovarjal, in ki si je dal naložiti tovor kakor osel vrečo soli. Ta tretji obsojenec je bil vidno opešal že na prvi tretjini poti, ker je bil moral vrhu vsega hudega prestat še bičanje s flagello romano in še mnogotera druga zla. Da bi ne ušel ali se ne spozabil nad kom, mu je vojak zvezal roké s konopcem in ga vodil kakor na povodcu.

Ta obsojenec je močno krvavel pod svojo dolgo suknjo. Po mečih so se mu risali sledovi krvavih curkov, ki se še niso bili usušili, presihali so med prsti bosih nog in se zopet pojavljali na belem produ steze v obliki krvavih razmazanih stopinj.

Za vojaki je s podmolklim izrazom v zagorelem moškem licu stopal stotnik in za njim ni bilo dolgo nikogar. Šele v takem presledku, da jih ne bi bil mogel doseči z jahaškim bičem, ki ga je držal na hrbtu, tudi če bi bil iztegnil svojo dolgo roko, se je po stezi podila tolpa ljudi, rvaje se za tiste krvave sledove na tleh, kakor bi se rvala deca za slaščice ali denar, ki bi ji ga kdo, kos po kosu, spuščal na pot. Stotnik se je nekaj krati ozrl in že je trznil z roko, da bi jo iztegnil in zamahnil — pa se je premislil. Ko je natančneje pogledal, se mu je rvež tam zadaj zdel povsem nepomemben, dà, celo po svoje ostuden in grd.

To so bili kruljavci, grbci, slepci, glušci, zlasti pa gobavci vseh starosti in oblik — tudi nekaj žensk je bilo med njimi — in vso to sicer tolikanj zanikrno, lenoúdo in topo družbo je vpričo vsake nove krvave lise, ki se je pojavila, prešinila kakor ogenj prava strast, polastiti se te krvi kakor že, izgrebsti jo iz zemlje, posneti jo s peska, poplaziti jo... Najbolje so se odrezovali kruljavci, ker jim je bila vsaj po ena roka oborožena s palico, in s to so suvali, pehali, udrihali, mlatili, če se niso drugače mogli znebiti tekmeča, ki je naposled široko legel na sled, da bi jo tako kratko in malo »zavzel« s svojim telesom.

Kraj steze so pritiskali radovedneži, kakor so se bili natepli iz bližnje okolice, vendar si niso upali stopiti na tir, ker je zadaj, deloma zagrnjena od prahu, korakala še glavčina kohorte, stroga v svojem strumnem redu in svoji moči.

Te gruče ljudi so spremljale rvež teles in vojsko palic pred seboj s kriljenjem rok in z vzkliki zadivljenja in zabave.

»Čuj, kako mu je črepnila betica...«

»Drug na drugem sta in nobeden nič nima...«

»Ta pa... ta bo vse zbil, samo glej, kako se je zakadil mednje...«

Kruljavec je pobrcal z nogo, jo iztegnil, zagnal palico v zrak in poskočil.

»Čudež... čudež... zdrav je... zdrav...«

Kruljavec je nekaj zatulil, česar ni bilo moči razumeti, in je zdajci jel gruči na drugi strani razkazovati nogo, ki je bila prej zavita in zgrčena, zdaj pa je bila gladka in ravna.

»Čudež... čudež... oči so se mu odprle, kdo bi mislil...«

V prahu in soncu je stal starec, strmél v nebo in se divje smejal. Mahal je z rokama, kot da hoče ujeti véliko ognjeno kroglo na nebu, sneti jo z oboka, objeti jo... Režal se je na tri zobe in videti je bilo, kot da je pripit.

»Zopet eden... nâ ga tam... kaj pa je njemu?«

Dva moža sta vzela tretjega, s cunjami omotano kepo, medse in mu jela trgati te cunje s telesa. Vtren je bil nag in zdaj sta ga ogledovala z očmi in za pogledi so se pritipale še neverne roké... Telo je bilo čisto in gladko. Morala je biti kaka kožna bolezen, če ne sama gobavost, ki je bila mahoma zginila.

Visoka gospa v skupini radovednežev, ogrnjena čez pol obraza z ruto, ki ni sodila k njeni ostali obleki, se je vzhičeno sklonila h krščenicí, s katero je bila pritekla iz mesta, da si napaseta radovednost.

»Prepozni sva... saj sem ti rekla, da jo uberiva više... Tukaj se samo brez potrebe mudiva... Videti ga moram.«

Krščenica ni mogla odtrgati pogleda od prizorov pred seboj. Brisala si je solze z oči, pogledovala in si jih zopet brisala.

»Gospod, Gospod, še na tej poti nisi pozabil na svoje ljudstvo... Gospod, Gospod...« se je trkala na prsi in se gluha in slepa za vse drugo davila v joku nad vsakim novim čudežem.

»Prosim te, iztrgajva se iz te gneče in stopiva više... Prestreči moram sprevod.«

Zagrabila je krščenicó za roko, jo potegnila iz stlačene množice in oddrvela z njo naprej. Morali sta teči, zakaj čelo sprevoda je bilo že krenilo na levo proti prelazu, ki je pomenil kraj mestnega ozemlja in ki je očem zakrival pogled na morišče.

Stekli sta po bližnjici, dosegli drugo stran tesneca in se prerili skozi maloštevilne gledalce, ki so bili kakor onidve prehiteli sprevod, da bi ga videli od blizu.

Krščenica se je bučno useknila in se spustila na kolena, čim se je na zavinku pojavila sulica prvega vojaka.

»Že gredo,« je siknil na pol nag deček, ki si je upal najdalje v tesnec. »Tisti, ki je brez križa, tisti je najlepši!« Zasvetile so se mu oči in vzpel se je na prste, čeprav nikogar ni bilo pred njim, ki bi mu zastiral razgled.

Gospa je stala vzravnaná v vsej svoji višini kakor steber, ko se je za vzpetino pojavil obsojenec brez križa, obsojenec na povodcu. Levo oko mu je bilo podpluto in na pol zaklopljeno, veka je lahno potrepetavala nad njim. Nos je bil zabrekel od udarca, ki je bil priletel prav na nosno kost, iz desnega kota ust se je cedila kri.

»Ták to si ti...« je planilo iz žene kakor vroč šepet duše, vendar slišno vsem okoli stoječim. Sunila si je ruto z glave, izmotala iz nje roké in še enkrat kakor kip zastrmela v moža, ki se ji je bližal še z dokaj varnim korakom.

»Kdor že si... tu imaš...«

Bliskovito si je snela zapestnice z zapestij, prstane s prstov, segla po ogrlici, ki ji je visela do pol prsi, vsa sijoča v soncu od zlata in

dragotnega kamenja, in mu celo to rokovat dragocenosti in umetnosti usula pred noge.

»Odpusti možu... meni pa vrni mir, ki si mi ga vzel.«

Govorila je z ustnami brez glasu, tako da sta jo slišala samo dva: mož in ona sama.

Mož se je ozrl in visokostno zavil mimo nje, sledeč vojaku, ki ga je držal za povodec.

Ni se zavedela, kdaj je sprevod minil, niti kdaj se je obrnila in kako se je znašla na tem pustem kraju. Bilo je za nekako skalo, pod skalnatim previsom s šopom suhe trave na vrhu... na poti nazaj v mesto. Krščenica je čepela poleg nje in jo gledala kakor iz uma.

»Toliko sem mu hotela povedati, pa sem na vse pozabila. Ali sem sploh kaj rekla?«

»Gospa, pogledal te je... Kako si lepa, gospa... od njega kako si lepa...«

Ko je tisti večer Pilat stopil k ženi v sobo, jo je našel v čudni drhtavici, ki ji je spreletavala telo vsakih nekaj minut.

»Obsoditi sem ga moral...«

»Prosila sem te, da ga ne sodi.«

»Ljudstvo ni odjenjalo in pretili so mi s cesarjem... Prekucuh je bil vsekako... zdaj bom imel vsaj mir pred njim.«

»Videla sem ga in te pozdravlja.«

Pilat jo je pogledal iz očesnih kotov, kakor da ni dobro slišal.

»Kaj, med tisto drhaljo... si bila tudi ti?«

»Dà, med tisto drhaljo sem bila tudi jaz. Zate sem ga prosila odpuščanja, zase, da me ne pahne od sebe...«

Pilat se je prijenljivo sklonil nad njo.

»Naj bo konec nemira, ki ga je med naju vsejal ta mož, prosim te. Razumeti moraš, da že glede na javnost nisem mogel drugače. Razumeti pa tudi moraš, da z njegovo smrtjo še ni zbrisano vse, kar zbrisano biti mora. Želel bi, da se ga poslej ne dotakneva z nobeno besedo več, ne njega ne njegovega kratkega šarjenja med ljudmi. Želel bi, da odstraniš iz svoje okolice tudi neka bitja, ki sem jih le težko trpel, trpel tebi na ljubo in tvojim nagnjenjem...«

»Nič mojega ni več v tej hiši. Poslednje, kar sem imela, sem mu vrgla pred noge.« Žena je pri teh besedah zakrilila z golimi rokami, kakor da se je osvobodila verig in ne dragotin. — »In tvoja hiša bo poslej čista. Suzana, si náred?«

Krščenica, ki je še vedno jokala, je od nekod pristopila, vrgla gospe pripravljeno ruto čez glavo in se brez besede okrenila proti durim. Opravljena je bila kakor za na dolgo pot, zase in za gospo.

In preden je Pilat od zavzetja mogel odpreti usta, je žena stopila mimo njega, se med durmi še enkrat ozrla in zginila za krščenico v noč.

Poslednji vtis, ki ga je Pilat ujel, je bil ta, da je bila žena lepa in da je ne bo videl nikoli več. Vsa mirna in srečna se mu je zdela ta poslednji hip med durmi.

Med žitom

Med žitom, žitom, žitom... so bila Gospodova najljubša pota. Če je le mogel, je z zidane ceste krenil med njive, s trdega kamna na mehka tla, s travo postlana, na poti, z visoko pšenico ograjene. Pšenica je bila tako visoka, da se je samo Jezusova glava videla iz nje. Hodili so drug za drugim. Jezus, nagel, kakor je bil, nekoliko korakov pred njimi, učenci pa počasi za njim. Segali so med klasje, samo da bi se dotaknili šumečega zlata, ki je skrivoma priklilo iz zemlje, se nastavilo soncu in krepko zagorelo v zdrav in klen sad.

Včasih so bili tudi lačni.

»Šel je skozi setve in njegovi učenci so smukali klasje, meli ga med rokami in ga jedli.«

Čisti, sladki sad, ki je prikipel naravnost iz zemlje in se ustom ponuja, na šibkem stebelu sklonjen pod svojo težo. Čisti, sladki sad, ki je švignil iz zemlje kakor na tankem žarku in se proži lačnemu dehteč in svež.

Zemlja, zemlja, blaga mati dobrim in hudobnim, lačnim in sitim, hvaležnim in nehvaležnim! Kakor sonce božje si, kakor dež, ki ne izvzema nikogar od svojih blagodat.

»Tako je z božjim kraljestvom, kakor če človek vrže seme v zemljo; on spi, vstaja ponoči in vstaja podnevi, seme pa poganja in raste, in človek ne ve kako. Sama od sebe namreč zemlja rodi: najprej bilko, potem klas, nato polno žito v klasu.«

Neskončna svoboda, zbranost v samem sebi, mir...

»Glejte, sejalec je šel sejati. In ko je sejal, je padlo nekaj semena poleg pota in priletele so ptice ter ga pozobale.«

Kar se seje, ni sejano samo za ljudi; tudi za ptice je sejano, »ki ne sejejo in ne žanjejo«. Pticam je dano, da pojo, zato jih živí Oče.

»Drugo seme je padlo na kamnitno zemljo, kjer ni imelo mnogo prsti; hitro je pognalo... Ko pa je vzšlo sonce, je uvenelo in usahnilo.« In je dalo gnoja drugim tisočem in tisočem. »In še drugo je padlo med trnje; in trnje je zraslo in ga zadušilo.« Tudi to seme je hrana rodovom, ki še čakajo in brez nje ne bi mogli vzkliti. In še je seme »padlo na dobro zemljo in je dajalo sad: nekatero stoternega, nekatero šestdeseternega in nekatero trideseternega«. Kal, položena v dobro zemljo, kali iz zrna v zrno, iz roda v rod, in njegova žetev je neizmernost...

Drugič jim je povedal gredoč tole priliko: »Nebeško kraljestvo je podobno človeku, ki je vsejal dobro seme. Ko pa so ljudje spali, je prišel sovražnik, prisejal pšenici ljuljko in odšel. Ko je bilje zraslo in se oklasilo, se je prikazala tudi ljuljka. 'Ali hočeš, da jo gremo pobirati?' 'Nikar, da pobiraje ljuljko ne porujete morda tudi pšenice. Pustite, naj oboje raste do žetve.'«

V svobodi naj raste svobodno; srp bo ločil, ko dozori oboje.

Gospod sedi pri Jakobovem studentu truden, žejen, srečen po opravljeni dolgi poti — pet in sedemdeset kilometrov je prepešalil od Jordana do Siharja. Kje naj njegove oči počijejo, če ne na morju žita, ki valovi

vsenaokrog, po ravnem in po brdih, do koder sega oko. Veter ga buri in meša, goni in moti po mili volji — ne ve se, od kod pride in kam gre — ali žito je prožno. Vrača se v svojo stoji, kakor mu jo je dala zemlja in kakor je hotel Bog. Oči srkajo vase to gibanje, ki je kakor gibanje neskončne duše, brez postav in pravil, brez mere in teže, in vendar tako mehko, tako blago, tako božajoče...

»Ali ne pravite, da je še štiri mesece do žetve? Povzdignite oči in pogledajte polja, da so bela za žetev... Skupaj se bosta veselila sejalec in žanjec... Prvi seje, drugi žanje... Jaz sem vas poslal, da boste želi, za kar se niste trudili. Drugi so se trudili,« in drugi bodo želi.

Ni lastnika temu brezbrežnemu bogastvu majhnega truda in velikih skrbi. Kar človek pridoda, je le nekaj malo pameti; snuje, plodi in rodi zemlja. Ni lastnika: vse je vseh v tej deviški divjini klitja in žitja, v tem brezbrežnem svetu snovanja in pretvarjanja...

»Žetev je velika, delavcev pa malo.« Še gredoč skozi mesta in vasi, učeč po shodnicah, oznanjujoč blagovest kraljestva in ozdravljajoč vse bolezni in vse slabosti, Jezus ne more zábiti tistih svojih polj tam zunaj, zlatozelenih, valujočih, šumečih...

Jezus je tako zelo ljubil kruh in njegovo rast, da si ga ni hotel napraviti iz kamna, ko ga je, lačnega v puščavi, skušal hudi duh. Čudežno pomnožil pa bi ga bil za desetkrat pet tisoč lačnih ust. Smilila se mu je množica daleč od domov in ognjišč sredi gole puščave. In napravil ji je pojedino, da so jo pomnili še dolgo. Kar za njim so jo udrli, za njegovimi čudodelnimi rokami, ki v puščavi pogrinjajo mize in gosté popotno ljudstvo do mile volje.

»Ne iščete me zato, ker ste videli čudež, ampak ker ste jedli od hlebov in se nasitili. Ne delajte za jed, ki mine, temveč delajte za jed, ki ostane za večno življenje in ki jo vam bo dal Sin človekov.«

Ta okret — je potem postal usoden zanj, ki je bil spričo minljivosti človeške hrane zamislil hrano, ki ne mine. Njegova skrb je segla dalje kot do želodca, njegova roka je hotela doseči — dušo, pa so jo udarili, to roko...

»Jaz sem kruh življenja. Jaz sem živi kruh, ki sem prišel iz nebes. Če kdo jé od tega kruha, bo živel vekomaj. Kruh pa, ki ga bom dal, je moje meso za življenje sveta.«

Nad skrivnostjo, ki more biti spočeta samo v maternici neskončne ljubezni do človeštva, v neugasnem hrepenenju po njem, v sili spomina na stvar, ki se je neizbrisno vtisnila v Stvarnika prav tako, kakor se je v stvar vtisnil obraz Stvarnikov, ko jo je ustvarjal — nad to skrivnostjo se zgrozé:

»Kako nam more ta dati svoje meso jesti? Trda je ta beseda, kdo jo more poslušati?« Poslej je mnogo njegovih učencev odstopilo in niso več hodili z njim. »Ali hočete oditi tudi vi?« vpraša Jezus učence ves žalosten...

Sam je s svojo skrivnostjo, in kolikorkrat jo znova omenja, razlaga in uči, godrnjajo. Osupli in nemi so tudi tedaj, ko se čudež res tudi zgodi,

ko se skrivnost utelesi pred njihovimi očmi, ko Gospod nebes in zemlje drži v trepetajočih rokah sam sebe in sam sebe nese k ustom enajsterim...

Učenca v Emavsu sta ga prepoznala po lomljenju kruha, po vnanji kretnji torej, ki se z njo skrivnosti streže. Ko so apostoli ostali sami, pa že govoré o njej s strahom in spoštovanjem, ki ne pripuščata dvoma, da razumejo vso njeno globokost. Kazno je, da se jim je pajčolan skrivnosti do konca odstrl šele po prihodu svetega Duha. —

Ko se je Gospod na križu umirajoč poslavljal od vsega sveta, se je poslovil tudi od svojih polj. Ali je mogel dvigniti glavo in ga še enkrat s pogledom objeti, to svoje ljubo žito?

Idila v viničariji

Prebran od dežja, premočen do kože je Jezus stopil pod prvo kap, ki jo je dosegla noga, roka dotipala. Temà je bila egiptovska in ta temà je prepuščala dež nalik situ, neskončen, enomeren, gost dež...

Pri roki je bila kljuka in, ko je roka na kljuko pritisnila in odprla, mu je zazijala naproti prav takšna temà, kakršna je bila zunaj. Samo dežilo ni skozi njo. Topla suhota se je širila po prostoru, vse je bilo tesno zabito in zadelano, zamašeno in zaphano, prav kakor godi ljudem težaške zemlje. Dobro bo tukaj biti, si je mislil gost, pa če bi moral biti sam in čakati do bledega jutra.

Tedajci so se mu — s peči, ka-li? — zasvetili hkrati trije pari oči kakor mačji. To so oči, ki jih vsi poznate: od nekod, ali z zemlje ali z neba ali iz sredine med tema dvema svetovoma, so ujele svetlobo in jo zdaj tiho zrcalijo iz svoje globine naravnost v dušo ti. Veš dobro, da ni živalsko oko, da je človeško: nepopisno jasno je, strogo v svoji čisti lepoti in globoko toplo.

»Kdo pa ste?«

»Petrček.«

»Pavelček.«

»Nanika.«

»Kaj pa delate na peči? Se sušite?«

»Ne, suhi smo; igramo kebra'.«

»Kje pa prav za prav sem, preljubi nevidni otroci moji?«

»Pri Sv. Barbari v Slovenskih goricah.«

Jezus se je ozrl, kot da išče Slovenskih goric okrog sebe po izbi.

»Glej, glej, a jaz sem se bil nameril na Ptujsko goro.«

»Gorá imamo tudi pri nas dovolj, samo ne ptujske,« se je zasvetil prvi par oči, tisti, ki je bil na skrajni levi.

»Že prav, toda kaj tu in ta čas delate, mi boste morali še natanko povedati.«

»Petrček je goljufal.«

»Težko obdolžuješ brata, Pavelček; ali si upaš to strahoto ponoviti?«

Par oči, drugi po vrsti od leve:

»Upam si, ponavljam: Petrček goljufa pri igri. Še zdaj tišči tistih deset fižolov v roki, ki jih je bil izmaknil Naniki prav iz njene zaloge.

Pravi, da jih je priigral. Ni mogel, ker sva proti njemu dobila igro jaz in Nanika. Razprsti mu tisto pest, ni tako drobna, in našel boš, kakor trdim.«

Jezusu ni bilo niti na misli, da bi se lotil peščice. Saj je tudi videl ni, nikar da bi jo mogel doseči v temi. In še preden je kaj rekel, se je stopnjema, pa sijajno odprl prvi par oči:

»Nâte, gospod, teh deset fižolov; žalostno je, da ste morali priti od tako daleč, ob taki uri in ob takem vremenu zato, da se fižoli vrnejo, od koder so prišli. So namreč resnično iz Nanikinega žepa, zdaj pa mir besedi. Zdi se mi, da nekdo čofota po cesti.«

Res se je nekdo zaletel v vrata; mokro je pljusnilo ob les, roka je popadla kljuko in bila sta kar dva, ki sta zgrmela v prostor.

Še preden je bila narejena luč: »Atek, mamica, atek, mamica, kje pa sta se tako dolgo mudila?« In trije pari oči niso več svetili s peči. Vijugali so se krog vstopivše nevidne dvojice, izkočili iz kota zdaj tu, zdaj tam, zdaj se približali, oddaljili se zdaj... In mogel si tudi brez oči videti nebrzdano veselje, kako v tej slepi temi pleše krog tega slepega snidenja.

No, luč, pritlična petrolejka s papirno manšeto krog vratu, da bi držala v svečniku, je kmalu gorela.

In šele zdaj je videl popotnik, kje je, koga ima pred seboj in s kom govori.

Pohlevno »morje« svetlobe — petrolejka mu je bila izvor — je opljuskalo dva črna trama nad glavami, s svetimi podobicami in janževimi vejicami zataknjena, dve okni, komaj pest široki, vendar čvrsto prekržani z železnimi križi, štiri gole stene, popleskane z gálično brozgo, preostalo po vinogradnem škropljenju, omaro, staro ko Metuzalem, ki pa se še pokorí ključu, čeprav so ji ostale le tri noge, in postelje. Postelje za pet živih duš in teles so skromna, enonadstropna stavba s stanovanji za po dve do tri stranke zgoraj in spodaj. Podnevi ta stavba še zbuja občudovanje, ponoči pa nihče ne ve, kako je razdeljena med ljudstvo, ki v njej vedrí.

Proti vsemu svojemu pričakovanju je bil Jezus brez odlašanja povabljen, da z njimi jé in pije, kar se v Slovenskih goricah jé in pije za večerjo. Stročji fižol s tremi kapljicami olja brez kisa, šop solate v kisu brez olja in jabolčnik.

Dišalo je vsem, staršema, ki sta bila prehodila dolgo pot, tujcu, ki je imel za seboj pot še daljšo, skoraj prek pol sveta, in otrokom, ki so bili gladni že od samega čakanja in jim hoja ni bila potrebna, da pridejo do teka.

Pa kakor pri takih pojedinah že je, otroci in tujci molče, razgovarjata se gospodar in gospodinja.

»Če seštejem, kar sem danes izkupil, in če temu prištejem še to, kar je vrgla kupčija tebi, bi moralo biti toliko in toliko. Pa ni. Kje je?«

»Odšel si,« je previdno povzela žena, »s papirnim denarjem, ki je bil pripravljen za v mesto že od jeseni. Nekaj tega denarja si mi odmaknil med potjo, da nakupim, kakor veš in kakor sva se domenila. Vpraša se, koliko ti je vrh tega na roko naštel gospodar na letnini, ki

ti jo je bil dolžan. Tam nisem bila zraven. Praviš — koliko? Potem sva v trgovini oddala sveženj grabelj in vil, ki si jih bil obelil in nastrožil čez zimo: toliko ti je plačal za blago, na moje prste sešteto. In koliko ti ostane?»

Možu je obraz preletel vihar, roki pa je veličastno obdržal v oblasti. Kar mirno in pokojno so se mu vozile po mizi.

»Pet in štirideset jajc, lepo skritih v košari, si nesla v mesto in še godrnjala si, da ti ne pomagam nositi, obremenjen, kakor sem bil z grabljami in vilami. Tista sladka trgovka — samo še naša tepka je tako sladka, kadar se zmedi in jo vržemo na pinj — ti je zanje dala med kristjani toliko in toliko. In še dolg pri Mlakolopki, sem ti rekel, da izterjaj; bila je doma in pri denarju. Torej imaš skupaj — bankovci so tu, ampak kje je drobiž?»

Tako je valovilo sem in tja med vojskama, do zob, do srca oboroženih, in moralo je priti do spopada. Vpričo otrok in tujca sta se spoprijeli sovražni sili. »Frlelo je perje,« bi rekel strokovnjak v takih delih, naš petko na gnoju, sosedov Sultan, takisto strokovnjak, pa bi dejal, da sta se »odrla in ožrla do kosti«. Tramovje je pokalo, iz špranj so se usule svete podobice, janževe vejice, oljčne mladike, čaji, vrbovice in razna potrdila o plačanih in neplačanih davščinah. Vse je zagrnil velikanski oblak prahu.

Ko je bila bitka dobíta, ni bilo svetlobe več nikjer, ne petrolejske ne tiste iz treh parov oči. Okna zabita in zadelana, strop gluho nebo, pòd mrtvo morje. Ali so deca na peči še živa? In ali bo jutri med staršema še mogoč ljubezniv pogled? Morebiti je vse razdrto za vselej ali pa tudi le za nekaj ur, da bi se čez nekaj dni zopet razdrlo za mesece — kdo ve?

Jezus se je skozi temò pretipal do kljuke, pritisnil nanjo in zginil v mrak. Nihče ga ni vprašal, kdo je bil in kaj je hotel.

Otroke na peči je bil spravil med seboj, odraslih spraviti ni mogel. In noga mu je krenila nazaj na Ptujsko goro, ki jo je bil zgrešil in ki jo morda išče še nocoj to noč.

Mati svojih sinov

Žena, kaj jočeš?»

»Ne jočem, Gospod!« In v ruti, ki ji je kakor gotski obok senčila čelo, je privzdignila obraz, da bi ga bolje videl. Solz ni bilo, bili pa sta dve strugi, po ena pod vsakim očesom, po katerih se je moralo potočiti že morje solzá, tako globoko sta se bili zajedli v kožo. In bil je pogled iz okrvavljenih oči kakor pogled živali, ki v svoji omejenosti ne ve ničesar drugega kakor edino to, da je težko ranjena in da si ne more pomagati.

»Najbrž si bolna...«

»Nisem ne zdrava ne bolna; mora biti še neko tretje stanje in v njem sem. Pa kaj bi govorila! Besede so vedno enako žalostne, naj jih

obrnem tako ali tako, in tudi resnica ni nič boljša. Zakaj je toliko resnice na svetu, Gospod?»

»Kako to misliš?»

Gospod je sprva kanil iti dalje, ko pa je žena pokazala nekaj zgovornosti, ki se je zdelo, da se bo še povečala, je stopil s svoje poti in sédel kraj nje na kamen.

»Pot mi ne bo utekla, mrak pa še za goro stoji.«

»Mrak je v drevju in z drevja pade... Tu notri je mrak, ga vidiš?« — in pokazala je z grčavko, ki se ji je zvijala v roki kakor kača, v dve okni svoje kolibe — »od ondod bo skočil mrak pod nebo, tam se skriva...«

Kaj le se skriva v tej ženi, je pougibal Gospod, ali žalostna zmes prividov in vražnih verovanj ali resnična bolečina, taka, ki tli in žge živo tkivo.

»Vojska je,« je rekel, da bi nekaj rekel, in se je počehljal za ušesom.

»Vojska je?!« je zaprla oči žena in škrbasta usta so ji ostala neverno odprta. Pa že je blisnil zločest blisk iz dna njenih oči, ki so se mahoma zožile.

»Kako pa veš, da je vojska, ti... ki si vendar tu, ki ti nič ne manjka?»

»Ali tvojih kdo manjka?»

Žena je položila kazalec na kazalec, da bi bolje razložila. »Vidiš, tri sinove imam in vsi trije so v vojski, to so tiste resnice, o katerih govorim. Ena — dve — tri — četrta pa je ta, da nemarno tu sediš in me nemarno sprašuješ... ki ti vojske nič mar! Dà, svet je velik in daleč je Bog...«

Gospod je sklonil glavo, da bi skril rdečico, ki mu je bila zalila obraz, in je potrpežljivo pomolčal.

»Vidiš tam,« je žena zopet dvignila palico in dregnila z njo v okni, »prazno, vidiš; in trije sinovi so bili za tistimi okni. Taki kakor tale okleščeni topol — vsak. In zdaj je vse gluho. Še v meni sami je gluho vse... Zdaj mi pa povej, kako bi jih dobila domov. Starejši je nerad šel. Težak je ko zemlja in, kamor ga vsadiš, tam rase. Vsadila sem ga v to zemljo in tu je rasel. Zdaj pa je izrvan. Vem, da se mu toži po domu tam zunaj, kjer je. Utrjen je zoper mraz in vročino, zoper glad in pomanjkanje, in kar stori, je storjeno za tri. Vse to ima tudi tam, kjer je, in še mnogo drugega hudega po vrhu, kar vojska prinese, pa vem, da ne bo zdržal; doma bi zdržal vse in še tisto hudo po vrhu. Je pač bolečina taka, ki je ne razume vsak...«

Drugi je šel na vojsko rad, ker je neprividiprav in nebodigatreba povsod, pa zato tudi tam. Njega je vojska rešila ječe, če ne česa hujšega. Dà, tudi taki ljudje morajo biti; ko ga v plenice povitega na rokah držiš, se mu to ne vidi, šele ko odrase krilu in mu v ude šine moč, takrat ti pokaže svojo zlost. In gre in je sam s seboj in s svojim besom. Ne daleč od tod je neko jutro v soncu ležal na cesti neznan mladenič z zevajočo rano v sencu, mrtev. Še na smeh se je držal... Ni se zvedelo in se nikoli ne bo, kdo ga je... Jaz pa vem, kdo ga je. Mati svojih sinov ve, kdo ga je...

In ko sta bila že oba za hribom, je šel še najmlajši. 'Kaj bom, mati, doma med samimi ženskami?' me je pogledal, ko sva sama sedela pri večerji, in zjutraj ga ni bilo več. Bil je najlepši od vseh in mehkega otipa kakor dekle. Taki ne živé dolgo, ker so premladi za svoja leta. Smrt si ga bo odbrala zase, precej ko ga ugleda... Vidiš, to so ti moji trije, in zdaj mi razloži, kako jih priklíčem nazaj jaz, stara žena, ki me oblastva še poslušajo ne, če jih kaj prosim.«

»Žena,« je rekel Gospod in v njegovih besedah je trepetala srčna dobrota, »vseh treh ti še cesar ne more vrniti; je že taka postava, enaka za vse. Enega pa ti izbežam, pa čeprav nimam besede pri gosposki in tudi ne prijateljev med oblastniki. Izbežam ti ga, da ti podaljšam življenje. Samo katerega?«

»Življenje — ni življenje. Sita sem ga in rada ga dam. Samo videti bi jih morala še enkrat, vse tri, dà, vse tri.«

»No, pa si ga odberi, tistega, ki naj se ti vrne. Saj pravim, vseh treh ti še Bog ne more dati, za enega pa bom storil, kar morem. Bo že šlo kako, saj so tudi vojščaki ljudje. Samo za katerega bi se odločila?«

»Za katerega? Saj imam tri. Venomer sprašuješ: katerega, katerega? ko so vendar trije! Naštela sem ti jih že: eden — dva — tri. Mati treh sinov sem, ne morda dveh ali pa celo enega samega... Eno so... ene matere sinovi. Uf, kako si težak, da ti to ne seže v glavo...«

Gospod jo je opazoval od strani in si belil glavo, kako bi ji prišel do živega.

»Katerega? sprašuješ in me postavljaš pred suho skalo: nà, pij! Kako bom, žejna, pila, če ni vode? Sinove mi vrni, materi, pa se ti bom zahvalila in bom umrla. Bom vsaj mogla umreti, ko zdaj ne morem.«

»Dobra žena, če si pametna in se ti prilika ponuja, kar na slepo se odloči in ne mencaj! Najbrž bo najmlajši, tisti zadnji, o katerem si govorila, ki bi ga najrajši imela doma. Ali ni tako?«

»Najmlajši — sam? Kaj bom z njim? In kaj bo on z menoj? Sam naj mi nikar ne hodi! Vsi trije so šli, vsi trije naj se vrnejo.«

»Pa vzemiva najstarejšega, ki praviš, da je zvest in dober in se mu po domu toži kakor nobenemu. Prav zaslužil bi, da vidi dom, ki ga je tolikanj rad imel.«

»In kaj bo s srednjim, in kaj bo z najmlajšim, saj sta vendar drugi in tretji sin, saj nista tujca! Gospod, ali še zmerom ne razumeš, da so bili trije, najprej v telesu mi, potem na krilu, in zdaj so tam, kjer so...?«

»Če boš dolgo omahovala, se bo naposled izteklo tako, da dobiš domov srednjega, tistega razbojnika, ki se ga po pravici bojiš in bi bilo bolje zanj, da ostane, kjer je.«

»Kaj še, kar pride naj in starejši in mlajši z njim, da bodo zopet trije, kakor so bili. — O, Gospod, kdaj pa bo že to? Veš, da že težko čakam, da čakati več ne morem, je predolgo. Ali bo jutri?«

Gospod je neopazno vstal in bi bil rad prav tako neopazno odšel, pa ga je stara zakvačila s pogledom, da se še prestopiti ni mogel.

»Ho, nisva še končala. Pokaži svojo moč in besedo drži: bo ali ne bo? Ali si samo prazne razdiral, ker ti je dolg čas?«

»Sam bom prebral, ko ti nočeš.«

»Sam boš prebral? Saj jih še poznaš ne, kako boš prebiral? Čudni ste, moški, ko tako prebirate... Ali so moji sinovi ali niso? So mar tvoji?«

»Če se zdajle ne odločiš, ti pa res ne morem pomagati, kakor bi ti pomagal rad. Tudi jaz imam mater, matere sin sem tudi jaz...« Gospodu je silil jok v grlo, pa ga je krepko pogoltnil.

Starka se je zazrla v tla, potem je obesila svoje okrvavljene oči na nebo, kot bi iskala misel, ki ji je nekam ušla... Ne morem, je končno stresla glavo, glasno pa je rekla:

»Rajši čakam, kot pa bi se odločila. Odločiti se za enega od treh ne morem, torej moram čakati, da se vrnejo vsi trije. Krut si, Gospod, kakor si videti dober. Za matere si krut... Kako torej misliš?«

»Ne morem več misliti, zmešala si me s svojim računom.«

»Kdo je koga mešal, jaz tebe in ne ti mene?«

Gospod je bil že stopil na pot, ki ga je nujno klicala dalje, pa se je moral še enkrat ozreti.

»Kako misliš?« je kričala starka za njim, vihté grčavko v takisto grčasti peščici, »ali hočeš razumeti ali nočeš: kako misliš, te vprašam. In če nisi slepar in goljuf in če se Boga bojiš, boš odgovoril stari ženi...«

Gospod se je naglo umaknil za drevje, starkinemu zmerjanju se ni mogel umakniti. Viharilo je krog kolibe, tolklo po strehi, bilo po oknicah in po vratih in po pragu z grčavko, s sto grčavkami, in še dolgo so se med hrupom in ropotom slišali glasovi, ki so postajali čedalje bolj nečloveški, bolj živalski: »Slepar, goljuf, —par, —juf... zavrženec božji...«

Severin Šali

Prošnja za mrtvega pesnika

Zarja: vsako jutro mu grob pokrôpi!

Noč: ti ga z zvezdami pokrižaj!

Smrt: v rožne ga grme potopi!

Nebo: ti se mu z lučjo približaj!

Ptički: ko pridete z juga,
pesmi mu prinesite!

Deklice: svojega druga
(bile ste večna mu tuga)

z lahnim spominom ovijte!

Zemlja: skrij ga med trnje in skale!

Sanje ga bodo iskale!

Dantejevega Pekla tretji spev

Tine Debeljak.

TOD POT PELJÁ V KRAJ BOLEČIN, TREPETA,
TOD POT PELJÁ MED MUKE TE VEKOVNE,
TOD POT PELJÁ MED BITJA TE PREKLETA.
NAVDIH SEM JAZ PRAVIČNOSTI POPOLNE,
STVARITEV VSEMOČI SEM PRVOBITE,
LJUBEZNI PRVE, UMNOSTI VRHOVNE.
BILÉ PRED MANO SO LE VEKOVITE
STVARI KOT JAZ, KI TU SEM BREZ NEHANJA.
O VI, KI VSTOPITE, VSAK UP PUSTITE!

Napis ta v črkah temnega sijanja
sem bral nad vhodom, ki v podzemlje vodi.
»Tu, Mojster,« dem, »se groza nam oznanja!«

On pa kot človek, ki iz skušenj sodi,
odvrne mi: »Ne izgublaj zdaj poguma!
Tu malodušnost vsaka mrtva bodi!

Prišla sva v kraj, kjer — kot sem rekel — truma
nesrečnih duš prikaže se v bridkosti,
ki zadnji Cilj zgrešile so razuma.«

Obraz smejoči vlil mi je srčnosti,
z desnico svojo me prijel za dlan je
in skozi vhod popeljal me v skrivnosti.

Čuj: vzdih tihi tu, tam stok, kričanje
razlega po brezzvezdnatem se vzduhi,
tako da planil sem takoj v jokanje.

Jezikov zmeda, spakovanje, izbruhi,
žaljivke, kletve, zmerjanje, kleveta,
rok tlesk in tlak, hripavi kriki, suhi

so zgnali hrup, ki venomer spreleta
čez temne se, brezkončne prostornine,
kot če vrtinec cestni prah pometa.

Jaz pa, ko groza mi telo prešine,
ga vprašam: »Mojster, kaj so ti glasovi?
In kdo so, ki trpe te bolečine?«

V odgovor de: »Ti žalostni duhovi
bili so prej brez sramnih del zemljani,
brez hvalnih tudi, zdaj vpijo z vetrovi.

Kot tisti angeli so kaznovani,
ki niso takrat proti Bogu vstali
ne z njim šli, temveč gledali ob strani:

zmagalci iz nebes so jih pognali
z bleščavo vso, zato pekel jih neče,
češ, grešniki bi z njimi se bahali.«

Jaz vprašam: »Mojster, kaj sedaj jih peče,
da v silnem joku so tako se sprli?«
»Naj kratko podučim te,« Mojster reče.

»Tu upa ni, da kdaj bi še umrli,
zato jezé na vse se v tej temini
in rajši bi v peklù se tudi cvrli.

Svet noče jih imeti več v spomini,
jih milost vic, pekla pravičnost noče.
Dovolj o njih! Poglej jih in odrini!«

Pogledam tja in spazim vihrajoče
banderce s tako silo se poditi,
kot da odklanja mir prezirajoče,

za njim pa gneče tolikšne se viti,
kot nikdar preje nisem se zavedal,
da umrlo je že toli živih bitij.

Več znancev sem v procesiji zagledal,
med njimi videl in spoznal v mrličih
njegà sem, ki se bil je odpovedal

iz strahopetstva papeštvu. Pri priči
mi jasno je bilo: glej, same šleve,
Bogú neljube, prav tako hudiči!

Nikdar bili še niso živi, reve —
zdaj nage tod jih pikajo mušice,
obadov, os, sršenov goste seve;

od vbodov curi kri jim že raz lice,
s solzami meša se in pod nogami
pijo jo črvi kakor kap dežnice.

Obstal sem, gledal naokrog po jami:
breg reke uzrem, ljudi tam brez števila
in prosim Mojstra: »Ne odbij tegà mi,
da zvem, kdo so in kakšna tajna sila
podi tod skozi mrak vsa ta krdela,
da reko bi čimpreje prebrodila!«

»Tako se vzročnost bo ti razodela,«
de oni, »ko k obali reke žale
na Aherontov breg bova prispela.«

Oči povestim, ki so se sramvale
in nisem upal si več ust odpreti;
tako prišla sva nemo do obale.

Tedaj zapazim čoln nasprot drveti,
v njem starca slokega z lasmi v sivini,
ki vpije nama: »Hej, duši prekleti!

Zaman hlepita po neba modrini,
na drug breg vaju moram odpeljati
tja v večni led in ogenj v večni tmini!

Ti, duša živa, kaj imaš tu stati
med samimi mrtvaki?! Proč od todi!«
Ko vidi pa, da se ne dam odgnati,

zavpije: »Druga vrata in prehodi
za tebe so in drug breg, tja potuj!
Tja drugi te splavi na lažjem brodi!«

Vodnik pa: »Haron, nič se ne huduj!
To volja teh je, ki jim je mogoče
vse, kar hoté! A dalje ne sprašuj!«

Iz lic kosmatih sled izgine zloče
brodniku sred močáli blede, vnela
žerjavica oces mu je obroče.

Ostale duše, trudne, brez odela
so prebledele in zašklepetale,
ko trda je beseda zadonela.

Boga in starše so preklinjevale,
človeštvo, kraj in čas, vse vrste roda,
celo té, ki so iz njih teles pognale.

Vse vkup letele so, plačoč do broda
usodnega, ki slehernika čaka,
kdor se v življenju ne boji Gospoda.

Duh Haron, s tlečimi očesi spaka,
jih vabi k bregu, kjer jih je gromada,
ter z veslom lopne včasih počasnjaka.

In kot jeseni list za listom pada
kar vse počez, da končno veja cela
povrne zemlji kras, ki jo obdaja,

tako tu Adama so zla krdela
kar drla v čoln starega brodnika
na mig in se kot ptice v vabo ujela.

Tako se čoln čez temno kal premika,
a prej kot ti-le na drug breg prispejo,
že čakajo tam novi na voznika.

»Moj sin, glej, vsi, ki tam na zemlji umrejo,«
mi reče moj Dobrotnik, »v božjem gnevi,
od vsepovsod sem na ta breg prispejo,

da silijo tja prek pa v taki vrevi,
jih k temu le pravičnost božja žene,
ker prejšnji strah izraža se v zahtevi.

A dobre duše ne sprejmè nobene
tu Haron in, če nate jezno vpije,
lahko pomen veš tožbe izgovorjêne.«

Ta hip temà vse krog menè zakrije,
prevzame groza me z neznansko silo,
da me še zdaj v spominu znoj oblije.

Okrog v viharju vse se je zgenilo,
se vžgalo rdečih strel prebliskovánje,
da mi vse čute v grozi je umrtvílo —

in pal sem, kakor človek pade v spanje.

Fr. Grivec | Ob svitu krščanstva

1. Zarja češke krščanske prosvete.

Ob svitu krščanstva je naslov najnovejši programatični knjigi češke književne in narodne zgodovine.¹ Za sedanji čas razkošno opremljena knjiga spada med najpomembnejše češke publikacije našega stoletja. Izdana je z namenom, da najnovejše znanstvene izsledke manj razširjenih in teže dostopnih strokovnih razprav slovesno razglasi širšim slojem češkega naroda. Ni strogo znanstvena, vendar pomeni ne le velik korak naprej, ne le razvoj, temveč prelom v češki zgodovinski, književno-zgodovinski in slavistični znanosti, velik preobrat v pojmovanju češke književne, kulturne in narodne zgodovine.

Pomenljivost tega izredno presenetljivega preobrata potrjujejo tudi moji doživljaji, ko sem v družbi čeških znanstvenikov raziskoval delo sv. Cirila in Metoda. Na znanstvenih potih in kongresih v Pragi in na Velehradu sem več desetletij doživel, kako so širši krogi češkega izobraženstva do konca zadnjega desetletja (do l. 1939) še globoko tičali v zastarelih predsodkih. Sv. Cirila in Metoda so imeli za vzhodno usmerjena apostola Moravske in Slovaške, predstavnika izključno vzhodnih tradicij in vzhodnega obreda,² v nasprotju z zahodno usmerjenim svetim Vavclavom, predstavnikom Češke v ožjem zgodovinskem in pokrajinskem pomenu. Ob proslavah tisočletnice mučeniške smrti sv. Vavclava (1929) so katoliški slavnostni govori in članki slavili zahodno smer sv. Vavclava v nasprotju z vzhodno smerjo sv. Cirila in Metoda ali kot dopolnilo one smeri; v tem smislu so govorili o svetovavclavski in ciril-metodijski ideji. Po želji moravskih cerkvenih krogov sem (l. 1929) v olomuških in praških listih objavil članek o zvezi sv. Vavclava z dediščino sv. Cirila in Metoda, da bi premostil in ublažil pretirano pokrajinsko razločevanje in trenje.³ Pomenljivejši kot takšni članki pa so bili izsledki čeških slavistov o češčenju sv. Vavclava pri vzhodnih in južnih Slovanih ter o notranji zvezi tega češčenja z dediščino sv. Cirila in Metoda. A trajalo je nad deset let, preden je bil dokončno prebit led predsodkov, da so se znanstveni izsledki naposled mogli v dobi najhujšega razmaha sedanje svetovne vojne slovesno razglasiti širšemu občinstvu.

¹ Na úsvitu křesťanství. Z naší literární tvorby doby románské v století IX—XIII. Uredil zgodovinar Vavclav Chalupecký s posebnim sodelovanjem slavista J. Vašica. Kot prevajalci latinskih čeških spomenikov so sodelovali klasični filologi: J. Ludvíkovský, B. Ryba, F. Stiebitz. Izdal Evropski literarni klub (ELK) v Pragi 1942. Vel. 8°, str. 294 + 12 slik na umetniškem papirju. Oprema, vezava in ovitek po načrtu O. Menharta.

² Celó priznani slavist V. Vondrák je tičal v predsodku, da se C. in M. nista prilagodila rimskemu obredu; ta predsodek ga je zelo oviral v reševanju važnih znanstvenih vprašanj.

³ Članek Myšlenka cyrilometodějská a svatováclavská je izšel najprej v olomuškem mesečniku Apoštolát sv. C. a M. 1929, 146—148, potem v praškem službenem Věstniku za proslavo tisočletnice sv. Vavclava in v nekaterih drugih listih.

Češka Akademija znanosti v Pragi je l. 1929. izdala slavnostni Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile; uredil ga je J. Vajs, sodelovala sta N. Srebrjanskij (Moskva) in J. Vašica (takrat prof. v Olomucu, sedaj Vajsov naslednik v Pragi). Ta zbornik je odkril dokaze izredno živahnega češčenja svetega Václava v vzhodnem slovanskem bogoslužju v Ukrajini (Kijev) in med hrvatskimi glagolaši. O tem pričata dve književno nadpovprečni staroslovanski legendi in vzhodne slovanske bogoslužne molitve. Vse to pa dokazuje, da je slovansko bogoslužje in pismenstvo v dobi sv. Václava živelo tudi na čeških tleh ne le kot slabotna »nežna sobna rastlina« (kakor je pisal V. Jagić l. 1913), temveč kot globlje ukoreninjena dediščina sv. Cirila in Metoda. Vajs je ugotovil (v Sborníku na str. 5), da je treba dotedanje mnenje slavistov »o prvi dobi slovanske liturgije v Češki popraviti, ker poteka deloma iz pomanjkljivega poznavanja virov, deloma pa ima morebiti korenine v strankarski strasti«.

Velik korak naprej je napravil praški slavist M. Weingart z obširno razpravo o starejši slovanski svetováclavski legendi v znanstvenem Svatováclavském sborníku I, 1934, str. 863—1088. Ocenil je dotedanje znanstvene raziskave o legendi in ugotovil, da ima legenda veliko književno in zgodovinsko vrednost kot prvo izvirno delo češke književnosti in kot prvi češki zgodovinski spis — torej kot začetek domačega zgodovinopisja in češke književnosti.

Iz Weingartovega pregleda dotedanjega znanstvenega dela o predmetu in iz napadov nanj vidimo, koliko ovir je morala resnica še premagati.

Poleg mnogih čeških zgodovinarjev je nasprotno mnenje branil zlasti slavist V. Vondrák, Slovencem dobro znan po podobnem stališču glede frisinških spomenikov. Omahoval je sem in tja, nazadnje pa obtičal v nejasnosti. L. 1890 je v poročilih (Sitzungsberichte) dunajske Akademije znanosti v razpravi Altslovenische Studien trdil, da se glagolsko pismenstvo po propadu Moravske na čeških tleh ni moglo nadaljevati in da sv. Václava »popolnoma po nedolžnem« spravljajo v zvezo s slovanskim bogoslužjem. Dve leti pozneje je v poročilih iste Akademije sicer trdil, da je bila stsl. legenda sv. Václava pisana na čeških tleh; to je ponovil še l. 1903. A že naslednje leto je v knjigi o Kijevskih listih (najstarejši slov. prevod rimske maše) trdil nasprotno, da namreč na čeških tleh v prvi polovici 10. stol. ni bilo slov. bogoslužja in da je bila legenda sv. Václava napisana med južnimi Slovani; v tem mnenju je vztrajal. Tako je ravnal tudi v drugih težjih vprašanjih, n. pr. o frisinških spomenikih. Iz tega očitno vidimo, da v zapletenih spornih vprašanjih ni zanesljiv vodnik. A zanj je posebno značilno, da se brez potrebe predaleč spušča v najtežja sporna vprašanja, ki jih bistroumnejši slavisti obravnavajo le z največjo previdnostjo in s primernim pridržkom.

Med zgodovinarji je V. Novotný, pisec obširne zgodovine češkega naroda, še do l. 1929 vztrajno trdil, da sv. Václav ni imel nobenih stikov s slovansko liturgijo in književnostjo. Zgodovinar J. Pekař in slavist F. Pastrnek sta se (v začetku našega stoletja) bolj približala resnici, a odločilni slovanski viri še niso bili dovolj preiskani. Omenjeni slavnostni zbornik cerkvenoslovanskih virov o sv. Václavu (Češka Akad. znanosti 1929) je dal trdnjšo podlago in pobudo za raziskavanje v pravi smeri. Po tej poti je šel Weingart, a naletel je na velik odpor. Zlasti ostro ga je napadel brnski slavist

B. Havránek v Časopisu Matice moravske 1935, 341—362, in 1936, 243—256. Pokazalo se je, da Weingart kot slavist še ni imel dovolj veljave, ki bi bila potrebna za zmago njegovih dognanj. Napadali so ga ne toliko zaradi njegovih osnovnih trditev, temveč gledé metodičnih in manjših vprašanj. L. 1936 je bil na Velehradu mednarodni znanstveni kongres, posvečen spomenu sv. Cirila in Metoda. Izmed čeških slavistov sta sodelovala Vajs in Vašica. Na programu je bilo tudi predavanje M. Weingarta, a ta je zaradi preostrih literarnih bojov živčno tako obolel, da se kongresa ni mogel udeležiti. Predsedstvu kongresa je pisal, da bi se ob kongresu rad sestal s piscem tega članka in se z njim razgovoril o ciril-metodijskih znanstvenih vprašanjih. (Veliki učenjak ni doživel zmage svojih pomenljivih izsledkov; umrl je pre zgodnje smrti 12. jan. 1939 kot žrtev svojih uspehov v 49. letu svojega življenja). Vajs in Vašica sta tedanje stanje znanstvenega vprašanja dobro poznala, a zaradi tedanjih sporov med češkimi slavisti pravilna rešitev še ni toliko dozorela, da bi jo bili mogli na Velehradu s primernim poudarkom razglasiti. Navzoči Čehi iz Češke ter Slovaki so deloma še vztrajali v tradicionalnem pojmovanju o razliki med duhom sv. Václava ter sv. Cirila in Metoda.

Češki zgodovinarji in slavisti so po vsem tem na osnovi nove ocene staroslovenskih in latinskih virov o sv. Václavu še enkrat preiskali vse vprašanje. Resni časi so pospeševali resnobo in objektivnost. Naposled so na koncu leta 1939 že v dobi protektorata objavili dokončno dozorele znanstvene ugotovitve. Zgodovinar V. Chalupický (do l. 1939 univerzitetni profesor v Bratislavi, potem v Pragi) je z zgodovinskega stališča še enkrat strokovno pregledal vse zadevne slovanske in latinske vire. Bogato žetev svojih izsledkov (skoraj 500 tiskanih strani) je objavil v ogromnem drugem delu II. zvezka Svatováclavského sborníka (na koncu l. 1939). Slavistična vprašanja je pregledno in kritično ocenil J. Vašica, že od leta 1929 J. Vajsov sodelavec v tem vprašanju, od l. 1936 pa njegov naslednik na univerzitetni slavistični stolici v Pragi. Svoje znanstvene izsledke je deloma objavil že l. 1929. in v naslednjih letih. Širšemu občinstvu jih je razglasil po češkem radiu v začetku l. 1940 in v drobni (32 strani) knjižici Slovánská bohoslužba v českých zemích (Praga 1940).

Led je bil prebit, vprašanje razčiščeno. Češki zgodovinarji in slavisti so z obsežnimi strokovnimi znanstvenimi deli končno premagali prejšnje predsodke ter pokazali sv. Václava in dediščino sv. solunskih bratov med Čehi v presenetljivo novi luči. A ogromno in daljnosežno znanstveno delo širšemu občinstvu ni bilo dovolj dostopno in samo še ni moglo doseči preobrata v javnem mnenju. To naj bi dosegla knjiga Na úsvitu křesťanství, izdana v najresnejših zgodovinskih dneh, podprta z vsem vplivom Evropskega literarnega kluba v Pragi.

Knjiga torej ni prenačljiva. Vse je dvakrat preudarjeno in pregledano. Izbor urednika V. Chalupického in glavnega sotrudnika J. Vašica je srečno zadet. Oba sta si z znanstvenim delom pridobila toliko ugleda, da moreta z vso veljavo nastopiti pred širšim občinstvom. V ostrih znanstvenih prepirih nista bila prizadeta; zato moreta popolnoma nepristransko in stvarno predložiti odločilne znanstvene uspehe. Po položaju in prejšnjem mišljenju se vzajemno dopolnjujeta. V. Chalupický je bivši svobodomislec nekoliko socialistične smeri; J. Vašica je kot katoliški duhovnik bogoslovno izobražen, povrh pa še priznan slavist. Oba sta znana po lepem slogu, ki razodeva smisel za lepo književnost in umetnost ter ju veže s književniki umetniške besede.

Urednik V. Chalupický po svoji preteklosti ni osumljen kot enostranski pristaš čeških krščanskih tradicij. Svitanje češke krščanske zarje

Sl. 4. Saša Šantel: Ljubljanski grad

Sl. 5. Maksim Gaspari: Nageljni

Sl. 6. Tine Kos: Mati

Sl. 7. K Putrih: Portret

C

slavi kot nekaj konvertit. Zato s svojim zgledom in pisanjem olajšuje pravilno preusmerjenje tistim, ki bodo ob čitanju te knjige morali odložiti protikatoliške predsodke in se kot člani češke narodne skupnosti sprijazniti s katoliškimi svetniki češke krščanske zarje. To posredovalno vlogo vrši ne le z zgledom, temveč tudi z izražanjem. Pozna se mu namreč, da na katoliških verskih tleh ni prav trden in domač. Rad poudarja boj za slovansko liturgijo proti nasprotnim odlokom rimskih papežev in pripoveduje, da so se celo češki husiti in protestanti vnemali za narodnega sv. Vaclava in za dediščino sv. Cirila in Metoda, ne da bi pri tem zatajili svoje protikatoliško stališče; trdili so namreč, da to ni rimsko, temveč čisto vzhodno in narodno krščanstvo. Pri tem mu včasih uide tudi kakšen neprimeren izraz ali stavek. Pisatelja legende o svetem Vaclavu imenuje klerikalni legendist (str. 10). Stališča katoliške cerkve glede slovanske liturgije ne predstavlja dovolj točno. Zdi se, da čudežev ne pojmuje pravilno. A tega mu ne moremo preveč zameriti. Končno celó z manj primernim izražanjem daje zgled, da more tudi manj katoliško usmerjen izobraženec stvarno ceniti katoliške kulturne vrednote. Pri vsem tem pa njega in njemu sorodne bralce izredno resna doba sili k objektivnosti in stvarnosti.

Še prikupnejšo spretnost dokazuje Chalupecký s tem, da kot urednik tako pomembnega zbornika razodeva razumevanje tudi za slavistična vprašanja ter čut za umetnost in lepo književnost, kar je posebno pokazal v 12 strani obsežnem predgovoru (5—16 str.), nekoliko pa tudi v uvodih in opombah k prevodom latinskih spomenikov. Vse te uvode in opombe je namreč spisal urednik. Le uvod k legendi o sv. Vojtehu je napisal F. Stiebitz.

Predgovor glasno priča o urednikovih pisateljskih zmožnostih; bil bi v čast tudi književnemu ali umetnostnemu zgodovinarju. Najstarejšo dobo češke književnosti, namreč od 9. do 13. stoletja, duhovito naziva romansko, ker po duhovni strukturi spada v isto vrsto s stavbarstvom, kiparstvom in slikarstvom romanske dobe. S tem je pojasnjen podnaslov knjige: Iz našega književnega ustvarjanja romanske dobe od 9. do 13. stoletja. V knjigi je zbran le važnejši del književnega ustvarjanja te dobe, namreč staroslovanske in latinske svetniške legende sv. Cirila in Metoda, sv. Ludmile, sv. Vaclava, sv. Prokopa in sv. Vojteha, predvsem kot književni umetniški spomeniki, a tudi kot zgodovinski viri češkega krščanskega jutra. Glavni namen knjige je, predstaviti književni in kulturni pomen teh spomenikov, predloženih v modernem češkem prevodu. Vsi sotrudniki so si prizadevali, da bi v uvodih in prevodih predstavili in posredovali prvotno književno toploto teh spomenikov, da bi mogli še danes čutiti utrip češkega srca iz one davne dobe. Poleg ostankov romanskega slikarstva in stavbarstva so ti književni spomeniki priče, kako je na ustvarjajočo češko dušo deloval oni silni prevrat v političnem, kulturnem in gospodarskem življenju, z ene strani odvrnitev od staroslovanskega poganstva, z druge pa prisvojitve grško-rimske izobrazbe, posredovane po pokristjanjenju. Knjiga podaje življenjepise prvakov češkega krščanstva, legende o čeških svetnikih, napisane na čeških tleh, od čeških ali vsaj slovanskih pisateljev. Češke svetniške legende so pač tudi zgodovinski vir, a urednik jih označuje kot nekake duhovne viteške romane z zgodovinskim jedrom. Čeprav so mnoge pisane v latinskem jeziku, vendar v njih še danes čutimo utripe češkega srca. V tem soglasju čeških cerkvenoslovanskih in latinskih

legend se očitno razodeva, kako plodovito in srečno se je Metodova dediščina na čeških tleh srečavala z latinskimi zahodnimi vplivi. Prvaki tedanje izobrazbe so obenem znali latinsko in cerkvenoslovansko, uporabljali latinske in slovanske vire, kar daje presenetljivo novo merilo za oceno verodostojnosti in duha teh spisov.

Urednik v predgovoru krepko poudarja, da so začetki češke književnosti spojeni z delovanjem sv. Cirila in Metoda. Nov in čudovit pojav je, da se je v jeziku, pravkar izoblikovanem po sv. Cirilu in dvignjenem na oltar, začela z močnim poletom ustvarjati nova samostojna književnost. Zato smemo v tem smislu reči, da so jedro krasne knjige vzorni prevodi staroslovanskih (in obenem čeških) književnih spomenikov z uvodi in opombami profesorja J. Vašica, ki v sebi združuje priznано strokovno slavistično znanje in tankočutno poznavanje lepe književnosti.

Staroslovanski književni jezik je sv. Ciril izoblikoval na osnovi makedonskega narečja. A na moravskih tleh se je staroslovanska književnost prilagodila moravskemu (slovaškemu, češkemu) narečju in iz njega sprejela nekoliko besed. Še bolj se je v začetku 10. stoletja prilagodila češkemu narečju ne le s privzemanjem besed, temveč nekoliko tudi v glasoslovju. Zato sedanja češka jezikoslovna in književnozgodovinska znanost to vejo cerkvenoslovanskega pismenstva smatra za začetek češke književnosti. Pričujoča knjiga šteje sem tudi staroslovenska življenjepisa sv. Cirila in Metoda, pohvalni govor sv. Cirilu (ter skupni pohvalni govor sv. Cirilu in Metodu). Tukaj bi mogel kdo ugovarjati, da je bil stsl. Cirilov življenjepis bržda napisan v Panoniji ter da sta oba življenjepisa in pohvalna govora proizvod makedonskega učenca (ali makedonskih učencev) sv. blagovestnikov. V obrambo urednikovega stališča pa smemo z njim reči, da se makedonsko narečje od tedanjega češkega ni bolj razločevalo, kakor se danes ločijo razna češka narečja. To je bil vsem tedanjim Slovanom skupni književni jezik, ki je v vseh budil narodno zavest, sproščeval moči narodove duše in pripravljaj podlago za poznejšo narodno književnost. Iz tega bi pa seveda sledilo, da bi stsl. Žitje Metodija, zlasti Žitje Konstantina s sorodnimi spisi skupno s stsl. prevodom sv. pisma smeli smatrati tudi za začetek slovenske književnosti, ne sicer v Miklošičevem, marveč v širšem smislu, kar za nas ni nepomembna stvar.

V soglasju s programom pričujoče češke knjige je Vašica prevel in pojasnil stsl. življenjepise sv. Cirila, sv. Metoda, sv. Ludmile, dve stsl. legendi sv. Vavilava; temu je dodal še stsl. mučeništvo sv. Vita, praškega zavetnika, stsl. pohvalo sv. Cirilu in stsl. liturgične speve na praznik sv. Vavilava. Vsi ti prevodi in uvodi z opombami so takó po lepi književni obliki kakor po strokovni znanstveni točnosti na višku, da jih z enakim užitkom bere jezikoslovec, zgodovinar in ljubitelj lepe besede. Književna oblika stsl. spomenikov je vzorno ocenjena in predstavljena.

Pravilna ocena lepe književne oblike je pomenljiva ne le za umetniško književno zgodovino, marveč tukaj celó za zgodovinsko zna-

nost v ožjem pomenu, deloma tudi za jezikoslovno znanost. To se je izkazalo zlasti ob prvi stsl. legendi sv. Vaclava. Slavist M. Weingart je dokončno odkril njeno umetniško vrednost. J. Vašica v uvodu k prevodu (str. 68) priznava to Weingartovo zaslugo; legendo označuje kot proizvod pravega umetnika, ki je zgodovinsko resnico in preprostost svojega sloga znal spojiti s silo in krasoto dovršenega književnega izražanja. Glavni urednik pa piše (str. 9), da je njena umetniška vrednost v spojitvi dramatične razgibanosti s preprostim neposrednim čustvom očividca pod dojemom groznega dogodka. V tem se očitno razodeva, da je sv. Vaclav imel v svojem spremstvu književno izredno izobraženega duhovnika, Metodovega učenca (vsaj posredno), vnetega za knežjega pokrovitelja. Širjenje češčenja sv. Vaclava v slovanskem bogoslužju v Ukrajini in na jugu v tej zvezi zgovorno priča, da je bil sv. Vaclav slovanski liturgiji in književnosti iskreno naklonjen. Od tod pa v zvezi z drugimi zgodovinskimi dokazi sklepamo nazaj na Borivojev in Ludmilin knežji dvor. Ocena lepe književne oblike je pospešila in olajšala odločilno važne zgodovinske ugotovitve. Kar smo še pred petimi leti smatrali le za nekoliko verjetne legende (da je Metod krstil češkega kneza Borivoja i. dr.), je danes že vsestransko dokazana zgodovinska resnica z daljnosežnimi posledicami za češko književno in narodno zgodovino.

Stsl. legenda o sv. Vaclavu je jedro vsega dokazovanja in v tem pomenu odločilno važni spomenik češke književnosti in zgodovine, enako odličen po umetniški obliki kakor po trezni zgodovinski vsebini. Ta legenda pa je po jeziku in po zgodovinski zvezi nujno spojena s sv. Cirilom in Metodom. Sv. blagovestnika torej dosledno spadata v okvir češke književne in narodne zgodovine. Doslej smo se premalo zavedali izredno pomenljivega dejstva (tudi v tej češki knjigi je premalo poudarjeno), da sta sv. Ciril in Metod v nekem bolj svojstvenem pomenu češka blagovestnika in prosvetitelja kot panonska in moravska. Panonija in Moravska sta bili že pred prihodom sv. Cirila in Metoda pokristjanjeni, vladala sta jima že krščanska kneza. Nasprotno pa je bil češki vladujoči knez Borivoj šele po Metodu pokristjanjen. Sv. Metod je torej odločilno posegel v češko zgodovino. Češki knežji dvor pa je v zahvalo za krščansko vero in prosveto naklonil zavetje izgnanim Metodovim učencem in njihovi književnosti. Po tej zgodovinski zvezi spadata tudi stsl. žitji Konstantina (Cirila) in Metodija v okvir češke književne in narodne zgodovine, torej tudi v okvir slavnostne češke knjige. Razen teh dveh žitij je prof. Vašica sprejel v knjigo tudi stsl. pohvalo sv. Cirilu (str. 55 do 58) kot vzorec staroslovenskega govorniškega sloga v lepo zaokroženi obliki in z neposrednim izrazom toplega čustva. Izpustil pa je skupni stsl. pohvalni govor sv. Cirilu in Metodu.

Kakor pri oceni starejše slovanske Vaclavove legende in Cirilove pohvale tako Vašica tudi pri drugih stsl. spomenikih z večjim peresom opozarja ne le na zgodovinsko vsebino, marveč tudi na književno obliko. Posebno hvali veliko umetniško vrednost in svojstvenost sloga stsl. Žitja Konstantina v nasprotju z običajnimi bizantinskimi svetniškimi legen-

dami (str. 19). Vendar je še premalo opozoril na književno vrednost tega žitja ter na pesniško obliko 1. in 7. poglavja Žitja Metodija. Glede ŽK še ni mogel uporabiti N. van Wijkove književne ocene (DS 1942, 313 s).

Glede izbire in ocene zgodovinskega in književnega gradiva bi mogel kdo imeti pomisleke. Knjiga se po svojem programu omejuje na češke svetniške legende. A vendar objavlja in ocenja pesniško govorniško pohvalo sv. Cirilu in liturgične speve na praznik sv. Václava. Zato je škoda, da ni omenjena še druga češka poezija romanske dobe. To bi ne bilo niti preobširno niti pretežno. Saj spadajo v to dobo samo tri cerkvene pesmi: 1. Hospodine, pomiluj, 2. Svatý Václave, 3. Ostrovska pesem (Slovo do sveta stvorenje). V kontekst razpravljanja o slovanskih liturgičnih spevih na praznik sv. Václava bi prav primerno spadala staročeška pesem Svatý Václave (v staročeškem jeziku) in pesniški vzdih Hospodine, pomiluj (spajanje cerkvene slovanščine in češčine). Dozdeva se, da je tu odločevala prevelika strokovna natančnost profesorja Vašica. On se namreč nerad dotika vprašanj, ki jih ni samostojno proučil. Morebiti se mu zdi, da vprašanje o teh spevih še ni dovolj razčiščeno. Glede objave pohvale sv. Cirilu pa je morebiti odločevalo dejstvo, da je imel Vašica prevod že prej pripravljen (izdal ga je že l. 1927); skupnega pohvalnega govora sv. Cirilu in Metodu pa doslej še ni prevedel.

Prevod stsl. Žitja Konstantina (Cirila) in Žitja Metodija ter opombe so vredne pozornosti. Saj izražajo mnenje strokovnjaka, ki je skrbno proučil in samostojno ocenil vse dosedanje delo na tem nelahkem področju. Zlasti obilno je uporabil moje latinsko delo o teh dveh žitjih, objavljeno Acta Academiae Velehradensis 1941 (ocena je v Bog. Vestniku 1942, 201 in v GMD 1942, 101), kakor sam omenja na str. 243 i. dr. Po primerjanju njegove uporabe bi mogli približno ugotoviti, katera dognanja so po njegovem mnenju dokončno veljavna. Glede mojega latinskega dela pravi na str. 18, da je v njem strnjena in kritično ocenjena dosedanja literatura; njegovi prevodi in opombe pa po uporabi dosedanjih uspehov pomenijo še en korak naprej. Naj dodenem nekaj pripomb.

Vašica je dobro zadel slog in smisel govorniško bogoslovnega 1. poglavja ŽK. V začetku 3. poglavja v prevodu pesniških sanj mladega Konstantina (Cirila) prevaja stavek o izbiri neveste: Izberi si ženo in pomočnico »vekem (po starosti) ti rovnou«. Pri tem se pravilno sklicuje na 1. Mojzesovo knjigo 2, 20. A po primerjanju s tem mestom v hebrejskem izvirniku in v grškem prevodu je očitno, da stsl. s'vr'st' tukaj ne pomeni starost, marveč vrstnico v smislu podobnosti, primernosti. Pravilni prevod je: »Izberi si družico in pomočnico, primerno sebi.« Tako ima tudi novi slovenski svetopisemski prevod. — V 4. poglavju je omenjeno Cirilovo iskanje pradednih časti. Vašica (str. 244) opozarja, da so to izražanje doslej vsi napačno prevajali in da je edino pravilen moj prevod; pradedne časti pomenijo Adamovo dostojanstvo pred grehom. V istem poglavju je stavek: »Tako se je učil vseh (umetnosti), kakor da bi se ene same izmed njih učil.« Vašica pa prevaja: »Kakor se ni učil niti eden izmed njih.« Napaka je razvidna iz konteksta in iz primerjanja z Gregorijem Naz., po katerem je ta misel deloma posneta. — V začetku 9. poglavja ŽK beremo, da je Ciril prišel k Hazarom skozi »Meotsko (Azovsko) jezero in Kapijska vrata Kavkaških gor«. Kapijska vrata razlagajo mnogi kot staro mesto Panticapaeum v Azovski morski ožini, sedanji ruski Kerč. Vašica pa odločno trdi, da so to Kaspijska vrata med vzhodnim Kavkazom in Kaspijskim morjem pri Derbentu (str. 246). — V 10. poglavju ŽK je res verjetno, da znamenje v nasprotju z Abrahamovim znamenjem (obrezo) pomeni krst, kakor pojasnjuje V. str. 246. Zanimiva je tudi njegova pripomba na isti strani, da »po s'vr'stiju Adamovu« (ŽK 10) pomeni zakonsko zvezo (ženitev); prej (l. 1927) je to prevel z izrazom doba. — Glede nameravane poti sv. Cirila in Metoda v Rim omenja po mojih opombah (str. 248) mnenje ruskih slavistov,

da sta ta namen imela že pri odhodu iz Carigrada. Toda to mnenje izrečno navajam kot trditev ruskih slavistov, ki jih ne moremo dolžiti prevelike naklonjenosti Rimu. Sam od sebe bi tega ne zapisal. Ruski slavisti pa na ta način razlagajo izredno prijaznost do Rima, kakršno očitno in obilno razodevajo stsl. viri in ki je v očitnem nasprotju s tedanjim carigrajskim in zlasti Fotijevim stališčem.

V težkih vprašanjih o prevodu bogoslužnih knjig, o obrambi slov. bogoslužja, o naslovu apostolik, o času posvetitve Cirilovih učencev (febr. 868) i. dr. soglaša z menoj. S tem so mnoga važna vprašanja dokončno rešena. Vašica je prej trdil, da je sv. Ciril rimsko liturgijo, t. j. rimski mašni obred šele v Rimu l. 868 prevel na slovanski jezik in da je tam dobil grški prevod tako imenovane liturgije sv. Petra, ki mu je služil za podlago. (O tem sem poročal v GMD 1940, 60—62.) Iz priznanja, da so bili Cirilovi učenci posvečeni že februarja l. 868 in da so peli nove maše v slovanskem jeziku najkasneje prve dni meseca marca, pa nujno sledi, da je moral biti slovanski prevod rimske maše pripravljen že prej. Sveta brata namreč nista prišla v Rim pred 15. decembrom 867. Za prevod ter za prepise slovanske maše in za vaje v Rimu ni bilo časa. Torej je morala biti rimska mašna knjiga že prej prevedena. Kje? Brez dvoma v Panoniji. Tako tudi najlažje razložimo panonizme v Kijevskih listih, t. j. v najstarejšem rokopisu slovanske maše rimskega obreda. Ta ugotovitev je izredno važna za našo zgodovino in za slavistiko.

Zelo zanimivo razlaga V. Cirilove redovne obljube v Rimu (str. 249). Vzhodne meniške obljube imajo dve stopnji. Ciril je najprej napravil obljube prve meniške stopnje, potem pa druge. To pomeni, stsl. stavek, da je »svēt k svētu sprejel«, svēt pomeni tukaj redovno pogodbo, obljubo, ne pa luč, kakor smo doslej prevajali. Zelo zanimivo in nekoliko verjetno. A to mesto bo treba še natančneje preiskati.

Podobno zanimiv je prevod Žitja Metodija. Opombe pa so prekratke. Mnogo važnih zgodovinskih vprašanj je izpuščenih. O vsebini in obliki znamenitega obširnega 1. poglavja ŽM bi pričakovali več pojasnil. Dobro je pojasnjeno (str. 249), kdo so tovariši krivovercev, obsojenih na 6. cerkvenem zboru (l. 680); tukaj je treba doslovno vzeti stsl. izraz, ki pomeni zborovalce, t. j. udeležnike krivoverskih zborov l. 638 in 639. V drugem poglavju (str. 47) ne morem soglašati s prevodom: »(Bog je) povzdignil na visoko stopnjo našega učitelja Metodija.« Izraz povzdignil ni srečno izbran. V 1. pogl. ŽK je isti izraz v podobni zvezi prevedel: spodbudil (našega učitelja). Takó mora biti tudi v ŽM 2; zaradi miselne zveze stsl. dobri čin ne more pomeniti visoko stopnjo, temveč dobro prizadevanje. V naštevanju Metodovih kreposti (isto poglavje) se stsl. jarost ne sme prevesti z izrazom gnev (hněv), temveč: odločnost (srčnost, ostrost, strogost). — V 8. poglavju prevaja stsl. prvi nastolnik — prvi namestnik; prevod zbuja pomisleke. V Hadrianovem pismu slovanskim knezom (l. 869) je deležnik preiskavši (Metodija) preveč svobodno razvezal in s tem zabrisal pravi smisel. V bistvu se pridružuje moji razlagi tega pisma. Zaradi odločilne važnosti te poslanice bi pričakovali več pojasnil (str. 250); tu bi bilo treba omeniti besedilo iste poslanice v pohvalnem govoru sv. C. in M.

V opombi k 12. poglavju ŽM (str. 251) naj bi omenil, da je papež Janez VIII. leta 880 Metodovo pravovernost in slov. bogoslužje potrdil ne le s pismom Svetopolku, temveč natančneje še v posebnih poglavjih (capitula), izročeni sv. Metodu. V ŽM 12 se brez dvoma navaja vsebina teh »poglavij«. K 15. poglavju ŽM o prevajanju cerkvenih spisov na slov. jezik bi bilo treba opomniti, da spisi sv. očetov, ki so tam omenjeni, morejo pomeniti med drugim tudi govore in življenjepise cerkvenih očetov. Pri tem bi morali bolj upoštevati stsl. zbornik Glagolita Clozianus; za pravilno umevanje ŽK, ŽM ter tedanje panonske in moravske zgodovine je ta stsl. zbornik zelo pomenljiv.

V opombah k pohvali sv. Cirilu (str. 253) nepravilno pojasnjuje misel, da sv. Ciril napolnjuje (dopolnjuje) ostankе sv. Petra in Pavla. Ostanki

pomenijo isto kakor nekoliko prej (ostanki sv. Pavla) v istem govoru, namreč število pokristjanjenih vernikov, nikakor pa ne telesne svetniške ostanke (relikvije).

V prevodih stsl. virov in v opombah k njim je prof. Vašica podal toliko zanimivega, da ne morem vsega posebej ocenjati. Slavisti in zgodovinarji ga bodo morali upoštevati, čeprav ne bodo v vsem soglašali. Poleg nespornih vrednot je vmes tudi nekaj dvomljivih in netočnih. Mnoga vprašanja so še sporna.

V. Chalupecký je kot zgodovinar bolj zanesljiv v zgodovinskih kakor v slavističnih vprašanjih. O češki veji csl. književnosti trdi (str. 60), da je bila čilejša in plodovitejša kakor bolgarska. Zdi se mi, da je to nekoliko pretirano; ne vem, če bi Vašica to podpisal. Ne smemo prezreti, da so najodličnejši Metodovi učenci pribežali v Bolgarijo (Makedonijo). — Delovanje sv. C. in M. v Bolgariji se mu ne zdi neverjetno (str. 268), ker je imela tedanja Bolgarija na severozahodu skupno mejo z Moravsko; meja je bila približno ob pogorju Matre na razvodju Donave in Tise. — Po pričevanju latinske češke legende sv. C. in M. (spisane na čeških tleh okoli l. 973.) sklepa (str. 269), da je slov. bogoslužje okoli l. 973. še živelo v Češki, Moravski, Slovaški, Krakovu, Šleziji, Gornji Lužici in v bivši Kocljevi Panoniji; v nekaterih teh pokrajin so (po mojem mnenju) mogli životariti le še majhni ostanki. — Po isti legendi ima za verjetno (269), da je Ciril najprej sam po svojem nagibu odpotoval v Rim; Metod pa da je nekaj časa še ostal v Moravski. Potem pa je dobil papeževo povabilo; tedaj je odpotoval tudi Metod in se med potjo ustavil pri Koclju (Ch. netočno trdi, da o tem poroča Ž. Metodija). — Netočno piše o Metodu kot panonskem in moravskem nadškofu. Zgodovinski viri poročajo, da so v Rimu obe politični pokrajini strnili skupaj v eno — panonsko cerkveno pokrajino (nadškofijo). Še l. 873 imenujejo rimski viri Metoda panonskega nadškofa. Moravski naslov mu dajejo šele potem (879), ko je Panonijo že več let imel dokončno zasedeno (od l. 874) salzburški nadškof.

Glede obreda slovanskega bogoslužja piše Vašica pravilno, da sta se sv. C. in M. gotovo že v Panoniji prilagodila rimskemu obredu. A poleg tega so tu ali tam slov. bogoslužje opravljali po vzhodnem (bizantinskem) obredu. Nadaljevale so se deloma še grške cerkvene tradicije; verjetno je, da je celo sv. Vavilav znal (nekoliko) grško (str. 258). Iz tega sledi, da izražanje slovanski obred, ki se v knjigi trajno ponavlja, ni dovolj točno, marveč zelo dvoumno. Zaradi točnosti je treba razločevati slovansko bogoslužje rimskega in vzhodnega obreda; govoriti smemo o slov. bogoslužju, ne pa o slov. obredu.

Naj dodenem še kratko opombo o terminologiji. V knjigi se za stari csl. jezik dosledno rabi naziv staroslovanski. Ta naziv dosledno rabi tudi J. Vajs. Ruski, ukrajinski in srbski slavisti priznavajo, da je pravilen. Ime starocerkvenoslovanski so romanski in slovanski slavisti odklonili, ker takšna trojna sestavljenka nasprotuje duhu teh jezikov.

Programatična češka knjiga pod uredništvom dveh tako priznanih strokovnjakov, enega zgodovinarja, drugega slavista, podaja v dovolj poljudni obliki najnovejša zgodovinska in slavistična dognanja, zadnjo besedo znanosti na takó važnem področju. V celotnem sestavu slovanskih in latinskih virov izpod peres staročeških piscev se ti spomeniki vzajemno osvetljujejo in podpirajo. Nedvomno je, da so pisci latinskih legend o čeških svetnikih skrbno uporabljali staroslovenske vire in da so jim bili ti v obilici na razpolago. Po vzajemni zvezi je obenem potrjena njihova pristnost in starost. Vobče se vsa ta skupina stsl. in latinskih virov predstavlja v presenetljivo novi luči. Prejšnji zgodovinarji in slavisti so se premalo ozirali na sedaj dokončno dognano zgodovinsko

resnico, da je cerkvenoslovanska književnost in tradicija v 10. stoletju na čeških tleh krepko živila.

Med latinskimi spisi se po vsebini, duhu in dovršeni književni obliki zlasti odlikuje Kristianova legenda o sv. Václavu in Ludmili, napisana ob koncu 10. stoletja. Njena starost in verodostojnost je trdno dognana in razjasnjena. Češki menih Kristian pa je v tej legendi spretno uporabil druge latinske in slovanske legende; sledovi uporabljenih virov se v njej dobro razložijo. S tem je dana trdna osnova za oceno starosti in zgodovinske vrednosti drugih virov; v tem okviru je potrjena nepretrgana zveza z Metodovo dediščino. Slovansko bogoslužje v benediktinskem samostanu v Sazavi pod vodstvom sv. Prokopa (v 11. stoletju) torej ni osamljen pojav, kakor se je doslej mislilo. Latinska legenda o sv. Prokopu ima manjšo književno, a večjo načelno vrednost, ker dokazuje, da je Prokopov duh živel še v 12. stoletju. Naposled so češki zgodovinarji dognali, da je bil tudi sv. Vojteh kot praški nadškof (ob koncu 11. stoletja) naklonjen češkim slovanskim tradicijam.

Vse te izsledke je slavnostna češka knjiga vplela v zgodovino češke književnosti; v novi pregledni celoti strinja presenetljivo pomenljiva znanstvena dognanja. Češkemu narodu oznanja, da v češkem jeziku, v češki književni in kulturni zgodovini nepretrgano žive neminljive vrednote s konca 9. stoletja.

2. Zarja slovenske književnosti.

Ob neslutenem preobratu v pojmovanju češke književne in narodne zgodovine se tudi začetki naše književnosti in krščanske prosvete predstavljajo v novih jasnejših obrisih. Zarja naše književnosti ni osamljena; spremlja jo svitanje krščanske prosvete v sosednih deželah, kakor pričajo tudi rimski viri.

Rimski papež Hadrian II. je leta 869 in 870 sv. Metoda pooblastil za misijonstvo v Panoniji in Moravi ter ustanovil panonsko nadškofijo; s tem je Panonijo in Moravsko združil v eno cerkveno pokrajino, v skupno panonsko nadškofijo. Zato rimski viri ne poznajo razlike med Moravsko in Panonijo. S posebno toploto prežeta Italska (Rimska) legenda o sv. Cirilu obsega pod imenom Moravske tudi Panonijo, ker piše o stanju pred ustanovitvijo panonske nadškofije. Poslanice papeža Janeza VIII. leta 873 pa dosledno govore le o panonski nadškofiji in o panonskem nadškofu, celó tam, kjer izrečno omenjajo, da je Metod nadškof Svetopolkove kneževine. Isto skupnost so čutili tudi Cirilovi in Metodovi učenci; prehajali so iz Moravske v Panonijo in obratno, kjer so bili bolj potrebni in kjer so bile ugodnejše okolnosti. V letih med l. 868 in 873 so bili zbrani v Panoniji; tu je bilo tedaj glavno ognjišče njihovega misijonskega in književnega dela. Na koncu l. 873 ali v začetku l. 874 se je Metod trajno umaknil v Moravsko; z njim so šli tudi nekateri panonski učenci. Zveza s Panonijo in Karantanijo s tem ni bila pretrgana. Sedemletno (od l. 866 ali 867 do 873) uspešno delovanje v Panoniji je zapustilo trajne sledove. Panonski Cirilovi in Metodovi učenci

so deloma ostali v Panoniji in se prilagodili cerkveni upravi salzburske nadškofije; z njimi je v Panoniji ostal tudi del Metodove dediščine.

Ne da se dokazati, da je bilo slovansko bogoslužje po Kocljevem padcu in po Metodovem odhodu kar hipoma docela zatrto. Velika oddaljenost Salzburga v tedanjih prometnih razmerah ni dajala možnosti za takó strogo nadzorstvo, da ne bi mogel kakšen slovenski duhovnik v skritem naselju slovansko maševati in pri delitvi zakramentov slovansko moliti. Po izgonu Metodovih učencev iz Moravske ter po opustošenju Svetopolkove kneževine in Panonije so se posamezni Metodovi učenci zatekli v Karantanijo. Tja so bili preneseni ostanki Metodove dediščine. V tem smislu priznavam omejeno verjetnost zgoraj navedene trditve V. Chaluppeckega, da je v 10. stoletju v bivši Kocljevi Panoniji (in Karantaniji) še živelo slovansko bogoslužje. Še očitneje pa so ostanki Metodove dediščine živeli v tistih molitvah in veroučnih govorih, kjer je tudi rimska cerkev priporočala rabo ljudskega jezika. A ta dediščina se nikakor ni mogla ohranjati le po ustnem izročilu, marveč po pismenstvu. To dokazujejo frisinški spomeniki. Njim se namreč po soglasni sodbi prvih slavistov poznajo sledovi književnih vplivov cerkvenoslovanskega jezika in glasovni znaki, da so bili kdaj zapisani v glagolici. Drugi frisinški spomenik pa tudi po vsebini in po književnem izražanju neizpodbitno priča, da se je mogel izoblikovati in ohranjati le po natančnem glagolskem zapisku, dokler ni bil naposled okrnjeno prenesen v zbornik frisinškega škofa in s tem rešen propada.

Frisinški spomeniki pričajo, da niti salzburski niti za njimi frisinški misijonarji niso Metodove dediščine docela zavrgli. Profesor Franc Ramovš izrečno poudarja, »da je delavnost Metodovih učencev rodila živahnejšo pripravljenost nemških misijonarjev med Slovenci v Karantaniji«. ⁴ Še bolj pa so morali salzburski duhovniki v Panoniji gledati, da ne bi odbili domačega prebivalstva; zato so iz Metodove zapuščine sprejeli in porabili molitve in sestavke za osnovni verski pouk, kolikor so bili porabni v okviru latinskega bogoslužja. Tako se je ohranil frisinški slovenski spovedni nagovor z očitnimi sledovi Cirilovih in Metodovih oblik.

Metodova dediščina v Panoniji in Karantaniji nikakor ni mogla tako čilo živeti kakor v Češki. A prenos II. frisinškega spomenika v latinski rokopisni zbornik po narekovanju iz glagolskega rokopisa priča, da so nekateri duhovniki še okoli l. 980 znali brati glagolske rokopise. To ni malenkost. En sam glagolski rokopis nikakor ne zadostuje za ohranjanje takšne kulturne tradicije v tako težkem in svojstvenem črkopisu. A tudi vsebina in značilne oblike II. frisinškega spomenika so umevne in razložljive le v zvezi z drugimi sorodnimi spisi. V Karantaniji je bilo torej še na koncu 10. stoletja več glagolskih rokopisov. Torej so v dobi, ko je glagolska književnost med Čehi cvela, v Karantaniji životarili vsaj ostanki Metodove dediščine. Vobče si težko predstavljamo, da bi bila čila glagolska književnost strogo zaprta v češke meje in da ne bi nič prodirala v sosedne pokrajine, zlasti tja, kjer je

⁴ F. Ramovš in M. Kos, Brižinski spomeniki (1937) 8.

ta književnost pred nekaj desetletji še cvetela, in ko je istočasno živela tudi na jugu (Bolgarija, Srbija in hrvatsko Primorje).

Mnogi glagolski rokopisi po glasoslovni obliki in po besednem zakladu pričajo o neki zvezi češke in karantansko-panonske glagolske književnosti. Najstarejši rokopis slovanske maše rimskega obreda, tako imenovani Kijevski listi, po svojem glasoslovju razodeva, da je bila njegova predloga spisana na čeških tleh v 10. stoletju. A poleg čeških glasoslovnih vplivov srečujemo tu značilni panonski slovenizem: rěsnotiv'n' (resničen). Morebiti je v tej obliki ohranjen znak, da je to bogoslužje prevel Ciril v Panoniji, kakor sem omenil zgoraj v opombah k novemu češkemu prevodu Ž. Konstantina. Še večkrat se rěsnotiv'n', rěsni in rěsnotivi (resničen) ponavlja v glagolskem bogoslužju v čast sv. Cirilu, posebno v ljubljanskem rokopisu glagolskega brevirja. Glasoslovni znaki in poudarjanje češkega naroda pričajo, da je bila predloga te službe božje zapisana na čeških tleh v prvi polovici 10. stoletja. A zapisana je bila na podlagi panonskih rokopisov stsl. Žitja Konstantina (Cirila), ali pa so te rokopise prepisovali panonski rojaki. Starejša zgodovinska zveza (v 9. stol.) pa namiguje, da je bilo stsl. Žitje Konstantina spisano v Panoniji in da torej ta književno oblikovno dovršeni spis v širšem smislu spada v rodovnik slovenske književnosti.

S Panonijo je zvezan tudi spovedni pouk Sinajskega evhologija ne le po panonskoslovenski molitvi, ki je vanj uvrščena, temveč tudi zato, ker v okvir tega spovednega pouka spadajo frisinški spomeniki, predvsem frisinški spovedni nagovor (II. fris. spomenik). Bistroumne R. Nahtigalove opombe potrjujejo, da ima II. frisinški spomenik znake iste Cirilove in Metodove dediščine kakor Sinajski evhologij. Obenem pa je ta spomenik na podobni višini književne dovršenosti kakor najznačilnejši izvirni oddelki Sinajskega evhologija in 1. poglavje Žitja Metodija.

Dragocena R. Nahtigalova dognanja o Sinajskem evhologiju in moji skromni izsledki o II. frisinškem spomeniku so naposled močno potrjeni po izvirnem govoru Clozovega-Kopitarjevega glagolita. J. Kopitar je l. 1836 izdal knjigo **Glagolita Clozianus**. S tem imenom zaznamuje star glagolski zbornik, rokopis iz 11. stoletja na podlagi prvotne predloge iz 9. stoletja. V zborniku je razen prevodov iz spisov grških cerkvenih očetov ohranjen vsebinsko in oblikovno izredno močan izviren govor. Vsi znaki kažejo, da je duhovni oče tega govora sv. Metod. Govor strogo poučuje slovanske kneze in velikaše, naj dosledno po veri živé in skrbé, da bodo tudi njihovi podložniki spolnjevali krščanske zapovedi, zlasti glede družinskega življenja.

Strogi opomini knezom, naj skrbé za spolnjevanje krščanskih zapovedi glede družinskega življenja (proti razporokam in prešuštvu), prav zanimivo pojasnjujejo dopisovanje kneza Koclja s papežem. Izvirni glagolski govor priča, da je Kocelj ravnal po strogem Metodovem naročilu. Kar smo imeli prej le za verjetno domnevo, je s tem govorom potrjeno kot zgodovinska resnica. Z druge strani pa ta govor potrjuje zvezo II. frisinškega spomenika s Cirilovo in Metodovo dediščino.

Posebno značilna vez je misel duhovne malomarnosti, ki nosi vso govorniško zgradbo II. frisinškega spomenika; ta misel namreč utemeljuje, zakaj frisinški nagovor tako naglaša spodbudni zgled svetnikov. Obenem je izvirni glagolski govor zelo soroden Žitju Konstantina, 1. poglavju Žitja Metodija in nekoliko tudi Sinajskemu evhologiju. Po zgodovinski zvezi z ene strani osvetljuje Kocljevo kneževanje in potrjuje njegovo zgodovinsko podobo, predstavljeno v knjigi Slovenski knez Kocelj (1938), z druge strani pa spada tudi v okvir Rastislavove in Svetopolkove Moravske. Torej veže razne pokrajine Metodovega delovanja in različne spomenike njegove dediščine,⁵ osvetljuje našo davno zgodovino in književnost.

Najstarejši spomeniki slovenske književnosti so mnogotero združeni z dediščino sv. Cirila in Metoda, po skupni dediščini pa tudi z davno in poznejšo zgodovino sosednih narodov. Dosledno s temi davnimi stiki je odkrivanje one češke dobe pomenljivo tudi za našo zgodovino in sedanjost. Odkritja češke in slovenske znanosti se vzajemno dopolnjujejo in osvetljujejo. Škoda je, da zaradi oviranih mednarodnih znanstvenih stikov nismo mogli vzajemno izkoristiti istočasnih odkritij. Za češko znanost bi bilo zelo koristno, če bi bila mogla porabiti Nahtigalove opombe k Sinajskemu evhologiju ter slovenske izsledke o II. frisinškem spomeniku in o izvirnem govoru Clozovega (Kopitarjevega) glagolita. Naposled pa je vzajemna neodvisnost pomenljivih odkritij močan dokaz za njihovo pravilnost; neodvisna vzporednost vzajemno se osvetljuječih dognanj ni brez pomena in ne brez nekega mikavnega čara.

Mikavna vzporednost ni omejena le na vsebino dognanj, temveč sega tudi v metodo in način znanstvenega dela. Češka jezikoslovna in zgodovinska znanost je šele po oblikovni književni oceni staroslovenske svetovaelavske legende in sorodnih spisov končno prebila led predsodkov in utrla pot resnici. Tankočutnost za prej neslutene utripe češkega srca tako v staroslovenskih kakor v istočasnih latinskih legendah je utrla pot daljnosežnim znanstvenim odkritjem o izvoru, virih, verodostojnosti in duhu teh spomenikov. Pri teh odkritjih so sodelovali in se znanosti pridružili še književniki lepe besede in umetniki, da so skupno z znanstveniki svojim rojakom s tem večjim poudarkom predstavili zarjo češke prosvete in književnosti. Vrh tega so uspešno porabili tudi vsebinsko (ideološko) bogoslovno merilo. Glede stsl. Žitja Konstantina in Žitja Metodija ga je obilno uporabil J. Vašica na podlagi mojih razprav.

V naših bolj malenkostnih razmerah teh meril nismo še dovolj uporabili. Naše najstarejše spomenike smo gledali večinoma le z jezikoslovnega in slovniškega ter zgodovinskega (paleografskega) stališča. Podobni smo bili dijakom, ki zaradi slovniških in slovarskih težav ne občutijo lepote grških in latinskih klasikov. R. Nahtigal je že opozoril, da je treba gledati tudi na vplive zgodovinskega in kulturnega okolja.

⁵ Obširneje sem to pojasnil v razpravi: Clozov-Kopitarjev glagolit v slovenski književnosti in zgodovini. Izšla bo v Razpravah Akademije znanosti I, 1943.

To imenuje filološko gledanje⁶ (v nasprotju z ožjim slovničkim, etimološkim gledanjem). Uspešno ga je uporabil v opombah k Sinajskemu evhologiju, kjer upošteva psihološko in kulturnozgodovinsko izrazoslovje (DS 1942, 311).

Pri reševanju uganke II. frisinškega spovednega nagovora in sorodnih spisov moramo po zgledu čeških slavistov uporabljati tudi književno oblikovno merilo; poleg tega je po opominu ruskega slavista N. Nikoljskega treba rabiti tudi ideološko, t. j. vsebinsko (bogoslovno) merilo. Saj književna zgodovina že od nekdanj načelno uporablja obojno merilo. S tem dvojnim merilom lahko doženemo, da ima II. frisinški spomenik samostojno književno vrednost v isti vrsti s samoniklim govorom Clozovega-Kopitarjevega glagolita, z Žitjem Konstantina in Metodija ter z jedrom Sinajskega evhologija.

Začetki slovenske književnosti se ne morejo meriti s češko cerkvenoslovansko prosveto 10. in 11. stoletja. A zveza s Cirilom in Metodom zaradi tega ni prav nič manjša; v nekem pomenu je celó tesnejša. Drugemu frisinškemu spomeniku je namreč vtisnjen pečat Metodove osebnosti.

Ohranjena sta torej dva Metodova govora, namreč drugi frisinški odlomek in izvirni govor Clozovega zbornika. Prvi je zaradi prilagoditve okviru rimskih obrednih predpisov le v širšem smislu Metodov. Ker je namenjen za pouk preprostega ljudstva, zato se je Metod v njem prilagodil tedanji panonski govorici; še bolj se je besedilo prilagodilo slovenskemu narečju po stoletni rabi in pri prenosu v zbornik frisinškega škofa. To je najstarejši spomenik naše književnosti. Drugi govor pa je naslovljen na panonske in moravske velikaše in kneze 9. stoletja. Njegova vsebina je natančneje ohranjena v kar najstarejši obliki cerkvenoslovanskega jezika; s tem nudi važno merilo za presojanje II. frisinškega spomenika in sorodnih spisov.

Najnovejši izsledki čeških zgodovinarjev in slavistov pričajo o velikem razmahu češke prosvete in csl. književnosti v 10. stoletju. Slovenski slovstveni spomeniki 9. in 10. stoletja daleč zaostajajo za začetki češke prosvete. Vendar imajo to prednost pred Čehi, da so pisani v domačem slovenskem narečju in uglajeni po vplivu cerkvenoslovanskega književnega jezika, dočim je češko csl. slovstvo 10. in 11. stoletja pisano v cerkvenoslovanščini z maloštevilnimi češkimi primesmi. Obenem se razodeva tudi neka vzporednost s češko prosveto one dobe. Naši spomeniki namreč kljub majhnosti pričajo o nenavadni izrazni moči tedanjega slovenskega jezika, kakor je lepo povedal dr. A. Breznik v Domu in svetu 1929, 217: »Ustaviti bi se imel (slovstveni zgodovinar) že ob frizinških spomenikih, iz katerih nam prvič in zadnjikrat zablešči moč in čistota besednega zaklada. Potem se nam jezik odmakne za 400 let in, ko odgrnemo spomenike 15. stoletja, je jezik že pokvarjen.« V razpravah o frisinških odlomkih sem dovolj dokazal, da je slovenski jezik v najstarejših spomenikih slovenske besede, zlasti v II. frisinškem odlomku, tako osupno zableščal po zaslugi sv. Cirila in Metoda; saj je

⁶ Stcsl. študije (1936) 18 s.

II. frisinškemu spomeniku tudi v vsebini vtisnjen pečat njunih osebnosti. Po teh ugotovitvah je pomen frisinških spomenikov še večji, kakor je povedal dr. A. Breznik v navedeni vzorni označbi.⁷

Po zgledu Evropskega literarnega kluba naj se zganejo vrhovi našega izobraženstva in se zavedo, da so nova znanstvena odkritja pomembna za vse sloje našega ljudstva. Brez odlašanja je treba revidirati pojmovanje o začetkih naše književnosti in prosvete — ob svitanju jutranje zarje.

⁷ Dr. A. Breznikova označba je važna tudi zato, ker v njej rabi pravilni izraz frizinški. To nazivanje najstarejših spomenikov slovenske besede bo pač prej ali slej obveljalo. Po izgovarjavi lahko pišemo frizinški, po resničnem zgodovinskem imenu pa frisinški. Nesrečno skovani brizinški naziv pa opustimo!

Severin Šali

Deklici

Spominčice zoriš v očeh,
nebo sinjine vanje tke,
pomladni ljubi te nasmeh,
vsak dan te z zarjami ospe.

Sanjava zreš v svoj rožni vrt,
kjer srcu slavček poje,
in slak, na vrtnico oprt,
budi ti sanje v dvoje.

Zdaj še te mesečina snubi,
pokrita z biseri zvezdá,
in jutro čaka, da s poljubi
očesi ti odpre iz sna.

O dnevi tvoji — svetle jase,
kjer maj počiva v soncu skrit,
in čas željá ti ovčke pase,
v vonjave rožnih ur ovit.

Tri Villonove balade o nestanovitnosti zemskih stvari

Anton Debeljak

Angleški književnik Swinburne je 1866 v Londonu na neko vprašanje takole odgovoril: »Srednji vek je rodil tri velike pesnike: Danteja, italijanskega plemiča; Chaucerja, angleškega gentlemana; Villona, francoskega prostaka.« Villon stiska svoje misli v preživele oblike umirajočega trubadurstva, balade in rondele. Toda njegova osebnost in oblika doživetij premagujeta tesno obleko, da učinkuje mladostno čilo med jato sodobnih pesmarjev. Postal je prvi moderni francoski pisatelj, pa tudi pevec mladinske nespameti. Pri vsem tem je često udaril na strune, doneče o minljivosti vsega posvetnega, o neizbežni smrti. Helenstvo in rimstvo se ga je malo dotaknilo. Klasični spomini v njegovih delih se zde zajeti iz starofrancoskih predelav, manj iz izvirnikov. Tem bolje pozna sv. pismo in ga pogosto navaja.

Pričujoče balade nudijo skupno misel o nestanovitnosti pozemskih stvari. Prva, *Ballade des Dames du temps jadis* — nanjo cika Komarjev Odlomek v DS 1942, 288 — vsebuje znamenito krilatico, pripev: *Mais où sont les neiges d'antan!* Flora, rimska boginja cvetic, je izvoljenka Zefiru in mati pomladi. Arhipíada utegne biti slabo zapisana atenska hetera Aspasia, Periklejeva žena, ali pa po večini tolmačev — moški Alkibiades, ki so ga spričo pisne pomote v srednjem veku šteli za žensko! Thais ali Tajda, znana lahkoživka iz Aleksandrije, priseljena v Atene, ni s prejšnjo osebo v rodu. Anatole France je 1890 porabil snov za zgodovinski roman, Massenet pa je motiv uglasbil. Jeka ali Echo, bajeslovna postava, opevana v rimskih klasikih. Héloïse (1101—1163) je bila miljenka filozofa in rektorja Abelarda (1079—1142), čigar latinske nabožne kitice utegneš brati delno prevedene v zbirki *Die schönsten Gedichte der Weltliteratur*, Phaidon, Wien, 1933. Obeh nagrobni spomenik na pariškem pokopališču Père La Chaise obiskujejo nesrečni zaljubljeni. Kraljica... Tu je prva priča o vencu pripovedk, nanizanih okoli Nesleskega (nelskega) stolpa. Zapisan je bil šele l. 1600. Glasi se: Hotljiva francoska kraljica je vabila v Tour de Nesle mlade moške, zlasti visokošolce. Ko se je naveličala igrankanja z njimi, jih je dala pahnuti z okna v mimo tekočo Seino. Smrti je ušel zgolj eden: Buridan, kasnejši rektor pariške univerze. Ujetim pticam je na glavo nalepil papir, kjer je opisal svoje strašno doživetje, in jih nato izpustil. Tako se je razvedelo kraljičino hudodelstvo. Zgodbo je obdelal nemški frančiškan Tomaž Murner v satirični knjigi »Geuchmat« (Bazel 1519). Morilko imenuje: *Alba eine Künigin*. Enako Johannes Secundus, tajnik cesarja Karla V., opisujoč ogabno dogodivščino v pesnitvi »In arcem Reginae Albae Parisiis« (Leyden 1631). V misel jo jemlje med drugimi Brantôme v »Vies des dames galantes« v 16. stol. in Tallemant des Réaux v Spominih. Snov je prodrla celo v zbirko »Des Knaben Wunderhorn«. Gaillardet in Dumas sta jo spravila na oder: *La Tour de Nesle* (1832). — Pod naslovom »Berte as grans piés«, »B. z velikimi nogami«, opeva junaška pesnitev iz 13. stol. ogrsko knežno Berto, namenjeno Pipinu. Ker pa ji slikajo bodočega soproga kot Sinjebradca, so z njim zvičajno zaročili njeno hčer Alisto, naposled se prevara razkrije in prava Berta mora iti zámó ter postane mati Karlu Velikemu. Alista je morda Villonova Alis, če ni to Alix, hči kralja Ludvika VII., zaščitnica umetnosti kot nje mati Eleonora. Biétris je nemara burgundska Beatrix, druga žena cesarja Friderika I., ki ji je Gautier d'Arras posvetil roman »Ille et Galeron«. V starofrancoskem romanu o Labodjem vitezu nastopa tudi neka B. Ni pa dognano, da je bila Dantejeva Beatrice znana Villonu. Kraljica Blanka Kastiljska, mati sv. Ludoviku. — Haremburgis ali Eremborg, edinka Mainskega grofa (Gesta potificum Cenomannensium) ali pa krasotica iz prastare popevke o hčeri frankovskega vladarja, sedeči in vezoči tik okna, ko mimo jaše grof Rajnald, najlepši junak iz cesarjeve vojske. — Jeanne d'Arc, pastirica iz Domrémyja (1412—31). Villon je prvi francoski pesnik, ki omenja vrlo Lorenko, sežgano na grmadi v Rouenu.

Prehod tvori druga, *Ballade des Seigneurs du temps jadis*. — Papež Kalikst III. je vladal 1455—58. Preminul je tri leta prej, kakor je Villon pričel svojo Oporoko. Od raznih Alfonsov je I. (748—765) preganjal Mavre, X. (1252—84) pa zaslužil vzdevek: Modri. — Enega od burbonskih vojvod je bil Villon svoj čas v šegavi Prošnji navrtal za posojilo. — Bretanjski vojvoda Artur, obče znan po keltskih pripovedkah Okroglega omizja. — Škotski kralj Jakob II., †1460. — Ciprski kralj, Ivan III. Luzinjanski, †1458.

Glede Španca pesnik otroško priznava svojo nevednost, a pri češkem vladarju je Ladislava spremenil v Lancelota (†1457). »Ballade des menus propos« se spominja Husovih rojakov: *Je congnois la faulte des Boesmes*, »poznam zmoto Pemcev« (husitstvo). Nemška prevajalca Peter Welf, *Das grosse Testament*, Wien 1937, in Martin Löpelmann, F. Villon, *Dichtungen*, München 1937, puščata kljub svoji načitanosti taka mesta brez pojasnil, ali pa vidita v Boèmes — cigane! Čehe pač nerada omenjata. — Claquin je Bertrand du Guesclin (†1380), največji francoski junak, vitez brez bojazni in brez madeža. — Auvernjski grof, Béraud III. (†1426). — Duc d'Alençon je Ivan IV., ubit v bitki pri Azincourtu (1415), ali pa Charles de Valois, padel v boju pri Crécyju 1346 poleg slepega češkega kralja Ivana Luksemburžana.

Tretja sličnica, *Ballade à ce propos en vieil françois*, skuša posneti staro francoščino, dasi ne povsem uspešno. Naš prevod je zato v trubarščini in popolnoma posnema obliko izvirnika. Sali, zli, zlobni; viner, vendar; more, mora; je, jih; bizantinski cesarji imajo često na sliki zlate roke; fran(co)ski kralj je sv. Ludovik; Dijon, Vienne, Dolles so francoska mesta; hlapčič, mladenič, dečko.

Balada žen iz davnih dni

Povejte mi, v kateri kraj
je šla prelepa rimska Flora,
kje Arhipíada je zdaj,
kje rodna Tajda biti mora;
pa Jeka, nadčloveško mila,
ki preko jezer, preko rek
je vedno rada se glasila?
No, kje je neki lanski sneg!

Kje je premodra Heloisa,
ki bil je radi nje skopljen
Pierre Abélard iz Saint-Denisa,
nato menih blagoslovljen.
Kraljica še, ki neki dan
bil radi nje čez Seine breg
je v vreči vržen Buridan?
No, kje je neki lanski sneg!

Beatrice, Berta z njo nogata,
kraljica Blanka, roža bela,
ki zvonko je ko slavec pela,
Alice, Eremburga bogata,
Ivana, vajena orožja
— Angleže je pognala v beg —
kam prêšle so, Devica božja?
No, kje je neki lanski sneg!

Pripis

Pustiva prej ko slej vprašanje,
kako z lepoto je brez peg.
Saj večni je odgovor nanje:
No, kje je neki lanski sneg!

Balada mož iz davnih dni

Potem pa, kje Kalikst je tretji,
ki leta tri in pol sedel
na rimski je stolíci sveti?
In kam se neki je predel
kralj Alfons Aragonski
pa mili vojvoda Burbonski
in Artur, bretskega korenjak,
kje Karel Veliki, junak?

Kje neki škotski kralj je tisti,
ki lice je na pol imel
rdeče kakor ametisti,
pravilen ves pa drugi del?
Pa Janko Ciprski predragi
ter oni vrli Španec blagi
ne vem čigav že imenjak,
kje Karel Veliki, junak?

Podrobneje ne bom govoril,
da v svetu vse je pih in puh.
Smrtnjak bo vsakogar umoril,
naj zviija se telo in duh.
Za tegale bi še dejal:
Kje kralj je češki Ladislav
in kje očetni mu prednjak,
kje Karel Veliki, junak?

Sklep

Izginil je Klakin Bretonski,
Beraud omahnil v sarkofag.
Kje vojvoda je Alensonski,
kje Karel Veliki, junak?

Balada u' ftari gouorizi

Neruikſhi far, kir brumnu moli
ſtim plaſhzhem maſhniſhkim odeit
ter zheſtu hodi u' ſueti ſhtoli —
hudizh ta ſali, od ſerda ſgreit,
pograbi viner ga poſleid.
Ta ſhlahtnik ter niegà drobish
puſtiti more greiſhni ſueit,
uſi koker de ie iemle piſh.

Sam zeſar biſantiniſki bodi,
kir ſlatorok ie koker deid,
lohku ie franſki, ſnan pouſodi,
ſai lepſha ga ſhe bol obſtreit,
poboshen uſhe od mladih leit
mozhnu pouikſha ſueti krish...
uſi koker de ie iemle piſh.

Moshie u' Dishoni, Vieni, Doli,
ſaſtopni uſeh kunſhti inu veid,
tar knesi delezh naokoli,
kar vidite ih krishem ſueit,
zhe ſhe toku ſo ſiti uiſh,
po nih nei ſhkorneu niti dreit,
uſi koker de ie iemle piſh.

Perſtavik

Hlapzhizh al moſki zhuerſtu sdeit,
ſabſtoin ſe plakaſh ter iesiſh,
zilu zeſarju bo ſapeit:
uſi koker de ie iemle piſh.

Joža Lovrenčič

Legenda o menihu pisarju in vrednosti črk

Stoji tam v Bistri samostan,
oj samostan, na daleč znan.

Menihov trinajst v njem živi,
pobožni so in učeni vsi.

Vsak dan lepo mašujejo
in večnost premišljujejo.

Še svete knjige pišejo
in sprelepó jih rišejo.

Po črno pisanih straneh
preliva živih barv se smeh.

Tu v iniciali je Bog sam,
svetnik ožarjen v drugi tam.

Tu spet žival in tam pošast
upodobljena je v božjo čast.

In še je stran ko vrt cvetlic
prečudežnih in rajskih ptic.

Tako pod spretno se rokó
lepota drami čudežno.

Tako življenje tihih ur
zadiha iz miniatur.

O. A. M. D. G. konča menih,
vesel foliantov pisanih.

Najbolj vesel je knjig opat,
ki hodi jih občudovat.

Sobrate neki dan je zbral,
jih hvalil in navduševal:

»Vse dobro je in je lepó,
a lahko lepše bi biló!

Poglejte le volumen ta,
ki lepšega svet ne pozná!«

In je v debelo knjigo zrl,
ki jo pred brati je odprl:

»To biser je, to je zaklad,
ki ustvaril ga je brat Amat.

Potekel je že cel vek let,
odkar zapustil je ta svet.

O njem prenekateri list
popisal davni je kronist.

Tako sem v naši kroniki
bral o Amatu prav te dni,

da bil v pohujšanje je vsem
sobratom v samostanu tem.

Posvetnosti se ni znebíl,
ko drugi nikdar se krotíl.

Kar tu ga veselilo je,
bilo samo črnilo je,

pero in barve in še pult —
živel je le za knjige kult.

Ko DE PRAECEPTIS delo je
skončal, ga doletelo je —

poklical ga je k sodbi Bog,
kako držal je dekalog...

Družina samostanska vsa
prosila zanj je usmiljenja.

Še tisto noč pa brat kronist
popisal je tako nov list:

— Hoteč pisati nekrolog,
mi padlo je pero iz rok.

V nebo odprto sem strmel
in v grozi sveti kar medlel.

Pred mano bil je Bog sodnik,
ob njem uboge duše lik,

ki zase so zahtevali
demoni z grehov jo vezmi.

Kar svetel angel prileti
s prelepo knjigo in veli:

„Usmiljenje, pravični Bog,
glej delo to njegovih rok!“

In DE PRAECEPTIS v roke vzel
Bog knjigo je in bil vesel.

„Preglej jo, angel, in preštej,
v njej koliko je črk, povej!“

In angel štel je in je štel,
a brat Amat je koprnal...

Število črk za eno le
presevalo je grehe vse.

Za eno črko Bog sodnik
otel peklenških je verig

sobrata našega, a v čas
na svet je moral spet med nas,

da bi popravil, kar je kdaj
grešil, in si zaslužil raj... —

Tako kronist, a brat Amat,
ki zdaj je že nebeški svat,

naj bo vam vzor v pisanju
knjig
in še pri Bogu priprošnjik!«

»Bog daj! Zdaj moja ura je
prišla —

Ad gloriam maiorem Dei
omnia!«

In se sesul je v bel pepel,
iz njega bel golob se vzpel...

Tako je v zbor trinajsti brat
zaklical — bil je brat Amat.

Jože Dular | Urbiha ženi sina

Odlomek iz romana »Krka umira«

Tomaž in Lenčka sedita ob vodi. V poznem poletnem popoldnevu je zamrla topla nedelja. Kričanje kopajočih se otrok je potihnilo, čebele so se utrudile nad cvetočo ajdo in kdaj že je odropotal zapravlživček s starim Urbiho v Žužemberk! Tomaž bi se moral dopoldne odpeljati z očetom, pa se mu je umaknil. Niti k južini ga ni bilo in sta se že sredi popoldneva dobila z Lenčko v tistem svetlem brezovem gozdiču nad Krko.

Zdaj sedita tik ob reki in sonce je komaj slab komolec odmaknjeno od Pešivice. V majhnem otišu pred njima miruje topla voda in rjavozeleni listi povodne rese, pripeti na dolga, rjava stebela, negibno počivajo na njej. Vmes počasi plavajo drobne zelenke in le kdaj pa kdaj frcne kakšna nad gladino in jo za hip vznemiri.

Trava na bregu je pokošena; kosec je pustil le dolgo šumeče trstje, ki raste iz zamočvirjenega dna, šop kolmežev in pa nizko grmičje, čez katerega se nerodno spenja bodičasti kopinjek. Veter prav rahlo vleče, komaj toliko, da se počasi premika listje gabrov, katerih skrivenčena debela so v zadnjem soncu prijetno topla kot dragoceno bitje.

Tomaž in Lenčka pa sedita ob vodi in sta srečna. Srečna v sto in tisoč besedah, ki so v teh urah padle med njiju, srečna v opoju priseg in obljub; srečna v besedah, ki jih je on izgovarjal pridušeno in z vročo strastjo, ko se je s pogledom vsrkaval v njene zenice, v katerih se je potem utrinjal lesket vdanosti in tihe ljubezni. V njenih očeh ni bilo več tiste groze, ki jo je objela takrat, ko je začutila pod svojim srcem živo bitje, ko se je razodela Tomažu in jo je ta s trdo besedo pahnil v vrtinec grenkob, trepetov in bojazni. Ne, danes je bil drugačen; glas mu je drhtel kot ločje, bil je iskren, topel in prepričljiv, da jo je vso prevzelo in opilo ter se je zato ob njegovi strani začutila močno in srečno. Bil pa je tak zavoljo resnične ljubezni, ki jo je čutil do Lenčke; ljubezni, ki je včasih le prodrila skozi trdo skorjo prirojene in privzete robotosti, in je bila prav zato v teh redkih izbruhih še bolj ognjena in viharna ter uporna do vseh, ki so jo hoteli pogasiti. Uporna, posebno do očeta! Le čemu mu zmerom vsiljuje Rebernikovo, ko pa ve, da je ne mara. Ljubezen se pač ne da primorati, ljubezen se pojavi sama od sebe. Tiho in nevidno se razpreda po človeku, da se ta niti ne zave, ker je ne čuti. Toda nekega dne s sladko grozo spozna, da je ves omrežen, da je ujet v neke drage oči, usta, obraz in v vse telo, od koder se ne more več iztrgati. In ujet je v nasmeh, v pesem besed in stopinje korakov, v kretnje rok in pramene las; ujet je, pa ne skuša več pobegniti, kajti te nove vezi so prijetne in opajajoče. Da, to je ljubezen: čim tesnejše so vezi, tem više leta človek, tem širše se razmahne. Ves svet je njegov, vse nebo, vsa zemlja; vse ga razvaja in omamlja, vse gleda v novi luči in novih podobah, pa vse to le zato, ker je ujet v tiste sladke, nevidne mreže...

Da, to čuti Tomaž in isto čuti tudi Lenčka. Oba čutita, da ju nekaj družijo za vse življenje in da ne smeta pustiti, da bi drugi te vezi pre-

trgali. Kajti nju ne veže samo neka nevidna ljubezen, temveč njuna prava resnična kri, ki je že sedaj združena zaživela v otroku pod Lenčkinim srcem. Zato pa je tudi tukaj samo ena pot: da Tomaž Lenčko povede pred oltar in od tam na svoj dom.

Toda naj bo ta pot še tako jasna in ravna, je le ni mogoče prehoditi, če je na njej toliko ovir, kot jih je bilo tu. Če sta Tomaž in Lenčka v mislih odstranila eno, se je pred njima prikazala nova, če ne celo kar dve ali tri hkrati. Tukaj sta bila vsaj za enkrat onadva popolnoma brez moči. Lahko bi se poročila, lahko izginila iz vasi; to pa bi bilo tudi vse. Toda tega nista nameravala, vsaj Tomaž ne. Zato je treba samo čakati. Čakati, da se stari Urbiha unese, da spozna, da je vsaka beseda o Rebernikovi odveč; čakati, da sprevidi, da se je Tomaž že odločil za Lenčko in da tudi sam ne more nič drugače, kot da privoli v to odločitev. In to se bo po Tomaževem mnenju zgodilo kmalu, morda še ta teden. In če ne ta teden, pa prav gotovo v enem mescu. Do tedaj pa ga ni vredno vznemirjati. Treba je samo čakati, dokler se ne bodo Lenčki sama od sebe odprla vrata Urbihove hiše.

Da, vrata se bodo odprla! In še prav na široko, kot se spodobi za bodočo gospodinjo! Če pa bi le vse tako nanese, da še vso to jesen in zimo ne bi smela prestopiti njihovega praga, potem bo v zgodnji pomladi, ko bo prišel na svet njun otrok, tega nebogljenčka Tomaž sam odnesel na svoj dom. In ko bo že tam otrok, bo morala za njim priti še mati. Kako pa naj sicer tak sirotek živi brez matere? To bo zadnja rešitev, če bi vse druge odpovedale. Toda ne bodo! Te zadnje rešitve niti treba ne bo, ker bo Lenčka že o svetem Martinu gospodinjala pri njih.

Tomaž govori vse to prepričevalno in Lenčka zavzeto posluša njegov pojoči slap besedi. Vse je naenkrat tako preprosto, vse bo izgledil njun otrok, ki ga pričakujeta. Potem bo vse drugače. Kako bo, Lenčka sicer ne ve, toda kljub temu čuti, da jo je že zdaj vso prevzelo, opilo in preplavilo tisto neznano čustvo, ko bo z otrokom na rokah stopala po Urbihovi hiši. Ne toliko zavoljo tega, ker bo prišla k njihovem ognjišču, kolikor zato, da bo imela ob sebi Tomaža, da bo postala njegova prava žena in da bo njun otrok nosil njegovo ime. Ob tej misli je vsa srečna zastrmela v Tomaža, ga prijala za roko in zašepetala:

»Potem se bova vzela, kajne?«

»Seveda se bova, norica moja!«

»Pa se ne bi mogla že prej?« je tipajoče napeljevala. »Glej, nerodno mi je, ko ljudje vedo, kako je z menoj.«

»In kaj je, če vedo? To je najina stvar!« je skrhano vzkriknil Tomaž, da je v njenih očeh na mah ugasnil tisti srečni ogenj in jo je boleče stisnilo okoli srca. Le čemu Tomaž noče ničesar slišati o poroki? Saj sta vendar lahko kljub temu mož in žena, čeprav ne živita pod isto streho. Tega ni mogla razumeti, zato je zdaj začutila v srcu neko tesnobo, da je pričela drhteti in so se ji oči nenadno ovlažile s solzami.

»Še cmeri se mi zdaj!«

»Ko mi pa nikoli ne odgovoriš,« je Lenčka stiskala ustnice in zadrževala jok.

»Kaj naj ti pa rečem, ko sem ti že stokrat povedal. Vzela se bova, toda danes še ne in jutri tudi ne! Ko boš pod našo streho, takrat pa! Svatba bo v naši hiši in nikjer drugje! — Sicer pa še župnika nimamo, odkar nam je spomladi stari umrl. Kaj naju bo mežnar poročil?«

»Topliški župnik bi naju lahko.«

»Našega bova počakala!«

»Saj je vseeno. Vsak naju lahko zveže.«

»Jaz hočem domačega! Vse naše so poročali domači duhovni, pa bodo tudi naju!«

Lenčka ni doumela njegove trmoglavosti, kajti močno je dvomila, da bi mu res bilo toliko do domačega župnika. Prav gotovo to ni bil glavni vzrok. Tomaž si pač nekaj vtepe v glavo in od tistega ne odneha. Vedela je, da je tu vsaka beseda odveč, pa mu je kljub temu rekla:

»Pravijo, da bo naš že drugi mesec prišel.«

»No, vidiš, ko bo prišel, se bova pa do kraja pomenila o tej stvari,« ji je naglo odvrnil. »Zdaj res ni sile, da bi še naprej premlevala to stvar. Poročila se bova v Vavtovcu, kot sem rekel. Vso skrb pa kar meni prepusti. Boš videla, da bo vse prav.«

Tomaž je prenehal z besedo, Lenčka pa je neprestano strmela v ločje, ki se je zibalo v večernem hladu. Sonca že davno ni bilo več, pa se ji je zdelo, da so zadnje Tomaževe besede zanesle tudi v njeno dušo hlad, ki se zdaj razširja po vsem telesu in jo prevzema prav vso, do zadnjega vlakenca in do zadnje kapljice krvi. Vse, kar sta si popoldne zgradila z lepimi besedami, je bilo sedaj podrto, in Tomaževa prejšnja iskrenost se ji je zdela priučena in tuja. Čemu vse tiste prisege, čemu vse obljube, ko pa se na drugi strani tako brani vzeti jo za svojo ženo. Ali je res pri njej iskal samo njeno telo, ali je res stregel samo svoji sli in se ji zdaj izmika in beži pred njo kakor dan pred nočjo? Ko je pomislila na to, jo je zajela tesnoba; zdelo se ji je, da bo omagala in se zgrudila pod nevidno težo, ki je od vseh strani pritiskala nanjo. Zato je skoraj obupno proseče zaklicala v nastopajoči mrak:

»Tomaž!«

Toľiko bolećih slutenj in trpkih pričakovanj je bilo v tem klicu, da se je fant zdrznil, se obrnil in jo prijel za roke ter kot v odmev dahnil:

»Lenčka!«

»Me ne boš zapustil, Tomaž?«

»Tebe, takšno kot si? ... Norček!«

Potegnil jo je k sebi in se vpil v njene tople ustnice. Spet so zagorele njene oči, zagorele skrivnostno in trpkoveselo ter zraven vabile, opajale, prosile ...

Čez nju je zletela iz bičja trstnica, cvrkućnila in kot majhna rjava kepa obsedela na zibajoćem se trstju. Većerni veter je potegnil z vzhoda. Mogoćni latasti cvetovi na visokih, votlih steblih so zašumeli in vodna gladina v otišu se je rahlo vznemirila.

Ko sta Tomaž in Lenčka stopala ob Krki domov, je modro nebo že skoraj potemnelo. Na vzhodu se je izza razcefrane hoste dvignila polna rdeća luna, ki se je počasi odmikala od temnosive črte nazobćanih smrek

in lezla v cunje oblakov, ki so se od nekod razpotegnili tik nad obzorjem. Nebo in reka sta se zlila v enotno barvo, le na zahodni strani se je na bežeči gladini pod jezom še rahlo odbijal zamolkel blesk večernega neba.

Pod visokim jagnedom sta obstala.

»Tomaž, ali boš moj za zmerom, za večno? ... In Rebernikove, praviš, da ne boš pogledal? ...«

Ni ji odgovoril, samo njen drhteči glas je zadušil s poljubi.

Šla sta in luna je svetila nanju. V pokošeni travi so žagali črički in včasih je zabrenčal komar. Njuna govorica in koraki so preplašili povodno kokoš, ki je prhnila izpod vrbja, preletela Krko in na nasprotni strani težko padla v ločje. Doli na Jančarjevem jezu pa je voda šumeče štrkala skozi raztrgano vrzelo.

Stari Urbiha se je pozno ponoči nasekan pripeljal iz Žužemberka. Moral je noro poditi konja, kajti žival je bila vsa premočena, kakor bi jo potegnil iz vode.

Barba, Cilka in dekla so se potulile v kuhinji kot pred nevihto. In bilo jo je tudi zares pričakovati. Dopoldne se je namreč hotel Urbiha s Tomažem odpeljati na ogledi k Rebernikovim, pa mu je fant kar na lepem izginil. Tako je moral odriniti sam, če je hotel vsaj na pol držati svojo besedo, ki jo je o kresu dal Reberniku.

Ddpeljal se je sam in to je bila v nekem pogledu celo sreča. Za njegovega smrkavca namreč — kot si je nazaj grede zatrjeval celo pot — sicer bi ga zadavil in pobil vpričo Rebernikovih kakor mačka. Saj bi ga tudi lahko! Taka sramota!

Vstopi, jih pozdravi, oni pa mu dajo roko popolnoma hladno. Obrazi čemerni in radovedni. Peljejo ga v sobo, kjer sede za mizo. Kajpak, Tomaža ni, ga izgovarja, ker je bolan in ga kuha vročina. Sam ne ve, kako da ga je prišlo v tem času. Sicer pa je zmerom zdrav kot dren in kar nori od veselja, če mu kdo omeni Marto. Seveda, kdo bi pa ne norel za takim dekletom! — Onim pa se daljšajo obrazi, drug drugega pogledujejo, ta ali oni zgane z rameni, dokler nenadno ne udari iz Rebernika:

»Nori, pošteno nori vaš fant! Že vemo, kako, brez vaše hvale!«

Urbihi butne kri v glavo.

»Kdo pravi, kdo? ... Kaj veste? ...«

»To, da nori! ...«

»No, seveda, mlad človek ...«

»Mlad človek, mlad, pa divjá kot žrebec! — Se bo že unesel! Če ne prej, na spomlad, ob zibki ...«

Urbiha izbuhne oči in otrpne kot žaba na suhem. Torej tudi tukaj že vedo? Nenadoma mu postane na klopi vroče. Zdi se mu, da sedi na ježu, grlo mu je suho in toliko, da še pretrgano izdavi:

»Zaletelost, mladostna zaletelost... prevroča kri, kajpak!... Ali to se lahko popravi ...«

»Seveda, da vzame tisto, s katero se je spečal! — Zato pa nikar ne kvasite neumnosti, kot ste jih prejle! Vam za naprej prepovem, da bi še

jemali mojo Marto v besedo! V zvezi z vašim fantom ne! Med njima je končano, če je bilo sploh kaj začeto!»

»Končano?... Zdaj, ko sem za vašo pripravil štacuno? Kaj ste ob pamet?»

»Štacuno pripravil, seveda štacuno!» je pikro zinil Rebernik. »Da bo njegove pankrte prodajala ali kaj?»

»Zakaj? Čemu neki?...« ga Urbiha ni razumel. »Če bo res kaj zajokalo, se Tomaž lahko odkupi. Poroke deklina še zahtevala ne bo! Nekaj ji da za rejo otroka, pa bo mir! Kaj mislite, da nimamo toliko, da bi ji plačali tistega črva?»

Urbiha je to povedal navadno, preprosto in prav nič razburjeno. Kot da bi šlo tukaj za kakšno kravjo kupčijo. Malo pomešetariš, pregledaš, dvigaš ceno, popustiš, treščiš v roke in — plačaš. Potlej je konec in prav za tega in za onega. Frnatkovi se bodo pač malo rebrili, toda on bo že poskrbel za nekak odkup in, ko bodo ti prejeli denar, bo z njimi opravljeno. Tomaž bo imel proste roke, prišla bo Rebernikova, potlej pa kar pred oltar! To je v resnici preprosto, da bolj skoraj ne more biti. In zato se mu zdi zares čudno, čemu se je Rebernik tako razhudil.

Ta je živčno stresal z glavo, oni drugi pa so molčali, zato je moral spet začeti Urbiha, če je hotel pretrgati mučno tišino.

»No, plačali ji bomo, pravim, tisti candri namreč! Če pa še ne bo pomagalo, jo bom pa že tako zavrtel, da bo morala iz Vavtovca. Potlej pa menda tudi za vašo ne bo zapreke, da ne bi mogla k nam?»

»Kaj ste nori, Urbiha? Nas imate res vse za neumne?!« je nenadno zavrelo iz Rebernika. »Po vsem tem, kar se je zgodilo, naj bi vam še dajal hčer?»

»Kaj zgodilo... kaj?... Otrok, ha!... Otrok... no, to je toliko kot nič...«

Urbiha je zmežgal te besede; hotel je povedati sicer nekaj pametnega, pa se mu ni posrečilo.

»Za vas mogoče res ni nič, toda za nas, ki nekaj damo na poštenje in čast, je to dosti! Za nas je to vse! — Zato vam povem poslednjikrat, da naša Marta ne bo prestopila vašega praga!»

»Je to zadnja beseda?»

»Zadnja!«

Trdo je odsekal Rebernik, da je Urbiha onemel. Sicer pa, ali je sploh še vredno kaj prigovarjati? Ne. Zato je samo stisnil zobe in bruhnil z razklanim glasom, ki je bil celo njemu popolnoma tuj:

»Dobro! Če je vam prav...«

»Nam je, hvala Bogu!»

»Meni... pa tudi!»

Z obupno kretnjo je odrinil od sebe polni kozarec, da se je ta na nagubanem prtu prevrnil in se je rdeča pijača razlila po mizi. Rebernikova je priskočila in mu hotela naliti.

»Pustite, ne bom!... Grem!»

Dvignil se je izza mize, pa se mu je zdelo, da se bo kar na lepem sedel nazaj. V glavi mu je hrumelo, okoli vratu ga je tiščalo in bilo mu je vroče, kot bi ga potopili v krop. — Trgovina, prodajalna miza, predali,

nove police... Mlada gospodinja, vajena štacune in bogata povrh!... In vse je bilo že napeljano, vse sklenjeno, zdaj pa nenadoma... Prekleti smrkavec!

»Torej je končano?« je še zadnjič negotovo vprašal in se lovil za mizo. Mogoče pa le ni vse čisto res in ga je Rebernik le grobo potegnil. Toda ta se je zdaj že popolnoma umiril na drugem koncu mize, samo nekoliko je dvignil dlani, kot bi se hotel nekoga ubraniti, in rekel hladno:

»Končano!«

»Toda ne po naši krivdi,« je suho dodala Rebernikova.

Urbiha se je kot vinjen zazibal k vratom, pa čeprav ga je komaj srknil. Težko je, če si človek vse pripravi in zagotovi, pa se mu takole obrne popolnoma v drugo smer. To je obupno in dvakrat težko, če mu prej še v sanjah ne pride na misel, da se lahko to zgodi. In Urbihi ni prišlo na misel; zgodilo pa se je.

Rebernik je vstal izza mize.

»Tak srečno in brez zamere!«

»Srečno!« je z muko zinil tudi Urbiha in skomignil z rameni. Potlej je stopil v vežo in odšel na dvorišče, ne da bi se ozrl nazaj in dal komu roko.

»Konja!« je suho zaklical in pogledal pod hlevski napušč, kjer je stal njegov zapravlživček. Ker ni bilo hlapca pri roki, je Rebernik sam stopil v hlev in mu privedel Rjavca. Potisnil ga je pred voz in začel pripregati.

»Pustite, bom sam!«

»No, le!« je ta skoraj užaljen odstopil. Potem nista drug drugemu privoščila nobene besede, dokler se ni Urbiha spravil na sedež. Takrat je Rebernik le spregovoril:

»Torej, kot sem dejal, gospod Urbiha, brez zamere!«

»Hudič naj vzame to vašo zamer!« je ta revsknil nazaj in z bičem počil po konju.

Potem je po cesti podil žival kot brez uma. Na Fužinah se je ustavil v krčmi in naročil vina. Moral je! Če gre kaka stvar zelo dobro, jo je treba zaliti z vinom; če pa je tu popolna polomija, je treba storiti isto. Vino za veselje, vino za žalost in jezo, vino za vse!

K Urbihi so prisedli še neki znanci. Zato je namesto poliča poklical na mizo bokal. In potem še enega in še tretjega in četrtega, dokler se ni zgostila noč.

Drugi so mu zapregli konja in zapravlživček se je komaj skobalil. Prižgali so mu svetilko ob sedežu, mu potisnili v roke bič in vajeti — in potem je šlo skozi noč kakor vihar.

Na domače dvorišče je pridrvel, kot bi treščil z neba. Jozelj je takoj pričel sprevajati konja in ga drgniti ter brisati s slamo, da se ne bi prehladil. Urbiha pa je šel naravnost v kuhinjo, kjer so ženske potihnile in se prihulile v kote kakor mokre kokoši. Na noben način ni prijetno, če se človek ob takih priložnostih postavlja staremu ravno pred nos.

Toda nevihte, ki so jo ta večer pričakovale, kot po čudežu ni bilo. Samo črne kave je zadirčno zahteval in odšel v sobo. Niti po Tomažu ni povprašal. Toda Barba in Cilka sta že na prvi pogled videli, da v Žužemberku ni opravil dosti prida, sicer bi bil vse drugače zgovoren.

Ko mu je žena prinesla v sobo kavo, je stari že smrčal. Kar oblečen je padel čez posteljo kot snop.

Pobrala mu je klobuk, ki je ležal na tleh, in ga zbudila.

V dolgih požirkih je izpil kavo. Razpravil se pa ni in je takoj omahnil nazaj po postelji.

Spet je vstalo jutro. Lepo medmašno jutro. Veliki srpan je lezel proti koncu in po malem je bilo že čutiti nadih bližajoče se jeseni. Listje na češnjah je počasi odpadalo in so bile nekatere veje skoraj gole, krompirjevica je rjavela, sončnice so že povesile svoje velike cvetove in sadeži so dozorevali drug za drugim. Toda zavoljo suše so bili drobni in slabi.

Nastopajoča jesen se je videla na njivah, na poljih in v vinogradih, v zraku pa še ne. Samo v jutrih se je včasih čez Krko razpotegnila tenka megla, katero pa je takoj posrebal prvo sonce, ki se je počasi dvignilo nad hiše, posušilo rahlo ovlažene ceste in pota, razgrela zrak in vso dolino ter vinograde pod Srobotnikom zalilo s ščemečo, trepetajočo lučjo. Pasji dnevi so se povlekli daleč čez Veliko mašo, pa še ni bilo kazno, da jih bo kaj kmalu konec. Trava je bila vsa požgana, tako da na kaj prida otavo skoraj ni bilo treba računati. In jagode na grozdih se niso hotele debeliti.

Stari Urbiha je takoj, ko je vstal, stopil po cesti proti Jančarjevemu mlinu. Na domačem dvorišču se je sicer srečal s Tomažem, pa se je moral sam sebi čuditi, kaj ga je zadržalo, da ni planil proti njemu, pograbil kol, vile, lopato ali kar koli bi mu že prišlo pod roke, in ga premlatil, da bi se kar kresalo. To bi po njegovem mnenju fant tudi zaslužil. Pa ga je nekaj zadržalo. Razodelo se mu je, da mora ubrati druge strune, ker s samim tepežem ne bo opravil veliko. Tomaž ni Damijan in, če bi tudi bil, tukaj ne bi šlo. Prestar je, pretrmoglav in končno ima fant tudi svojo pamet. Lahko mu sicer kako drugače prestriže repetnice, lahko ga prikrajša pri dediščini, toda... Komu pa naj potlej vse izroči?... Cilki, da bo za zmerom s hiše izginilo njegovo ime? Se je mar zato gnal in peklil vse življenje? Ali pa mogoče Damijanu, ki še za zakon ni?...

Urbiho je razjedalo in grizlo, ker je vedel, da bo fanta potreboval, posebno zdaj, če mu bodo res bajtarji pri račjem lovu skušali delati kakšne sitnosti. Čvekalo se je te dni res marsikaj in celo to, da je Bertuc Damijana popolnoma spravil na svojo stran in da zdaj ta rokomavh že ščuje ljudi proti lastnemu očetu. Mogoče to tudi ni res, toda Damijan je zmožen vsega, pa tudi pljuvanja v lastno skledo. Naj prime on, Urbiha, malo trše še Tomaža, pa ni reči dvakrat, da ne bi še ta osel poskušal kaj takega! Trmoglav je; trma in užaljenost pa storita marsikaj.

Urbiha je ob mlinu zavil nad vodo na leseni oder, ob katerega so bile oprte grabljice, ki so prestrezale dračje, kole, razbite deske, bruna in podobno šaro, da ni ta naredila kvari mlinskim kolesom. Stopil je po zunanem kamnitem oporniku, ki je bil ves preraščen z divjim bobom in mahom, na katerega je edino kolo, ki se je vrtelo, metalo goste snope debelih kapelj. Na koncu opornika je obstal. Voda, ki je razpenjena drvela po ozkem odprtem žlebu, ni preveč razburjala gladine ob izteku, tako da je lahko že na prvi pogled videl, da sulca ni pod kolesi. Zaradi nizke vode so

bili drugi štirje žlebovi zaprti in so se v njih ter pred njimi na gladkem kamenju počasi prepeljavale le temnozeleni podusti in mali, brkati valički.

Sulca torej pri mlinu ni bilo in ga bo treba poiskati doli v brzicah. Na kakih pet in dvajset do trideset funtov ga je cenil Urbiha. Tega je namenil za Rebernikove, zdaj pa ga bo dal vendarle dvigniti.

Ko je včeraj ponoči s konjem drvel domov, se je spomnil nanj. In morda sta bila ravno ta sulec in pa misel, ki ga je zajela takrat, vzrok, da ni doma zarobantil, kot je sprva nameraval. Ne, zdaj, ko mu je spodletelo pri Rebernikovih, nikakor ne sme izgubiti poguma. Le druge strune je treba napeti in malo drugače brenkniti, pa bo šlo!

Seveda, sulca bo dal dvigniti. Mogoče že jutri ali po jutrišnjem. Potlej bo povabil učitelja Žužka in obe njegovi hčeri. Povabil ju bo, kajpak! — Amalija je sicer nekaj let starejša od Tomaža, toda to na stvari sami ne spremeni nič ali pa vsaj ne veliko. In Rotija! To ti je šele cvet! Le kje je imel oči, da se ju prej ni domislil? Vozi se in išče po Žužemberku, pa ima nevesto za svojega sina doma, pred nosom tako rekoč. Samo z roko seže, pa jo lahko presadi iz tiste njihove hišice pod orehom na Urbihovino. In ve, da niti Amalija niti Rotija še v mislih ne bosta upali odkloniti takega ženina, kot je njegov sin. Kaj zato, če se je malo poigral s Frnatkovo. Plačal ji bo in — vse bo v redu! Žužkovi to razumejo.

Sicer pa si mora vendarle odkrito priznati, da mu je nekoliko žal za Rebernikovo. Deklina je, da ji ni para in štacunska je povrh! Ve, kako se je treba vrteti za prodajalno mizo; ve, kako se je treba dobrikati kupcem; zna jim postreči, jih prepričati, da je blago najboljši, skratka: Rebernikova Marta bi bila za njihovo hišo trgovka in pol! Videl jo je pri delu in na svoje oči se je prepričal o njenih zmogljivostih. Toda če si je njen oče vtepel v betico, da je tisti pankrt, ki ga še nikjer ni, taka nepremostljiva ovira — potlej vrag z njimi! Po kolenih se pa tudi ne bo plazil pred nikomer!

Urbiha je stopil nazaj po kamnitem oporniku in obstal na odru. Voda nad kolesi je upadla skoraj za poldrugi komolec in razjedene deske jezu, vse zgrbančene in pokrite s posušenimi algami, so se že grele v soncu. Drobni pisančki so plavali tik ob jezu, brbotali s svojimi rdečimi gobčki po nežnem zelenju, udarjali s plavutmi, se dvigali in obračali, da se jim je včasih ob straneh zasvetil zlatobleščeč pas in se je nekaterikrat pokazal celo rumenkastordeč trebuh. Po suhem mokričniku so letali brenclji in enodnevnice so se negibno lepile na lesene grabljice.

Urbiha se je s komolci oprl na ograjo, pogledal gladino, po kateri so se komaj vidno premikale drobne rjave pene, se ozrl po Srobotniku in brezoblačnem nebu nad njim, potlej pa se je takoj spet predal mislim.

Torej Žužkovi dve! Amalija ali Rotija! Za eno ali za drugo se bo moral ogreti Tomaž. Nista sicer iz trgovske hiše, toda njun oče ju je naučil branja in računanja, da se bo vsaka izmed njiju brez težave uveljavila v štacuni. In pametni sta, ubogljivi, nista razsipni, imata smisel za snago in red; skratka: prava podoba njune rajne matere. Kajpak, ena od teh dveh bo zagospodinjala pri njih! In treba jo bo pripeljati čimprej, kajti prodajalna miza in prazne police čakajo! Zato bo mogoče še danes stopil k Žužku pogledat, če je že narisal napisno tablo za njegovo štacuno. In če

je še ni, ga bo prijazno potrepljal po hrbtu in mu rekel: »Gospod Žužek, pardon, dragi Lovro, sem hotel reči, zdaj pa le pohiti in naredi čim lepše, da ne bo treba biti tvoje hčere sram.« Žužek bo ostrmel in zajeceljal: »Kaj... moje hčere... kako ste rekli, gospod Urbiha?...« — »Nič gospod Urbiha, Florijan sem zate, v svaštvu si bova!« ga bo treščil po rami. Kar vidi ga, kako bo učitelj zazijal kot pečen kostanj, ker mu ne bo šlo v glavo. »V svaštvu, v svaštvu!« mu bo povedal še enkrat, da bo ta razumel. »Hčer mi boš dal za mojega fanta! Amalijo ali pa Rotijo. Vseena figa! — Ne, vseena figa mu ne bo smel reči, sicer bo stari lahko še užaljen. No, pa tukaj bo odločil Tomaž. Kajpak, Tomaž bo imel pri tej izbiri zadnjo besedo. Nekaj svobode je pa tudi treba pustiti pri ljubezni, če je ravno priložnost za to.

Urbiha je zadovoljno stresnil z glavo in potegnil iz žepa cigarnico. Potlej si je prižgal viržinko in puhal dim v zrak. Tako bo, kot je pravkar sklenil. Naj ima pa še revna Žužkova hči enkrat srečo v življenju! Saj Bog ve, če bi tudi Rebernikova imela toliko dote, kot si je sprva mislil, ko pa je stari tak skopuh! Kar na očeh se mu vidi, na vsem obrazu in tistih grabežljivih rokah, kako težko gre vsak krajcar od njega. Menda mu je bilo le zato, da bi hčer čimprej zastonj odrinil od hiše. He, golazen nemarna! Fej!

Pljunil je v vodo in skremžil obraz. Potlej se je počasi obrnil, se naslonil s hrptom na ograjo in pogledal po brzicah, ki so se kakih tri sto metrov pod jezom prožile čez vodo. Desna stran je bila skoraj popolnoma suha; le tu in tam si je kak curek vode utrl pot med lehnjakovimi škrbinami in visokimi, nekaj sežnjev dolgimi naplavinami peska, zemlje in dračja, na katerih so rasle spominčice, ostra trava in pritlikave vrbe. Na te naplavine, ki jih je voda zalila le ob velikih povodnjih, so navadno sedale čaplje, če so ravno letele tod mimo. Včasih se je spustil nanje tudi vrangor, sicer pa so tukaj prhali obvodni kosi, grmovščice, bičje trstnice, vodomci in druga drobna perjad, ki ji je bilo prijetno v senci jelš, jag-njedov, vrb in drugega grmovja.

Urbiha je z očmi prelezel z desnega brega, šel počasi mimo nizkega jezišča, ki sta ga še lani za ribe napravila Tomaž in hlapček, pa so ga račji tatovi že vsega razvalili in premetali, ko so stikali za žlahtniki. Tod čez je še tekla voda, ki je postajala zmerom hitrejša in tudi globlja, čim bolj se je Urbiha z očmi približeval levemu bregu. Na tako daljo sicer ni vsega dobro ločil, toda vedel je natanko, da se v tistih belih, grivastih vodnih progah, morda ravno tam, kjer je tisti stari maklen, skriva sulec. Tja bodo šli s čolnom in ostmi, morda že jutri ponoči, pa ga bodo nabodli in dvignili.

Urbiha se je pomaknil z odra prav pod mlinski kap in sedel na čok, ki ga je nekdo zavalil tjakaj. Doslej ga ni opazil niti Jančar niti njegov mlinar, sicer bi bil gotovo že kdo tukaj. On pa noče nobenega in bi rad vse razmislil mirno in v redu. Sicer mu je že vse jasno, toda zmerom se še najde kakšna malenkost, ki jo je bolje prej vzeti v misel in pretres, da ni potlej človek zavoljo nje preveč presenečen. Včasih je od majhne, skoraj neznatne besede odvisno precej ali pa celo vse.

Tako je Urbiha sedel in gruntal, dokler ga ni zmotil Lukovec, ki je povedal, da je tokrat že tretji pot prišel vprašat, če je že zmleta njegova pšenica. Kajpak, po svoje ima mlinar prav. Ali naj z rokami tolče žito, če se pa vrti samo en kamen? Dežja, dežja je treba!

Urbihi je nerodno, ker mu je Lukovec s svojim čenčanjem zmedel misli. Sicer pa je že vse dognal! — Dvignil se je s čoka. No, kaj je rekel Lukovec? Dežja, da je treba? Seveda ga je! Še vražje ga je potreba! Saj bo na njivah vse zgorelo. In Krka je topla, da se bodo še ribe skuhale v njej!

Oba stopata po prašni cesti in Urbihi se smeje kar samo od sebe. Vse je dognal. Le kaj bi bilo, če človek ne bi tako skrbel za ta dva svoja rokomavha, kot v resnici skrbi! Saj bi mu še hišo raznesla!

Toda Urbiha ima pamet in trdo roko, pa bo vsakega posadil tja, kamor spada. Zdaj je Tomaž na vrsti, potlej pa bo prišel Damijan. Naj ta nikar ne misli, da bo vse svoje življenje lahko počenjal kozlarije!

Urbiho je doma z zadnjim izvodom »Novic« čakalo pismo. Prijel ga je v roke. Pa mu ga menda ne pošilja spet šmarski organist? Kaj mu ni po Žužku že vrnil tistega denarja? Malo prenerodna je zanj ta pisava, če se prav spominja. Pogledal je na žig, toda ta je bil zamazan, da se je znamka komaj razpoznala izpod njega.

Nataknil si je naočnike in raztrgal ovitek. Potlej je razganil papir in bral:

Spoštovani Gospod Urbiha

vam sporočamo, da smo Možje iz Vavtovca sklenili dase vsa stvar karse tiče Rakou uredi taku, da bomo tud mi imeli pri vsei stvari kakšno Besedo. Krka je od nas useh po človeških in Božjih Postavah zatu negre da bi jo samo eden izrablal. Mi smo zatu dase naredi en Kompromis, tose pravi dagremo usak napol Pota. Vi boste glaven Zakupnik mi pa stranski. Zatu se bojo tud prispeuki za Račilov razdelili taku, datisti kiveč lovi več noter plača.

Mi mislimo daste z tem Predlogom kontent in da ste zatu dase nekje dobimo in pogovorimo, kuker se za poštene Može spodobi. Mi ne rabimo nobenih mešetarjev niti Žandarjev, mi lahko use to sami naredimo da bo za obedvei plati prou.

Če pa bise vi kej protivil, bomo seveda mi primorani, da bomo do svojih Pravic prišli nadrug način magari z Silo. Mi nismo nobeni trapci in Norci da bi se kar taku od enega človeka pustili vrtet. To vam dajemo naznanje in prosimo da nam sporočite kej in kdaj bise mogli dobit skupaj.

Z spoštovanjem

Možje iz Vavtovca

Urbiha je bral enkrat, bral dvakrat in zmerom bolj divji je postajal. Torej tako mislijo ti vrage! On, da bi šel na pol pota in jim na lepem prepustil račji lov? Pa še vrše naj jim da, še vse tri čolne, pa polnjače in košare, osti in mreže; vse, kar ima, pa še svojo pisano pravico povrh! Takole, ljubčki dragi: kar vzemite vse skupaj, kuhajte, pecite in jejte,

Urbiha bo pa v zrak gledal. — Seveda, dobro bi bilo za vas. Pa ne bo nič, bratci! Za enkrat ne! — Pa še celo s silo mu groze, ti bedaki, kot da ne bi vedeli, da je sila na njegovi strani! In pravica tudi! Kaj res mislijo, da bodo žandarji sami sebe s puškami po glavi?!

In kako neumno se podpišejo! Možje iz Vavtovca! Kot da Urbiha ne bi vedel, kdo se skriva za temi možmi. Frnatek in nihče drugi! — No, lepa je ta bajtarska svojat, ki se mu hoče zagristi v čreva. Najprej hči, tista candra, zdaj pa še njen stari! Pa bosta oba dobila po gobcu in nato še vsi drugi po vrsti, da se bodo vedeli zaletavati v poštenega človeka in v stvari, ki jih nič ne brigajo.

Pred hlevom je našel Tomaža.

»Na, beri!« mu je ves osat ponudil pismo.

Fant se mu je hotel umakniti, pa se mu ni več mogel. To srečanje mu namreč ni bilo prijetno, kajti kljub temu, da si je dopovedoval, da je storil edino prav, da včeraj ni šel z očetom v Žužemberk, danes pred njim le ni imel preveč lahke vesti. Zato je kar hlastnil po papirju, da bi se izognil njegovemu vprašanju.

Branje mu ni šlo preveč izpod rok, zlogoval je in se mučil s pisavo, tako da je moral pismo še enkrat prebrati, če je hotel za silo vedeti, kar je bilo v njem.

»Hm, kaj pa spet to?...« je nazadnje zazijal, ko je pisanje drugič pregrizel do konca.

»Kaj neki! Dali jim bomo! Krko, rake pa še ribe povrh! Saj vidiš, da zahtevajo!«

»Kdo?«

»Možje!... Menda imaš oči? Kaj nisi bral?«

Fant je spet pogledal v pismo, pa ga je precej odstavil.

»To vendar ne gre!« je ježno siknil.

»Bo moralo iti!«

»Saj smo mi izlicitirali lov!«

»Vprašali te bodo, če smo ga ali ne! Dal boš in konec! — Zdaj se lahko obrišeš za čolne, za vrše in za rake!... Za vse! Ha!«

»Kaj ste nori?«

»Če Frnatek tako misli in pravi, najbrž sem!«

»Kako?... Zakaj pa ravno on?«

Fantu je bilo neprijetno, da je oče nagloma privlekel v pogovor Lenčkinega očeta. V hipu se je pokesal, da je sploh zinil zadnje vprašanje, zato je brž rekel:

»Lova ne damo, niti račjega niti ribjega! Nobenega! — Če mislite vi popustiti, jaz ne bom!«

»Saj pravim, da te Frnatek ne bo poslušal,« je bil stari kar naprej piker.

»Kaj pa ima on iskati pri tej stvari?«

»Preklemano dosti! Če je pismo napisal, če vodi te ljudi, bo menda tudi nekaj besede imel? In jo tudi ima! Pa še precej!«

Tomažu je zaprlo sapo in na mah se mu je zazdelo, da se je pismo, ki ga je držal v roki, spremenilo v živo žerjavico, ki ga je zapekla v

prstih do kosti. In rad bi videl, da bi se to v resnici zgodilo, samo da se Lenčkin oče ne bi vtikal v to stvar. Kajti dekle je dekle, Krka je pa Krka; vsako ljubi in ceni po svoje in zato ne bo pustil zlepa niti ene niti druge.

»No, kaj?«...» ga je vprašal oče, ko je videl, da je fant ostal brez besede. »Saj ti pravim: čolne vzemi, pa vrše in mreže, vse skupaj, pa jih daj Fantku in onim rokomavhom! Še poklekneš lahko prednje ali pa vsaj pred tistega pesjana. Takole: glejte, vse sem vam prinesel, pa še voz vam bom posodil, da boste lahko rake razvažali, samo tisto vašo... vašo... candro mi dajte! — Fej!«

Stari je zagrčal in pljunil pred Tomaža. Ta se je zganil, v očeh mu je zagorelo in žila na čelu mu je nabreknila. Stisnil je pest, toda zamahnil ni, samo skozi zobe je obupno siknil:

»Molčite!«

»Ne bom, pa če bi se te tudi bal, zelenec smrdljivi!« je nenadno vzkipel Urbiha. »Si zdaj videl, kam si nas pripeljal?! — Stari je pričel ritati, ker misli, da ima s tisto deklino vse karte v rokah. Kajpak, v glavo si je vtepel, da bomo mi ostali prekrižanih rok! Kdo pa naj bi rovaril proti lastni žlahti? Tast proti snahi! Kje neki! Zato pa kar na pol pota, ljubi Urbiha! In ko boš enkrat na pol pota, nas bo več in te bomo potisnili nazaj na tretjino, potlej počasi na četrtno, petino... na desetino... Poznam jih, te hudiče, predobro jih poznam! Oni nad vodo in nad račine, jaz pa na breg in proč od vsega! — Kaj?! Kar prav bi bilo tako tistim pesjanom, Frnatku, Bertucu, Sirgi in vsej bandi, ki se vleče za njimi!... Urbiha bi pa seveda še naprej lahko plačeval najemnino kot glavni zakupnik! Tri sto hudičev, lepo, kajne?... Toda povem vam, tebi in njim, da si niste izbrali pravega osla, da bi na njem jahali! Na napačen naslov so poslali to pismo, na napačen, ti pravim! Urbiha je eden, pa ta ve, kje se ga drži glava!«

Stari je mahal z rokami in kričal, da mu Tomaž ni mogel vpasti v besedo, pa tudi poskušal ni tega. Saj ima oče po svojem vendar prav in tudi sam ne bi račjega lova dal kar tako iz rok. Toda čemu kriči tukaj na dvorišču, ko bi se lahko o vsem mirno pogovorili v hiši.

Urbiha pa je vpil naprej, da je Barba vsa preplašena prihitela iz kleti in da so se na pragih in vrtovih že pokazali ljudje, ki so napeto vlekli na ušesa vsako besedo. Tomaž jih je zagledal, zato je hitro skočil v hlev in skušal za sabo zapreti vrata. Ko ne bo imel oče nikogar pred sabo, bo tudi s kričanjem moral prenehati. Ta pa je planil za njim.

»Pismo daj sem! Bi ga rad uničil, da potlej ne bi imel nobene priče za njihovo svinjarijo?! Svinjarija je tako izsiljevanje in nič drugega! Pa jim bom že pomagal do njihove pravice! — Kakor hočejo! Če oni mene s kolom, jih jaz tudi ne bom z rokavicami!«

Iztrgal mu je pisanje in ga stlačil v žep.

»Zdaj pa lahko greš k Frnatku in mu poveš vse, od prve besede do zadnje! In tudi tisti deklini, da ne bo zijala, če bodo žandarji spet ropotali okrog njihove bajte! Kar ve naj, da Urbihi ne bo nobeden brkov vihal, najmanj pa tak pesjan, kot je Frnatek!«

Bil je razkačen kot osa; v tolsti obraz je ves pomodrel in majhne oči so mu srpele, kot bi hotele prebosti cel Vavtovec. Debele ustnice so se mu tresle in v silnem navalu jeze in besed mu je pošla sapa, tako da je nazadnje komaj še zahripano povedal:

»Zvečer pripravi čoln! Dvignili bomo tistega velikega! — V brzicah je ali pa pod jezom!«

»Sulca?...« se je ježno začudil fant. »Zakaj pa ravno nocoj, ko bo svetila luna? Ob mesečini ga ne bomo dobili.«

»Ne jezikaj, če te ne vprašam! Čoln pripravi in štiri, pet škopnikov! Pa Reparju povej!«

Urbiha se je obrnil, še enkrat pogledal, če ima pismo v žepu, in stopil čez dvorišče na cesto.

Fant je gledal za njim. Oče je zavil po rahlem klancu in stopil čez vrt proti velikemu orehu, pod katerim je čepela Žužkova hišica. Nizka, z rdečo opeko krita, majhna in prijazna. Na okencih roženkravt, nageljni in že odcvele vodenke. Na gredicah okrog hiše pa silijo čez nizko ograjo oranžne kapucinke in rumene kresnice, za katerimi dehte pehtran in melisa, meta in orehovec. In zadaj zore težki cvetovi domačega bezga. Da, Tomaž vidi: vsepovsod okrog majhne gredice, močna hrastova klop pred glavnimi vrati in nad njimi na zidu slikan napis. Tomažu se zdi, da bi lahko prebral prav od tu, izpred njihovega hleva. Napne oči in pol z njimi, pol po spominu prebere lepo svetopisemsko rečenico, ki jo je stari učitelj napisal nad vhod: »Gospod, ostani pri nas, ker se mrači.« — Tomaž se mimogrede nasmehne, kajti čudno neskladne so te besede z belim dnevom, v katerega siplje žgoče sonce cele koše svojih žarkov.

Stari Urbiha pa je obstal, še preden je prišel do oreha. Moral je nekaj premišljevati, kajti naredil je še nekoliko korakov naprej proti hišici, potlej pa je zamahnil z roko, se obrnil na levo in se med glogovim grmovjem in kapičevjem spustil naravnost proti vodi.

Po večerji so odšli na sulca. Hlapček je že popoldne izplal čoln pod jezom in zanesel vanj pet zajetnih, rženih škopnikov.

Lune še ni bilo in v trdi temi so se ustavili pod glavnim vaškim govejekom in vstopili. Urbiha in Tomaž z ostmi — prvi se je razkoračil na čolnovem rilcu, drugi pa je obstal v sredi — Jozelj je sedel na klop, hlapček pa počenil k škopnikom in prvega takoj razvezal. Zadaj se je široko posadil Repar.

»Dobro je! Odrini!« je ukazal Urbiha.

Repar se je oprl z veslom ob breg, toda čoln je zaradi teže nasedel na plitvino in se ni premaknil. Šele ko sta poprijela z ostmi še Urbiha in Tomaž, se je zazibal, obdrsnil ob kamenje in se nato sunkoma zapodil po temni gladini. Repar je veslal in ga obračal po globočji vodi, spredaj pa je napetih oči prežal z ostmi Florijan, da je o pravem času odrinil rilec od skale, čez katero je drvelo le nekaj prstov vode, in kamor bi se utegnil čoln nasukati. Previdno so obšli te skale, zdrsnili brez ovir nad gosto preprogo račje zeli in dristavcev, za katero se je v temi komaj zaznavno zablestel školjčnati pesek, ki pa je že po nekaj zamahih vesla

prešel v lehnjakove škrbine. Te pa so bile že na levi strani struge, kjer je bila voda že globlja in se je čez širok prag takoj prevalila v deroči, peneči se curek.

»Daj, prižgi!« je spet velel Urbiha, ki v gosti temi ni videl prav ničesar.

Jozelj je vprasknil ob hlače žveplenko in jo gorečo podtaknil pod šop slame, ki mu jo je podal hlapček. Oba sta imela na sebi narobe obrnjene suknjiče in prav tako tudi Repar, ki je poleg tega svoj suknjič in klobuk še zmočil, da mu žareče slamnate iskre ne bodo naredile na blagu škode.

Slama se je prasketajoč vnela. Dolg ognjen sij je padel čez gladino in iskre so završele pod nebo.

Takrat je pa že dvignil Urbiha osti in jih v sunku treščil med grmovje, da je zaškropilo naokrog in so drugi v čolnu komaj obdržali ravnotežje.

»Zadeli so!« je pritajeno kriknil Bine in zazijal.

»Tele, slamo daj!« Jozelj ga je sunil, mu iz rok izpulil šop in ga takoj zanetil ob starem, dogorevajočem.

Res, Urbiha je zadel! Novi šop slame je zagorel in tedaj se je dobro videlo, kako se je pod grmovjem na koncu osti divje otepala kakih osem funtov težka ščuka. Rumenkastozeleni boki so se poblistavali kakor trhovina in z dolgim, ploščatim račjim gobcem je riba sekala okrog sebe kakor divja. Voda je štrkala naokoli in, ko so jo potegnili v čoln, jo je Repar komaj ukrotil z veslom.

Medtem je Tomaž snel iz vode mreno, ki se mu je kot motoglava pripodila naravnost pred osti, nato pa zaporedoma dve manjši ščuki in tri platice.

Pa tudi stari Urbiha ni miroval; pobiral je ribe iz vode kot bolhe iz kožuha in v tem pobiranju je bil pravi mojster. Tri in pol metra dolge osti je imel privezane na vrvi, ki si jo je ovil okoli dlani. Potlej so švigale te osti kot strela. Velikokrat jih sicer ni izpustil iz rok, toda če je bil plen le predaleč iz navadnega dosegljaja in je bil vrh tega vreden takega mojstrskega sunka, potlej je poskusil. Poskusil, pomeril in tudi — zadel! Kajti da bi za prazen nič treskal z nabrušenimi ostmi v kamenje in jih kvaril ali pa jim celo odlomil zob, to vendar ne gre!

Repar je obrnil čoln v brzice in ga spustil po deročem slapu. Zazibalo ga je in zasukalo pod grmovje, ki je Jozlju v hipu posnelo iz rok slamnato baklo in ni dosti manjkalo, da ni še njega samega prevrnilo v vodo.

»Preklete teslo, kako pa voziš!« je kriknil Urbiha in se z ostmi uprl v breg, da bi v temi zadržal čoln. Z druge strani je poprijel Tomaž, toda močna voda je spet zasukala krmo, da je moral fant naglo izdreti iz dna osti, če ni hotel, da mu jih silni pritisk ne zlomi. Potem je čoln v temi zdivjal čez brzice in, preden je Jozelj našel svoje žveplenke in zopet zažgal slamo, se je čoln že umirjal, kakšnih trideset sežnjev pod maklenom, kjer je nameraval Florijan zaslediti sulca.

Urbiha je klel, da se je kar kresalo, toda vse ni nič pomagalo. Kar je, je! Če je bil sulec v brzicah, so ga s svojim truščem gotovo prepodili. Zdaj je samo vprašanje, če jo ni prhnil navzdol po vodi. Potlej so se to

noč zanj obrisali pod nosom. Če pa se je zapodil navzgor proti jezu, potem ni nikjer rečeno, da se ne bi nocoj z njim še srečali.

»Nazaj! V vrzelo!« je zaklical Urbiha, ko je v hipu spregledal položaj. Uprl se je v osti, da se je ukrivil drog, z desne je poprijel Tomaž, zadaj pa je z veslom pomagal Repar, in šlo je korak za korakom navzgor po brzicah. Deroča voda je šumela in čoln se je metal zdaj na levo, zdaj na desno kot razjarjen, privezan pes. Brzice, ki so jih prej preleteli v pol minute, so zdaj zdelovali že četrto ure in Urbiha je sopel, da je komaj goltal kletvice.

»Riba! Glejte!...« je siknil Bine skozi zobe in pokazal pod grmovje. Urbihova dva sta se ozrla in Tomaž je že dvignil osti.

»Pusti! Drži, drugače nas bo spet zasukalo!«

Florijan je kriknil, Tomaž se je z ostmi odrinil in zadel ob skalo. Ščuka velikanka je udarila z repom in se kot blisk zapodila navzdol po brzici.

Urbihi je bilo ribe žal, toda pomagati se ni dalo. Mogoče je sicer, da bi jo kdo od njiju dveh nabodel, toda zato bi bil čoln spet trideset sežnjev pod maklenom. Tako pa so se še dvakrat, trikrat uprli, pa so bili v mirnejši vodi nad brzicami.

Jozelj je ves ta čas kuril slamo v prav majhnih šopih, komaj toliko, da niso bili v popolni temi, pa je kljub temu hlapček že načenjal četrti škopnik.

Zagnali so se po vodi po najmanjših derečinah čisto v kot jezu in se potem ob njem počasi spuščali proti vrzeli. Voda ni bila razdivjana, zato je lahko Repar sam krotil čoln in sta le včasih onadva poprijela z ostmi. Jozelj je spet žgal večje šope slame in prežeči obrazi so bili rdeči, kot bi jih gledal skozi kozarec črnine. Rahel veter je sukal nad njimi cele vrtince žarečih saj, ki so sikajoč ugašale v razbrazdani vodi.

Bližali so se vrzeli. Urbiha se je razkoračil na kljunu, osti je krčevito držal in v rahlih trzajih čolna se mu je pozibavala vrv, ki jo je imel ovito okrog dlani. Oči so se mu svetile kot volku in komaj slišno je ukazoval:

»Na desno!... Pazi, da ti ne obrne čolna!... Drži, Tomaž!...«

Ta je brez šuma spustil osti na dno in zadržal čoln, ki ga je spet hotelo zasukati. Takoj nato pa jih je že izvlekel in jih znova prežeče naperil nad sivo gladino.

Zapluli so pod jez, neslišno in komaj, da so si še upali dihati. Najmanjši udarec z veslom ali z roko ob čoln bi splašil ribo in potlej — zbogom ves trud!

Skozi raztrgano vrzelo je uhajala voda; v belih curkih je štrkala skozi razpoke, se penila ob skalah, vrela, klokala in šumela ter se pod razburjeno gladino nosila čez kamenje in mahove dalje proti brzicam.

Čoln je drsel ob vrzeli, tedaj pa!... Urbihi so zagorele oči, sključil se je, usločil, dvignil je osti in jih po bliskovo zapodil v tolmun pod jezum.

»Moj je!«

Zmagovito je kriknil, toda v naslednjem trenutku je zasukalo čoln in zadeti sulec je planil iz krnice. Urbihi so ušle osti iz rok, izgubil je ravnotežje in se zviška prekobalil v vodo.

»Tomaž!... Sulec!... Aaa...« je zagrgal in se potopil. A že trenutek nato je našel pod nogami tla, izpljunil je vodo in kričal za čolnom, ki se mu je kot goreča plamenica umikal po vodi:

»Na desno! Pod kolesa, Tomaž!... Daj ji vetra, mrcini prekleti!...«

Urbiha se je kobacal na jez in kričal za onimi. Toda Tomaž je tudi brez njegovega vpitja vedel, kaj mu je storiti. Saj je sam dobro videl, da jo je sulec z ostmi v svojem mogočnem trupu urezal naravnost proti mlin-skim žlebovom.

Sulec je bil res tam. Toda ko je zagledal svetlobo in čoln, se je obrnil, še preden ga je mogel Tomaž doseči, in s kolom v hrbtu spet zdivjal ob jezu v vrzelo.

Obrnili so čoln — in spet nazaj! Toda to pot je sulcu odklenkalo! Tomaž je pognal za njim svoje osti, prav takrat, ko se je hotel spet dvigniti in pobegniti. Prav za škrge mu jih je treščil. Z Binetom sta ga komaj spravila v čoln.

Takrat je tudi Jozlju ugasnil zadnji šop slame. V temi so pristali na spodnjem koncu jezu in privezali čoln za steber. Potlej so tipaje pobrali plen, pobili sulca in mu potisnili kol skozi škrge, da si ga je lahko hlapček oprtal.

Urbiha je ves premočen trepetal na grabljicah in venomer ponavljal:

»Prekleta mrcina, pa smo te le!... Ha! Prekleta mrcina!...«

Iz hoste nad Vranjim vrhom pa se je pravkar dvignila luna kot ogromen, svetel kovanec.

Ivan Čampa

Pesnik in pomlad

Pri nas je zdaj, ko da zašel bi v vrt prostran,
ki ga zaljubljeno dekle skrbno neguje:
na vsak korak ti cvetje vošči dober dan
in ptič in breza, zemlja in metulj piruje.

A meni v tej lepoti čudno se godi:
kot bil bi sredi širnega sveta prav sam,
v razkošju pravljičnem več ne spoznam stvari
in več ne najdem mesta, kamor naj se dam.

Zato kar dalje naj pomlad piruje, sam pa
bom šel in vina težkega si v vrč nalil,
pod češnjo zleknil se in ves napoj izpil,
da bom pozabil svet in tebe, čudni Čampa.

Vinko Beličič

Tiha žolta luč

Tiha žolta luč iz megle dežuje
na beli vinski hrib.

Sinica na brezi poskakuje,
žgoli nestrpno bolj in bolj
čičidol, čičidol, čičidol.

Tiha rdeča luč iz megle dežuje
prosojno na vinski hrib.

Sinica ko misel se oddaljuje
v belo imje, v molk noči,
v slutnji aleluje obnemi, zaspi.

Pomladne vode

Pomladne vode brbotajo spod vasi,
šumijo rjave čez bliščave loke.
Od sinjih gor zmagavec jug buči,
po nebu čara tople lise modrooke.

Na gol vršič kos prileti in zagolči.
Kaj vse bi stvarstvu rad povedal hkrati!
A za najgloblja čustva izrazov ni —
kos obnemore, utihne, utone v luči zlati.

Ob logu

Temnordeče brazde ob logu dišijo
s srebrom posute v jutranjem siju.
Črnoglavka gostoli v omejku skrita:
Zacvetita, dren in glog, ozelenita!

Voz med njivami škripajoč prihaja —
z brano na polnih vrečah pride do kraja.
Zlijejo se brazde, skrijejo semena,
vetrnice gledajo veselo spod maklena.

Sonce ogreva njivo, dež jo poji,
črnoglavka v glogovem cvetju vali.

Dušan Ludvik

Kolombina

Ljudem odmaknjena ždi na komodi
davnini vdana dama iz rokokoja
in k nji po brvi luninega soja
čas, večno mladi ženin, v svate hodi.

Pričakujoča, trudna upa v slutnji,
da ura, ko hrešče se sproži v kotu,
v naročje jo pripelje Pierotu,
potem na svet pozabita ob lutnji.

Kot Kolombino naju prošlost vabi;
poglabljajoč se vanjo v nepozabi
se iščeva — dva žarka svetobežna.

Grenak je čas med cvetnatimi kresi,
vendàr na vrhu se gorjé prevesi —
kot smrt — združitev naju bo neizbežna.

Pojóče srce

Ko pozna luna, tvojih sanj varúčka,
iz jutranje meglè si veže pečo
in najde te v blazinah mirno spečo,
srce mi še brli kot večna lučka.

A ko se vsiplje čez platane zarja,
dolivaš olja mu, da mroč ne peša,
če zamudiš se, te grenkó pogreša
in bédno prek gorá te ogovarja.

Takrát je zvočno kot pojoča plunka,
kot cvet k nogàm bi se ti položilo,
da ga pogaziš ali vpleteš v svilo.

Pa čas in dalja sta dva črna sunka,
v samoti ju ne more preboleti,
da ne uduší se v krvi — mora peti.

Stane Bračko

Jesenska pesem

Ko srni v jesenske gozdove zletiva!
Pretenke meglice visijo raz drevje,
med mokrimi listi potoček zavrel je:
daj, v njem se rumene jeseni naužijva!

Prepolna drhtenj kakor žarki medeni
požêneva se preko lokov, brez sile,
z lahkoto, kot da so nogé se napile
vse sveže, iskrene moči iz jeseni.

Vsak dan bo nad nama šlo sonce na pašo,
na vejah pustilo bo svetle stopinje,
da v njih zableščalo bo jútranje inje
ko sveče goreče med slavnostno mašo.

Razprla oči bova, vdano naročje
pustila, da veter z vej strese vse sanje,
med nje bova skrila vse bóli nekdanje
ko v noč, ki drsí na jesensko pobočje.

Večer

In ko večer žari v ognjenem robu dneva
in je od vonja še prepoln cvetočih trt,
poslušam godbo tvojega odmeva.

Ničesar več kot romar te ne prosim:
okroglo senco tvoje mlade duše
in tebe vso zdaj v sebi nosim.

Preproste prste bom v lasé zveneče
polóžil ti in tiho bom igral,
samo igral od silne sreče...

Srečko Baraga

Problem Trdinove upokojitve*

Po dveh letih uspešnega službovanja v Varaždinu (1853—1855) se je Trdina z navdušenjem odpravil v Fiume. Svoj odhod iz Varaždina opravičuje z dvema zelo verjetnima razlogoma, namreč z domotožjem po hribovitih krajih¹ in s pomanjkanjem duševne hrane.² Ti dve, predvsem za javnost izrečeni dejstvi, pa nekoliko majejo iskrene pohvale, ki jih je Trdina izrekel o Varaždincih v Bahovih huzarjih³ in v rokopisnih Spominih, v katerih piše: »Sploh mi je reči s hvaležnim srcem, da mi je preteklo to leto — razun ene reči — v zadovoljnosti in sreči, v ugodnem društvu poštenih rojakov in resničnih prijateljev.«⁴

Vzrok njegovega odhoda iz Varaždina je moral biti globlji. Ta »ena reč«, ki jo zgoraj omenja, je bilo resno ljubavno razmerje, ki ga je bil zasnoval že prejšnje leto z Ivano Nepomuceno Šomšičevo. Ker pa se je bil odločil, da se z Ivano ne bo poročil, se je ne glede na razloge, naštete v Bahovih huzarjih, umaknil iz Varaždina; saj pravi na drugem mestu v omenjenih Spominih, da je stanoval z Žepičem še eno leto, »dokler me ne prepode zaljubljene sitnosti v Hrvaško primorje«.⁵

Časa njegovega prihoda v Fiume ni mogoče točno določiti, ker ni točnih podatkov. Trdina govori o tem samo v Bahovih huzarjih⁶ in še tu brez datumov. Sicer pravi, da je »došedši v Ljubljano« ostal »po svoji stari navadi pri Slonu« in »že drugi dan oddrdral s pošto« proti morju. Če je ta trditev točna, potem je moralo to biti po 20. septembru 1855. leta, ker zvečer 20. septembra je bil na obisku pri Staretovih v Mengšu.⁷ Dognano je le, da je bil 22. avgusta 1855 »pel riverito dispaccio Ministeriale« Zl. 7964/640 premeščen in obenem imenovan za »pravega« profesorja na reški gimnaziji.⁸ Ta odlok ministrstva je bil vpisan tudi v Uredovni zapisnik varaždinske gimnazije 20. septembra 1855. Vsekakor je bil Trdina 28. septembra že na mestu, ker je ta dan kot »pravi« profesor ponovno prisegel.⁹

O vtisih, ki jih je doživel ob prihodu v mesto, in o sprejemu pri ravnatelju gimnazije pripoveduje edinole v Bahovih huzarjih na strani 165 do 170. Takrat je bila gimnazija že germanizirana. V šolskem letu 1853/54. se je odprl tudi osmi razred, in sicer na račun mestne blagajne. Prejšnji ravnatelj, duhovnik Gašpar Kombol, je bil upokojen in na njegovo mesto je bil imenovan ravnatelj triestinske gimnazije Štefan Vidic, ki je 1. novembra 1854 predal posle svojemu nasledniku Antonu Stimplu.¹⁰

Osebnost Vidic Trdine ni poznal, vendar ga je hotel že leta 1853. namestiti na tamkajšnji gimn., ker ga je bil Vidicu priporočil njegov profesor dr. Čižman, Trdinov znanec iz dunajskih študijskih let. To namestitev pa je takrat preprečil sekcijski šef ministrstva za uk in bogočastje dr. Kleemann, nakar je Trdina moral v Varaždin. V Hrvaških spominih pa piše, da ga je Vidic l. 1855. o binkošti ponovno vabil v Fiume. Kljub tem korespondenčnim stikom je Trdina z nezaupanjem stopil pred ravnatelja Vidica, ker mu ga je triestinski

* Kratice iste kot v Slovenskem biografskem leksikonu; posebne oznake: BH = Bahovi huzarji in Iliri. Spomini I—IV = štirje zvezki še neobjavljenih Trdinovih spominov, ki so last g. Erbežnika, knjigarnarja v Ljubljani. ASG = akti iz arhiva sušaške gimnazije. KZAZ = akti iz Kraljevskega zemaljskega arhiva v Zagrebu. Dnevnik I—V = pet majhnih notesov v Trdinovi zapuščini (TZ), ki je v lasti g. Erbežnika.

¹ BH 73.

² Sn 1886, 249.

³ BH 73.

⁴ Spomini IV 32.

⁵ Spomini III 10.

⁶ BH 163—166.

⁷ Spomini III 28.

⁸ Programm d. k. k. Gymn. Triest 1856, 26; ASG No. 296 z dne 20. oktobra 1858 v Zagrebu.

⁹ ASG No. 85, 15. VIII. 1866.

¹⁰ Programm d. k. k. Gymn. Triest 1856, 26.

kanonik Vernè, s katerim se je seznanil v Ljubljani pri »Slonu« dan pred svojim odhodom v Fiume, opisal kot zlobnega človeka. Vidic pa je Trdino sprejel nepričakovano prijazno in mu tudi našel sobo pri Slovencu trgovcu Špendalu. Ko pa mu je še naznanil, da sta z nadzornikom dr. Jarcem sklenila, da bo poučeval v višjih razredih tudi »ilirščino«, mu je kar srce poskakovalo od veselja. Trdina takrat ni slutil, da mu bo prav ta ravnateljeva odločitev postala usodna.

V šolskem letu 1855/56. je štel profesorski zbor fiumske gimn. 16 članov, med njimi šest duhovnikov. Trdina, šesti po redu, je bil razrednik v V. razredu in je poučeval grščino v V., VI., VII. in VIII. razredu 19 ur tedensko, a »ilirščino« v tretjem in četrtem tečaju šest ur na teden in še to samo »relativ-obligat«. Učni jezik je bil namreč v nižjih razredih italijanski, v višjih pa nemški.¹¹

V profesorskem zboru sta bila dva Nemca: dr. Lorenz in Spitaler; dva Slovenca: ravn. Vidic in Trdina; ostali so bili Hrvatje. Trdina se je družil največ s kolegoma Katkićem in Pacelom. Sicer pa je vladalo med vsemi prijateljsko razmerje in tudi med ravnateljem in profesorskim zborom ni prišlo do večjih nasprotij. Priznati je treba, da državna služba tukaj za Bachovega absolutizma ni bila lahka, kajti bil se je boj med nemškimi in madžarskim vplivom. To borbo je pozneje zaostriło še italijansko vprašanje. Važnost boja je tičala bolj v obmorski legi kakor pa v velikosti mesta, saj je leta 1852. štelo komaj 15.300 prebivalcev.¹² Takratna dunajska vlada je stavila vse nade na priseljeno uradništvo. V tej kulturno-politični misiji je bilo naloženo tudi profesorjem precejšna breme. V dobrih desetih letih je službovalo na tej gimnaziji enajst nemških profesorjev in pet Slovencev. In ti naj bi poleg domačih »smèrdljivih lojalcev«, kakor jih je menda krstil Trdina¹³, širili germanski vpliv med mladino. Presenetljivo je, da je Trdina varneje krmaril svojo barko za absolutizma kakor v dobi navidezne narodne svobode.

Ob prihodu v to mesto je pisatelj »Bajk« poleg materinega jezika odlično govoril še nemški jezik, »ilirščino brez izpodtike«, obvladal pa je tudi precej italijanščine, ki se je je že v Ljubljani kot dijak učil. S takim znanjem jezikov se je mogel lepo uveljaviti tako v javnem kakor tudi v družabnem življenju. Toda sam pravi v Bahovih huzarjih na strani 168, da si je bil že po enem mesecu na jasnem, v kakšnem mestu bo služil, in da je po tem spoznanju »uravnal tudi svoje občevanje in vedenje proti meščanom«. Ali ni bilo to »spoznanje« prenašlo, prepovršno in pozneje tudi usodno? Posledica takega sklepa je bila njegova prisega, da ne bo z nobenim meščanom spregovoril niti besedice v tujem jeziku. S to prisego se je sam izključil iz vplivnega dela meščanstva. Odslej si je iskal družbo, ki je ustrezala vsem njegovim narodnostnim težnjam in njegovi živahni erotični naravi.

Ta gimnazija takrat ni bila velika, saj ni štela niti sto učencev in še celih deset let ni prekoračila števila dve sto. Na takem majhnem zavodu mora imeti profesor svoje govorjenje in vedenje v popolni oblasti, zakaj vsak njegov mig ali vzklik bodisi v razredu bodisi v zbornici ali na hodniku prileti kakor koli že ravnatelju na ušesa. Še huje je pa to, da se vsak močnejši utrip gimnazijskega življenja začuti tudi na ulici tako majhnega mesta, kot je bila takratna Fiume. Trdina se sploh ni zavedal, da ima srednješolski profesor na dozdevno razsežnem svetu šolskega udejstvovanja razmeroma skopo odmerjen prostor izživljanja z zelo močno donečo zvočnostjo v širino in višino. Dobro je vedel, kaj hoče doseči s svojim delom v razredu, premalo pa je pazil, kaj more in kaj sme doseči.

Vseh enajst tamošnjih let je nepretrgoma poučeval tri predmete: ilirščino, oziroma pozneje hrvaščino, grščino in zgodovino z zemljepisom. Pouk hrvaščine je imel skoraj za življenjsko nalogo, čeprav ni imel šolske usposobljenosti za ta predmet. Za absolutizma je pri pouku ilirščine mogel komaj prekoračiti

¹¹ Programm d. k. k. Obergymnasiums in Fiume 1856. Glej tudi Sn 1913, 318.

¹² Schmitt F., Statistik des öst. Kaisersstaates, Wien 1860, 116.

¹³ ASG No. 124, 20. VII. 1864.

okvir današnje nižje šole. Poudarek ni bil na materialnem znanju, ampak v skrbi, da zbudi v mladini narodnega duha. Grško besedilo je prevajal na vse jezike, ki so jih učenci govorili, ker samo iz obveznega nemškega prevoda, pravi, da učenci ne bi doumeli smisla besedila. »Konvencionalno bajko« zgodovino je predaval, kakor sta mu velevala »razum in pamet«. Od teh svojih pedagoških načel ni odstopil vseh deset let niti za las, nasprotno, po padcu absolutizma je svoj delokrog pri pouku hrvaščine razširil v šoli in zunaj nje.

Po poravnanim sporu z varaždinsko mestno blagajno je bilo priznano Trdini 500 gold. letne plače in v Spominih omenja, da je imel tudi neko inštrukcijo, za katero je dobival 15 gold. mesečno; tako je prejemal 56 gold. na mesec. Nikjer pa ne piše, da bi ob teh dohodkih trpel pomanjkanje. Ker pa je bil že septembra 1855 imenovan za pravega profesorja, so se mu prejemki zvišali na 800 for. Vendar nas preseneča dejstvo, da je takoj že 22. januarja 1856 zaprosil za posojilo v znesku 100 for. in jih prejel 3. marca.¹⁴ Za kaj je ta znesek, in kmalu potem je ponovno prosil še za mnogo večji znesek, potreboval, ni znano. V Bahovih huzarjih sicer pripoveduje o revščini, ki je vladala med uradništvom, o kaki večji svoji stiski pa nikjer ne govori. Čudno je samo to, da je v Varaždinu zaradi spora z občino raje štiri mesece dobesedno stradal, kakor da bi si bil kaj izposodil. Tukaj pa očitno takih predsodkov ni več imel, ko je že po treh mesecih prosil za posojilo, čeprav pravi v Avtobiografskih pismih, da se je dolgov vselej bal bolj kakor »kuge in ognja«. Spričo pomanjkanja otipljivih vzrokov sklepamo lahko samo na to, da je novo službeno mesto nalagalo Trdini večja bremena v osebnih potrebah, če izvenzame, da bi morda hotel kakemu svojcu pomagati, ali pa da ga je začela prav tedaj napadati lahkomišelnost, ki jo je morda nekoliko, kakor meni v Spominih, podedoval po svoji stari materi.¹⁵

V tem šolskem letu je prosil za osemdnevni bolniški dopust od 24. aprila do 1. maja 1856;¹⁶ priznana pa mu je bila posebna nagrada za pouk ilirščine.¹⁷ In tako je prvo leto poteklo brez posebnih pretresljajev zanj.

Kje je preživel naslednje počitnice, ne omenja nikjer. Na Kranjsko se je brez dvoma odpravil, ker je prva leta redno prihajal v Ljubljano. Verjetno, da je prehodil tudi del Hrvatske. Potoval je vsake počitnice. Družil se je z ljudmi, ki so mu znali kaj zanimivega povedati. Navadno si je zapisoval v beležnico vse, kar je videl in slišal na popotovanju. Zapiski o doživljajih iz prvih let službovanja se niso ohranili, ker so mu bile te beležke z drugim materialom vred ukradene v Ljubljani pri stricu, ki je imel gostilno v Gradišču na št. 2. Najstarejši ohranjeni dnevnik se začneja šele z dnem 12. septembra 1865, če ne upoštevamo »Dnevopisa« iz leta 1848., ki pa ima značaj šolske naloge.¹⁸

Vse kaže, da Trdine v tem letu ni nič več vleklo ne v Mengeš ne v Varaždin. Prišel je čas, ko sta mu ugašala dva ženska ideala, toda njuna zamenja se še ni jasno videla. Nastopila so najbrž tista leta, o katerih pravi v Spominih: »Ali dragi prijatelj, le potrpi še nekoliko. Boš videl, da sem po človeški tudi jez ljubil in grešil sicer toliko, da te bodo pekle oči, prebirajočega moje neplatonske srečne in nesrečne avanture.«¹⁹ Samo v leta od 1856. do 1859. smemo postaviti tisto kratko dobo, o kateri je že v Varaždinu prerokoval, da bo »kakor pčela srkal med iz rožic, pustivši v njih strup in omotico«. Ker ni bil v tej dobi na nikogar navezan, postane sicer bolj jasno, zakaj je prav v tem času silil od tod, vendar pa moti to dejstvo trditev, da šteje ta leta med najsrečnejša svojega življenja. Če je ta njegova izjava točna, potem velja samo za leta pred poroko, ker pozneje mu je postajalo življenje vsak dan

¹⁴ ASG No. 14, 21. I. 1856; No. 241/Pr., 3. III. 1856; No. 809/Pr.

¹⁵ Spomini I 19.

¹⁶ ASG No. 102, 24. IV. 1856.

¹⁷ ASG No. 146, 11. VI. 1856; No. 208, 27. VIII. 1856.

¹⁸ Trdinova trditev v Sn 1887 na strani 6. bi dokazovala, da je leta 1887 še imel stare zapiske o »Kranjcih na Hrvaškem«. Ni pa jasno, ali je imel v mislih dnevnike ali posebne osnutke za »Kranjce«, ali pa kak starejši rokopis.

¹⁹ Spomini II 79.

neznosnejše.²⁰ Preseneča nas namreč dejstvo, da je 8. aprila 1857 zaprosil za razpisano mesto na akad. gimnaziji v Lvovu. Res je, da je že 1853. leta na Dunaju nekaj govoril prijatelju Plešku, da namerava oditi v Galicijo,²¹ toda od takrat so pretekla že štiri leta. Vrh tega je poučeval tudi »ilirščino«. Če je bil torej pripravljen žrtvovati vse, kar mu je nudila Fiume kot človeku in narodnemu vzgojitelju, pomeni to, da je bil v tem razdobju popolnoma prost, da ga je vlekla v svet želja po spolnitvi in pa strastno hrepenenje po novem doživetju.

K tej Trdinovi prošnji za premestitev v Lvov je moral tudi ravnatelj Vidic sestaviti »Competenten Tabelle«. To uradno spričevalo izkazuje Trdinovo srednješolsko in visokošolsko izobrazbo, njegovo strokovno usposobljenost, znanje jezikov, potek službovanja, višino prejemkov, dobro pedagoško usposobljenost, нравstveno in politično vedenje: obojestransko zelo dobro. S takim spričevalom se je smel nadejati uspeha. Toda na koncu pa pravi ravnatelj v pripombi, da Trdina »nima še tiste stopnje ustaljenosti in moči v značaju, da bi mu lahko brez pomisleka zaupali učiteljsko mesto, za katero se poteguje«. ²² Za to pripombo, ki zelo točno označuje tedanjo prosilčevo vihravost, najbrž Trdina ni vedel, ker sicer bi bil v Bahovih huzarjih Vidica precej drugače opisal, kakor ga je.

Šele 6. marca 1858 je prišel, kakor je po taki opombi pričakovati, negativen odgovor,²³ ki ga je Trdina naslednji dan vzel v vednost. Poslej ni več silil od tod. Najbrž se je bil že vživel v razmere. Poučeval je iste predmete kot prejšnje leto. Sicer je ostalo vse pri starem, le profesorski zbor je polagoma spreminjal svoje lice. V šolskem letu 1856/57. je prišel sem duhovnik Janez Božič, Trdinov sošolec v gimnaziji; prihodnje leto pa so prišli trije Nemci: Müller, Knapp in Huber. Ta vsakoletna prenavljanja zbora pa niso rodila zaželenega uspeha.

O počitnicah leta 1858. je Trdina naredil večje potovanje po hrvatskih in slovenskih krajih. Na Hrvatskem je opazoval sadove Bachovega absolutizma, v Novo mesto pa ga je vlekla želja, da osebno spozna Julijo von Scheucherstuel, roj. Primic. Tudi Ljubljane ni pozabil, toda to leto je prispel v Ljubljano s trdnim sklepom, da se poslovi od samskega stanu. Sam pravi: »L. 1858. sem se nakanil oženiti. To sem vedel, da mi v zakonu ne bo mogoče dosti potovati, zato sem se namenil, da moram pred poroko še jedenkrat videti naj lepše kraje in pokrajine bratovske nam zemlje.«²⁴ Ta hitra odločitev nas nekoliko preseneča, zlasti če pomislimo, da prve svoje ljubezni do Frančiške Staretove in tudi druge do Ivane Šomšić ni nikdar pozabil. Prav nikjer ne omenja, kdaj, kako in kje je nastala ta nova ljubezen, ki ga je pripeljala v tako nesrečen zakon. Medtem ko se je v svojih zapiskih o prejšnjih ljubicah razgalil do banalnih podrobnosti in se obeh spomnil tudi v svojih delih, ni niti z besedico nikjer omenjena ta nova, izpolnjena ljubezen, o zakonu samem pa je zapisal vsega 14 vrstic. Ta trdovraten molk nam je za večno zastrl pogled v najbolj mračna leta Trdinovega življenja.

Ni znano, zakaj se ni poročil leta 1858. kakor se je bil namenil. Najbrž so bile ovire na zaročenkini strani, ker je bila kot nezakonski otrok²⁵ odvisna

²⁰ Zopet primer dveh sporednih nasprotujočih si trditev. V BH 153 pravi, da samo zadnji dve leti nista bili srečni, a v LZ 484 priznava, da je bil prvi zakon nesrečen. To potrjuje tudi poročilo ravnatelja Mažuraniča ASG No. 85, 15. VIII. 1866. Poleg tega pa je leta 1863 nastopila borba z ravnateljem, a pritajen spor že prej.

²¹ To poroča Pleško Dragotin, stud. iur. na Dunaju, Rudežu Dragotinu, slušatelju poljedelske akademije v Ogrskem Starem gradu 16. II. 1854: »Kakor mi je pravil (Trdina), misli se prihodnje leto v Galicijo podati, se tam poljskega in ruskega narečja privaditi; kjer se nadja, da se bo tega leta ilirskega do dobrega naučil.« Podatek dr. Turka, Novo mesto.

²² ASG No. 80, 8. IV. 1857. Pripomba je prevedena iz nemščine.

²³ ASG No. 2964/677 Statthaltereii Lemberg, prejeto v Zagrebu 28. II. in v Fiumi 6. III. 1858.

²⁴ Koncept Hrvatskih spominov v Trdinovi zapuščini, list 1.

²⁵ Rojena je bila v »Gradiša Vorstadt« na štv. 39 dne 26. februarja 1841. leta ob 10. uri dopoldne in še isti dan krščena za Frančiško. Mati Apolonija, samska, se je pisala

od tujih ljudi. Poročil se je s Frančiško Voljšak šele 29. oktobra 1859 v cerkvi Marijinega Oznanjenja v Ljubljani. Prva priča je bil »Joch. Georg Fleišman, Lehrer«, druga priča pa »Friedrich Žakelj, k. k. gym. Lehrer von Fiume«. Poročil ju je p. Salvator Pintar.²⁶ Čudno je samo to, da se je poročil komaj štiri dni pred pričetkom novega šolskega leta, ko je nameraval to storiti že prejšnje leto.

Flejšmana, ki je bil takrat že zgubil službo organista na Vrhniki, je spoznal že v dijaških letih v čitalnici. Mnogo pa se je družil z njim o počitnicah leta 1854.²⁷ Tudi profesorja Žaklja je moral že prej poznati, ker semkaj je bil Žakelj premeščen šele 3. avgusta 1859.²⁸

V zakonski stan je Trdina stopil ob zlomu absolutizma. Nastopila sta dva važna pogoja, ki sta mu nudila vse možnosti, da se njegova ustvarjajoča sila razgiba in sprostí: družinsko življenje in državljanska svoboda. In res se je 1859. in 1860. leta zelo močno oglašal v slovenskem in hrvaškem javnem življenju. Ta vedrina pa ni trajala dolgo, kajti prav kmalu so se začeli zbirati oblaki nad njim. Prvi vihar mu je prinesel zakon, ki po njegovi lastni izjavi v LZ 1906 in BH ter tudi po sporočilih drugih oseb ni bil srečen. Sicer obtožuje Trdina samo samega sebe in prevzema krivdo samo nase, vendar ta samo-obtožba ne more zbrisati vseh peg, ki so se pokazale na njegovem značaju v zakonskem sporu.

Kakšna je bila Trdinova prva žena, je težko določiti, ker so sporočila o njej preveč skromna. Stare pravi v Slovenskem Narodu 1906 (21. I.): »Prišel je iz Ljubljane lepo, drobno, plavalas ženico...« Sam pa pravi, da je bila »jako lepa in dobra«. S tem stavkom nam ni podal ne njene telesne ne duševne podobe. Če sklepamo po njegovih opisih drugih ljubíc, potem bi morala biti živahna, pametna, izobrazena toliko, da bi bila zmožna tudi višjega razgovora, predvsem pa zavedna Slovenka. Če telesna lepota ni bila kamen spodtike, potem je moralo biti leglo nesporazuma mogoče njena skromna izobrazba. Neko sporočilo sicer pravi, da je bila »prosta seljakinja«,²⁹ vendar je ta sodba prehuda, ker je bila Frančiška Voljšakova vendarle mestni otrok.

Porodila mu je dve hčerki: Marijo in Ano.³⁰ Pa tudi otroka, ki sta, žal, prehitro umrla, nista zakoncev združila v harmonično sožitje. Ravnatelj Mažuranič je v nekem uradnem aktu opisal Trdino kot človeka, o njegovem zakonu pa pravi med drugim tole: »Imao je ženo i dvoje dčce, pak kao suprug i otac, pripovēda se u Rēci, da je bio čovēk bez sērdca; da bi zatvorio ključem makar da i bolestnu ženo i dčcu, pak bi jih ostavio bez pomoći, bez družinčeta u kući, a on bi se pošao skitat po selih dok bi praznici trajali. Zapuštena

Borsak recte Wolshak (po krstni knjigi iz župnije Mar. Ozn. v Ljubljani). Usoda matere je popolnoma neznana, Frančiško pa je vzel k sebi Johann Schwakel, rojen 7. V. 1805, poročen z Ano Korenčan, po poklicu Hausbesitzer und Getreidehändler, stanujoč v Kapucinskem predmestju št. 68, kakor je zapisano v popisni poli o ljudskem štetju z dne 25. XI. 1857, po stanju z dne 31. oktobra. Na tej številki je bila takrat gostilna (Pergaš) na Pergašci (po Vrhovniku »Gostilne« v Ljubljani, Lj. 1926). Ker v popisni poli Zvokelj ni izkazal gostilničarskega poklica, je imel gostilno najbrž v kakšnem zakupu. Tu so se ustavljali Gorenjci in verjetno, da je Trdina spoznal Frančiško v tej gostilni. V popisni poli je zapisano »Franziška Wolshak, Nichte des Hausherren, ledig«. S tem pa sorodstveno razmerje ni pojasnjeno, ker Nichte lahko pomeni vnukinjo ali bratranko. Vnukinja sploh ni mogla biti, drugo sorodstvo pa obsega preširok pojem. Če ne gre za kakšno daljno sorodstveno razmerje, je možno, da bi bila Frančiška tudi gospodarjev nezakonski otrok. Trdina o vsem tem molči. Morda je hotel prikriti nezakonstvo svoje izvoljenke.

²⁶ Poročna knjiga župnije Mar. Oznanjenja v Ljubljani 1859, IV. zvezek, štev. 46, 196.

²⁷ Sn 1886, 17, Spomini III, 77 in 78.

²⁸ Programm d. k. k. Obergymnasiums in Fiume 1859/60, premestitveni odlok Z 10422/577.

²⁹ Sn 1910, 356.

³⁰ Prvo hčerko je hotel imenovati »Slovenijo«, šele ko je župnik ni hotel krstiti samo na to ime, je privolil še v ime Marija (* 8. VIII. 1860, † 25. VIII. 1860). Druga hčerka je bila Ana (* 26. VII. 1861, † 22. I. 1862). Rojstni podatki po dr. Turku, Novo mesto. Ime »Slovenija« potrjuje še Hudovernik v LZ 1913, 204 in v pisni izjavi avtorju ga Rohrmanova, kateri je Trdina to sam pripovedoval v Novem mestu, v gostilni pri »Tučku«. Kar piše dr. Göstl v Sn 1905, 219–281, je napačno, zlasti trditev, da ni imel Trdina otrok v prvem zakonu. Anekdota iz Trdinovega življenja v Sn 1910, 356 navaja za prvo hčerko ime »Domovina«, za drugo »Slovenija«. Prvo ime je seveda nedokazano, drugo zamenjano.

neboga žena i деца poginuše od bēde i nevolje, jer njemu nije doticalo novacah za krčme. Tako posta udovac, kad je jednom tim načinom odsutan, kako on veli na 'expediciji' negdi na selu bio. Njegovi kolege, da ko odvrte sramotu od ovoga zavoda, sakupe medju sobom novacah, da pokojnoj njegovoj supruzi, koju on bezdušno bijaše zapustio, barem duplire za sprovod dobave. Račun vērhu platjena toga voska je kod mene. Tako Terdina nije više ni suprug ni otac.«³¹

To ravnateljstvo sporočilo za Trdino nikakor ni pohvalno, a je žal resnično. Dopolnjujejo ga namreč tudi drugi viri. On sam pravi, da si je zaradi preprirov z ženo iskal razvedrila v krčmah in drugod ter da je zašel v dolgove. Računa o pogrebnih stroških ravnatelj ni mogel ponarediti. Ohranjeni dnevnik iz leta 1865—67. vsebuje Trdinove izdatke za jedi in pijače. Dnevno je popil od 5 do 7 meric vina, kar je zneslo mesečno od 15 do 24 gold.³² Potemtakem je porabil zase tretjino svojih dohodkov in razumljivo je, da so zaradi pomanjkanja nastajali prepiri. Pa tudi če ne iščemo vzroka preprirov zgolj v materialnih ozirih, temveč domnevamo, da je med zakoncema zija nekak duševni prepad, moramo Trdinovo vedenje obsoditi. Tako je že po dve in polletnem zakonskem življenju postal Trdina v svojem dvaintridesetem letu vdovec.³³

Po zlomu absolutizma so hrvatske šole zelo hitro spremenile svoje lice. Tudi fiumsko gimnazijo so zadele razne spremembe. V šolskem letu 1859/60. sta sicer še prišla dva Nemca, dr. Messmer in Penc, dva Slovenca, Žakelj in Mahnič, toda pozneje so bili tujci bolj redki. Ravnatelj Vidic, mož starega kova, je čutil, da se bliža konec staremu sistemu. Bolehal je že v prejšnjem in v tem šolskem letu in končno je stopil v začetku 1861. leta v pokoj. Ravnateljske posle je začasno vodil prof. dr. Lorenz, doma iz Linza, konec leta 1861. pa je bil imenovan za ravnatelja Antun Mažuranić, brat pesnika Ivana, poznejšega dvornega kancelarja in hrvatskega bana. Trdina piše v Avtobiografskih pismih, da so bili profesorji v začetku zelo navdušeni za novega ravnatelja, češ da se je kazal velikega »liberalca in narodnjaka«, pozneje pa da je postal »lojalec«.

Od novega ravnatelja si je Trdina mnogo obetal. Sprva sta si bila prijatelja. In ker je prav takrat zavel nekoliko svobodnejši veter, je mislil, da je prišel čas, ko se mu bodo izpolnile njegove narodnostne težnje. Začel je vsestransko delovati. Javljal se je v »Novicah« z rednimi dopisi, medtem ko je bil že l. 1859. začel objavljati daljšo razpravo o šolstvu. Prihodnje leto je k započetemu delu dodal še spis »Kranjci na Horvaškem«. Pozneje se je pojavil z dopisi celo v zagrebskem »Pozoru« in 1864. leta tudi v »Naše gore listu« z opisom Kraljevice. Obenem je z zanimanjem zasledoval zbiranje narodnih sil. Budil je tudi sam narodno misel, zlasti med dijaštvom. Ni se pa omejeval samo na narodno kulturno področje, ampak se je že nevarno približeval političnemu boju. Saj pripoveduje v BH, da je nekoč slučajno ušel smrtni nevarnosti, ki da mu je grozila s strani razdražene poulične drhali. Toda Trdina ni bil ustvarjen za politiko. Ne samo da je bil nagnjen k radikalizmu in da je bil politično neprilagodljiv, temveč je bil tudi narodnostno skoraj prenapet. Lahko trdimo, da svojega časa ni razumel, ker je mislil, da mu več nudi, kot mu v resnici je. Posledice seveda niso izostale. Pri meščanstvu se je osovražil, pri vladajočih krogih pa tudi ni našel zaslombe. Kar naenkrat se je znašel v nekakšni duševni krizi, ki jo je zanetil spor med njegovim hotenjem in možnostmi v razmerah. Motril je razmere in presojal ljudi izključno s subjektivnega stališča. Padel je v neko zagrenjenost in delil ljudi na eni strani na narodnjake, slobodnjake, poštenjake, mile drage prijatelje, na drugi strani pa na »smerdljive lojalce«, narodne odpadnike, nepoštenjake, lumpe itd. Prve je oboževal, druge sovražil iz dna svoje duše. Če je bila taka mera presojanja ljudi in razmer edino pravilna, je zelo dvomljivo, da pa je bila škodljiva, se je pokazalo na njem samem.

³¹ ASG No. 85, 15. VIII. 1866. To uradno izjavo potrjuje tudi anekdota v Sn 1910, 356.

³² Prim. LZ 1906, 484 in dnevnik I in II (1865/67).

³³ Žena je umrla 19. marca 1862, podatek dr. Turka, Novo mesto.

V takih razmerah tudi gimnaziji ni bilo prizaneseno. Na ravnateljstvo so prihajala od bana številna vprašanja, na katera je bilo treba hitro in jasno odgovoriti; n. pr. ali je resnica, da obstaja v mestu neko tajno dijaško društvo, ali je resnica, da so bili izključeni dijaki, ker so se sprli s hrvatskimi dijaki, itd. Ravnatelj je imel polne roke dela, da je sproti pral svoj zavod in se branil pred napadi od zunaj. Januarja 1863. je sicer »dvorska kancelarija« sporočila pohvalo³⁴ ravnatelju in šestim profesorjem, med njimi tudi Trdini, vendar so bile razmere še vedno napete.

V tem času do leta 1863. ni nastal med Trdinom in ravnateljem nikak odkrit spor. Nasprotno, iz uradnih aktov je razvidno, da ga je ravnatelj večkrat pohvalil in ga priporočal kot zelo sposobnega profesorja; saj mu je bila celo poverjena naloga, da sestavi zgodovino srednjega veka za srednje šole, kar pa je Trdina pozneje, ko se je sprl z ravnateljem, odklonil. Sam piše v BH, da ga je ravnatelj Mažuranić celo hotel pridobiti za ravnateljsko mesto, češ da ga bo priporočil vladi. Navzlic temu pa razpoložljivo novo gradivo dokazuje, da se je začetno Trdinovo navdušenje za ravnatelja zelo ohladilo, dá se celo trditi, da je kuhal nanj neko prikrito jezo. Mažuranić je sicer v nekem poznejšem aktu priznal, da je opazil že pred 1863. letom Trdinovo čudno vedenje, vendar si ga ni znal razložiti. Zanimivo pa je, kaj navajata oba za začetne vzroke medsebojnega prikritega sovraštva.

Trdina pravi v Avtobiografskih pismih, da ga je začel ravnatelj zato sovražiti, ker je v njegovo slovnico,³⁵ ki je bila takrat predpisana učna knjiga, zapisal »svoje kritične pripomnje«³⁶ in jo nekoč pozabil v posvetovalnici, kjer jo je Mažuranić našel in obdržal zase. »Od takrat,« pravi Trdina, »ni skrival več strastnega sovraštva proti meni.«

Mažuranić pa navaja dva vzroka, zaradi katerih da ga je Trdina zasovražil. V začetku leta 1862/63. ga je prijateljsko opomnil, da mora prisostvovati šolskim mašam, ker je bil opazil, da se jih ne udeležuje. »Tada sam odmah na obrazu Terdininim opazio«, piše v nekem aktu, »da ga je ta prijateljska opomena verlo neugodno dirnula, ter je od onoga vremena zamèrzio na mene.«³⁷ Drugi vzrok Trdinovega sovraštva pa si je ravnatelj nakopal ob naslednji priliki:

V šolskem letu 1862/63. je suplent Georg Penc vprašal v VI. razredu med poukom prirodopisa dijaka Viktorja Rišnera, katere so »grabežljive ptice«. Učenec je med drugimi roparicami naštel tudi »austrijanskoga orla«. Profesor je javil zadevo ravnatelju in dijak je bil 23. VI. 1863 izključen. Na tej konferenci pa je Trdina iz popolnoma nerazumljivih razlogov še pristavil: »Ja ne poznajem Rišnera s nikakove druge strane nego kao ludjaka; te ne pripisujem njegove izreke o orlu drugomu nego jedino njegovoj bezkrajnoj ludosti; u ostalom je dakako i meni milo i premilo, da se odavle ukloni; imao sam ž njim dosta posla i neprilike.«³⁸

Čez nekoliko dni je šel dijak na mestno policijo in je izjavil, da mu je z izključitvijo storjena velika krivica, češ da je on povedal o avstrijskem orlu samo to, kar je od Trdine v šoli slišal.

Trdina pa je bil nato, kakor trdi ravnatelj, prej zvedel »za tu policiotsku denuncijacijo« kakor on in se je baje za preiskavo pripravil. Ker ni ničesar sumljivega našel, je prosil policijo, naj prekine nadaljnje poizvedovanje, Trdino pa je opomnil, naj se drži »obstojećih propisah«, kar mu je tudi obljubil. Toda Mažuranić pripominja, da takrat »merzost Trdinina uzaorije još većma, pak me omrazi pred mladežju kao policiota, narodnoga izdajicu i germanomana«.³⁹

³⁴ ASG No. 40/10 Zagreb 23. I. 1863.

³⁵ NE 830 Ant. Mažuranić je izdal skupaj z Mesićem »Ilirsku čitanku« za više razrede 1856 in »Slovnico hrvatsku za škole« 1859.

³⁶ Te pripomnje so morale biti, sodeč po tem, kar piše Trdina o tej slovnici v Avtobiografiji, zelo grobe.

³⁷ ASG No. 85, 15. VIII. 1866.

³⁸ ASG No. VIII. Zapisnik (seje prof. zbora) 23. VI. 1863.

³⁹ ASG No. 85, 15. VIII. 1866.

Te navedbe Trdinove kakor tudi ravnateljve niso izsledile prave kali začetnega sovraštva med njima, pač pa dokazujejo, da je že pred letom 1863. obstajala neka prikrita napetost. Tako razmerje bi seveda lahko trajalo še leta in leta, da ga nadaljnji usodni dogodki niso zaostriji ter izsilili odločitve.

Dne 27. avgusta 1863 ob zaključni šolski slavnosti pa je prišlo na gimnaziji do neljubega incidenta,⁴⁰ ko so dijaki zahtevali tudi sliko škofa iz Djakova. Stvar je prišla v javnost tudi po časopisih. Incident je razburil velikega župana,⁴¹ dalje bana,^{42 43} ter prezidialno pisarno.⁴⁴

Ravnatelj je torej imel dovolj sitnosti in truda, da je mogel sproti opravičevati zavod in sebe, kajti to je bilo v 24. dneh že četrto uradno vprašanje, na katero je moral dati vselej točen odgovor. Zaslutil je, da pošilja take vesti v Zagreb policija. Stopil je k policijskemu kom. Garimbertiju in imel z njim daljši razgovor o tem. Potek tega razgovora je sporočil 26. septembra 1863 v Zagreb. Ravnatelj piše tu, da mu je policijski kom. Garimberti imenoval Trdino, Kazalija in Slamnika, češ da so ti trije podpihovali dijake v dijaški čitalnici. Mažuranić pa da mu je na to dobesedno odgovoril: »Primetih mu, da o Slamniku toga ne verujem, buduć da je mesto mene dolazio negda i negda unutra samo da pripazi na red. Za Kazalija rekoħ mu, da on nije mogao u čitalištu o politici govoriti, kad ga nikad nije bilo unutri, niti što mari zanj. Za Trdinu dodah, da je on poslednja 4 mēseca odpokle je čitališće u istoj kući, gde on obitava, bio nekoliko putah unutri, ali da nikad nije unutri našao osim po jednoga, a redko po 2 šestoškolca, pak s jednim, da se ne može agitirati.«

Iz dosedaj znanega gradiva ni mogoče ugotoviti, da bi Trdina imel kakšne stike z ruskim konzulom. V njegovi zapuščini se je resda ohranil majhen notes, ki nosi na ovojni strani sliko papirnatih treh rubljev, toda ni znano, kdaj in kje ga je Trdina dobil. Pa tudi če verjamemo policijskemu komisarju, da je hodil ruski konzul res v tisto hišo, kjer je Trdina stanoval, ni izključena možnost, da je obiskoval koga drugega. Značilno pa je, v kakšno zvezo se spravlja Trdinovo ime.

V začetku šolskega leta je ravnatelj na seji profesorskega zbora prebral dopis bana Šokčevića, v katerem ta poziva profesorje, da so dolžni podpirati ravnateljstvo pri vzdrževanju discipline med dijaštvom, da »sliede čim treznija politička načela i da se bud u javnom bud u privatnom svom životu odlikuju onakvim držanjem i vladanjem, koje se kraljevskomu službeniku dolikuje i koje školskoj mladeži za primier i ugled služiti može.«⁴⁵

Opozarja jih dalje na posledice, če bi se oddaljili od danih smernic in od splošnih uradniških predpisov. Ta ugotovitev je zelo važna zato, ker Trdina trdi v LZ 1906, str. 274, da so prihajali iz Zagreba opomini in da se je med vrsticami čitalo, češ da je dijake nahujskal kak profesor. Da bi bilo več takih opominov v tako kratkem času, ni verjetno. Poleg tega ni nujno, da bi bil Trdina tisti profesor, ki naj bi dijake hujskal, če se je moglo res med vrsticami razbrati, da je kak profesor krivec dijaških neredov. Zato je seveda nesmiselna Trdinova trditev, češ da je bil uverjen, da ga je ravnatelj v privatnem pismu ovadil bratu Ivanu, kancelarju na Dunaju. Nato trdi: »Ta moja misel se je kmalu potrdila.« Ta Trdinova domneva je bila popolnoma zmotna in prav v tem tiči njegova tragična krivda, kakor bodo pokazali dogodki.

Predsedstvo »namiestičkog vieća« je izročilo preiskavo o omenjenem dijaškem neredu banskemu stolu v Zagrebu,⁴⁷ ki je po pravni pomoči »Županij-

⁴⁰ O tej dijaški demonstraciji poroča tudi Josip Stare, »Trdina na Reki«, SN 24. I. 1906. Stare piše, kot da bi bil tudi sam zraven, kar pa ni res, ker je maturiral že eno leto pred tem dogodkom.

⁴¹ ASG No. 574/pr., 29. VIII. 1863.

⁴² ASG No. 510/pr. Zagreb 5. IX. 1863.

⁴³ ASG No. 1558/pr. Zagreb 11. IX. 1863.

⁴⁴ ASG No. 1152/pr. Zagreb 20. IX. 1863.

⁴⁵ ASG No. 1749/pr. Zagreb 26. IX. 1863.

⁴⁷ KZAZ 3636/pr. Preds. ban. stola v Zagrebu 26. XI. 1863 ad 8/pr. 1864.

skoga sudbenoga stola« v Fiume zaslišal 18. XI. 1863 devet profesorjev (med njimi tudi Trdino),⁴⁸ a 21. novembra pa še štiri dijake (François, Würth, Stubelj, Balan).

O uspehu zasliševanja je »predsjedništvo banskoga stola« obvestilo »predsjedništvo kr. namiestn. vieća« 26. decembra 1863.

To poročilo je ban Šokčević poslal 9. I. 1864 na Dunaj »visokoj kr. dvorskoj kancelariji«,⁴⁹ a je naknadno 27. II. 1864 še posebej obvestil »kancelara«, da je »kr. sudbeni sto« na predlog odvetništva državnoga obustavio dalju iztragu s pomanjkanja učina takova diela, koje je zakonom izrečeno za zločinstvo ili prestupak.⁵⁰

S tem pa zadeva še ni bila končana, ker je na čuden način prišla na ušesa samemu cesarju Francu Jožefu, in »dvorska kancelarija« je morala poslati končno poročilo »Nj. ces. i kr. apošt. Veličanstvu«, ki je poročilo dne 25. IV. 1864 »blagoizvolilo premilostno uzeti na znanje«.

Toda »dvorska kancelarija« je sporočila banu, da se ona ne more omejiti na »strogo pravno gledište«, ampak da vidi v počenjanju te gimnazijske mladine »sa gledišta čudorednosti znakove duha, koje se osobito na učevnih zavodih terpiti nesmije i odmah s prvimi klicami izkorieniti imade«.

Obenem naroča banu, da resno opomni ravnateljstvo in učiteljski zbor te gimnazije, naj z budnim očesom pazijo na vedenje mladine in za naprej slične dogodke z najstrožjimi sredstvi zatro. Dijake pa, ki so ta čas še na gimnaziji, a so na kakršen koli dokazan način sodelovali pri »izgredu«, disciplinsko najstrože kaznujejo.⁵¹

S tem aktom je bila zadeva vrnjena gimnaziji. Sestavljen je bil izmed profesorjev poseben odbor (Ljubić, Slamnik in Čičigoj), ki je zaslišal 72 dijakov in označil za glavne krivce dijake: Benigarja Andreja iz VI. razreda, Stubelja Vinka in Françoisa Josipa iz VII. razreda. Proforski zbor je o njihovi krivdi sklepal na svoji seji 17. in 18. julija 1864. Pred pričetkom seje je Trdina izjavil tole: »Prije imam javiti, da ću shodnom prilikom tražiti satisfakciju, i podići tužbu proti onim klevetnikom, koji su me u Zagreb tužili, da sam ja na onaj izgređ školsku mladež potaknuo. Priznajem, da sam slobodnjak i da ostajem takav do zadnjega hipa, ali mi slobodnjaci imamo uzvišenije sverhe nego činiti školske nered e i balavštine. Što takova dolikuje pseudo lojalnim farizejem, a ne meni, koi sam bio svagda u svačem iskren i očit, dapače još preveć iskren i očit.«⁵²

Ta Trdinova izjava ni bila na mestu. Ne samo da je ton izjave robot, ampak je tudi trditev, da je bil prav on tožen kot krivec v Zagreb, neresnična. V ohranjenem gradivu ni prav noben profesor označen za krivca dijaškega nereda. Če je bil tedaj Trdina prepričan, da ga je kdor koli tožil v Zagreb ali da ga je ravnatelj privatno ovadil svojemu bratu Ivanu Mažuraniću, je bil sicer v opravičljivi zmoti, vendar je treba poudariti, da do te njegove izjave v uradnih aktih glede te zadeve ni nikjer omenjeno njegovo ime. Šele po tej izjavi se je začela ta razmeroma nedolžna dijaška »afera« sukati okoli njegove osebe. Dokazov za svojo domnevo Trdina ni imel, lahko pa da jo je skoval na podlagi govoric, ki mu jih je prinašalo njegovo gostilniško omizje ali pa kateri drugi podpihovalci. Zaradi te usodne zmote je naredil čez štiri mesece pred sodiščem novo, še večjo napako.

Na omenjeni seji proforskega zbora so se že pri določitvi kazni učencu Benigarju stvorile tri skupine. Prva skupina (Laun, Trdina, Bakotić) je predlagala 16 ur »zatvora«, druga (Ljubić, Žakelj, Kazali, Hamerle) 16 ur zatvora in consilium abeundi, tretja (Mažuranić, Morassi, Mihić, Čičigoj, Pongračić, Slamnik) je bila za »udiljno izključenje«. Ko pa sta se prvi dve skupini združili in sta dobili večino 7:6, je ravnatelj v tretji skupini dvakrat glasoval, enkrat kot ravnatelj, drugič kot profesor (znana samovolja mnogih ravnateljev!) in

⁴⁸ ASG No. 1312/kaz., 14. XI. 1863.

⁴⁹ KZAZ Br. 5/pr. Zagreb 9. I. 1864.

⁵⁰ KZAZ Br. 308/pr. Zagreb 27. II. 1864.

⁵¹ KZAZ Br. 157/pr. Beč 2. V. 1864.

⁵² ASG No. 85 Reka 15. VIII. 1866.

ugotovil večino na svoji strani. Enaka borba se je ponovila pri določanju kazni učencema Stubelju in Françoisu. Ko pa se je naslednjega dne čital zapisnik seje prejšnjega dne, je prišlo do ostrega besednega dvoboja med ravnateljem na eni strani ter Launom in Trdinom na drugi strani. Prav za prav je bil Mažuranić v manjšini. Na koncu poročila pripominja, da so po njegovem mnenju Žakelj, Kazali in Hamerle glasovali proti njegovemu predlogu samo zato, »da ne budu od slobodnjakah opsovani kao smerdljivi lojalci«. ⁵³

Zapisnik seje s predlogom za izključitev imenovanih treh dijakov je poslal ravnatelj 20. julija v Zagreb. Predsedstvo »kr. nam. vieća« je odločilo 27. avgusta, da se imenovani dijaki kaznujejo z zaporom 16 ur z ozirom na to, ker je bila kazen izrečena šele eno leto po prestopku in ker je šlo tudi drugo šolsko leto že h koncu. Prihodnje šolsko leto se omenjeni dijaki ne smejo sprejeti na zavod. S tem je bila zadeva za dijake rešena. Toda v drugem delu odloka se začena nova pesem za profesorje, češ da nekateri slabo razumejo svojo pedagoško nalogo ter da niso vzeli »u pitanju stojeći izgred sa čudorednoga i disciplinarnoga gledišta« tako, kakor bi ga morali. Posebno pozornost pa je vzbudilo »deržanje učitelja Ivana Terdine u napomenutoj siednici, koji s nepristojnimi riečmi poveo je razgovor i o takovih stvarih, kojim u učiteljskih siednicah nipošto neima biti miesta; čim si u ostalom ovo predsjedništvo prideržava posebnu odluku u svoje vrijeme«. ^{53a}

Že 11. novembra 1864 je poslal ban Šokčević ravnatelju prav kratek, a izredno skeleč poziv, naj se opraviči na obdolžitve, ki jih je Trdina podal pred mestnim sodiščem 18. XI. 1863. Ban pravi: »— — — nieke osvade proti osobi Veleučenosti Vaše, koje, premda bitno nezasičaju u predmet iztražni, ipak su naravi takove, da jih predsjedništvo ovo s vida metnuti nemore.« Aktu je bila priložena tudi Trdinova izjava, podana pred sodiščem.

Trdini je bilo nato pred sodiščem rečeno, da je »Predsjedništvo Banskoga stola« prijavilo, da se je 27. avgusta 1863 dogodil na tukajšnji gimnaziji dijaški nered. Zato mu je bilo postavljeno tole vprašanje: »Izvolite okolnostno kazati što se je tom prigodom dogodilo.«

Trdina je najprej opisal omenjeni dijaški nered, potem pa dodal, kakor sam pravi, »nekoje razjasnjujuće primětbe«. Tu ugotavlja, da služi že deset let na tej gimnaziji in da se ni nikdar dogodil niti najmanjši nered pri zaključnih svečanostih, čeprav so bili prisotni isti dijaki kot letos. Nakar izjavlja dobessedno: »Ja pripisujem letošnji izgred jedino meržnji školske mladeži proti ravnatelju, i mnogi dijaci su mi to potverdili...« Ugotavlja, da so dijaki svoje sovraštvo pokazali Mažuraniću že takrat, ko jih je baje ob priliki svojega imenovanja za pravega ravnatelja pozval, naj mu zapojejo podoknico, ki je pa niso zapeli. Tudi proslave se ne bi bili udeležili niti ne bi bili peli, da jih ni pregovoril katehet Slamnik. Potem navaja Trdina, da se iz uradnih dopisov vidi, da leti sum na profesorje, češ da so oni krivi dijaškega nereda. Končno pa zaključuje, da je že mesec dni pred koncem šolskega leta predlagal, naj se sestavi odbor iz treh profesorjev, ki bi vse potrebno za proslavo ukrenil, na kar pa ravnatelj ni pristal. ⁵⁴

Trdinovi očitki, oziroma obdolžitve, so vsekakor hude. Verjeti moramo, da bi prišel ravnatelj v zelo kočljiv položaj, če se ne bi zadostno opravičil. Taka izjava lahko zelo omaja ravnateljski položaj. Zelo problematično je vprašanje, ali je bil Trdina upravičen podati tako izjavo. Sodno ni bil izzvan k taki izjavi, ker je hotelo sodišče ugotoviti samo dejansko stanje ob času dijaškega nereda, kar dokazuje tudi poročilo banskega stola banu. O posrednih vzrokih nereda, ki naj bi izvirali iz sovraštva do ravnatelja, Trdina sploh ni bil vprašan. Saj tudi sam pravi, ko je bil že odgovoril na postavljeno vprašanje: »Sada molim da se ovomu izvestju dodadu nekoje izjasnjujuće primětbe.« Na konferenci profesorskega zbora je pozneje izjavil, da je dal tako izjavo »na odbranu školske mladeži i samoga sebe«. Ta izgovor ne

⁵³ ASG No. 123, 20. VII. 1864.

^{53a} ASG No. 1481/pr. Zagreb 27. VIII. 1864.

⁵⁴ ASG »Prepis osvade Terdinine. Prepisao Mažuranić.«

drži. Njega ni nihče napadal, kolektivno pa on dijakov ni mogel braniti, dokler se ni ugotovila krivda posameznikov. Preostane nam še edini izgovor, ki ga navaja v LZ 1906, str. 274, češ da je bil prepričan, da ga je ravnatelj v »privatnem pismu ovadil« bratu kancelarju. Tak izgovor je že sam po sebi jalov. Kako je mogel Trdina vedeti, kaj ravnatelj piše svojemu bratu? Ker nam nedostaja pismenih dokazov, ki bi zadostno opravičili Trdinov postopek, se nam vsiljuje edinole razlaga, da je možno, da je med reškim uradništvom krožilo mnenje, češ da je Trdina ovaden kot krivec. Možno je, da je kaj podobnega slišal tudi od dijakov samih, s katerimi je res občeval izven šole, kakor potrjuje njegov dnevnik iz 1865. leta. Možno je pa tudi, da je v svoji vinski družbi pri gostilničarju Virku kaj podobnega slišal. Pa četudi dopuščamo, da je krožila po mestu govrica, češ da je Trdina kriv dijaškega nereda in da je kot krivec ovaden višji oblasti, vendar ni bilo lepo, da je tožil brez zadostnih dokazov svojega predstojnika, zlasti ker ni mogoče trditi, da so izzvale tako izjavo neke višje narodne ali državne koristi.

Kaj je tedaj storil Mažuranič, ko je bil poklican, da se opraviči? Sklican je 20. novembra 1864 sejo profsorskega zbora in vpričo vseh profesorjev skušal izpodbiti Trdinove obdolžitve. Ker pa ni bil dnevni red izčrpan tega dne, se je seja nadaljevala tudi naslednji dan, na katero pa Trdina ni prišel z izgovorom, da tudi prejšnji dan ne bi prisostvoval seji, če bi bil vedel, kako se bo zadeva obravnavala. Zato mu je ravnatelj dal prečitati 22. novembra zapisnik nadaljevanja seje s pripombo, da naj odgovori nanj, kakor ve in zna. Trdina je res dal pismen odgovor.

Zaradi pomanjkanja prostora na tem mestu ni mogoče obravnavati vseh spornih točk,⁵⁵ ampak je mogoče navesti samo nekatere Mažuraničeve obrambne izjave. Pripomniti je treba, da se je Trdina v tem sporu vedel zelo nerodno. Pokazalo se je namreč, da so vse njegove obdolžitve visele v zraku. Ravnatelj je ugotovil, da ni proslave sv. Cirila in Metoda prepovedal on, pač pa profsorski zbor zaradi tega, da se ne bi pripetil kakšen incident. Trdina, ki ni imel zadostnega dokaza, je samo nervozno odvrnil: »Faktum stoji da nije bilo svečanosti i da su usled toga dijaci bili zlovoljni.«

Trdina se je opravičeval glede svoje izjave pred sodiščem, češ da je bil razburjen, ker so ga dijaki, ki so bili poklicani pred sodišče, spraševali: »Šta je to gospodine, da nas pitaju i za vas?« Na kar pripominja: »Sada sam bio osvedočen da sam zbilja tužen kano razdražitelj mladeži. Ovakova krivica razjarila bi i manje žestoku kerv nego li je moja.« Mažuranič je ta »razlog« ovrgele z ugotovitvijo, da so bili dijaki zaslišani 21., on pa 18. novembra, in da njihovo pripovedovanje pač ni moglo izzvati izjave, kakršno je Trdina podal pred sodiščem.

Ravnatelj je tudi ugotovil, da dijaki niso bili poklicani, da mu ob njegovem imenovanju zapojo podoknico. Trdina se je izgovarjal, češ da je mislil, da so bili poklicani, ker je »u tom smislu uzeo reči velikoga župana...« Iz celotnega Mažuraničevega elaborata se vidi, da je z lahkoto pobijal Trdinove obdolžitve. Sicer pa Trdina ni mogel vzdržati besednega dvoboja z Mažuraničem, ker mu je manjkalo dokazov. Tudi njegov pismeni odgovor ni stvaren, kajti v njem navaja stvari, ki nimajo prav nobene zveze s spornim predmetom. Tako pravi na primer: »Da sam prie 2 godine prestao ljubiti g. A. M. u mene te krivnje nebijaše.« Oponaša ravnatelju tisti »ukor« (ravnatelj trdi, da je bil samo opomin) zaradi odsotnosti pri šolskih mašah itd. itd. Kratko, Trdina bi bil moral, če se je že spustil v nepotrebno osebno borbo, vse svoje trditve pod-

⁵⁵ Spisi, ki se nanašajo na obravnavani spopad med Trdinom in ravnateljem, obsegajo nad 60 strani, in sicer: 1. Zapisnik kr. Županijskoga sudbenoga stola iz Reke od dana 18. Stud. 1863 saderžavajući osvade Terdine, izvadjen iz svezka razpravnih sudbenih spisah ob istom izgredu pod A. — 2. Zapisnik učiteljske izvanredne konferencije od 20. i sled. Stud. 1864. u dva dana deržane saderzavajuć a) odgovor Mažuraničev na osvade Terdinine, b) I. dio replike Terdinine pod B. — 3. Izpričanje Terdinino zašto da nije hotio dojt na produženje one konferencije; kao II. dio replike pod C. — Tako nazvani odgovor Terdinin na moj (Mažuranič) odgovor koi sam deržao u produženoj konferenciji: Ovaj odgovor jest kao III. i dio njegove replike pod D. — 5. Moja (Mažuraničeva!) duplika pod E.

preti z dokazi, ne pa operirati z glagolom »čuo«. Na podlagi do sedaj znanega gradiva se lahko ugotovi, da je v tej zadevi pogorel.

Iz tega spora pa se je izcimila za Trdino zopet nova nesreča. Sicer se je v svojem odgovoru upravičeno razburjal, da je ravnatelj zadevo nesel pred profesorski zbor. Toda resnici na ljubo je treba priznati, da bi vsaka drugačna rešitev bila lahko še neugodnejša zanj. Ravnatelju, ki ga je ban naravnost poklical na zagovor, ni preostajalo drugega, kot da Trdino toži in se z morebitno dobljeno tožbo opraviči, ali pa da zaprosi višjo šolsko oblast za preiskavo. V obeh primerih bi bile posledice za Trdino še hujše, kot so bile. Pa tudi na ta način je prišel Trdina v neprijeten, ali bolje rečeno, v nevzdržen položaj. Mažuranić je namreč zapisnik o dvodnevni konferenci z vsemi spisi poslal banu v Zagreb. Zapisnik so seveda podpisali tudi vsi profesorji. Vprašanje je seveda, ali so bili o vsem, kar so podpisali, tudi resnično prepričani, ali so ga podpisali samo iz bojazni. Dejstvo je, da so ti njihovi podpisi pomenili za Trdino obtožbo, česar se je Trdina dobro zavedal, kakor je razvidno iz njegove Avtobiografije. Zaradi tega je svoje stanovske tovariše tako zasovražil, da jih ni od tedaj dalje niti na ulici niti v gimnazijskem poslopju ne pozdravljajl ne odzdravljajl njihovim pozdravom. Enako se je vedel tudi proti ravnatelju v letih 1863. in 1864., kakor ugotavlja ta v nekem aktu.

Mažuranić je uradno poslal vse zadevne spise 8. decembra 1864. v Zagreb. V spremnem aktu predlaga Trdini oster ukor in premestitev drugam. Prepričan je, da bo predlagana kazen toliko vplivala nanj, »da će se čuvati pred mladežju štogod neumestna ili za nju neshodna, bilo u školi bilo izvan škole govoriti, ter će moći verlo koristan učitelj biti«. ⁵⁶

S tem aktom je bil poldrugoletni spor med Trdinom in ravnateljem Mažuranićem izročen višji šolski oblasti, oziroma banu ⁵⁷ v odločitev. Napetost med njima pa tudi po tem času ni popustila, ampak se je še bolj zaostрила. Trdina ni sovražil zdaj samo ravnatelja, temveč tudi vse svoje tovariše. Nastal je prav mučen položaj, zlasti če pomislimo, da vsak tak nespোরазum šolska mladina takoj opazi. Brez dvoma si je Trdina želel premestitev od tu, toda on je seveda kot obtoženec ni mogel pospešiti, temveč je moral čakati banove odločitve. Iz neznanih razlogov pa rešitve iz Zagreba ni bilo. Banu se ni prav nič mudilo. To zagonetno molčanje je najbrž oba nasprotnika prizadelo. Ravnatelj je postal zelo previden, Trdina pa tudi ni načenjal novih sporov. Vendar je bil odslej tako rekoč mrtev član profesorskega zbora. Svojega sovražstva do predstojnika in kolegov pa ni skrival, kakor pričaju razne beležke po njegovih dnevnikih in priznanje v Avtobiografiji. Ravnatelj je v nekem poznejšem uradnem aktu njegovo vedenje označil takole: »U privatnom životu, kao gradanin Terdina je divljak: beži svako ugladjenje društvo, kao čitaonicu, kazinu, čiste gostione itd., pozvan u koju odličniju kuću (n. pr. k velikomu županu) sa svim učiteljskim tēlom na obēd, nedolazi; nepohadja ugladjena nikoga niti mu ne prima pohoda. Pri svoj neugladjenosti Terdina nije rečju prema nikomu ni u lice grub, on grubijanstvo i preziranje svoje samo činom pokazuje: nepozdravlja obično ni jednoga ugladjena ni odlična čovēka, dapače ni kolegah svojih, ni u istoj gimnazijalnoj sgradi pred očima mladeži, a pozdravljen od kolegah nevratja pozdrava nego pokaže ledja: jedini je ravnatelj kojega sada i pozdravlja i pozdravljen odzdravlja; ali godine 1863. i 1864. je i njemu svaki pozdrav pokazanjem ledjah odvratio.« ⁵⁸

Čeprav je Trdinovo natolcevanje pred sodiščem še nekako razumljivo, dasi neutemeljeno, vendar je bilo tako vedenje ne samo nedostojno, temveč tudi krivično, zlasti do njegovih stanovskih tovarišev. Možno je, da je bil morda kakšen kolega proti njemu nerazpoložen iz Bog ve kakšnih razlogov,

⁵⁶ ASG, No. 208, 8. XII. 1864.

⁵⁷ Ban Šokčević je 29. XI. 1864 pregledoval to gimnazijo (Izvestje r. gimn. 1864/65). Torej samo 7 dni po konferenci, na kateri je ravnatelj pobijal Trdinove obdolžitve. Ni znano, ali je bil ban že na tem obisku poučen, kakšen je bil izid konference za Trdino.

⁵⁸ ASG No. 85, 15. VIII. 1866. Slično poročajo o Trdinovem vedenju tudi drugi. Prim. pripovedovanje F. Zaklja in Vukasovića Živka dr. Ilešiću, Sn 1913, 294.

Sl. 8. F. Pavlovec: Pred domačo hišo

Sl. 9. M. Omerza: Frančiškanska cerkev

Sl. 10. Bara Remčeva: Bratec in sestrica

Sl. 11. Tine Gorjup: Deklica

toda vsi člani proforskega zbora pa tudi niso mogli biti taki podleži, kot jih označuje v BH in drugod.

Da je taka sodba krivična, o tem ni dvoma. Čudno je samo to, da je bil istega mnenja do konca svojega življenja, kajti kar je o tem povedal v Avtobiografskih pismih, se prav nič ne razlikuje od tistega, kar je zabeležil takoj po dogodkih v svoj dnevnik. V tem se najbolj kaže Trdinovo enostransko motrenje dogodkov in presojanje ljudi, ki ga zasledimo tudi v poznejših njegovih delih. Nikakor ni mogoče opravičiti njegovega vedenja v obravnavanem sporu edinole z napačnim prepričanjem.⁶⁰ Morda je res njegovo vedenje temeljilo na opravičljivi zmoti, vzlic temu pa ne smemo prezreti njegovega priznanja v Spominih, češ da »ni znal formalnih šeg in vednosti«. Kljub svoji izobrazbi in kulturi je Trdina ostal vse življenje robot gorenjski kmet. Njegovo vedenje so označili za nekoliko »čudno« tudi taki, ki so ga osebno opazovali v poznejših letih.⁶¹ Zato lahko trdimo, da se je prav v sporu z ravnateljem najbolj jasno pokazal njegov značaj.

Ta dogodek z Mažuraničem se je nanizal na Trdinovo življenjsko nit prav v času, ko še ni bil prebolel duševne krize, ki mu jo je povzročil nesrečni prvi zakon. Zato ni čudno, če je padel v nekako zagrenjenost in da je zgubil vsako veselje do dela. Razumljivo je, zakaj je po letu 1860. umolknil v javnosti. Njegovo razpoloženje v tem času nam prav jasno osvetljuje pismeno opravičilo, ki ga je dal 14. aprila 1864 ravnatelju.

Ko so se namreč po zlomu absolutizma srednje šole pohrvatile, se je pokazala velika potreba po hrvatskih učnih knjigah. Zato je šolska uprava naročila profesorju Katkiću, Trdini in Kořineku, naj napišejo »sveobčo poviest-nicu«. Trdini je pripadel srednji vek. Dela se je lotil z največjo marljivostjo. Istočasno pa je zbiral gradivo iz zgodovine in zemljepisa za Šulekov »Rječnik znanstvenoga nazivlja«. To gradivo je ravnatelj odposlal v Zagreb 27. decembra 1863. Toda z zgodovino je Trdina kar odlašal. Ko je pa šolska uprava 16. IV. 1864 zahtevala od njega »pismeno očitovanje«, zakaj ni še sestavil svojega dela, je še istega dne izročil ravnatelju pismeni odgovor.⁶² V njem priznava najprej, da »s svakojakih sumnjah i grožnjah raztuženu, a još više ogorčenu... više putah mi se neće pisati«, češ da so se proti njemu »digle svakojake gerstne iztrage, sumnje i vragolije«, da je bil prej samo »überspannter Kopf i Ultra«, zdaj je »oktroiran za buntovnika« itd. In potem našteva še polno razlogov, zakaj se mu ne ljubi pisati zgodovine. Mažuranić mu je skušal razloge ovreči, toda brez uspeha. Prav ta resignacija je vzrok, da nam razen opisa Kraljevice, objavljenega v zagrebškem »Naše gore listu« l. 1864., in nekaj dopisov v »Pozoru« v tem razdobju ni prav ničesar napisal.

Sicer pa, kako naj bi tudi ustvarjal! Tridesetletni vdovec brez otrok, brez svojcev, z vsemi kolegi sprt, z ravnateljem v največjem sovraštvu, ki doma nima nikogar, komur bi potožil svoje gorje, ki v gimnaziji ne išče prijateljske besede, a v boljšo družbo ne zahaja. Kam naj se dene, kaj naj počne? Ni čudno, če je našel pot v gostilno. Rešitev ni bila najboljša, zlasti ker je bil premalo izbirčen pri iskanju gostiln. Ravnatelj uradno poroča, da Trdina »polazi najprostije kërčme kamo dolaze samo bastiši (fakini) i kočijaši, i kamo drugi koi činovnik, ako još nije prekomérno obljubio dara Bakova, pod nipošto ne bi došao. Po danih prostih od škole skita se po seoskih kërčmah, a kažu da dobro pije, jer čujem da mu mnogo treba«.⁶³

⁶⁰ Da je bil napačno poučen, češ da je tožen kot krivec v Zagreb, dokazuje lastna obramba v odgovoru ravnatelju, kjer pravi: »Pripovedao sam jih (namreč obdolžitve!) in na svoju odbranu, budući sam bio krivo obtužen; i sramotno potvoren.« Ali na to pripominja ravnatelj, da je zelo slabo poučen, ker mu vedno roji po glavi, da ga je tožil on, mestna in državna policija.

⁶¹ Avtor je osebno izprašal mnogo oseb v Novem mestu o Trdini.

⁶² Ta odgovor, ki obsega 4 strani velike pole, in Trdinova prošnja za reaktivacijo iz leta 1874. dokazujeta, da ni vedel, kaj spada v uradni akt. V obeh navaja stvari, ki nimajo s predmetom nobene zveze in so mu položaj kvečjemu poslabšale, nikakor pa ne poboljšale.

⁶³ ASG No. 85, 15. VIII. 1866. Prim. tudi sporočilo dr. Banjavčiča, v Sn 1913, 319. Prim. tudi priznanje in opravičilo Trdinovo BH, 241/42.

V kolikor mu prosti čas ni dopuščal delati izletov v bližnjo in daljno reško okolico, se je res največ mudil po gostilnah. Zadnja štiri leta svojega bivanja tod je zahajal največ k Florijanu Virku, gostilničarju »Pri štirih vratih«, kjer je bil tudi na hrani. Tu se je sestajala Trdinova stalna vinska družba, imenovana »primorski megeci«. On je bil njen zapisnikar, menda tudi blagajnik, kakor pričajo beležke v njegovih dnevnikih. Družba najbrž res ni bila najprimernejša. Toda tudi Virk, Trdinov sošolec, doma iz Mengša, ni bil na najboljšem glasu. O njem piše ravnatelj: »Nu ovde se u Rěci nemože popraviti več sbog njegova prijateljavanja s ovděšnjim najprostijim kěrchmarom Florjanom Virkom, koi mami djake k sebi, i daje jim na věru piti.«⁶⁴

Čudno je le to, da se Trdina ni mogel otresti Virka, čeprav ga tudi sam ni cenil; saj ga imenuje v neki beležki »bika in svinjo obenem« in celo ve, da ga je »osvinjal že marsikdaj«.⁶⁵ Govorice o Trdinovem druženju z dijaki po gostilnah, o njegovem pijančevanju so mogle izvirati samo iz Virkove gostilne.

V takem ozračju je poteklo šolsko leto 1864/65., a iz Zagreba še ni bilo nikakršne odločitve. Ravnatelj je v končnem izvestju za šolsko leto 1864/65. prav na rahlo ponovil svoj predlog o Trdinovi premestitvi, ali v Zagrebu se jim ni mudilo. Ker se tudi med počitnicami položaj ni razčistil, je moral Trdina začeti tudi šolsko leto 1865/66. z negotovostjo.

Šele 10. januarja 1866 je prejel Mažuranić od predsedstva nam. vieća vprašanje, ali je še vedno za Trdinovo premestitev, ali niso morda postali odnošaji Trdine do zavoda in ravnatelja povoljniji in ali se niso spremenili tudi nazoni ravnateljstva o tej zadevi, zlasti ker je bil v zadnjem izvestju »Terdina istodobno opisan kao věstan učitelj«.⁶⁶

Ravnatelj je po uradni dolžnosti poklical Trdino 11. januarja v pisarno in mu sporočil, da lahko ostane tukaj, če hoče, če ne, ga bodo premestili v Varaždin ali Osijek. Trdina si je izprosil kratek rok za premislek, istega dne popoldne pa je že odgovoril ravnatelju, da želi biti premeščen v Varaždin.⁶⁷ Ravnatelj mu je odgovoril: »Pa u božje ime, věrujte mi, da mi je žao. Směm li najaviti namestničkom věću, da ste s preměštjenjem podpunoma zadovoljni?« »Jaz odgovorim,« piše Trdina v dnevniku, »da naj le in tako čakam zdaj višje odloke. Mislim, da o veliki noći vzel bo Janez romarsko palico v roko in bo zapustil v božjem strahu hrvaško primorje.«⁶⁸

Mažuranić je še isti dan odgovoril v Zagreb, da je sicer že dvakrat predložil Trdinovo premestitev, vendar je od prvega predloga preteklo že nad eno leto, a ravnateljstvo da se ne more pritoževati čezenj, zato tudi ne more v tretjič trditi, da bi bilo bolje, če bi bil premeščen. Ker pa Trdina sam želi premestitev, predlaga ravnateljstvo edino iz tega razloga njegovo premestitev v Varaždin, »gde bi zadovoljniji budući, koristniji mogao biti nego li u Rěci«.⁶⁹

Trdina se je oddahnil, Mažuranić pa tudi! Trdina je žaloval za »najsrečnejšimi leti«, ki jih je preživel v Primorju, Mažuranić pa za sposobnim učiteljem. Da je bilo Mažuraniću res žal za Trdino, smemo popolnoma verjeti, ker ga je uradno velikokrat pohvalil. Na nekem mestu se celo opravičuje banu zaradi tega, češ da ga je ves čas zato »štedio i něgovao iz jedinoga razloga, da ovomu gimnaziju sačuvam onako věrstna učitelja, jer sam ga toliko cenio, da sam mislio, da bi ga težko drugi jednako sposoban učitelj ovdě zaměnio«.⁷⁰

Sodelovanje med njima vendar ni bilo mogoče. Trčila sta drug ob drugega dva popolnoma nasprotna si značaja. Mažuranić, uradnik starega kova, Trdina demokrat, prepojen z novimi idejami; prvi lojalec, kompromisar, drugi brez-

⁶⁴ ASG No. 208, 8. XII. 1864.

⁶⁵ Dnevnik II, 1 (8. I. 1866).

⁶⁶ ASG No. 2270/pr. Zagreb 8. I. 1866.

⁶⁷ V Trdinovi zapuščini se je ohranil dnevnik, v katerega je Trdina natančno za-beležil razgovor med njim in ravnateljem. Ob tej priliki je dal o svojih kolegih tisto izjavo, ki jo dokumentira opomba 59. Za Varaždin se je odločil zaradi Cene, ker jo je nameraval zasnovati, glej BH, 72 in 73.

⁶⁸ Dnevnik II, 28.

⁶⁹ ASG No. 7, 11. I. 1866.

⁷⁰ ASG No. 208, 8. XII. 1864.

kompromisni radikalec; prvi človek finih navad, drugi preprosta kmečka narava. Bilo je torej za oba bolje in nujno, da se čimprej razideta. To pa je bilo zopet prepuščeno višji šolski oblasti v odločitvah.

Predsedstvo nam. vieća je 18. februarja 1866 na podlagi Mažuranićevega odgovora predložilo Trdinovo premestitev dvorski kancelariji. V predlogu je nanizal historiat spora, uradni postopek po sporu, ravnateljev končni odgovor in utemeljitev zagrebskega predloga. In sicer pravi predsedstvo, da predlaga, ker ravnateljstvo gimnazije »ne dèrži premeštenje njegovo (Trdinovo) iz obzira javne službe više neobhodno potrebitim«, premestitev Trdine, ker je sam izrazil to željo in ker se je prepričalo, »da se razdor izmedju Tèrdine i njegovih drugovah još nije ustaložio«, pa se boji slabih posledic za zavod. Dalje predlaga, naj se Trdini »za netemeljite osvade proti ravnatelju i za sablaznjiva politička očitovanja podieli strog ukor«, naj se mu odrečejo potni stroški, toda pusti dosedanja plača.⁷¹

Ta zagrebški, ali bolje rečeno, banov predlog je dvorska kancelarija na Dunaju odstopila 23. III. 1866 »Präsidium-u d. k. k. Unterrichtsrathes«. Omenjeno predsedstvo pa ga je odstopilo sekciji za gimnazije, ki je na svoji seji 18. junija o tem sklepala pod predsedstvom dvor. svet. Haimmerla in ob prisotnosti še štirih članov, med katerimi je bil tudi Trdinov vseučiliški profesor grščine — Bonitz.

Na podlagi podanega mnenja te sekcije je dvorska kancelarija odločila in 8. VII. z dopisom br. 2493 sporočila banu, da se Trdina ne more kazensko premestiti v Varaždin, ker pa premestitev sam želi, naj se v začetku šolskega leta 1866/67. premesti v Varaždin z dosedanjim plačo. Obenem pa naj se mu prizna pavšalni znesek za potne stroške, čeprav mu po pravilih ne pripadajo, toda »s obzirom na priznanje, koje se daje njegovu didaktičnom delovanju, i za neizverči ga materjalnoj nevolji, koja bi ga u izvršivanju zvanja sapinjala«.⁷²

Na podlagi te odredbe je nam. vieće z odlokom br. 10588/2138 z dne 18. VII. 1866 premestilo Trdino v Varaždin. Dvorski kancelariji pa sporočilo, da je »sub spe rati« Trdini že odreklo potne stroške, ker bi »tako izvanredna blagost bila podobna samo odobravati toga, inače sposobna učitelja, u opaženu opet od nekoga vremena sumnjivu inače ponašanju njegovu, koji će možda doskora dati povoda ozbiljnijemu postupku proti njemu«. Ta odlok je dvorska kancelarija sprejela v vednost 30. VII. 1866.

Tako je bil, hvala Bogu, končno poravnani spor, ki ga je pred petintridesetimi meseci zanetil neznan dijaški nered, razpihala pa nesrečna Trdinova narava. Dobro bi bilo, ko bi bila s tem zadeva res končana. Toda zla usoda je hotela drugače. Žalostno je namreč dejstvo, da je zadnji akt, ki je zacelil Trdinovo triletno rano, že sprožil novo zadevo, ki je zapečatila njegovo usodo. Zgornja, uradno napovedana grožnja se nanaša na Trdinovo razlaganje hrvatske literature v višjih razredih.

Po zlomu absolutizma, ko je postal hrvatski jezik tudi učni jezik v srednjih šolah, ni bilo za hrvatski jezik in za staroslovenščino potrebnih učnih knjig. Ker je bila dvorski kancelariji predložena »Osnova naputka za predavanje hrvatske literature«, je kancelarija z odlokom br. 3500 z dne 10. januarja 1862 odločila, naj se »U tomu predmetu posebice sasluša Viekoslav Babukić«.

Ban Šokčević je dne 23. septembra 1863 poslal na ravnateljstvo gimnazije dopis No. 12573/2512, naj se ono dogovori »s redovitim učitelji jezika hrvatskoga i s inim učiteljskim zborom, kako bi se već početkom školske godine ovaj posao započeo«. In 29. oktobra 1862 je kancelarija z aktom 3180/671 izdala »Privremeni propis za nauku hrvatskoga jezika na srednjih učilištih kraljevine Hrvatske i Slavonije«. Točka 8. pravi: »Dok za poviestnicu hrvatske literature ne bude posebne učevne knjige mora se za shodno naučanje toga predmeta po zahtevu osnove ostaviti privatnoj marljivosti dotičnih

⁷¹ KZAZ br. 554/142 Zagreb 18. II. 1866.

⁷² KZAZ br. 732/210 Beč 1866 (23. III. in 8. VII.).

učiteljah.« Točka 9. pa, naj učitelji marljivo »prouče« v »Organisationsentwurfu« strani 127 do 140.

Ali je ravnatelj na pobudo teh dopisov kaj ukrenil ali ne in ali se je še posebej o tej zadevi dogovarjal s Trdinom in ostalim profesorskim zborom, iz uradnih spisov ni razvidno. Tudi Trdina nikjer ne piše o tem. Točno je le to, da je od leta 1862. poučeval zgodovino hrvatske književnosti v treh najvišjih razredih, dasi za to stroko ni imel predpisane šolske kvalifikacije. Prav to razlaganje, ki je bilo predvsem prepuščeno njegovi lastni pobudi in preudarnosti, ga je zapletlo v nasprotje s šolskimi oblastmi. Ta zadnji pa tudi usodni spor se je razvijal takole:

Z odlokom br. 558/p. z dne 27. maja 1865 je bil imenovan za drugega šolskega nadzornika s pravico nadzorovanja srednjih šol Janko Jurković.⁷³ Meseca maja leta 1866. je prvič nadzoroval to gimnazijo (poprej Rački). Dne 28. maja je dal Jurković ravnatelju Mažuraniću tale pismeni nalog:

»S Hèrvatskimi zadaćami VIII. razreda predložene su mi i ovdě priklopljene bilježke učenika Adolfa Jakšića o hèrvatskoj literaturi, po tumačenju profesora Ivana Terdine, ter sam tako neznam po kom in zašto, upravo izazvan, da ih pročitam.

Učiniv to, moram iskreno izpovéditi, da sam se snébivao, videć, u kakovu se duhu odgojava dío mladeži, svojevreme upravi Vašoj povierene, i kakova joj se ucepljuju politička i religiozna načela.

S toga deržim za svoju svetu dužnost, obratiti pozornost Vašu na ovaj rukopis, koj prilazuć pozivam Vas službeno, da stvar po njenoj važnosti izvidite i po rezultatu dalje uređujete.«⁷⁴

Mažuranić je prečital beležko učenca VIII. razreda Adolfa Jakšića in zbral v dvaindvajsetih točkah vse tiste stavke, »koje je kao podosnovu iztragi zabilježio školski nadzornik u rukopisu učenika Jakšića«.

Inkriminirane točke zajemajo v kratkem naslednjo vsebino:⁷⁵

1. »Politički ciganin« Kvaternik je kot orodje avstr. vlade delal v saboru 1861. proti slogi z Madžari.
2. Kuzmanić je v Dalmaciji deloval proti Srbom, pozneje proti Hrvatom.
3. Leopold je dal odsekati glavo Frankopanu, da se je lahko polastil njegovega premoženja.
4. Odpadništvo Dalmacije.
5. Gubec se je rodil 300 let prezgodaj.
6. Kurelčeva kritika nekaterih pesnikov »o paklu i kojekakvih ludorijah«.
7. Razlika med starejšimi hrv. pisatelji in tedanjimi pokvarjenimi materialističnimi ljudmi.
8. Govori o škodi, ker niso klasično izdani starohrvatski pesniki.
9. Suzana (Marulićeva) se ne vda skušnjavi dveh starih popov. »Nu to nije baš nikakva kriepost odoljeti mercinam sedim.«
10. Razlaga postanek trsatske božje poti in zavrača Marijino letenje po zraku iz Loretta na Trsat.

⁷³ Izvestje o kralj. viš. gimnaziju u Rěci 1864/65. Jurković Janko, hrvatski pisatelj (* 20. III. 1827 v Požegi, † 20. III. 1889 v Zagrebu) je bil od 1852 do 1887 na raznih položajih v državni službi, seveda v prosvetni stroki (NE 207). Trdina piše o njem v LZ 1906 kot o največji ničli. Sodba je brez dvoma krivična, ker Jurković osebno ni bil zainteresiran v Trdinovih zadevah, posloval je le po svoji uradni dolžnosti. Trdinov sum o Jurkovićevem osebnem sovraštvu ni dokazan; neokusno je tudi njegovo natolcevanje ali obreko vanje o imenovanju za šolskega nadzornika.

⁷⁴ ASG No. 85, 28. V. 1866 s podpisom Janka Jurkovića, škof. nadz. Trdina je, ne da bi kdo zahteval, priložil k šolskim zvezkom VIII. razreda tudi beležke učenca Jakšića, ki jih je ta v razredu zapisoval po Trdinovi razlagi hrv. književnosti.

⁷⁵ V dvaindvajsetih točkah so zbrana tista mesta, ki jih je ravnatelj Mažuranić na podlagi svoje prve preiskave vnesel iz Jakšićevih beležk v uradni akt. Iz beležk sedmošolcev pa je na koncu sumarično dodal le posamezne besede, ki da jih je Trdina v razredu izustil med predavanji. Jakšićeve beležke je, žal, le v izvlečku objavil dr. Ilešić v Sn 1913, 294–303. Ker je Ilešić objavil gradivo po svojem okusu, uradne obtožnice pa ni poznal, niso vsa inkriminirana mesta objavljena. Zaradi te le delne objave Ilešićevo gradivo za primerjavo z Mažuranićevo obtožnico ni uporabno. Dr. Ilešić je objavil prav tako le delno beležke takratnega sedmošolca Andreja Pavlovca. Te beležke se v nobenem uradnem aktu ne omenjajo. Tudi v obtožnici se ne nahaja gradivo iz Pavlovčevih beležk.

11. Hvali tukajšnjega advokata Derenčina.
12. Govori, zakaj so nastali jezuiti, ki so se »u policiote paklene promenili«.
13. Kmet je »temelj religioznomu i političkomu životu«, a ga vendar vsakdo jaha.
14. Kanižlićev »Kamen Smutnje« je delo polno »zlobe i sotonске mržnje« izpod peresa »naduta popa«, ki se »perfidno« bori proti slogi z »brati«.
15. Raić ni klasik, ampak »šarlatan, škribent, lopov«.
16. Svetić (magarac) »najtaštiji među serbskimi pisci«.
17. Nekoč je bila krasna ustava v Hrvatski.
18. Govori o demoralizaciji visokega plemstva.
19. »Njemačka kultura donese u gradove bludnice.«
20. Dijaško življenje pred 1848.
21. Ureditev Francije je liberalistična.
22. Vzroki nesloge med Srbi in Hrvati.

Obtožnica dalje navaja, da je Trdina v VII. razredu 1. razlagal sodobne politične stranke in jih subjektivno hvalil ali grajal. 2. Sodobnike imenuje z izrazi: »Bedak, glupak, lopov, izdaica, smetenjak,⁷⁶ magarac, magaretji, poštenjak, nepošten izrod, slobodnjak ili liberalac, natražnjak, birokrat, pseudo-lojalni liceměrac, pokarbonirani čovo, ljudi podli, svinja, prase, lump, potepuh, bradato bratimstvo serbsko.« 3. Govori tudi o netiskanih delih.

Ko je ravnatelj zbral, kar se mu je zdelo obtežilnega, v dva in dvajset točk, je poklical 19. julija Trdino v pisarno in ga vprašal, ali izpričujejo inkriminirane točke njegove besede. Trdina je popolnoma zavrgel ali pa le deloma priznal 16 točk, toda 5., 9., 10., 19., 21., 22. točko je označil za svoje razlaganje. Ravnatelj mu je predlagal, da bo naredil najbolje, ako bo zanikane točke vpričo njega v razredu preklical. Trdina na to ni pristal, češ da bi trpel njegov ugled. Ravnatelj je odpustil Trdino in poklical predse učenca Jakšića. Ko mu je prebral inkriminirane točke, jih je Jakšić vse označil za svoj dodatek, tudi tiste, ki jih je bil malo prej Trdina priznal za svoje. Na ta način je moralo priti do katastrofe.

Mažuranić je opozoril Trdino, da je zaradi Jakšićeve samoobtožbe primoran sklicati sejo profsorskega zbora, ki bo moral Jakšića izključiti iz šole. Tega se je Trdina zelo ustrašil in, da bi rešil dijaka, je prevzel vso krivdo nase. Sedaj pa je zahteval ravnatelj od njega pismeno izjavo; to je Trdina tudi res dal; glasi se: »Upitanu za to priznati mi je, da je historija hěrvatske literature, kako ju je sastavio Jakšić, po svojem sadržaju i smislu svakako moja, nu to se razumieva samo po sebi, da sam tumačio ja stvari obširnije, da sam razjasnivao pobliže i točnije, nego se bez stenografije dađe napisati. Molim dakle, da mojemu milomu učeniku Jakšiću za onaj rukopis nebude prigovora kakova ili kvara, sve padni na mene i samo na mene, da se ne čini krivica.«⁷⁷ S to izjavo je bila Trdinova usoda zapečatena, kajti s tem je bila verodostojnost obeh zaslišanih močno omajana. Poleg tega pa pripominja ravnatelj na gornjo Trdinovo izjavo, da se je prepričal na hospitacijah, da Trdina tako počasi govori, da se zdi, kakor bi diktiral, ne pa predaval.

V spremnem aktu se ravnatelj opravičuje, ker se čuti kot nadzorni funkcionar krivega, takole: »Mene je Trdina varao, jer kad sam god na njegovu predavanju hospitirao, onda je lukavo obzirnije i opreznije govorio, tako da mi se je dopadalo njegovo predavanje. Vidio sam, da učenici bileže njegovo predavanje: ali nisam slutio, da on u mojoj nenazočnosti drugačije predaje nego li preda mnom, pak zato nisam ni mislio, da bi trebalo i rukopise učenikah pregledavati.« Končno predlaga, naj se »učitelj Ivan Terdina kao veroloman i pogibeljan čověk ovčas obustavi od učiteljske službe i tomu shodno od platje« in da se predloži dvorski kancelariji za defenitivni odpust iz državne službe.⁷⁸

⁷⁶ Tako je imenoval ministr. predsednika Schmerlinga, kar je bilo še posebno obtežilno.

⁷⁷ KZAZ Br. zapis. 3373/970 Beč 1. IX. 1866.

⁷⁸ ASG No. 85, 15. VIII. 1866.

Na osnovi rezultata ravnateljeve preiskave je Jurković sestavil obširno poročilo, katero je ban Šokčević poslal dvorski kancelariji na Dunaj pod br. 1183/pr. dne 24. avgusta 1866 in obtožil Trdino: »...da se u točkah tamo navedenih izražuju i brane na samovoljnu tumačenju, izvratjanju činah, da i izmišljotinah osnovana načela i mnjenja vjeri i moralu kèrstjanskomu protivna, državnoj vladi neprijateljska i pogubna, da se nadalje podtiče u njih meržnja proti čitavim stališem, političkim strankama, kao i pojedinim imence navedenim osobam, riečju, da se u njih duh skroz prevratan, kojega zastupniku imala bi se odreći svojstva, nužna valjanu državljaninu i članu društva ljudskoga u obće, a nekamoli ona, koja se zahtjevaju od učitelja i odgojitelja mladeži.«

Ker ima ban Trdinovo krivdo za »koliko golemom, toliko dielom izravno a dielom neizravno« dokazano, misli, da bi pomenilo imeti Trdino še nadalje v službi, »očitoj pogibelji izvèrgavati najviše interese odgojenju mladeži«, zato predlaga, da se Trdina »bezuvjetno i odmah odpusti iz učiteljske službe«.

O tem banovem predlogu je dvorska kancelarija sklepala 30. avgusta pod predsedstvom »kancelara c. k. podmaršala baruna Kussewicha-Samoborskoga« ob prisotnosti dr. Jellachicha-Bužinskoga, Utiešinovića in »perovodje Stankovića kao izviestitelja«.

Sklep kancelarije pomeni poraz za ravnatelja, Jurkovića in bana. Pravna lekcija za nje se glasi: »Kraj sve pripravnosti uporabiti svu strogost zakona proti takovoj zloporabi zvanja učiteljskoga, nemože se ipak dvorska ova oblast oglušiti tomu, da iztragom vodjenom doslie proti okrivljenomu učitelju Terdini nije posvema na čisto izveden učin krivnje njegove, i to ponajviše rad toga, što pri toj iztrazi nije zadovoljeno postojećim u krieposti formalnim propisom.«

Treba je bilo namreč ugotoviti, ali so Jakšićeve »bilježke posvema istovietne s predavanji rečenoga učitelja odnosno da su rieći Terdinine izuštjane pri predavanju u učioni, što je baš u predmetu ovom veoma bitno i odlučno«.

Potem se naštevajo vse med preiskavo storjene pomanjkljivosti, zaradi katerih kancelarija »iz formalnih obzirah« ne more že sedaj izreči disciplinske kazni, temveč prosi bana, naj uvede proti Trdini »formalnu disciplinarnu izragu po školskomu nadzorniku«. Ta rešitev pa ne sme biti vzrok, da se Trdina »obustavi od službe i platje za vrieme iztrage«.⁷⁹

Dne 1. septembra je Mažuranić obvestil nam. vieće, da bo prišel 2. septembra po privatnih opravkih v Zagreb in da bo ta čas vodil ravnateljske posle katehet Mihić. Ban pa ga je 3. septembra brzojavno obvestil, da mora ostati še tam in Trdina tudi. Še isti dan je katehet Mihić brzojavil v Zagreb, da je ravnatelj že odpotoval, a Trdina je še tod.

Dne 7. in 8. septembra je vodil Jurković preiskavo proti Trdini. Najprej je zaslišal dva Trdinova učenca, ki ju je našel v mestu, Juraja Cattia in Ivana Holzabeka, potem pa še Trdino.

O uspehu te preiskave je ban poročal dvorski kancelariji 17. septembra. Ker med uradnimi akti ni Jurkovićevega zapisnika o preiskavi, ni mogoče ugotoviti, kako je preiskava potekala. Banovo poročilo samo poudarja, da je bilo od učencev VIII. razreda »osujetjeno najjače sredstvo, kojim bi se bila mogla konštatovati istovjetnost bilježakah učenika Jakšića s predavanji učitelja Terdine«. To pomeni, da so učenci svoje beležke poskrili ali uničili. Kancelarija je že prej zahtevala, da se morajo Jakšićeve beležke primerjati z beležkami drugih osmošolcev.

Tudi ustno zasliševanje onih dveh učencev »ostade bez bitnoga rezultata, buduć da odgovori njihovi biahu negativni«. Trdina pa je priznal za svoje »što izravno, što neizravno« samo točke 5., 6., 8. in razen ene besede 15. in 16., torej samo manj važne točke. Toda, poudarja poročevalec Jurković, Trdina ni tudi v tej drugi preiskavi preklical svoje prejšnje izjave, da »historiju hèrvatske literature, kako ju je sastavio Jakšić, po sadržaju i smislu priznaje svakako svojom«, obenem je še izjavil, »da je deržao, da u smislu bilježakah

⁷⁹ KZAZ Br. zapis. 3373/970 Beč 1. IX. 1866.

Jakšičevih može predavati u javnoj učionici, ter da je i sbilja predavao«. Jurković »smatra Terdinu nesposobnim za učitelja kao odgojitelja mladeži«. Ban pa je ponovio svoj predlog o odpustitvi Trdine iz »učiteljske službe«.⁸⁰

O banovom poročilu, ki je prispelo na Dunaj 20. IX., je razpravljala dvorska kancelarija že 22. IX. in sklenila, »da se iztraga vodjena proti Terdini odstopi nadležnom sudu kaznenomu, ter da se rečeni učitelj odmah obustavi od službe i platje«.⁸¹

Ta odlok dvorske kancelarije je nekoliko presenetljiv, ker je ban v svojih poročilih vedno poudarjal, da se mu zdi v Trdinovem primeru odveč, iskati »strogo pravne dokaze«, in vendar je kancelarija izročila zadevo sodišču. Iz uradnih spisov ni mogoče dognati, ali je šlo v tem uradniškem dvoboju res za dve različni pravni stališči, ali je bilo vmes morda kakšno osebno nasprotstvo med banovim poročevalcem Jurkovićem in dunajskim poročevalcem Stankovićem. Še bolj je zagonetno dejstvo, da je ban v prvem poročilu zahteval, da se Trdina odpusti »bezuovjetno i odmah« iz službe, v vseh poznejših poročilih pa je te dve besedi opustil.

Dne 17. septembra je ban sporočil gimnazijskemu ravnateljstvu, naj obvesti Trdino, da mora do nadaljnjega ostati tukaj.⁸² Dne 26. septembra 1866 pa je bil v Zagrebu podpisan odlok, s katerim je bil Trdina suspendiran, zato mu je šla od 1. oktobra dalje le tretjina plače. O tem ga je obvestil ravnateljev namestnik, katehet Mihić, 28. septembra.⁸³

Zdaj je šele Trdina vedel, pri čem je. Njegovo suspendiranje je povzročilo v krogu znancev veliko razburjenje. Kakor sam pripoveduje, so splošno govorili, da bo več let zaprt. Prijatelj Kurelac ga je celo prosil, naj v zaporu pridno piše. Tudi v časopisju je začelo odmevati. Zagrebški »Pozor« je objavil 11. oktobra krajšo izjavo šestnajstih Trdinovih učencev.⁸⁴

Nekoliko nerazumljivo je, da so slovenski časopisi o Trdinovi preiskavi in suspenziji molčali, le celovski Slovenec je redno objavljala o tem po hrvatskih časopisih posnete vesti.⁸⁵ Zanimivo je dejstvo, da je Slovenec že 21. novembra na strani 376 poročal: »Ravnokar smo zvedeli veselo novico, da se je slavni naš rojak g. prof. Trdina v preiskavi, katero je imel in zaradi ktere je bil odstavljn od učiteljske službe, popolnoma opravičil.« To vest je moral prejeti prav zaupno, mogoče od samega Trdine, kajti o uspehu sodne preiskave je bil celo ban obveščen šele 23. januarja 1867. Vest je torej morala priti s sodišča.

Sodeč po neki Trdinovi beležki v dnevniku z dne 4. maja 1868, je moral celo sodnik imeti nekake sitnosti zaradi Trdine: »Z veseljem sem izvedel,« piše Trdina, »da je zopet rehabilitiran Hrgeršić, ki je imel v moji pravdi preiskavo in je svetoval sodbi, da tožbo zavrže, kar je tudi storilo.«

V javnosti še niso bili potihnili glasovi o Trdini. O božiču se je zbralo 124 dijakov z Dunaja, Gradca in Zagreba in so poslali daljšo izjavo »Nar. Novinam«. Celovski Slovenec jo je v prevodu ponatisnil 12. januarja 1867. Kakor kažeta obe izjavi dijakov plemenito nagnjenje do svojega učitelja, sta vendar zgrešili svoj cilj. Na merodajne osebe sta naredili slab vtis. Zlasti je ban poudarjal, da sta »žalostni plod Terdinina nauka«, ker razvijajo v njih dijaki, hoteč braniti svojega učitelja, »razvratne« in »pogubne nazore«. Nikakor ni bilo pametno, da so drugo izjavo podpisali tudi taki dijaki, ki jih Trdina ni učil, ker so ji s tem dali popolnoma drugo ozadje. Trdina je bil na izjavi dijakov zelo ponosen, saj se je na nju skliceval še leta 1874., ko je prosil za reaktivacijo. Najbrž je prezrl smisel stavka: »zavolj tega obžalujemo naše mlajše brate, ki v resnici zaslužijo boljše šole, ki te ne bodo imeli, da

⁸⁰ KZAZ Br. 1275/pr. Zagreb 17. IX. 1866.

⁸¹ KZAZ Br. 3667 Beč 23. IX. 1866.

⁸² ASG No. 1275/pr. Zagreb 17. IX. 1866. S tem aktom je bila torej Trdinova premešitev v Varaždin preklicana. Dekret o premestitvi je Trdina prejel že 24. julija 1866.

⁸³ ASG 1336/pr. Zagreb 26. IX. 1866 in Br. 197, 28. IX. 1866.

⁸⁴ KZAZ Br. 429/pr. Zagreb 27. III. 1867. To izjavo, ki je polna »krilatic«, je objavil v prevodu 20. oktobra tudi celovski Slovenec. Iz uradnih spisov se vidi, da so uradni krogi v Zagrebu prav s to izjavo utemeljevali škodljivo vzgojno delovanje profesorja Trdine.

⁸⁵ Glej S 1866 z dne 10., 13., 20. oktobra in 21. novembra.

bi pod Tvojim vodstvom z željo in ljubeznijo... šolskim naukom se posvečali.« Ali ne pomeni ta stavek že napoved Trdinovega odpusta iz službe?⁸⁶

Najplemenitejšo gesto v prid svojemu učitelju je pokazal učenec Jakšić. Vendar pa je Trdini več škodil kot koristil, ker je zagrešil več napak. Prvo napako je naredil, ko je prevzel nase tisto, kar je Trdina že priznal, drugo z izjavo, ki jo je dal ravnatelju:

»Nemojte misliti, gospodine, da je g. prof. Terdina mene pokvario. Ja sam već prije onakav bio. Mogu Vam po duši izpovéditi, da ja nisam u Reku došao, kako sam prije govorio, da se talijanski naučim; nego čuvši u Zagrebu od njegovih bivših djakah, kako on predaje, došao sam ovamo, da još i njega čujem. Ja se s njim slažem u svih njegovih načelih; on mi iz dna duše govori, ali on toga nije učinio, ja sam već došao takav.«

Tretjo napako pa je storil s svojo prošnjo, ki jo je 21. marca 1867 naslovil na dvorsko kancelarijo, naj ta Trdini »vrati učiteljstvo«. To namreč ni prošnja za Trdino, ampak naravnost strahovit napad na ravnatelja Mažuranića.⁸⁷ Ni znano, ali jo je Jakšić napisal na svojo pobudo ali na pobudo koga drugega, a tudi ni znano, ali je imel za to privolitev Trdine.

Vse Jakšićevo prizadevanje pa je ban označil kot »živ prikaz skrajne zabljudelosti, žertva nauka njegova« (Trdinova) in da se trudi »očito fanatičkim požertvovanjem sama sebe, da zašiti učitelja svoga«. Učinek vsega napora je bil prav nasproten, kot bi moral biti.

Šele 30. marca je ban poročal dvorski kancelariji, da je »banski sto« odgovoril 23. januarja in 16. marca pod br. 299 in 1679, da sta »županijski sudbeni sto« v Zagrebu in Fiume »prijavu proti učitelju Terdini glede kašnjev činah na svojo nadležnost spadajućih kao za kazneni postupak neprikladnu zabacila«. Mogoče je bil Ban vesel takega odgovora sodišča, saj ni on predlagal, da se Trdinova zadeva izroči sodišču, ampak dvorska kancelarija. In na osnovi tega odgovora jo je zagodel dvorski kancelariji, češ da je zadeva prispela do tiste rešitve, ki jo je on že v aktu br. 275 predlagal, namreč odpust Trdine iz državne službe. Zato predlaga ponovno isto rešitev in prav patetično vzklika: »Ako čovjeku, kao što je Terdina, u urednu družtvu ljudskom još igdje mjesta biti može: u školi mu ga, po mom podpunom uvjerenju, doista biti nemože.«⁸⁸

Toda na Dunaju niti na ta banov vzklik niso pohiteli. Dvorska kancelarija je vso zadevo izročila 16. aprila predsedstvu »Unterrichtsrath«, da dá »einen competenten Ausspruch darüber, ob Terdina in seinen diesbezüglichen Vorträgen und insbesondere in den ihm zur Last gelegten Stellen derselben, die ihm als Lehrer gezogenen didaktischen Grenzen in dem Masse überschritten hat,... um die wider denselben beantragte Massregel als gerechtfertigt erscheinen zu lassen«.

Tudi sedaj ni bilo nikake odločitve. Trdini, ki je moral živeti že osem mesecev ob tretjini plače (315 gold.), se je brez dvoma mudilo. Zato je 2. junija ob 5. uri in 30 minut poslal na Dunaj tole brzojavko:

»Kroatische Hofkanzlei Wien

Molim povratiti mi služba placu, jer nisam nista kriv, Iztraga traje vec godinu danah Terdina Profesor.«

Verjetno je, da je ta brzojavka pospešila postopek, zakaj 17. junija se je sestal »Unterrichtsrath« pod predsedstvom dvornega svetnika dr. Haimera. Prisostvovali so še: Bonitz, Gernerth, Gschwandner, Hochegger, Ptaschnik, Reuss. »Nastavno vieće« je poslalo obrazložitev Trdinove krivde in soglasen sklep dvorski kancelariji 18. junija, a ta je pod predsedstvom barona Milana

⁸⁶ V tej drugi izjavi so dijaki zapisali tisto frazo, ki jo je Trdina poudaril že v odgovoru ravnatelju, da ne bo sestavil zgodovine: »Slobodne rieči iz slobodne duše svoje.« Trdina se je pozneje zavedel nevarnega smisla te fraze, pa jo je primerno razložil v BH 174.

⁸⁷ KZAZ Kor. Br. IV. 1404/352 primljeno 23. III. 1867.

⁸⁸ KZAZ Br. 429 Zagreb 30. III. 1867., primljeno u Beču 1. IV. 1867; IV. 1491/378.

Kusseвича ob prisotnosti Jellachicha, Ivana Danbachyja Doljskega kot poročevalca, Ognjeslava Utiešinovića in dr. Livija Radivojevića pretresala to poročilo 21. junija 1867.

Dne 26. junija je dvorska kancelarija odposlala banu končen odlok o Trdinovi zadevi. V tem odloku je v prvem delu obrazložena krivda Trdine, kakor jo je ugotovil v svojem predlogu »Unterrichtsrath«. Trdina je namreč »sasvim pustio iz vida granice, koje su obće opredieljene obuci literarno historičkoj«, zlasti ker je vnesel v predavanja stvari, ki bi jih bil moral opustiti »s obzirom na doba i preduku učenikah«. Dalje, ne glede »na glavnu bludnju učitelja Terdine«, češ da je mislil, da je obširno »razlaganje odnošajah političkih, cerkvenih i družtvenih shodan zadatak za sriednje učilište«, so v beležkah tudi mesta, ki jih je treba najstrože obsoditi »kako u obziru saderžaja tako i glede forme«. To velja za mesta, kjer govori o vzrokih obglavljenja Frankopanov, o jezuitih, o veri, o odnosu višjega hrvatskega plemstva do narodne književnosti, itd.

V drugem delu odloka, kjer se izreka kazen, pa se dvorska kancelarija ne ravna po predlogu »Unterrichtsratha«. Ta je namreč predlagal, uvažujoč vse olajševalne okoliščine, češ da književnost ni Trdinova stroka, da ima 12 let službe, da je bil po ravnatelju Mažuraniću vedno opisan kot »sehr fähiger und sehr eifriger Lehrer«, da je užival med vsemi profesorji na Reki pri učencih največjo »Beliebtheit und Anhänglichkeit« in da zadnje čase sploh ni bilo nobenih pritožb proti njemu, naj se Trdina kazensko premesti v kako drugo mesto, naj predava v bodoče samo svojo stroko: zgodovino in zemljepis, obenem naj ga pouče, kaj je in kaj ni »beamtliches«. Opozoriti ga je tudi treba, »dass bei etwaigem Rückfalle in die ihm zur Last gelegten Ausschreitungen seine sofortige Entlassung verfügt werden müsste«.

V »Unterrichtsrathu« je Trdino brez dvoma reševal njegov bivši vseučiliški profesor Bonitz. Toda v odloku kancelarije pa gornji predlog »Unterrichtsratha« sploh ni omenjen, ampak dvorska kancelarija priznava, da popolnoma soglaša z mnenjem bana, »da se Terdini nemože dalje s pouzdanjem povieriti odgojvanje mladeži na hervatsko-slavonskih gimnazijah«. Za enostaven odpust iz državne službe, kakor ga je predlagal ban, pa pravi dvorska kancelarija, da bi bil tedaj zadosten povod, če bi se dalo ugotoviti, da je »rečeni učitelj htio navalice širiti medju učenici načela naperena proti uredbam države i cerkve, i proti slozi izmedju pojedinih stališah, što ipak iztragom dokazano nije«.

Zato odloča, upoštevajoč že zgoraj omenjene olajševalne okoliščine, »da se Ivan Terdina stavi u stanje mira s užitci koji mu pripadaju prema godinama službe njegove«. Ban naj uredi, da se mu izplačajo zadržani dvetretjinski odtegljaji in naj se mu nakaže redna pokojnina od 1. julija 1867.⁸⁹

Trdina je prejel upokojitveni dekret 11. julija 1867. Zaprošil je tudi, naj se mu pri določanju pokojnine upošteva desetletna doklada, kar pa mu je bilo odbito, čeprav je ravnatelj predlagal, da bi se mu »putem milosti dopitati mogla«. Potem ko je bilo ugotovljeno, da je služboval 11 let, 8 mesecev in 7 dni, mu je bila določena pokojnina v znesku 315 for. na leto.⁹⁰

Prezgodnja upokojitev pomeni za Trdino nesrečo prvič zato, ker ga je gmotno prizadela, drugič zato, ker mu je odvzela možnost, da bi še nadalje navduševal šolsko mladino. Kakor sam piše v nekem pismu dr. Turnerju, mu je bilo prva leta po šoli »neizrečeno dolgčas«. Ugotoviti je treba le, kdo je kriv te Trdinove nesreče.

Do sedaj so nekateri slovenski zgodovinarji slepo verjeli Trdini in trdili, da ga je ravnatelj Mažuranić hotel ugonobiti tudi kot državljana in ne samo »odstraniti ga iz državne službe« ter da je bil Trdina »po svoji volji upokojen«.^{90a} Na osnovi sedaj znanega gradiva pa je končno ugotovljeno, da je Trdina popolnoma sam povzročil preiskavo, ki ga je od-

⁸⁹ KZAZ Broj zapis. 2616/750 Beč 26. VI. 1867.

⁹⁰ ASG Prepis naloga izdanega c. k. glavnemu dohodarstvenomu i carinskemu uredu na Rieci pod br. 12587/2717 8. IX. 1867.

^{90a} Glej Grafenauer Ivan, Zgodovina nov. slov. slovstva, Lj. 1911, 243 in dr. Ant. Slodnjak, Pregled slov. slovstva, Lj. 1934, 571.

nesla v pokoj. Slovenski književni zgodovinarji so prezrli smisel Trdinovega stavka v Avtobiografiji, kjer pravi, da je že v prvem sporu sprevidel, da je državna služba »le slabo prikrita sužnjost« in da je zaradi »infamije« svojih kolegov že takrat sklenil »odkrižati se sramotnega jarma«. S tem je hotel avtor »Bajk« pojasniti, z a k a j je izzval preiskavo proti sebi. Če pa njegovo zgornje opravičenje drži, potem je čudno, čemu je leta 1874. ponovno prosil za sprejem v »sramotni jarem«. Tega v Avtobiografiji ni razjasnil, ker je prošnjo za reaktivacijo sploh zamolčal. To dejstvo bi utegnilo pomeniti njegovo neiskrenost, oziroma nepoznavanje stvarnega stanja. Dokumenti namreč jasno govorijo, da je popolnoma brez potrebe zapletel svojo osebo v spor z ravnateljem in da je iz lastne pobude izzval preiskavo proti sebi. S to ugotovitvijo pa odpade nepotrebno iskanje povzročiteljev njegove nesreče izven njegove osebe. Vzroki katastrofe izvirajo deloma iz njegovega značaja in iz vzgoje, deloma iz krajevnih in časovnih okoliščin.

Značaj in vzgoja sta mu dajala videz nekega čudaštva v vedenju. Bil je izrazit kolerik, nad mero odkritega značaja, skoroda neprilagodljiv razmeram in osebam, ni poznal prave mere v hvali in navdušenju, a tudi ne v sovraštvu; preveč je bil dovzeten za razne čenče, v vseh svojih dejanjih premočrten, na zunaj mračnega, neveselega videza, ljubitelj samote, v resnici pa blage narave in družaben mož.

Kdor ga je bliže spoznal, ga je častil in ljubil, kdor ga je sodil zgolj po zunanosti, se ga je bal ali sovražil. Njegova vzgoja pa je bila skoraj pomanjkljiva. Finih navad sploh ni poznal in tudi jih ni bog ve kaj cenil; v bistvu je bil le gorenjski kmet.⁹¹ Povedal je svoje mnenje kar po sredi, naj bo komu všeč ali pa ne. Ker se kot dijak ni navadil boljše družbe, se je je tudi pozneje izogibal.

V času, v katerem je živel, so silile na dan ideje gospodarskega in duhovnega liberalizma. Liberalizem je sploh temeljna črta njegove duševne zgrajenosti. Racionalistična in liberalistična miselnost udarja na dan v njegovih delih in dejanjih. Od tod tudi njegova silna nerazpoloženost proti tedanji, v smislu konkordata izvajani šolski politiki. Zavračal je vse, kar ni odgovarjalo njegovi racionalistični zamisli. To vodilo je dajalo obliko in vsebino njegovi razlagi zgodovine in književnosti. In to ga je privedlo v spor s prosvetno oblastjo.

K temu racionalizmu pa se je pridružila še ideja nacionalnega liberalizma. Bil je po duši demokrat, narodno tako zaveden, da se je zdelo, kot bi bil že prenapet. Sploh je večkrat presojal ljudi in motril razmere izključno z nacionalnega stališča, kar ga je zavedlo pogosto v subjektivnost. Gorje tistemu, za katerega je mislil, da stoji v oprečnem razmerju z njegovimi nacionalnimi težnjami. In prav od tega izhaja konflikt z Mažuraničem. Trdina je imel dve veliki napaki: ni razumel muzike, ni razumel politike. In ker ni razumel politike Ivana Mažuraniča, je zasovražil še Antona in Mateja Mažuraniča. Dal jim je v svojem dnevniku skupno ime: »Jankovići«. Ivan je »februar-patentar«, Anton »akcentar« in Matej »percentar«. Trdina je hotel učiti hrvatstva vse Mažuraniče, hotel je biti bolj Hrvat kot Hrvatje sami.⁹² Zato je moralo med njim in ravnateljem nujno priti do spora. Ta spor pa ni nastal iz osebnih nasprotij, kakor domnevata oba, marveč iz nasprotnih idejnih, nacionalnih in socialnih stališč obeh.

Čeprav upoštevamo težave časa, še bolj pa kraja, kjer je Trdina nazadnje služboval, vendar ne moremo trditi, po tem ko smo točno pretehtali uradne dokumente, dejstva in potek Trdinove žaloigre, da sta ta dva činitelja odločilno sodelovala pri nastanku Trdinove nesreče.⁹⁴

⁹¹ Prim. Zakljevo sporočilo Sn 1913, 294.

⁹² Prim. Vukasovićevo izjavo Sn 1913, 294. Ravnatelj Mažuranič mu je bil preveč lojalen kompromisar, grabežljiv tip in neizobražen birokrat. Stare pa piše v LZ 1889, 125 čisto drugače o Mažuraniču.

⁹⁴ Trdina namreč zaključuje svojo prošnjo za reaktivacijo iz leta 1874: »Postradao sam radi okolnosti vremena, ne pako radi prestupka i zločina.«

Slovenska literarna zgodovina je doslej popolnoma prezrla važnost obravnavanega razdobja v Trdinovem življenju. Dejansko pa nam nudijo prav dogodki v Fiume vkljub svoji navidezni nasprotnosti važen vpogled v značaj, miselnost in duševna svojstva avtorja »Bajk in povesti«, iz njih celo lahko razberemo mnogo gibal njegovega ustvarjanja. Zamotana problematika Trdinovega službovanja in njegove upokojitve leta 1867. pa ne odkriva samo vrsto doslej neznanih zunanjih sil, ki so vplivale na njegovo usodo, ampak nam razjasnjuje tudi njegovo osebno poseganje v neizbežno nesrečo, ki ga je zadela. Vse to pa izvira iz njegove enosmerne egocentrične narave. Spričo borbe, v katero se je v teh letih zapletel, je seveda stopilo njegovo literarno delo precej v ozadje. Čudno pa je, da se je prav v tej življenjski krizi posvetil predvsem gojitvi hrvatske književne besede, kar dokazujejo poleg objavljenih dopisov v hrvatskih časopisih v njegovi zapuščini ohranjeni osnutki za novele in romane. Zaradi tega dejstva pa se pojavlja vprašanje, ali bi bil Trdina sploh kdaj obogatil slovensko literaturo z »Bajkami in povestmi«, da niso opisani dogodki popolnoma preusmerili njegove življenjske poti?

Severin Šali

Bajka

Mikici v spominsko knjigo

Zlat čolniček v zarjah plava,
vozi tvoje bele sanje,
zvezdice so vtkane v jadra,
sedajo metuljčki nanje.

Vsa srebrna sije voda,
igrajoč pené se valčki,
ko zvečer zapreš očesci,
vile pridejo in palčki,

pa ovenčajo te z zvončki,
ki so v čudežnem vrtilčku
se razcveli samo zate.
Kraljič jezdi na konjičku,

sinji plašč ima čez rame,
biseri na njem žarijo.
Ko te kliče, šepne vila:
»Pusti, njene sanje spijo.«

Jože Kastelic | Antični snovni elementi v Prešernovem Sonetnem vencu

Antične elemente v Prešernovem delu so pritegovali v območje svojega raziskavanja skoraj vsi, ki so se s Prešernom bavili. Ta raziskavanja lahko razdelimo v dve dobi: prva sega od Levstikovega dela za Prešerna do Pintarjevih prispevkov, druga pa od Žigonovega nastopa do danes. Prva se je zanimala za posamezne antične motivne elemente in jim je skušala najti najverjetnejše vire v grški in rimski poeziji in mitologiji. Fran Levstik je v spisu »Nekoliko težjih reči v Prešernu«¹ omenjal poleg drugega Mahaona v »Gazelah« in je pesnika grajal, češ da bi bila podoba boljša, če bi namesto Mahaona stalo kar zdravnik, torej namesto antičnega mitološkega lika neposredna realistična podoba. Toda Prešeren je to mesto v »Gazelah« pustil tudi v Poezijah nespremenjeno, čeprav je na primer v »Ljubezenskih sonetih« Temido in Evana zamenjal s pravdami in vinom. Stila »Gazel« podoba ni motila. V oceni Kleinmayrove »Zgodovine slovenskega slovstva«² je Levstik poudaril vrednost Prešerna in je tudi tu omenil nekaj podrobnih reminiscenc iz nemškega slovstva v Prešernovih poezijah in tako nakazal motivno razmerje Prešerna do drugih avtorjev. Z ustanovitvijo »Ljubljanskega Zvona« je dobila slovenska literarna kritika možnost objavljjanja in izmenjavanja misli v večji meri, kot jo je imela doslej. V drobnih zapiskih je LZ vsako leto prinašal tudi važno gradivo za Prešerna — deloma je objavljal še nenatisnjene pesmi, deloma listine in pisma, deloma tudi komentarje k posameznim mestom pesnikovega dela. Za antične elemente so bili najvažnejši prispevki Luke Pintarja. Vsak prispevek obravnava navadno en sam antičen motiv v Prešernu. Pintarjevi zaključki so dobri v dognanju zunanjega vpliva na pesnika in v analizi poti, po kateri je motiv prišel iz antike v Prešernovo delo. Pintar pa ne obravnava pesnikovega odnosa do teh motivov in ostaja torej le na površini motivnih problemov. Moti tudi preobširna razlaga zunanjih zvez, s katerimi je motiv, če ga iz pesmi izločimo, sam v sebi povezan v antiki z drugimi motivi. Tako se je Pintarjeva razlaga v svojih zaključkih največkrat oddaljila od Prešerna, kjer bi morala ostati, in je dobila značaj učene notice v okviru klasične filologije.

Toda že več let prej, preden je Pintar zaključil svoje podrobne razlage antičnih elementov v Prešernu, se je pojavila drugačna interpretacija Prešernove antike. Ta je od podrobnosti prestopila k celoti in od motivov k notranji formi. Ni pa se zadovoljila samo z interpretacijo antičnih motivnih kompleksov v Prešernovem delu, temveč je antičnega duha proglasila za normo celotnemu pesnikovemu delu. Prvi je to antiko v Prešernu skonstruiral Avgust Žigon.³ Na dejstva se ni opiral in metod komparativne vede ni obvladal. Svoj kriterij za stilno analizo besedne umetnosti je prinesel iz graške šole za umetnostno zgodovino. Arhitektoniko v likovni umetnosti je prenesel v besedni lik in je v shemi števila videl lepoto. V Prešernovi umetnosti je ugledal do podrobnosti izpeljano matematično-arhitektonsko shemo na principih Schleglove teorije o umetnini organizmu s prajedrom kot kosmosom sredi kaosa. Kosmos je zgrajen na sintezi antike in moderne; poudarek leži na moderni; moderna — to je romantika. Še

¹ Objavil A. Žigon, Slovan 12, 1914, 317—320, 348—352, 380—382. Glej A. Ocvirk, Levstikov duševni obraz, Levstikov zbornik, Ljubljana 1933, 90 in op. str. 131.

² LZ 1, 1881, zlasti 438—442.

³ Prvič:

»Lel — moj krmar...«, DS 18, 1905, 600—611, 673—686, 735—752.

Dalje nato: Letnica 1833 v Prešernovih poezijah, Odlomek iz zgodovine naše umetnosti, ČZN 3, 1906, 113—213; Tercinska arhitektonika v Prešernu, ZMS 8, 1906, 58—128; Tretjinska arhitektonika v Prešernu, ZMS 9, 1907, 35—76; Francè Prešeren, poet in umetnik, kot komentar k izdaji iz leta 1847. (z opombami in prilogo: Vnanji dogodki Prešernovega življenja), Celovec 1914 (izšlo 1925); Prešernova čitanka (s prilogo Kronološki pregled prvih tiskov ter glavnih ugotovljenih podatkov o razvoju in poteh poetovega dela), Prevalje 1922; Lepa Vida, DS 40, 1927, 37—42. Prim. nekrolog F. Stelè, Glasnik MD 22, 1941, 140—142.

dalje kot Žigon pa je zašel Josip Puntar.⁴ Puntarju ni mogoče odrekati obsežno in tehtno poznavanje antične literature in kulture sploh ter tudi temeljito znanje o slovenski literarni situaciji Prešernove dobe. Vzporedno z dobrim poznavanjem obeh znanstvenih področij pa ni šlo enako dobro obvladovanje tretjega, prav tako važnega področja komparativne metode. Zato je Puntar v svojih razpravah na podlagi napačnih analiz prišel do napačne sinteze Prešerna. Trdil je, da je Prešeren arhitektonski gradil posamezne pesmi in svojo poezijo sploh na osnovi zlatih črk Terpandrovega apoliničnega noma in tako ustvaril Schleglovo sintezo antike in moderne, v kateri je imela prvo mesto antika. Ugovorov na Žigonovo in Puntarjevo arhitektoniko že zgodaj ni manjkalo. Prva sta ugovarjala Izidor Cankar in Josip Tominšek,⁵ a ugovorov nista utemeljevala. Šele z delom Ivana Prijatelja⁶ je bila podana duhovna analiza dobe, v kateri se je Prešeren gibal, in podan njegov lastni profil v taki obliki, da je bilo nemogoče vnesti vanj še arhitektonični koncept ali pa teorijo zlatih črk. Z analizo novejšje slovenistike⁷ pa so bili dokončno pristopni tisti prepotrebni dokumenti, brez katerih so trditve vzbujale sicer osupljiv videz točnosti, a so imele v resnici vse napake aprioristike. Ta tako imenovana arhitektonska doba visokega prešernoslovja se je umaknila novi historično komparativni. Istočasno je Fran Bradač⁸ s strani klasične filologije predložil potrebno gradivo antičnih teorij in antične prakse arhitektonike in simetrije in je s tem bistveno podprl novi historični koncept. Še zmeraj so možni različni pogledi na Prešernovega duha, ki ga moremo pojmovati kot klasičnega ali klasicističnega ali pa kot romantičnega. Nikakor pa ni mogoče tako genialnega pesnika spraviti v kalup matematične arhitektonike⁹.

Žigonovo in Puntarjevo iskanje arhitektonike in ugovori, ki so se ob njem pojavili, kažejo na važno mesto, ki ga antika zavzema v Prešernovem delu. Zato jo moramo znova preiskati. Ker pa so snovni elementi od vse antike v Prešernu najbolj vidni in tudi najštevilnejši — metrika zavzema le prav majhen del, prevodov in drugačnih življenjskih odnosov, kot so na primer potovanja v klasične dežele, podroben študij antične kulture, obširna korespondenca, pa je malo ali sploh nikakih — bodo morali biti motivi v središču raziskave. Pri tem bo treba marsikatero starejše mnenje kritično pretresti in odkloniti, pravilne izsledke pa marsikje postaviti v drugačno luč. Predvsem v pojmu »vpliv« ne smemo več videti enostavnega paraleliziranja dveh sorodnih motivov, temveč

⁴ Najvažnejše:

Prešeren in antika, Čas 5, 1911, 269—285;

»Zlate črke« na posodi Gazel ali problem apolinične lepote v Prešernovi umetnosti, Slovstvena študija v svitu romantike in antike I, Ljubljana 1912;

Sonitus de formulario, Čas 13, 1919, 169—190;

Gazele (Zlate črke: Drugi del), DS 34, 1921, 45—54, 158—163, 207—212;

Dante in problem Prešernove »Nove pisarije«, Zbornik Dante, Ljubljana 1921, 93—260.

Pripombe k naši literarni vedi, DS 41, 1928, 154—157.

Prim. nekrolog M. P(ivec)-S(tele), Čas 32, 1937/38 62 s.

⁵ Izidor Cankar pod psevdonimom Franc Bregar v DS 20, 1907, 184—185; Josip Tominšek v LZ 28, 1908, 118—119, 183—185.

⁶ Prvič že Drama Prešernovega duševnega življenja. Naši zapiski 3, 1904/5, 157—183; predvsem pa Duševni profili naših (slovenskih) preporoditeljev, LZ 41, 1921 (ponatis 1935); metodično zelo pomembno je bilo tudi delo Uvod v zgodovino kritike, Ljubljana 1928. Bibliografija do l. 1935: Profili 1935, 163—170.

⁷ Najvažnejše:

Prešernov sonet: »Pov'do let starih čudne izročila«, LZ 31, 1911, 428—431; Iz delavnice za komentar Prešerna, LZ 45, 1925, 23—24; ocena Puntarjeve študije v Dantejevem zborniku, LZ 45, 1925, 630—633, 691—694; O literarni zgodovini, LZ 47, 1927, 449—458; Pomenki: I. Nekaj iz zgodovine prerekanj o matematični arhitektoniki v Prešernu, II. Evropski okvir za arhitektoniko in Puntarjeva bramba, LZ 48, 1928, 376—379, 563—574; Prešernove Lavre, LZ 54, 1934, 547—553, 612—620, 675—686; Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti, Ljubljana 1929—1938, zlasti p. 351—724 (Tretje, četrto in peto razdobje Zoisovega mentorstva); izdaja Prešernovega dela: Prešeren I, Pesnitve, pisma (Slovenski pisatelj), Ljubljana 1936, zlasti p. V—VIII: Vodnik za čitanje Prešernovih pesnitev v približni časovni zaporednosti; Prešeren II: 1800—1838, Življenje pesnika in pesmi, Ljubljana 1938; Bibliografija do l. 1939: SJ 3, 1940, 11—19; A. Ocvirk, LZ 60, 1940, 101—108.

⁸ Arhitektonika in simetrija v stari klasični poeziji, RDHV 4, 1928, 254—314.

⁹ O različnem pojmovanju Prešerna prim. tudi A. Vratuša, Dva Prešerna, DS 51, 1939, 146—156.

poiskati v njem duhovno območje, v katerem je bila sorodnost šele možna. Primerjalna literarna zgodovina nam daje potrebno metodično osnovo pri delu.¹⁰

Predvsem je treba zbrati kolikor mogoče popolno gradivo motivov, pri vsakem izmed njih poiskati antični vir in določiti, ali je motiv prišel v Prešernovo pesem direktno ali po posredovanju italijanske renesančne in nemške klasicistične literature. Gradivo najlažje razdelimo (Preš. I, 1936, V sl.) v tri dobe: v dobo iskanja in dozorevanja do l. 1833, v dobo ljubezni do Primicove Julije 1833—1838 in v dobo obračunov po l. 1838. Toda samo taka delitev bi bila gola shema. Analiza sama pa nam vsili še drugačno razdelitev motivov — v motive, ki jih pesnik nosi globoko v sebi in jih sprejme ter podoživi v svojih najbolj centralnih izpovedih, in pa v motive, ki jih ima sicer v razvidu, a jih uporabi le zunanje, bodisi kot navadno metaforo, bodisi kot umetno razčlenjeno primero, ali pa jih niti ne pritegne v krog svoje produkcije ter se le posredno z njimi bavi v razgovoru, v korespondenci, v teoretični razpravi, skratka v vseh tistih delih, ki jim po grško dobro pravimo parerga in paralipomena, ker so res samo »nameček poezij«, sila pomemben za biografsko in kulturno-historično vrednotenje umetnika, a le deloma za neposredno zrenje centralnih umetnin.¹¹ Šele ta nekrološka delitev nam bo pokazala antične sestavine v Prešernu v pravi luči. Kajti gotovo je en sam antičen motiv v centralni pesmi v neprimerno tesnejši zvezi z umetnikom, kot cela vrsta takih prvin v perifernih pesmih. Na primeru Sonetnega venca in ljubezenskih sonetov Julijine dobe, torej na »centralnih pesmih« bo mogoče pokazati nekaj splošnih značilnosti Prešernovega stila in notranje forme motivov. Tako se bomo približali rešitvi vprašanja, ki smo si ga zastavili: Kakšno mesto zavzema antika v Prešernovi umetnosti glede na motive? Ali so antične snovi perifernega ali centralnega značaja? Kakšno stilno funkcijo vršijo — ali so klasicistično pojmovani rekviziti ali pa romantično ustvarjene podobe?

I.

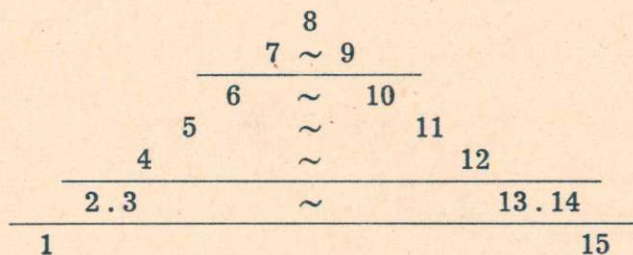
Prvega marca 1834, za obletnico usodnega srečanja, je bil osmi številki lista Illyrisches Blatt priložen kot zasebna priloga s podpisom Dr. Preshérn **Sonetni venec**, največja umetnina slovenske poezije. Od usodnega srečanja 6. aprila 1833 v Trnovem do tega dne je Prešeren prevajal počasi Parizino, zaključil svoje satire na Kopitarja in napisal dve, tri drobne prigodnice. A kje daleč je bil Kopitar, kje daleč že abecedni boj! Kako je nenadno silovito čustvo zamajalo umirjeno stavbo Prešernovega dosedanjega stila! Iz najgloblje bolečine se je rodila nova pesem, tako neposredna kot cvet v travi, polna tako toplega življenja kakor pesnikovo živo srce. Na videz je sicer sonetni venec razumska in iskana oblika, ki celo ovira neposrednost emocije in fantazije. Toda z romantičnim čustvovanjem poeta ob novi ljubezni se je tudi v smislu romantične teorije dobro skladala: izbrati je treba iz svetovnih literatur forme, ki najbolj pestro učinkujejo, da so že same po sebi poezija poezije. Sonet sam, čeprav stara, že davno ustaljena oblika, je šele v romantiki dobil novo pesniško — teoretično opravičilo; kot je nekoč izražal ljubezen in refleksijo, tako naj jo izraža znova.

Že uvodoma lahko ugotovimo, da v Sonetnem vencu antike, razen dveh motivov in nekaj imen, ni. Apolinični nomos in simetrija Puntarjevega tipa tu

¹⁰ Za metodo, njeno izrazoslovje in uporabo glej A. Ocvirk, Teorija primerjalne literarne zgodovine, Razprave znanstvenega društva 12, Historični odsek 4, Ljubljana 1936, v celoti in zlasti poglavje »Metodologija« 76—182 ter v njem posebej odstavek »Koncentrično določanje vplivov« 171—182 ter »Folklor in metodologija, mitološke, legendarne in pravljicne snovi«, 87s. Nadalje A. Ocvirk, Formalistična šola v literarni zgodovini SJ 1, 1938, 154—161. Metodično šibka, a bogata bibliografija: E. Stemplinger, Die Befruchtung der Weltliteratur durch die Antike, Germ.-rom. Monatsschrift 2, 1910, 529—542; n. pr. p. 539: »Nichts wäre verkehrter, als jeden Satz, der nach Antike schmeckt, ohne weiteres als antike Entlehnung oder Reminiszenz zu registrieren«. Brez metode, a skrbno tudi J. Debevc, Podoba (metafora) v slovenskem jeziku in slovstvu, Jahresber. d. Staatsgymnasiums in Krainburg 1904/1905, Krainburg 1905, 3—23, zlasti p. 17—23. Za primer komparativne analize vplivov: A. Ocvirk, Levstikov duševni obraz, Inauguralna disertacija, Ljubljana 1933. Za kronologijo, biografsko in literarno zgodovinske podatke služi kot osnova F. Kidrič, Prešeren I in II, Ljubljana 1935—1938.

¹¹ Pomen centralne umetnine v primeri s periferno in njuno terminologijo je podal F. Gundolf, Goethe, prvič l. 1916., Einleitung.

nimata mesta. Simetrija venca je sicer nedvomna, a dana iz fakta samega, iz nujnosti, da se široka zasnova ljubezni do žene in domovine uredi v »vencu«, ki ga v poeziji ni mogoče izraziti drugače kot v nekaki paralelnosti posameznih delov. Arhitektoniko svojega »tretjinskega« tipa je za Venec objavil A. Žigon.¹² Po njegovem je zgradba takale: 1. 3. 2. 3. 2. 3. 1., prvi in zadnji sonet govorita o tehniki verza in o magistralu, naslednji trije na vsaki strani o Juliji, naslednja dva sta prehodna, osrednji trije pa govore o domovini. Žigon je v shemi pretiraval, pokazal pa je pot, ki nas privede do konkretnejše podobe. Vzemimo drugi sonet »Ran mojih bo spomin in tvoje hvale« in ga primerjajmo s trinajstim »Jim iz oči ti pošlji žarke mile«! Teme nekaterih verzov si dobesedno odgovarjajo: 2 dekleta bodo »srca železne dale preč opase« — 13 »skrbi verige bodo odstopile, odpadlo bo železje njih okorno«; 2 »vremena bodo Kranjcam se zjasnile« — 13 »zjasnilo se mi bo spet mračno lice«; 2 »poezije mile iz srca svoje so kali pognale« — 13 »jasnih poezij cvetlice, in gnale bodo nov cvet«. Prva paralela je torej podana: 2 ~ 13. Če zdaj iščemo nadaljevanja iz tega izhodišča, imamo teoretično možnost, da identificiramo soneta 3 ~ 12 ali pa 3 ~ 14. Prva paralela praktično ni možna: tam pevec kot Tasso razodeva ljubezen le skrivaj v pesmih, boji se pa neposrednega priznanja — tu slabotni cvetovi pesmi, ki bi veselo cveli le v soncu njene milosti. Pač pa je paralela evidentna med sonetoma 3 ~ 14: 3 »des' upa tvoj pogled v srce ne vlije, strah razžaliti te mi jezik veže« — 14 »o vem, de niso vredne take sreče, od straha de nadležne poezije bi ne bile ti, mi srce trepeče«; 3 »bridkost k' od nje srce več ne počije, odkrivajo njegove skrivne teže mokrocvetiče rož'ce poezije« — 14 pesmi, »ki z njih hladiti rane si skeleče«. S tem smo že ugotovili paralelo: 2 + 3 ~ 13 + 14. Uvodni sonet 1 odgovarja sonetu 15. Proti sredini se pa tektonika spremeni, odgovarjajo si namreč posamezni soneti 4 ~ 12, 5 ~ 11, 6 ~ 10. 4 ~ 12 : 4 »njih sonce ti si« — 12 »bi blizo tebe, sonca njih, dobile moč kviško rasti«. 5 ~ 11 : 5 v tvoji bližini »kjer se veselje po obrazi zlije, kjer mine jeza notranj'ga prepira« — 11 kot je Orest v bližini Dijane »zadobil spet bil zdravje duše svoje, tak bi bile se od ljubezni tvoje vmirile prsi, lica se zjasnile«. 6 ~ 10 : 6 »cvetlice naše poezije stale do zdaj so vrh snežnikov redke rož'ce, obdajale so vtrjene jih skale« — 10 »na mrazu zapuščene so ostale, ur temnih so zatirale jih sile«. Sredina 7, 8, 9 pa govori o domovini, in sicer si odgovarjata 7 in 9 : 7 »spet zedinil rod slovenš'ne cele« — 9 »de zbudil bi Slovenš'no celo«. V viharju sporov, nad pozabljeno preteklostjo, se dviguje vizionarni vrh osmega soneta. Tektonika zgradbe je torej takale:

Naša forma je na zunaj modificirana Žigonova 1. 2. 3. 3. 3. 2. 1., a idejno nima z njim nič skupnega, ker ne izvira iz principov »tercinskega stavka«, temveč iz konkretnih motivnih paralel. Pripomniti moramo še, da je pesnik paralelizem nakazal samo v podrobnosti posameznih podob, ne pa v celotni zasnovi paralelnih sonetov. Arhitektonska zgradba torej ni bila zanj ne princip ne cilj, temveč zgolj pesniško stilno sredstvo.

Obravnavanje posameznih verzov v prvi izdaji in v Poezijah 1847 nam pokaže važno razliko: v stilu l. 1834. so klasicistični sledovi še kljub novi dobi v Prešernovem pesniškem delu dokaj vidni, dočim so v končni redakciji zabrisani. Klasicizem Prešernovega stila sega torej deloma še preko

¹² Prešeren poet, opombe p. 20 s, op. 14.

zareze v l. 1833. Tako je nekoliko bibličen, stiliziran izraz v 2. sonetu: In terdiga srca device zale, ki poslušale bodo pesmi glase, spokóřile se bodo in šle vase. 3, 6 ima retoričen vzklík: Ljubezen, ah! brez upanja opore. 4, 13 s. smemo morda ugotoviti prolepso:¹³

In pesmi skladam, ktere v ven'c spleténe
Iz krajov niso, ki v njih sonce síje.

Pesmi niso iz krajev, ki v njih sonce síje in so nato spletene v venec. 5, 11, 14 stoji namesto sapic in diha »pomládi cêfir« in »cefírov sape«. 7, 13 ima še »valove« namesto »prepíra« v končni redakciji. 13, 9 vidimo »temno lice«, pridevnik je izrazito plastičen, brez nianse; v končni redakciji nastopi mnogo bolj živa podoba »mračno lice«. 14, 11 »od straha v persih mi serce trepeče« stilistično niti od daleč ne dosega končne zasnove. 9, 7—8 se je prvotno glasil:

De domačije rod ljubiti nóče,
Ki ga slovénske mátere rodíle.

To mesto nam služi za redek primer izpuščanja pomožnega glagola. Če pomislímo na Zupana, kjer takih stilnih nerodnosti kar mrgoli, spet lahko ocenímo Prešernov zdraví čút za stil jezika. Epigram Slomšku »Ker stara para zlomek« ne spada v poezijo visokega stila, izpuščanje pomožnega glagola ima tu drugačno funkcijo. Pogostni pa so primeri v Prešernovi nemški poeziji: Liebesgleichnisse 2, 1 s. »Wie der, dem alles, was er mitgenommen, geraubt der Elemente wildes Streiten« naj služi za tipíčen vzorec. V nemščini seveda izpuščanje pomožnika ne moti.

V prvi zasnovi je bilo nekaj antičnih imen uporabljenih v klasicističnem smíslu, a pozneje jih je pesnik črtal. 3, 7 s. se je 1834 glasiló:

Zložene pesmi pred svitlè Avróre
Prihódam so skrivéj jo oznanvále.

4, 4 je sejal še »Amor« elegije, pozneje »ljubezen«. Posebno značilna je sprememba v 7. sonetu, 2. strofa:

O, deb' Memnozine nam hčere zale...
Z domačim pesmam' Orfeja poslále!

Mnemosýne — »spominjanje« je bila grška personifikacija že v najstarejši dobi grškega verstva. Ohranila je spomin na junake preteklosti in je tako postala mati Muz, ki dajejo pesniku inspiracijo.¹⁴ Hčere Mnemosíne ima v latinski literaturi Ausonius ep. 4, 64: »natae Mnemosynes«. Ovid Metamorfoze VI 114 pove, kako je Zevs kot pastir ujel Mnemozino in jo zapeljal. Prešeren je imel ime iz mitologije, a pisal ga je Memnozina in ne Mnemozina, kar je lapsus po analogiji z Memnon. Tiskovna napaka je malo verjetna. V prvem tisku sonetnega venca je sicer nekaj tiskovnih pomot, n. pr. 12, 1 »jih« namesto »njih« kot v prejšnjem verzu. (Važnejša bi bila zaradi naglaševanja ugotovitev za 11, 5 prvi tisk »Díjane«, Poezije 1847 »Dijáne«.) V nemški elegiji Čopu stoji pravilno Mnemosýne. V Poezijah je Prešeren »Memnosíne hčere« črtal in podal neprimerno pomembnejšo podobo: »De bi nebesa milost nam skazale«. Ta sprememba kaže z vso jasnostjo, da je pesnik v prvi dobi antična mitološka imena uporabljal v klasicistični praksi, ne pa po kaki specialni teoriji, in da je pozneje tako teorijo še manj upošteval. V obliki 1847 pa so ostale še »Kamene«, »Parnas«...

V Sonetnem vencu sta tudi dva prava antična motiva — Orest in Orfej. Oresta je Prešeren takole podal:

Kot v veži je Orest Díjane mile
Zadobil spet bil zdravje duše svoje,
Tak bi bile se od ljubezni tvoje
Vmirile prsi, lica se zjasnile.

¹³ Glej sonet »Tak kakor hrepeni oko čolnarja«, kjer je prolepsa v verzu osmem nedvomna.

¹⁴ S. Eitrem, Mnemosýne, Pauly RE XV 2, 1932, 2265—2269.

Prešernov Orest torej izvira iz mlajše plasti grškega mita o Atridih: Artemis ne dovoli, da bi bila Ifigenija žrtvovana ob odhodu grške vojske pred Trojo in jo odnese v oblaku z oltarja na Tavrido. Po več kot desetih letih njen brat Orest maščuje očetovo smrt nad morilsko materjo, zapade blaznosti in išče zdravila. Apolon v Delfih mu izjavi, da bo ozdravel, če bo privedel sestro v Grčijo. Orest misli, da meni bog kultno podobo svoje sestre Artemide na Tavridi in jo gre iskat. Izkaže se, da je bog mislil Orestovo sestro. V svetišču tavriške Artemide Orest najde svojo sestro in podobo boginje, se z obema vrne v domovino in dobi tako zdravje svoje duše. Motiv je ustalil Evripid v svoji tragediji Iphigenia Taurica. Za Prešerna in njegovo dobo je zelo značilno, da ne pozna, oziroma ne upošteva Ajshilove formulacije Orestovega mita, ki predstavlja starejšo obliko. Po tej inačici je bila Ifigenija v resnici žrtvovana, Orest pa je dobil zdravje v Atenah na Areopagu, kjer ga pravda med Apolonom in Ateno oprosti in očisti. Ajshilova oblika mita je arhaična. S svojo grozotno stvarnostjo in ostrim dramatičnim dejanjem brez novelističnih, pripovednih primesi ustvari tragedijo, v kateri človeška eksistenca izginja pod silovito usodnostjo bogov. Človek se upira, a podleže. Evripidova tragedija je zrasla iz verske skepse prosvetljenega grškega sofizma. Po obliki, stilizaciji motivov in zlasti po mitični vsebini je ostala sicer še stara kultna igra, v kateri se je izrazila atenska aristokratska in kmečka duša, a po svojem mišljenju, po zasnovi oseb in etični, ne religiozni tendenci je bila meščanska drama. Tudi v njej so bili možni globoki konflikti, toda ne med demoni, personifikacijami kolektivne narodne duše, in med junaki tragedije, temveč med ljudmi v družini in družbi. Zato je bil Orest iz religiozne tragedije pomaknjen v psihološko. Helenizmu je prijala meščanska, človeška razrešitev konflikta, kot ga je uvedel Evripid. Evropsko slovstvo je po njem dobilo svoj motiv Oresta in Ifigenije. Vprašati pa se moramo, ali ni posređoval Prešernu Oresta Goethe z dramo Iphigenie auf Tauris (1786). Goethe je oblikoval tragedijo po svojem potovanju po Italiji in postavil z njo nekake propileje nemškemu visokemu klasicizmu. Evripidova snov je motivno ohranjena, a idejno je prav v smislu Goethejevega in klasicističnega pojmovanja sploh premaknjena v kozmopolitsko območje. Misel svetovnega bratstva, svetovne izobrazbe, svetovne harmonije prevladuje. Ifigenija odide z Orestom, a barbarski Thoas spozna veličino grštva in se poslovi od njiju v spravi. Dobro se čuti duhovno ozračje, v katerem je zrasel pozneje pojem »Weltbürgertum«. Oblika tragedije je skoz in skoz klasicistična, tako zelo preprosta in velika kot po Winckelmannovi definiciji grška plastika: »edle Einfalt und stille Grösse«. Ideja svetovljanstva, občestva vseh duhovno si sorodnih humanistično usmerjenih Evropecev drhti še pozneje v Schillerju: »Seid umschlungen, Millionen! Diesen Kuss der Ganzen Welt! Brüder, Menschen!«. Romantika je nato idejo svetovljanstva našla samo preko organične enote naroda. Prešernova »Zdravljica« 1844 predstavlja romantično pojmovanje svetovnega občestva. — Orest je v Prešernovem sonetu uporabljen kot simbol pesnikove ljubezenske bolečine. Z njo pa je združena narodna bolečina v pristno romantični sintezi. Duhovna napetost in elegični ton — toda ne elegičen v smislu klasicistične poetike, temveč tožba, ki vre iskreno iz neposrednega doživetja — ne dopušča pri motivu Oresta nobene zveze z Goethejem. Tam svetovljanstvo, tu osebna bolečina in narod, tam enostavno veličastje, tu drhteča čustvena napetost, tam klasicizem, tu romantika. Možna in celo verjetna je sicer asociativna, zgolj spominska zveza. nemožna pa je motivna. Motiv Oresta v splošno razširjeni obliki, kot ga je fiksiral Evripid, je postal last mitološkega znanja in ga je vsak poznal. V Prešernovo pesem je prišel direktno iz pesnikove klasične izobrazbe.¹⁵

¹⁵ Za grški mitos in Euripida prim.: O. Gruppe, *Grichische Mythologie und Religionsgesch.* 1906, 701—785 in Register 1836. Höfer, *Orestes*, Roscher *Lexikon Myth.* III 1, 1902, 955—1014. A. Lesky, *Orestes*, Pauly RE XVIII 1, 1939, 966—1010. W. Schmid, *Gesch. d. griech. Lit.* I 3, 1940, 519—533. Za Goetheja: F. Gundolf, *Goethe*, poglavje *Iphigenie auf Tauris*; O. Walzel DD I, 260—269; Goedecke, *Grundriss* IV 3, 3 1912, p. 262—280, posebej 279 s.

Motiv Orfeja ni od Orestovega po svoji duhovni vsebini prav nič drugačen. Orfej ni primera, temveč identifikacija s pesnikom. V objavi 1834 se je motiv o Orfeju glasil takole:

Obdajale so vtèrjene jih skale,
Ko nekdaž Orfejovih strun glasóve,
Ki so jim ljudstva Trácije siróve,
Na Hemu, Rodopi se skale vdale.

V Poezijah pa sta zadnja dva verza dobila obliko:

Ki so jim ljudstva Tracije sirove,
Krog Hema, Rodope bile se vdale.

V prvi zasnovi Orfejeva pesem gane ljudi in skale, v drugi zasnovi pa samo ljudi. Prešeren je verz spremenil pač samo zaradi blagoglasja — prva zasnova nima glagola, kar v slovenščini ne učinkuje dobro, kot smo videli zgoraj, in tudi zvočna skupina »se skale« je trda. Znana je znamenita vaza rdečega stila iz Gele na Siciliji, ki predstavlja Orfeja, kako sedi na skali in brenka na liro, poslušajo pa ga štirje Tračani, zaviti v dolge halje, opirajoč se na sulice. Umetnik je živo upodobil začudenje nad božansko glasbo: zamaknjene oči strme v prazno, pol odprta usta so onemela. Božanski pevec je poleg Homerja tista grška oseba, ki je spletila okoli sebe največ legend. Po nekih verzijah je bil doma v Traciji, med divjimi plemeni okoli Hema in Rodope. Njegovo petje je imelo magične učinke — grška in rimska poezija jih obširno popisuje. A večinoma opisuje zgodbo, kako so za Orfejem potovala drevesa, tako Horac:¹⁶

Mar na senčnatem helikonskem bregu?
Mar na Pindu, na zasneženem Hemu,
koder za pevcem so drznó hodile
Orfejem hoste?
Z materno vedo je znal zamotiti
rek nagle tokove, hitre vetrove,
z jasnimi strunami zvabil je nežno
hraste poslušne.

Podobno pravi Vergil:¹⁷

Vzemi, poglej, te piščali ti dajejo Muze v darilo
kot so jih starcu iz Askre nekoč; on pa z njimi je večkrat
grčave jelše z gora prepevaje povedel v doline.

Najobširnejše mesto pa ima Ovid¹⁸, kjer pridejo na godbenikov poziv vsa drevesa. Za nas je važen samo začetek, kjer vidimo isti traški grič kot na vazi iz Gele:

Grič je bil tam in vrh griča obširna preravna planota,
šopi travé so tam rasli in stvarjali trato zeleno.

¹⁶ Carm I 12, 5 ss: Aut in umbrosis Heliconis oris,
Aut super Pindo, gelidove in Haemo?
Unde vocalem temere insecutae
Orphea silvae,
Arte materna rapidos morantem
Fluminum lapsus, celeresque ventos;
Blandum et auritas fidibus canoris
Ducere quercus.

¹⁷ Ecl. VI 69 ss: ... Hos tibi dant calamos, en accipe, Musae,
Ascraeo quos ante seni: quibus ille solebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.

¹⁸ Met. X 86—105: Collis erat collemque super planissima campi
Area, quam viridem faciebant graminis herbae.
Umbra loco deerat. Qua postquam parte resedit
Dis genitus vates et fila sonantia movit,
Umbra loco venit...

Sence nobene nikjer — A tedaj, ko je sredi poljane
sedel božanski poet in udaril na strune zveneče,
senca prišla je na kraj...

Da so potovale za njim tudi skale, pravi Apollodoros¹⁹: Orfej, ki je izdelal umetnost igranja na kitaro, s katero je premikal skale in drevesa. Magični vpliv na poslušalce najbolj poudarja Apollonios Rhodios, kjer opisuje vtis, ki ga je napravila Orfejeva pesem na Argonavte²⁰:

Poje, izpoje. Svirel blagozvočnih glasov mu utihne.
Še neprestano ga čujejo sklonjenih glav poslušalci
v krogu vsi; njihov posluh je pozorno predan še tišini
čudežni — takih sladkosti je v duše natočil bil pevec.

Isti opisuje tudi, kako je Orfej premikal skale²¹:

Z njim pa gredo, za tem čarom pojočih glasov po gorovju
neobklesane pečine, za njim veletoki bežeči.

Prešeren ni, kot se vidi iz navedenih mest, uporabljal nobenega avtorja direktno, ampak je sledil splošno znani vulgati mita o Orfeju²². Na zunaj je v Prešernovem sonetu seveda ohranjen običajni stilni način — primera in nato prenos v resničnost. A misliti je treba na vsebinsko povezanost tega orfičnega motiva v spevu, ki ga Slodnjak ni narobe imenoval orfični spev. Motiv se je premaknil iz periferije, kjer je bil še v Novi pisariji »Nov Orfej k sebi vlekel boš Slovence«, v jedro pesniške izpovedi.

Antike v Sonetnem vencu je torej malo; simetrija izvira iz direktnih stilnih vzporedij, obravnavanje posameznih verzov v zasnovah l. 1834. in 1847. je razumljivo iz splošnega stilnega razvoja Prešernove pesmi, antična imena so omejena predvsem na prvo zasnovo in tu so uporabljena klasicistično. Pomembnejša sta samo dva velika motiva: Orest in Orfej. Pesnik je sicer tudi ta dva motiva vzel iz splošno znane antične mitološke snovi, njuna uporaba sama na sebi torej nima svoje problematike. Toda način, kako sta oba motiva pritegnjena v najožji krog pesnikovega doživljanja in izpovedi, kaže, da sta ta bila Prešernu dva pomembna simbola njegove lastne usode. Centralna ideja Venca ni antična, a oba antična motiva v Vencu se z njo dobro skladata.

II.

Vencu je pesnik v Poezijah 1847 postavil na čelo sonet Je od vesel'ga časa teklo leto, nastal (Preš. I, 1936, VII) okoli 1837, po Žigonu pa šele za Poezije, in na konec sonet Ni znal molitve žlahtnič trde glave (22. febr.—2. maj 1934)²³.

¹⁹ Bibl. I 3 Westermann, Mythographi graeci 1843 p. 4: Ὀρφεὺς ὁ ἀσκήσας κιθαρῳιδίαν, ὡς αἰδῶν ἐκίνετ' λίθους τε καὶ δένδρα.

²⁰ Argonautica I 5, 12 ss:

Ἦ, καὶ ὁ μὲν φόρμιγγα σὺν ἀμβροσίῃι σχέθεν αὐδῇ·
Τοῦ δ' ἄμοτον λήξαντος ἔτι προὔχοντο κάρηνα
Πάντες ὁμῶς, ὀρθοῖσιν ἐπ' οὐασιν ἡρεμέοντες
Κληθμῶι τοίην σφιν ἐνέλλειπε θελκτὸν ἀοιδῆς.

²¹ I 26:

Αὐτὰρ τὸν γ' ἐνέπουσιν ἀτρίδας οὖρεσι πέτρας
Θέλξαι ἀοιδῶν ἐνοπῇι, ποταμῶν τε ῥέεθρα.

²² Celotni mitos o Orfeju glej O. Gruppe s. v. Orpheus, Roscher Myth. Lex. III 1, 1902, 1058—1207. Bolje K. Ziegler, s. v. Orpheus, Pauly RE XVIII 1, 1939, 1200—1316, posebej za moč petja 1247 ss. — Vaza iz Gele: A. Furtwängler, Kleine Schriften II, München 1913, 522 ss. in tab. 50; vaza je v Berlinu, muzej, inv. 3172. Slikar je upodobil tip Orfeja, kot ga je uvedel v literaturo Aischwlos.

²³ Preš. I, 1936, 154 sonet po krivem oddeli od Sonetnega venca.

Prvi sonet je zanimivost posebne vrste: realen doživljaj, prepesnjen v stilu Petrarkovega soneta *Era il giorno che al si scoloraro*²⁴.

Drugi sonet je motivno vzet iz srednjeveške legende. Julijina doba je rodila še celo vrsto drugih sonetov, ki pa za našo temo ne dajo nobenih novih dognanj. Ta ugotovitev sama na sebi je tudi važna. Drugače misli A. Žigon, ki vidi v devetih sonetih za epilogom venca nov venec z arhitektonskim vrhom v sonetu Matevžu Langusu v smislu romantične kompozicije. A če tudi priznamo arhitektoniko te skupine, še vedno ni treba seči po nomični teoriji in torej po antiki, temveč moramo kompozicijske znake izvajati iz enostavnejših zakonitosti pesnikovega smisla za pregledno urejanje miselno sorodnih pesmi. Soneti so: »Sanjalo se mi je, de v svetim raji« (22. febr.—2. maj 1834); »Velika, Togenburg! bila je mera« (2. maj 1834), z nemškim prevodom »Wohl gross war, Toggenburg! mein Schmerzgeselle«; »Bilo je, Mojzes! tebi naročeno« (okoli 1835); »Na jasnim nebi mila luna sveti« (druga polovica 1837); »Marskeri romar gre v Rim, v Kompostelje« (okoli 1834) z akrostihom, ki ga je razrešil po Levstikovem navodilu F. Levec²⁵; »Zgodi se včasih, de mohamedani« (druga polovica 1837); »Oči bile per nji v deklet so sredi« (okoli 1835); »Kadar previdi učenost zdravnika« (okoli 1835); »Odperlo bo nebo po sodnjim dnevi« (1837 pred 23. sept.), z nemškim prevodom »Auftun wird sich, wenn das Gericht vollendet«. V *Illyrisches Blatt* 23. IX. 1837, Nr. 38, p. 149 stoji nemški prevod edinkrat na prvem mestu, iz česar je Levstik sklepal, da je original nemški in slovenski sonet prevod, A. Žigon pa domneva, da je vrstni red zamenjal stavec²⁶. K tem sonetom spadajo še: slovenski »Vi, ki vam je ljubezni tiranija« (2. maj 1834)²⁷ in nemški »Warum sie, wert, dass Sänger aller Zungen« (spomlad 1834)²⁸; »Liebesgleichnisse« (spomlad 1834)²⁹, in sicer 1. »Der Frühling kommt aus Auen, Bergen, Flüssen«, 2. »Wie der, dem alles, was er mitgenommen«, 3. »Wie brünstig sehnt sich wer an dunkler Stelle«; končno sonet »Nichts trägt an ihm des Dichtergeist's Gepräge« (1838 po 26. maju)³⁰.

Oglejmo si po vrsti nekaj posebnosti, ki so važne za našo temo! V sonetu o Mojzesu je stala v prvi objavi³¹ **primera v tretji osebi**: »Blo Mojzesu je nekda naročeno« itd. V drugo osebo je pesnik primero prestavil ne samo zaradi večje učinkovitosti in neposrednosti, marveč verjetno iz kompozicijskih razlogov Poeziji. Prejšnji sonet se namreč glasi: »Velika, Togenburg! bila je mera trpljenja tvojga; moje ga premaga«. Nagovor znamenitih mož, ki so hrepeneli kot zdaj pesnik, je s tem v Poezijah dosledno izpeljan v drugi osebi. Stilno je važen ta »moje ga premaga« v sonetu o Togenburgu. Kadar spesni Prešeren sonet stroge oblike, da v njegov prvi del primero, v obe tercini pa aplikacijo in to bodisi antitetično, bodisi paralelno. Primer takega soneta je n. pr. »Tak, kakor hrepeni oko čolnarja« iz prve dobe ali iz druge dobe »Odprlo bo nebo po sodnem dnevi«. Spet drugačen je seveda položaj, kadar prvi del soneta sploh nima primere, n. pr. »Je od veselga časa teklo leto«. Med soneti pa, ki imajo primero v prvem in aplikacijo v drugem delu, zavzema **tip Togenburga** posebno mesto: že v primeri prvega dela zazveni sorodnost s pesnikovim stanjem »Velika, Togenburg! bila je mera trpljenja tvojga; moje ga premaga«. Med devetimi soneti in epilogom Venca je sonetov stroge oblike šest, našega, recimo dinamičnega tipa edino ta o Togenburgu, dva pa sta za to statistiko nevtralna, ker sploh nimata primere v prvem delu. Pomen »dinamičnega tipa«

²⁴ A. Žigon, *Letnica 1833* in F. Kidrič, *Preš.* II, 257. Prim. še Grafenauer, *Na veliko soboto ob deseti uri cerkev razsvetljena?*, SJ 2, 1939, 109—110, in *Je od vesel'ga časa teklo leto*, SJ 2, SJ 2, 1939, 229—230. Čeprav se tu sonet pravilno razlaga in se Grafenauer moti, se daje vendar Grafenauerju prav v tem, da je izraz cerkev razsvetljena »seveda lapsus«, ker da je na veliko soboto cerkev zatemnjena. A to ne drži. Cerkev je res zatemnjena — kajti drugače bi pesnik rabil izraz svetla cerkev — in nato razsvetljena od luči pri božjem grobu. Julija je stopila iz svetlega dne v zastrto, a razsvetljeno cerkev.

²⁵ LZ 2, 1882, 568 ss.

²⁶ DS 34, 1921, 42 op. 24.

²⁷ Objavil A. Žigon, ZMS 1903, 139.

²⁸ *Illyrisches Blatt* 10. X. 1834, Nr. 19 p. 73.

²⁹ *Illyrisches Blatt* 24. V. 1834, Nr. 21, p. 81.

³⁰ *Carniola* 3, 1840, 20. XI., nr. 59, p. 233.

³¹ *Illyrisches Blatt* 22. X. 1836, Nr. 43, p. 161.

nam razloži šele Krst³² — tu, v historičnem pripovedovanju o Bogomili in Črtomiru je osebni odnos še bolj viden in jasen: pesnik raztrga iluzijo in identifikira sebe in svojo bolečino z doživetji junaka svojega zgodovinskega epa. Tudi v Togenburgu pesnik ustvarja iz enakega duševnega razpoloženja. — V sonetu o romarju nas preseneti siloviti **patos ritma**: Marsktéri rómar grè v Rím, v Kompostêlje, Al tjê, kjer svét Antón Jézusa varje; Ukáz želj vléče v tvôje domovánje. Tudi temu sonetu bi še z večjo pravico kot verzom soneta o Togenburgu Prešeren ali Čop pripisal znamenito opombo »gemessen und gesucht worden, Amor ch'al cor gentil ratto s'apprende«.³³ — Med najbolj moderne, povsem svobodno ritmično in vsebinsko pojmovane sonete smemo šteti sonet »Kadar previdi učenost zdravnika«. Kako siloviti sta končni tercini!

Ne bom več tebe pil, solz grenka kupa!
Pogledi, misli in želje goreče!
Vam prostost dam, ker zdravja nimam upa:

Hodite, kamor vedno slja vas vleče,
Vpijanite od sladkiga se strupa,
Ki mi razdjal serce bo hrepeneče.

A prva zasnova ima vendar še prvo kitico namesto redakcije v Poezijah 1846 takole:³⁴

Kadar obupa učenost zdravnika
Preč odverniti smerti serp serditi,
Perjetniši mu dela pot h Kociti,
Grenkost ne sili piti več bolnika.

Drugi verz je onomatopoetično sicer boljši kot poznejša zasnova »da smerti odverniti ni mogoče«, a srditi srp je klasicističen, še bolj pa Kocit s posiljenim mestnikom na -i namesto na -u.³⁵ A dinamika izražanja zadnjih dveh tercín je vladala že tudi v prvi zasnovi. Stilistični značaj Prešernovih pesmi je torej od dogodka v l. 1833. zmerom bolj kompliciran: puščice obupa, oči — dva Keruba, solz grenka kupa, življenja noč, sonce podobe zale, časov sile, verige skrbi itd. izvirajo iz klasicistične podlage, ostajajo v starih utrjenih tirih, hranijo in branijo stilizirano, nekoliko patetično in plastično, ne barvito ogrodje pesniške zgradbe, a nova čustva, silna emocija doživetij, romantični kult žene, zveza z italijansko renesanso, iskrena izpoved najbolj intimnih, osebnih prigod, tragično spoznanje svoje osebne usode in vizionarna združitev pevca — Orfeja z usodo naroda prinaša v plastično stilizacijo vihar drugačnega občutja in tako sintetično ustvari nov, svoj, Prešernov stil. Najlepši primer sta pač prvi dve kitici desetega soneta v »Vencu«, ki sta v redakciji 1834 in 1847 skoraj enaki:

Jim moč so dale rasti neveselo,
Ko zgodnja roža raste zapeljana
Od mlad'ga sonca kopniga Svečana,
Ak nekej dni se smeja ji veselo;

Al nagne žalostno glavico velo,
Megla k' od burje perleti pregnana,
In pade iz nebes strupena slana,
Pokrije sneg gore in polje celo.

Prvih sedem verzov se kar izgubi v podobi, ki jo ustvari zadnji verz: Pokrije sneg gore in polje celo. Sonet »Vi, ki vam je ljubezni tiranija« in sonet »Nichts trägt an ihm des Dichtergeist's Gepräge« sta si štiri leta vsaksebi, a sorodna sta

³² Mesti v Krstu sta v 2. in 10. stanci; A. Žigon ju razlaga napačno, a opozoril je na njuno važnost, Prešeren Poet, opombe p. 41, op. 43.

³³ F. Kidrič, Preš. II 381, in A. Žigon, Slovan 1917, 88 ss.

³⁴ Illyrisches Blatt 22. X. 1836, Nr. 43, p. 169.

³⁵ O Kocitu glej še sonet »Pov'do let starih čudne izročila«.

si v tem, da se že v prvem sonetu pojavi »labod«, ki ranjen poje in umre. Pevec je že tu obupoval, a še vendar s sarkazmom in ostro invektivo proti Julijini družbi. V drugem sonetu pa se je invektiva umaknila globoki resignaciji. Pesnik, »dieser Mensch«, blodi brez življenjskega smotra, ne išče slave, ne boji se usode, nima več upanja. Docela zapuščen, brez cilja na svetu, »suženj«, »labod«, berač kot Homer — »nichts trägt an ihm des Dichtergeist's Gepräge«. Poet Orfej, knez harmonij, vidi tam daleč v onem svetu, kamor nima pristopa, pravljični prizor — verz mu že ob spominu kar zadrhti od omame in luči:

Oči nje od ljubezni razsvetljene
Smejale so se zvoljen'mu naproti,
Bil priča sem njij' sreče ne'zrečene.

Iz raja pa ga podi kerub v mrak ljubljanskih ulic in megle, v brezup vsakdanje samote:

Mi pred očmi je v nartemnejšem koti
Pogled ta, brez miru naprej me žene
V obupa brezne po brezkončni poti.

Srčna rana krvavi, a nihče ne ve zanjo. — Ana Jelovškova zastre naslednja leta, ko pa se pesnik strezni iz te omame, ne vzkipi več. V pismu Vrazu 29. julija 1843 resignirano ugotovi: »Moje ime je v slovenskem svetu pokopano. Sedem ur delam pri gospodu dr. Chrobathu, da lahko dve uri pri stari — Metki pijem.« Tako leta 1843. Deset let prej 1832 resignacija Sonetov nesreče, a kako medla, kako neupravičena se nam zdi zdaj s tega vidika! Sredi med obema dobama pa hrumi neresignirani obup sonetov iz 1837.

Iz dobe mlade ljubezni, iz spomladi 1834, datirajo še trije soneti skupine »Liebesgleichnisse«.³⁶ V prvem sonetu pesnik odgovarja na vprašanje, zakaj ne opeva pomladi, ali vsaj jeseni, temveč le srčno bolečino, češ da se tudi v vihnih valovih ne zrcali lepota prirode, ampak je videti le razjarjeno vršino vode. V drugem sonetu se pesnik primerja z brodolomcem, ki zagleda prapor ladje na obzorju; tako se razveseli on, če vidi le trakove njenega klobučka. V tretjem sonetu pesnik kaže na jetnika, ki ga oslepi nenadni svit, ko pride iz ječe, čeprav hrepeni po njem; tak je on: ona je sončna luč njegovega življenja, a ko jo zagleda, njo, »ki v mili slavi sije kot nobena«, si ne upa ozreti vanjo. Srednji sonet nagovarja deklico v drugi osebi, prvi se obrača k vprašalcu, tretji pa je pripoveden v tretji osebi. V analizi Prešernovega stila bi bilo važno pregledati razmerje in podrobno raziskati rabo direktnega nagovora, kar pa presega okvir te študije. Omenimo le, da izmed slovenskih ljubezenskih sonetov Julijine dobe samo sedmi sonet »Venca« ter soneta »Oči bile per nji v deklet so sredi« in »Odprlo bo nebo po sodnem dnevi« nimajo direktnega nagovora. Povsod drugod je pesem naslovljena bodisi na deklico, bodisi na imaginarno ali zgodovinsko osebo — Togenburg, Mojzes, Samo. Za stil nikakor ni nevažna ugotovitev, da ima Krst prav tako direktne nagovore, a treba bi jih bilo analizirati: iz epičnega stila poteka n. pr. formula »Naj pevec drug vam srečo popisuje...«, individualno značilen pa je n. pr. nagovor »Bila je, lepa Bogomila! tvoja podoba, ki speljala ga je 'z boja«. R. Heinze in F. Klinger sta pokazala, da je direktni nagovor stalni stilistični znak antične lirike — tudi preprosta pesem nastrojenja ima svojega naslovljenca.³⁷ V Prešernovi liriki naslovljenec ni pogosten, čeprav je veliko priložnostnih nagovorov v posameznih verzih, tipičen primer: »Samo« v osmem sonetu »Venca«. »Liebesgleichnisse« nam dajejo priložnost, da na primeri o brodolomcu in morju nakažemo Prešernov odnos do narave. Pesnik ni nikoli videl morja. Od jezer je poznal poleg Bleda in Bohinja še Vrbsko jezero, od rek razen Save zlasti Donavo. A koliko primer o morju in vodah sploh je v njegovem delu!

³⁶ Glej prevod Dušana Ludvika in Tineta Debeljaka: Ljubezenske prispodobе, DS 53, 1941, 219—220.

³⁷ R. Heinze, Die Horazische Ode (1923), Vom Geist des Römertums, Leipzig und Berlin 1938, 185—212. F. Klinger, Horazische und moderne Lyrik, Antike 6, 1930, 65—84.

Prešeren pritegne podobe morja večinoma kot primero duševnega stanja človeka, in to že na zunaj pokaže. Večkrat rabi morje ali valove kar metaforično. Le redko pa morje samo mimogrede omeni. »Literärische Scherze in August W. v. Schlegels Manier« 4 omeni n. pr. »Meeres Tiefen«. Podoba ne prestopi mejá navadne literarne tipike. Enaka je »Moj bron je najden bil v dnu morja«. Prav tako »An eine junge Dichterin«: »der Tod auch deiner harren in den Wellen«. Tipika se kaže tudi v opisovanju morja; pesnik ali vidi mirno, jasno, spokojno gladino vode ali pa sliši in vidi viharne valove: »Mornar« — »kak je čisto morje« in nemški prevod »Der Seemann« — »licht wie blankes Erz«; »Sveti Senan« — »poležejo koj se valovi morja, in luna zasije, zvedri se nebo«. Bolj plastičen, a vendar še opisen, ne nastrojenski je pesnik v opisovanju reke ali jezera; »Dem Andenken des Mathias Čop« — »rings um dich rauschten sanft der Save Wellen, die dir zu sprechen schienen: Uns vertraue; ob deinem Haupte segelten die schnellen weisflöck'gen Wolken hin; ... Genius... im hellsten Kristalle der reinsten Woge löscht er aus den Funken«. »Krst pri Savici« opisuje lepoto jezera in okolice podrobneje, a spet shematično: stanca 1: »Bohinjsko jezero stoji pokojno, sledu ni več vunanjega viharja«; st. 2: »Al jezero, ki na njega pokraj'ni stojiš«; st. 5: »tje na otok z valovami obdani«; st. 8 pa ima živo podobo: »prinese Črtomira lahka ladja« in podobno st. 18: »in brz veslata v konec ta jezera, kjer bistra vanjga pribobni Savica; ker srečen veter njiž' roke podpera, čolnič leti ko v zraki urna ptica... čoln vstavi, kjer je gosta senc temnica«. Precej bolj intenzivna pa je podoba miru v »Liebesgleichnisse« 1 — »wohl spiegelt sich in ruhig klaren Seen mit Sternen, Sonn' und Mond der Himmelsbogen und mit den Bäumen, die am Ufer stehen«. Najbolj intenzivni pa sta dve drobni podobi, ki prestopata okvir mirne plastike in ustvarjata nastroj: »Sveti Senan« — »podal na otok se je Sveti Senan; valovi šumejo okrog in okrog« in pa »Krst pri Savici« str. 26: »večkrat v otoka sem samotnem kraji, ko te je ladja nesla preč od mene, si mislila al bo ljubezen naji prešla ko val, ki veter ga zažene«. — Več pa je v Prešernovem »morju« viharja kot miru; tudi to nam kaže, da moramo iskati izvor celotne motivike »morja« v težnji po primeri, ne pa v nastroju. Podobe so skoraj vedno enake, večinoma vizualne in akustične. »Povodnji mož« — »so brz pridrvili se črni oblaki, zasliši na nebu se strašno grmenje, zasliši vetrov se sovražnih vršenje, zasliši potokov derečih šumenje, prič'jočim po koncu so vstali lasje«; »V spomin Matija Čopa« — »V Save dereče valov tam vertinčinah smrt te zasači«; »Kam« — »prašajte raj' oblak neba, prašajte raji val morja, kadar mogočni gospodar drvi jih semtertje vihar«; »Mornar« — »ne straši moč viharja, ne grom valov mornarja«; posebno seveda metaforična pesem »Ribič« — »ak kaki vihar od deleč preti, ak kaki se morski som privali, ak kako mu brezno nasproti reži... fant s celo močjo se v veslo vpre, ni mar skalovja mu, viharjov ne, nič več se na zvezdo ne ozre«; »Sveti Senan« — »Na morji se vzdigne prav velik vihar, vse kliče svetnike na pomoč mornar, strašno se valovi, vetrovi tepo, in strele letejo, grom trese nebo... in kadar vihar spet na morju buči«. Najuspešneje pa se uvrsti primera seveda v paralelistično arhitektoniko soneta: »Tak kakor hrepeni oko čolnarja zagledat' vajni zvezdi, Dioskuri! kadar razgraja piš ob hudi uri, ko se tepo valovi, grom udarja«; »Kadar previdi učenost zdravnika« — v prvi zasnovi³⁸ se je druga kitica glasila:

Ko 'steče smertna sodba čez jetnika,
Berič ne brani mu, da se nasíti
Mu nósi jesti, mu ponuja piti,
Kar koli reveža ubožga mika.

A v Poezijah 1847 je drugače: »Ko je viharjov sila prevelika, togota njih se potolažit' noče, kamer val žene čoln, obupajoče leteti ga puste roke brodnika«. Tipiko viharja imata tudi prva dva soneta skupine »Liebesgleichnisse« — 1 ... »doch kommt des Sturmes Wut herangezogen, so müssen diese Bilder untergehen; der See zeigt nur das Fluten seiner Wogen« in 2 »... wie der, dem alles,

³⁸ Illyrisches Blatt 22. X. 1836, Nr. 43, p. 169.

was er mitgenommen, geraubt der Elemente wildes Streiten, der ganz allein dem Meeresgrab, dem breiten, an ein verlass'nes Eiland ist entkommen«. Divji boj elementov slika pesnik tudi v homerski primeri v »Krstu pri Savici« uvod, tercina 22 sl.: »Ko se neurnik o povodnji vlije, iz hriba strmega v dolino plane, z derečimi valovami ovije, kar se mu zoper stavi, se ne vgane, in ne počije pred, de jez omaga; tak vrže se Valjhun na nekristjane...«,³⁹ le manj dinamična, sicer pa sorodna je primera v 21. stanci: »Slap drugo jutro mu grmi v ušesa; junak premišlja, kak bolj spodej lena voda razgraja, kak bregove stresa, in kak pred njo se gore ziblje stena, kak skale podkopuje in drevesa, kak do nebes leti nje jeze pena! — Tak se zažene, se pozneje vstavi mladenič, Črtomir pri sebi pravi«. V stanci 15. pa Črtomir »z očmi valov globoki brezen meri«. — Popolnoma preneseni so rabljeni motivi »morja« na več mestih, n. pr. »Hradeckemu« — »pred hitrih let valov togoto«; »Tak kakor hrepeni oko čolnarja« — »ak še tako vihari jeza sreče, nebo se koj zvedri krog moje barke«; »O Vrba srečna draga vas domača« — »mi mirno plavala bi moja barka«; »Slovo od mladosti« — »sem videl, de svoj čoln po sapi sreče, komur sovražna je, zastonj obrača« in enako motiv »čolniča« v slovenski elegiji Čopu. Najbolj romantične in slikovite pa so primere, ki jih pesnik — a redkokdaj — ustvari s tem, da morje, valove in njihov boj z viharji zveže z motivom zapuščenega obrežja, in to metaforično: v Sonetih nesreče 4 pravi:

Kjer hodi, mu je s trnjam pot posuta,
Kjer si poišče dom, nadlog jezero
Nabere se okrog in v eno mero
S togotnimi valmi na stene buta.

Prav ista situacija vlada v »Liebesgleichnisse« 2:

...ich, dem, umtobt von Wogen,
ein wüstes Eiland ohne dich das Leben,
ganz einsam, rauh und kalt, vom Gra'un umzogen.

Tak je Prešernov motiv morja. Podobe se dajo reducirati na nekaj bistvenih sestavin, nastrojenje pa je največje takrat, kadar je podoba najbolj samostojno izpeljana — torej v pravi primeri, in najmanjše takrat, kadar je podoba zgolj metaforična.

Na splošno pa za Prešerna v polni meri velja njegova lastna izjava, da je njegov motiv predvsem človek (»Liebesgleichnisse« 1):

Dein Lied allein mag nicht den Lenz begrüßen
Singt nicht den Sommer, nicht des Herbstes Segen,
Den Schmerz nur, den du leidest ihretwegen,
Klagst du, den herbst, tiefsten, dennoch süßen. —

Pri tretjem sonetu »Liebesgleichnisse« moramo omeniti še Puntarjevo misel,⁴⁰ da je Prešeren za svojo primero o jetniku v podzemni votlini uporabil Platona Politeia VII 514 A. Motivne sorodnosti pa ni prav nikake — pri Platonu podzemna votlina, v kateri so privezani ljudje tako, da gledajo samo v ozki rov proč od izhoda, prižgana bakla zadaj pa kaže fantastične sence, in na ta opis navezana analiza idej — pri Prešernu pa res tema ječe in hrepenenje po luči. Motiv se v Prešernu večkrat ponovi: »Pov'do let starih čudne izročila« — »de morjo vhajat' groba temni ječi«; Soneti nesreče 5 — »Življenje ječa« in prva zasnova soneta »Kadar previdi učenost zdravnika«. ⁴¹ Sorodnosti s Platonom torej ni nikake. Primera je vzeta neposredno iz življenja.

Poleg ljubezenskih sonetov Julijine dobe je pesnik prevedel nekaj pesmi, ki deloma segajo v duševni nastroj tega časa, deloma pa z zanimanjem za snov že izpričujejo, da v poetu umira silna ljubezenska napetost in se umika novemu

³⁹ Prim. T. Šifrer, Čop in Prešernov »Krst pri Savici«, LZ 55, 1935, 395. Primera je posneta po Homerju, Ilias V 88 ss.

⁴⁰ Zbornik Dante 111.

⁴¹ Glej odstavek zgoraj.

doživljanju. Antičnih problemov v teh pesmih ni, kar je nov dokaz *ex silentio* za avtonomnost Prešernovega umetniškega sveta. V prvo skupino spada prevajanje Byronove »Parisine« — 29. aprila 1833. Dejstvo, da je pesnik načrt prevanja opustil in da je tudi ohranjeni odlomek bolj koncept kot izdelan in izpiljen prevod, lepo pokaže, koliko je bila Prešernova stvarna natura daleč od fantastične, demonične usode angleškega Prometeja. Slovenska romantika bi bila pomanjkljiva, če ne bi opazila Byrona, a značilno je, da ni zavzela do njega kljub Čopovemu občudovanju⁴² pomembnejšega stališča. Iz l. 1837. in 1838. izvirajo prevodi iz poljščine: Mickiewicz, »Die Resignation« (28. jan. — 4. marec 1837); Mickiewicz, »O Volkslied« (1838 do maja); Korytko, »Den Schönen Lai-bachs« (1837, 4. apr.); Korytko, »Du spieltest« (1837, 21. apr.). V Julijin krog spada prav za prav samo »Resignacija«, in to prav v čas, ko je ljubezen ugašala, a bolečina še vedno pekla. Prešernu se je zdela pesem pomembna; poskrbel je, da je bila objavljena v *Illyrisches Blatt*⁴³ in poslal jo je v pismu Vrazu 4./6. III. 1837.⁴⁴ Izvirne pesmi Julijinega kroga so še »Kam« (okt. 1835) in nemški prevod »Wohin« (30. junija 1836),⁴⁵ slovenski izvirnik poln čudovite vokalizacije; »Ribič« (sredina 1837 — 3. marca 1838);⁴⁶ »Prekop« (okoli 1835) in nemški prevod »Die Wiederbestattung« (23. jan. 1836);⁴⁷ »Zdravilo ljubezni« (spomlad 1837).⁴⁸ Za »Ri-biča« misli I. Koštial,⁴⁹ da pomeni »strelec« v tej pesmi ozvezdje strelca in »devica« ozvezdje device in da se ta astronomska primera nanaša simbolno na Julijo in Prešernovega tekmeca, toda astronomije — in s tem klasicistično pojmovane antike — v tej pesmi ni; strelec je navaden lovec, človek-tekmec »ri-bičev«; primera je vzeta iz kroga življenjskih stanov, ki jih Prešeren mnogokrat pritegne. — Nove smeri pa kažejo že doživljaji, vključeni v tematiko pesmi »Un dan si začela« (23. aprila 1836); »Zapuščena« (okoli 1835); »Ženska zvestoba« (1837 po 22. jul. ali 1838).

Analiza Prešernovih antičnih elementov nam je na primeru Sonetnega venca in ljubezenskih sonetov Julijine dobe pokazala pestrost in zapletenost Prešernovega umetniškega odnosa do antike. Tudi celotno pesnikovo delo nas privede do enakih zaključkov. Sintetični izsledki so naslednji:

V dobi pred l. 1833. je antika v Prešernu važen motivni in stilni faktor. Mitološki aparat je obširen, snovnih elementov in reminiscenc nanje je precej, stil sam se mestoma opira na latinsko poezijo. Toda ta snov ni v nobeni pesmi sama po sebi nosilec doživljanja in iz nje nikjer ne izvira problematika pesniške teme. Element — po večini mitološki aparat — je res »aparat«. Uporabljen je metaforično ali pa kot primera, ki naj pojasnjuje sodobno situacijo v neki določeni pesmi. Antična prvina živi svoje lastno življenje izven notranjega pesniškega lika, njena neprizadetost in osamljenost jo odtuja celoti. Ker pred l. 1833. v Prešernovem delu ne najdemo drugačne antične problematike, lahko rečemo, da je Prešernov odnos do antike površen odnos tedanjega v klasicističnem duhu šolanega človeka.

Seveda ne smemo zamolčati drugih črt v Prešernovem delu te dobe, ki se nam ob analizi pokažejo: mitološki aparat je, čeprav obširen, vendarle zelo splošen, motivi in reminiscence na motive niti niso vedno direktni, stil ima tudi v tistih pesmih, kjer je antična stilna predloga najmočnejša, svojo drugo močno komponento v jezikovnem občutju preproste domače govorice. Čas klasicizma je bil za pesnike takega koncepta, kakršen je bil Prešeren, tudi pri zamudnikih že v zatonu. Važne razlike v stilu in duhovni naperjenosti Prešernovih pesmi v tej dobi pa ne izvirajo samo na splošno iz literarnega razdobja, temveč so v zvezi s posebnim doživetjem motiva v posameznih pesmih.

⁴² V. Burian, Matija Čop kot byronist, SJ 3, 1940, 106—124.

⁴³ 4. III. 1837, Nr. 9, p. 33.

⁴⁴ Preš. I, 1936, 312.

⁴⁵ Oboje *Illyrisches Blatt* 30. IV. 1836, Nr. 18, p. 69.

⁴⁶ *Illyrisches Blatt* 3. III. 1838, Nr. 9, p. 33.

⁴⁷ Oboje *Illyrisches Blatt* 23. I. 1836, Nr. 4, p. 13—14.

⁴⁸ *Illyrisches Blatt* 13. V. 1837, Nr. 19, p. 73.

⁴⁹ I. Koštial, K Prešernovemu »Ribiču«, LZ 39, 1919, 317—318.

Tako v ljubezenskih pesmih stalno nastopa žena kot princip in gibalo pesnikovega življenja, kar utegne biti še klasicistično v smislu rimskih elegikov, a prve poteze trubadurskega in renesančnega pojmovanja žene kažejo že drugam. V literarno-kulturnih pesmih je videti klasicistično pojmovano antiko v največji meri, antikiziranje je najbolj neposredno. Najmanj antike v motivu in duhu pa imajo Soneti nesreče in sonet Memento mori, torej filozofske pesmi. Ideja življenjske nesreče, skepsa življenja in smrti prestavlja te pesnitve na prag romantike. Pesnikova antika je bila torej pod vplivom šole in knjige že nekoliko zastarela v kompleksu celotnega pesnikovega dela.

Precej drugačna je podoba antike v Prešernu po l. 1833. Tudi tu so še vedno enake reminiscence, enaki motivi in enak mitološki aparat. Tudi tu kot v prejšnji dobi še vedno prednjačijo rimski elegiki in Horac na škodo Grkov. A vendar je razlika vidna že na zunaj: antični mitološki aparat se umakne na periferne pesmi. V centralnih pesmih, bodisi novih, bodisi onih iz dobe pred l. 1833., ki jih pesnik redigira za Poezije 1847, pa aparat redoma izgine. Latinski citati v korespondenci odpadejo. Še večja pa je razlika v notranji pesniški formi. Tu se antični svet ni izgubil. Štirje veliki motivi: Orfej, Prometej, Fenis, Katon kažejo novo usmerjenost. Klasicistični odnos do antičnega sveta se je umaknil globljemu doživljanju antičnega duha. Motivi so redkejši, zato pa so popolnoma avtonomni, intenzivni in nujni. Tu niso pristroj, temveč bitnost. Ni slučaj, da je med navedenimi štirimi osrednjimi motivi en sam iz rimskega kroga in da sta izmed ostalih treh motiva Orfeja in Prometeja dva osrednja motiva grške misli sploh. Prešernova antika se je strnila v nekaj jeder, a je tu posegla v globino. Iz krogov mrzlega klasicističnega pojmovanja intenziteta dožemanja in prizadetost problema pesnika povedeta v fantazijo. Zdaj lahko govorimo o romantičnem doživetju antike, kakor ga je zasnoval Schlegel.

Prešernova antika pa se nam ne razjasni popolnoma, če jo vrednotimo edino iz Prešerna samega. Vprašati se moramo, kaj je pomenila v slovenski literarni situaciji Prešernove dobe in kaj v sestavu evropske romantike. Pred Prešernom so bili antični motivi in metri upoštevani že v krogu »Pisanice« in zlasti Vodnik je antiki v svoji pesniški in sploh knjižni produkciji dajal obširno mesto. Toda odnosi so bili povsem zunanji, slučajnostni in neproblemski. Vzroke je treba iskati nedvomno predvsem v šibki kvaliteti tedanje slovenske literature, deloma pa tudi v tem, da so bile raziskave sodobnih nemških in tudi drugih klasičnih filologov slovenskim književnikom tuje. Samo te raziskave pa so mogle antiko pokazati v aktualni luči in tako pripraviti pot občutju in podoživetju. Šele Čopov intenzivni študij antike je v Prešernov svet prinesel potrebne elemente. Znanost je dala pobudo geniju in genijevo delo je potrdilo važnost take znanosti. Slovensko slovstvo je zdaj zajelo vase važen motivni krog. Antični svet s svojimi gigantskimi podobami ga je obogatil. A važnejša kot motivno bogastvo je bila pridobitev za notranji stil poezije. Monumentalni, plastično usmerjeni antični duh je Prešernovi pesmi posredoval — resda v dokajšnji meri indirektno po drugih evropskih literaturah — svoj največji dar: klasiko. Prešeren je bil že po svojem pesniškem značaju nagnjen k urejenosti podob in njihovi plemeniti preprostosti, dvema značilnima potezama klasike. Tako sta se oba svetova srečno približala drug drugemu.

Bolj negativno bi se prvi trenutek glasil odgovor na vprašanje o ceni pesnikove antike v okviru evropske romantike. Od Winckelmannovega odkritja antične umetnosti je preteklo že več kot pol stoletja; Herderjevo, Goethejevo, Schillerjevo in Hölderlinovo občudujoče pojmovanje antike in iz njega izvira-joča klasika njihovega dela je že več desetletij normativno določala način odnosov nemške literature do antike. Schleglova sinteza je kronala stavbo nemškega humanizma in prinesla vanj romantično noto: klasicistična odmaknjenost, neprizadeto, čisto zrenje grške veličine se je umikalo — čeprav so winckelmannovsko-goethejevske osnovne teze še vedno ostale v veljavi — grški bolečini, skoraj sentimentalizmu, hrepenenju po osebni, vidnem približanju k antični resničnosti. Vera v antiko ni bila ugasnila, samo prehajala je iz občudovanja v goreč nemir. Plamen je še dolgo gorel in ko ga je kasneje meščanski realizem že skoraj zadušil, ga je Nietzsche spet očistil in povzdignil.

S stališča take vere nemškega humanizma v antiko Prešernovi odnosi pogošajo intenzivne stalnosti. Kljub vsemu je Prešernovo globoko doživljanje antike vendarle sporadično. Odnos je v smislu delitve v centralne in periferne umetnine, torej glede na stopnjo doživetja, centralen, ni pa centralen glede na mesto, ki antiki pripada v celotnem Prešernovem delu. Če bi iz Goetheja ali iz Hölderlina ali iz Schlegla črtali vso antiko, bi bila njihova podoba bistveno revnejša in ožja. V Prešernu bi tudi manjkal važen element, a bistvo bi ostalo.

Tudi angleška romantika je dala velike občudovalce antike. Byronova smrt v Missolonghiju je simbol intenzivnosti, s katero se je v dušah sodobnikov antični klasični svet približeval neposrednemu življenju — filhelenstvo je politična sinteza antike in moderne, kot jo je Schlegel predpisal za literaturo. Shelleyjeva smrt je skoraj še bolj značilna. V praznem čolnu so našli Sofoklove tragedije. Kragulj enakih problemov, kot jih ima antična drama, je izključal »srce vseh src«, kot je Shelleyja imenoval Byron. — Med Francozi naj namesto vseh analiz navedemo konec Stendhalovega romana »Armance«. Junak romana hoče umreti: napoti se z jadrnico v Helado in si pred posvečeno obalo svojega hrepenenja konča življenje. Pastirji najdejo mrtveca — ali so to resnični pastirji ali antični liki? — Italija zavzema v analizi evropskega humanizma posebno mesto, ker ni subjekt doživljanja, temveč sama božanski objekt tega kulta. Od tod izvira moč njenega približevanja antičnemu svetu, ki vpliva z nezmanjšano silo od Leopardija preko Carduccija in Pascolija do D'Annunzija.

Prešernov odnos do antike je s stališča nemške sočasne literarne problematike skromen. A nemški humanizem ni bil norma vsej zapadni literaturi. Izven okvira njegove lastne zagledanosti ni bila antika nikjer imperativno postavljena na prvo mesto duhovnih vrednot. Še v večji meri pa velja ta trditev za slovanske literature. V njih je bila seveda humanistična tradicija mnogo bolj šibka kot v zapadnih literaturah in aktualna potreba po antiki mnogo manjša. Puškinova in Mickiewiczova antika utegne biti pravilnejše merilo za Prešernovo kot pa antika Hölderlina in Shelleyja.

Toda s temi vprašanji smo posegli že v probleme humanizma sploh. Z njimi zaključujemo razgled po Prešernovi antiki. Kljub njeni periferni pomembnosti v okviru celotnega pesnikovega dela se nam je vendarle pokazala centralna zakonitost njene tematike v notranji formi umetnine. Sinteza antike in moderne je bila tudi tu uresničena. Orest in Orfej nista le svojevrstni podobi, temveč živa lika enega in istega Duha.

Severin Šali

Noč

Bela zvezda se prižiga
na temneči svod neba,
mesečina božajoča
srka vase sij voda.

Iz objema skalne grbe
v noč tolmun grgra,
v mladih vejah stare vrbe
listje trepeta.

V vaški cerkvi tožen navček
za mrličem šepeta,
v grmu izza božje njive
slavček z glasom se igra.

Iz naročja boli mračne
pada lesk solza,
kljujejo mi ure lačne
živ utrip srca.

Adam Mickiewicz

Farys (Jezdec)

Kasida, zložena v čast emiru Tadž-Ul-Fecheru

Tine Debeljak

Pesnitev Farys je Mickiewicz napisal v Peterburgu l. 1828. in mu je bila izmed vseh najbolj pri srcu. Tako se je nekoč v Firenci na vprašanje, kaj želi, da naj se prevaja iz njegove poezije v tuje jezike, izrazil: v prvi vrsti njegova ljuba pesem Farys, potem odlomki iz Wallenroda, nekateri ljubavni soneti, III. del Dziadov in vsi Krimski soneti. — Farys pomeni v arabščini — jezdec.

Kasyda — je posebna vrsta orientalske poezije, ki je prvotno imela trdno določeno obliko, pozneje pa je označevala že bolj vsebinsko plat, kajti vsebovala je elegijo, panegiriko, idilo ali sploh zgodbo iz beduinskega življenja. In v tem vsebinskem smislu jo razumeva tudi Mickiewicz. Verzi z oznako beduinskega konja so pa celo doslovno vzeti iz — arabske poezije.

Tadz-ul-Fechr — je arabsko ime in pomeni — venec slave! Tako si je prevedel v arabščino svoje ime slavnj Poljak grof Rzewuski Wacław (= Venčeslav!). Pod tem imenom je bil znan na orientu sin slavnega velikega hetmana Severina. Rojen je bil l. 1785. ter je padel v vstaji l. 1831. Njegove slavne vojaške pustolovščine in borbe v Orientu v l. 1817.—1820., njegovo navdušenje za kozake itd. ga je obdalo s poetično slavo, ki je še dolgo časa živela v poljski tradiciji ter so jo opevali mnogi poljski pesniki (Pol, Słowacki, Romanowski, Rolle itd.). Bil je ožji sorodnik pisatelja Henrika Rzewuskega, njegove sestre grofice Sobanjske, Mickiewiczove in Puškinove skupne oboževanke, ter Ewe Hanske, Balzacove žene.

Kasyda Farys je torej zložena v čast temu poljskemu orientalskemu jezdecu grofu Rzewuskemu Wacławu, posvetil pa jo je v spomin ruskemu pesniku prijatelju Ivanu Kozlovu (1779—1840), ki se je navduševal ob Byronu in tudi Mickiewiczu ter je bil velik ljubitelj poljske poezije. V letu nastanka te pesmi sta živela skupno v Peterburgu in Mickiewicz mu jo je iz naklonjenosti posvetil. Ta pa se je oddolžil Mickiewicz tako, da je takoj nato prevel v ruščino Krimskie sonete (1829).

Pesnitev Farys je prevel v slovenščino že l. 1856. v Novicah mladi Matija Valjavec, toda tako, da danes prevod ni več uporaben.

Kot ladja, ki s kopnega se je odgnala,
veselo po sinjem kristalu zapluje,
grud morsko objema in z vesli ljubkuje,
a vrat svoj labodji dviguje iz vala:
tako se Arabec odbil je od skale
s konjičem v ogromno plan peskovito,
v peščene potoke se utaplja kopito
s cvrčanjem kot jeklo razbeljeno v vale.

Že plove konjič moj čez suho mórje,
kot s prsmi delfina peščino orje.
Vedno hitreje, vedno hitreje —
pesek v hrbèt mu že naletava;
vedno više, vedno lahnéje —
že nad vrtince prahu zaplava.

Konjiček moj vrani — oblak v neurji!
Zvezda se bliska na čelu — danica!
Nojevska griva plapola mu — v burji!
Spod podkev se kreše mu — bliskavica!

Lêti, krilatec belonogi, čez plan!
Gôre stran! Logi stran!

Zaman mi palma v hladi
senco ponuja in sadje —
iztrgam se njeni nasladi;
palma se umika v ozadje,
užaljena se kaže,
a z listi šumeče moj ponos zasmehuje.

Skale, ki na meji v puščavo stražijo straže,
z divjim pogledom v beduina strmijo,
kopito poslušajo, ki odjekuje,
in tako grožnjo za mano pretijo:

»Blazen ta je, ki se v kraje
te podi! Pred žarkov silo
nič zavetja mu ne dáje,
palma ne in ne rastlinje,
ne šotoru belo krilo:
nébes šotor mu edin je!
Tam le skale v noči spijo!
Tam le zvezde v noči bdijo!«

Zaman grozé, zaman pretijo.
Podim konjiča dvakrat huje.
Ozrem se: skala oddaljuje
za skalo se, vse v stran bežijo:
dolga vrsta se jih vije,
a druga se za drugo skrije.

Jastreb čuje grožnjo in takoj si ustvari
vero v plen: beduin, konjič v puščavi!
V pogon za mano se spusti, s perutmi udari
in trikrat v črnem vencu zakroži mi ob glavi:

»Voham,« kraka, »tukaj trup je!
Jezdec glup je, smrad ta glup je!
Jezdec išče pot v puščavi,
belonogi vran sled travi!

Trud zaman za oba dirjača:
kdor sem zajde, se ne vrača!
Tu le pot je za vetrove,
ki si pomedó sledove;
niso sočne te livade,
paša tu je le za gade.
Tu le mrtva trupla spijo!
Tu le jastrebi bedijo!«

Kraka in s svetlimi kremplji se pred očmi mi grohoče.
Drug drugemu uprla sva trikrat v oko se:
kdo zmaga? In — jastreb umakne v nebo se.
Že roka mi sega po lok, kaznovati ga hoče,
ozrem se, da šel bi z očmi za njegovo sledino:
a on že visoko v zraku visi kot madež čada
v velikosti vrabca... metulja... zdaj obada...
dokler mi povsem v nebo ne izgine...

Lêti, krilatec belonogi, čez plan!
Skale stran! Jastrebi stran!

Tedaj izpod sonca pade oblak od zahoda,
zapodi se za mano z belimi krili v sinjini svoda:
za takega jezdeca bi hotel veljati v višavi,
kot jaz sem todi v puščavi!
Oblak nad glavó obvisi mi,
gromeče to grožnjo preti mi:

»Blazen ta je, ki se v kraje
te podi! Grud žge ti strašno;
da ti zmije čelo prašno,
dež še kaplje ti ne dáje.
Vir noben sred pušče jale
ne privre tu izpod skale.
Preden rosa k zemlji pade,
veter žgoč jo v letu ukrade!«

Zaman grozi. Spodbadam konja dvakrat huje.
Utrujeni oblak že počasnéje plove —
že glava omahuje,
opira se v vrhove

in, ko se še enkràt ozrem za njim v preziru —
za ves obzor sem pustil ga za sabo v diru.
Kaj v srcu je snoval, mu zdaj obraz odkriva:
rdečica ga obsije,
sovraštva žolč zalije,
potem pa počrni se in pade v brda siva.

Leti, krilatec belonogi, čez plan!
Jastrebi stran! Oblaki stran!

Ko za soncem se obrača
mi oko in krog napravi,
vidi: tu ne, ne v višavi
ni za mano preganjača.
Vsa narava v snu počiva,
v njej človeške ni stopinje;
tiho dremljejo prvine
kot žival še neplašljiva,
ki stoji in ne uteka,
ko uzre prvič človeka.

Moj Bog! Tu nisem prvi! Sredi peščene kope
ljudi uzrem, kot da so skriti za okope.
Zgrešili pot so? Prežé na plen v lijaki?
Jahači belo, konji belo se blestijo.
Tja skočim in — stojé... kričim — molcé... Mrtvaki!

Starodavna karavana,
iz jame v vihri izkopana!
Na okostjih velblodov kosti jahačev sedijo:
iz glav votlookih
in zlomljenih čeljusti
teče pesem v potokih
in žuboreč se ústi:
»O blaznik beduinski,
drviš v vihar pustinjski!«

Strahu jaz ne poznam, drvim čez plan.
Lêti, krilatec, belonogi vran!
Okostja stran! Vihre stran!

Orkan, najhujši med viharji afriške puščave,
sprehaja sam se po brlogih te planjave;
zagleda v dalji me, obstane, premišljuje,
na mestu se vrtinči, vase beseduje:
»Kdo je viharček tam? Mar moj najmlajši bratec?
Tako pri tleh še leta kot pokvečen škratec,
pa že tepta po zemlji, od davna moji doti?!«
zahruje in zdivja kot kolos mi nasproti.

Videč, da ne bojim se, čeprav sem smrtnik slabi —
zlohotno v tla udari,
Arabijo zvihari,
kot ptičko lev krilati me v svoje kremplje zgrabi:
z ognjenim dihom hliplje,
oblak prahu v me siplje,
pritiska k tlom, dviguje,
vsega me v grušč zasuje:
a jaz se z njim vojskujem,
v telo peščeno sujem,
z zobmi se vanj zasajam,
drobim ga in razdvajam.

Orkan se dvigne kot stebèr, da se iz rok mi izmuzne,
a ne uspe: prelomi v pasu se in strese,
kot dež sesuje ves nad mé se
in pade k tlom, kot dolg nasip se zgruzne.

Oddahnem se; ponosno v zvezde upre oko se:
vse zvezde z zlatimi lesketi,
vse tisti hip na mé uzró se,
ker — razen mene ni nikogar več na sveti!

Kako to dobro dé, spet dihati s celimi pljuči!
Zadiham polno, z vso širino!
Zrak, ki Arabijo vso napolnjuje,
mi za oddih zdaj komaj zadostuje.
Kako to dobro dé, na celo oko gledati lúči!
Napijem oko v sinjino,
tako v širino in daljino,

da vidim zdaj več zêmlje,
kot jo obzor objemlje.
Kako to dobro de, ko nič ti rok ne ključi!
Iskreno proti svetu rôki zdaj razpel sem,
od vzhoda na zahod, se zdi, vsegà objel sem.
A misel kot puščica leti v brezno sinjine
visoko, više, više, da v vrhu nebés zasine!
Kakor bučela, ki z vbodom žela tudi srce pokopava,
tako mi za mislijo tudi še duša v nebo zaplava.

Jože Krivec | Pij, fant, grenko pijačo!

Eh, zlodja!« je zagrgral Matevž Blažič pri mizi, kjer se je pripravljajal za zadnjo skušnjo na univerzi. Sunil je knjige od sebe. »Kdo bi mrcvaril možgane in zapravljajal čas s suhim študijem ob tako lepem vremenu!« Zazrl se je skozi okno. Košček sončnega in puhtečega sveta je kipel daleč za mestom, zidovjem, strehami, neštetimi dimniki, dimom — tam daleč od njegove podstrešne sobice, kjer se je smejala jesen nad vasmi, poljem, gozdovi. Kakor bi vanj posijal svetel sončni žarek, mu ogrel srce in ga vzvalovil, se je naglo dvignil in vrgel površnik čez ramo.

Matevž Blažič je zavil proti gozdu, vzpenjajočim se nad raztegnjenim mestom, ki je vse žarelo in puhtelo v jesenskih barvah. Onemoglo, do dna izsesano jesensko sonce se je oziralo na trudno nebo. Nad obzorjem so viseli razdrapani, belkasti oblaki. Bilo je prijetno toplo, v zraku je vladal mir, šum ptičjih kril je že zamrl...

Na razpotju se je ustavil. Kam? Po dolinici spodaj ali navzgor v hrib? Kje bi se prijetneje naužil nedeljskega popoldneva? — — Juh, kar v hrib, je zavrnilo srce. Na vrh, od koder moreš videti razgrnjeni svet pred seboj!

Nekje na vzhodni strani — je razmišljajal Matevž in se potapljal v sanjarije — saj niti ne more biti daleč — je segla čez zemljo čudovito lepa jesen. Vsa v sladkem grozdju, dišečem moštu, z veselimi ljudmi in petjem klopotcev. Drobčkane in bele hišice se sončijo po vrhovih haloških hribov, bele kot čepeče golobice, zasanjane in tihe. Pred njimi se sončijo ob nedeljah ljudje kakor gadje na skalah. Babice božajo paternoštre v rokah, matere šivajo otrokom obleke, očetje nabijajo škafe in polovnjake za trgatev, otroci nestrpno vrtajo luknje v drobne klopotčeve deščice, se skregajo in zlasajo med seboj, ponekod splezajo na drogove v gorici, na katerih čepe veliki klopotci, ter jim poganjajo peresa, ker ni vedno vetra, da bi jih gnal. Vse to obliva sončno zlató, napaja griče čez in čez, poljublja trs za trsom, gorico za gorico, med vse tke zlate niti. Še mej

med goricami ni mogoče razložiti, kje so. Po vrhu drži cesta od doma do doma, tihega in prijaznega, da hodijo ljudje po njej drug k drugemu v vas.

Kakor sanje so te misli, čudovite, sama sreča žari iz njih. Matevža so zajele, da ga boli pri srcu. Zadnje dni, odkar se preлива jesenski zrak nad zemljo, ga utruja domotožje, muči hrepenenje, da bi se dvignil in odfrčal domov. Kaj bi se še klatil med tujimi hišami v mestu, visokimi, mrkimi, ki ti ne vrnejo niti dobre misli. Čemu bi se prerival med množico ljudi po ulicah, ki so vsi hladni, nič ljubeznivi. Doma čakata oče in mati, sklepata roke, molita in prosita za njegovo srečo. Dober oče in osivela mati!

Ali je treba, Matevž, da jima delaš nepotrebne skrbi? Imaš kaj srca, ki bi čutilo njun proseči klic? Čemu tu zapravljaš čas? Domov, Matevž! Domov! Čakajo te gorice, sončni domovi, pesem in ljudje, ki so te nekoč tako radi imeli. Vsa fara je gledala nate s ponosom in te imela za najpametnejšega. Kadar koli si prišel, si tako lepo govoril, da si zajel vse ljudstvo, ki te je objemalo z očmi. Solze si jim priklical na lica, ko si se razvnel. Kje si zdaj, Matevž, ko ljudje že drugo leto hrepenijo po tebi? Si pozabil nanje? Ti je mar ta gozd ljubši, da zahajaš vanj in mečeš na tujo zemljo svoje telo, ko bi ga vendar lahko doma na domačo? Si res kakor požigalec, ki podtakne vžigalico, zbeži, nato pa se od daleč ozira nazaj in se veseli mogočnega kresa? Kje je tvoja tolažilna beseda ljudem, ki čakajo nanjo? Ti, najpametnejši izmed vseh, up in pričakovanje vse fare, ne slišiš joka in hrepenečih vzdihov? Pridi in stopi pred nje! Vlij v obupana srca tolažbe in sladkih besed, ker so jih lačna in žejna! Pohiti, ljudje umirajo od hrepenenja in mnogi čakajo še prav na tvojo besedo! Ne pusti jih oditi z grenkobo v srcu na drugi svet!

Matevž Blažič je poiskal sončno jaso pod vrhom hriba in se zleknil v dišečo praprot. Sonce je sipalo na njene porumenele lističe snope žarkov, ki so mu prepajali telo in pronicali prav do kosti. O, božje sonce na jesenskem nebu, ki storiš človeka vrtoglavega s svojo opojnostjo! Mehkobe vliješ vanj kakor kupico zatega vinčka iz haloške kleti.

Že je zadremal. V trenutku je preplaval tiste tri ure brzovlakove vožnje proti vzhodu. Znašel se je doma. Srečen doma! Z nasmehom na ustih je pozdravil hišo in svet okrog nje. — Kaka sladkost, omama, prijetnost se te poloti, ko stojiš po dolgem času spet doma in gledaš gorice, sonce, jesen, o kateri je sanjalo tvoje srce v tujem gozdu. Zdi se ti, da si prestopil prag čisto v drug svet. Sam Bog odgrne zaveso pred teboj in ti pokaže z grenko boleščjo pričakovani paradiž.

Očeta in mater je srečal pred pragom. Vsa začudena, od samega iznenadenja prevzeta, sta osupnila za trenutek. Mrtve roke so jima padle ob telesu, oči so ostrmele.

»Si ali nisi?« je zašepetal oče.

»Križani Bog! Si res ti? Matevž!« je tiše zajecjlala mati.

»Oče! Mati! Jaz sem! Saj me vidita!« se je zasmel Matevž in jima padel v objem. Obema.

Trenutki molka. Samo vzdihi, nenadoma prepolni opojne sreče in veselja ob nepričakovanem snidenju.

»Matevž! — Matevž! Naš Matevž! Saj si res ti!«

»Mati! — — Oče! Jaz sem!«

Iz objema v objem, od srca k srcu...

»V klet, Matevž, da bova izpila kupico vina ob tem srečnem trenutku! Da si le srečno prišel! V klet — — —!« je ukazal oče in je že stekel kot mladenič v hišo, da bi prinesel ključ od kletnih vrat.

Klet kraljuje na vrhu nad gorico, skoraj pol ure od doma.

Z očetom gresta po cesti mimo hiš, ki se belijo v sončnem nedeljskem popoldnevu. V goricah je jesen, ki sladi grozdje. Grozdju je že vdihnila zažarjena lička, da te premami želja po sladki jagodi.

To me bodo gledali ljudje, si misli Matevž. Ljudje, ki me toliko časa niso videli. Toliko mesecev, vrsto dni! — — — Vrneš se kot gospod mednje, gospod, ki je znal s sladkimi besedami svoje dni izvabiti ljudem solze v oči!

Še naprej te ne bodo pustili, ti dobri ljudje. Ustaviti se boš moral pri prvi hiši in odgovarjati na sto vprašanj. In končno bodo prinesli še skledo sírovih štrukljev in steklenko sladkega mošta ter ti ga boječe ponudili. O, saj bodo gledali, da bo vse lepo in snažno. Kupico, ki ti jo bodo dali, bodo nalašč zate umili, da se ne bi mogel kaj pritožiti. O, naši haloški ljudje so že dobri in ustrežljivi!

Po vrhu gresta z očetom. Na to in na drugo stran so razpete gorice. Pred hišami zapovrstjo sede ljudje: na klopeh, stolčkih, na pragih ali pa kar na sepu pri gorici.

Ko ga zagledajo, sklonejo glave, nekaj šušljajo med seboj. Mirno čakajo, da pride bliže. Nihče se dosti ne ozira proti Matevžu, kakor bi ga bili vajeni. Čudno, niti matere ne zbežijo v hišo, da bi si opasale drug, čist predpasnik. Moški kar naprej vlečejo svoje pipe, še otroci sede mirno, režejo in vrtajo v deščice in se ne zmenijo za gospoda Matevža in njegovega očeta, ki prihajata po cesti.

»Dober dan Bog daj!« ga pozdravijo vsakdanje. Komaj da so se jim utrgale te besede iz ust. Tako nekam skope so in neprijazne.

»Bog daj! Bog daj!«

Matevž naglo odgovori in zakriva svoje začudenje nad njihovo neprijaznostjo.

»Se sončite?« naglo pobara. »Danes je prijetno, kaj?«

»Gledamo, kako zori! Gresta tudi vidva pogledat na vrh?«

»Greva! Komaj da sem prišel!« reče Matevž, da bi obrnil pozornost nase.

»Potem bo že treba pogledati, če je še vse tako kot nekoč!« se oglasi star možak in zapuha oblačke modrikastega dima.

Matevž še strmi, a ljudje že govore o vsakdanjostih med seboj. Okrene se in nekam potrta in razočaran koraka po cesti med goricami z očetom, ki mu še vedno cvete na obrazu sreča zaradi veselega snidenja.

Kje je prijaznost teh ljudi? Kje nekdanja radovednost? Saj so vendar ljudje še vedno isti! Babica Nanika, mati Micka, oče Jernej in otroci: Ivan, Tunek, Andrej, Lizika, Marija... Kaj je z njimi, da nimajo več prijaznih besed za Matevža, še oči mu niso privoščile pogleda kakor nekoč.

Druga hiša ob cesti. Dve ženski sedita pred njo: stara Tončka se greje, Fefka šiva.

»Ste vendarle prišli?« pobara Fefka. »Potrebovali bi vas bili prej, a vas ni bilo. Kje ste vendar tičali?«

»Daleč, Fefka! Nisem mogel priti prej!« se je odtajal Matevž, a oče je le smehljaje se kimal.

»Ste videli kje našega Mihala?« ga je Tončka pobarala in zaradi sonca požmurila proti njemu.

»Ne! Kje naj bi ga bil videl?«

»Na fronti, sem mislila. — A, saj res!« se je prijela za glavo. »Spomnim se: govorili so, da vi niste bili tam. Ste se res tako dobro imeli, kakor so pravili ljudje?«

»Še prav dobro! Ne morem se pritoževati!« je zatrdil.

»Mihal pa je padel!« je bruhnila stara v jok. »Tako rada sem ga imela!«

»Tudi mojega Naca ni nazaj!« je zatulila Fefka. »Zakaj niste prišli prej domov, bi bili vsaj kako besedo kje rekli? Vi, ki se razumete na to. Mogoče bi lahko Naca še danes živel!«

In šla sta oče in Matevž naprej s povešeno težko glavo in razbolelim srcem. Nič ga niso povpraševali ljudje, kaj je počenjal toliko časa, da ga ni bilo. Vedeli so, da je bil nekje v zatišju in da je pustil ljudi same, ko bi ga bili potrebovali. Tedaj bi bil moral stopiti prednje, na oder, zbrati vse okrog sebe ter jim vlivati poguma v srce. Zbodlo ga je do dna duše, ko je čutil očitke strtih žensk in krik svojega srca...

Zapravljal si čas po gozdnih jasad, premetaval tam svoje leno telo, doma pa so ljudje hrepeneli po tebi, da bi jim bil v pomoč in bi bil trpel z njimi, kakor si nekoč govoril. Kaj si storil, Matevž? Še zemlja te obtožuje! V kavarnah in gostilnah si posedal, še na misel ti niso prišli tedaj ti ljudje. Ti si mislil le na vino in zemljo, na sladko uživanje, na cvetočo pomlad in zorečo jesen, a prav nič se nisi ustavil pri ubogih ljudeh. — — Matevž! Matevž! Prepustil si ljudi same sebi, strahopetec, ko so čakali edinole od tebe pomoči. Glej, nikogar drugega niso imeli! Sami so ostali kakor izgubljeni! Še ti, zadnja bilka, ki bi se te bili lahko oklenili, si se odtrgal od njih v težki uri.

Izza ogla so se pripodili otroci. O, saj jih Matevž pozna! Franček, Tinek, Katika, Rozika, Štefek, Lizika, Malika, Tilika... Lizika je še kobacala po vseh štirih, ko je bil odšel zadnjič od doma. Komaj so ga zagledali, so se brž okrenili in zavili nazaj za hišo.

»Hej, Franček, Tinek, Lizika — — — Kam bežite? Se me mar bojite? Nič vam ne bom storil!« jih je klical. »Sem pridite! K meni — — —«

Iz žepa je potegnil škrnicelj sladkorčkov, zelenih, rdečih, rumenih, kafrnih, malinjakov in drugih.

»Náte, sladkorčke!« jim je ponujal. — A kako je to, da niti ti otroci ne pridejo k njemu? Skrili so se mu nekam. Stopil je za njimi, a ni jih bilo več nikjer. Kakor bi se bili pogreznili. Franček, Tinek, Lizika, Malika — — —«

»Nekje tam jim pusti!« mu je svetoval oče, mahajoč z dolgim ključem v roki.

Tomaž je položil škrnicelj na bruno ob oglu. »Tu ga imate, otroci!« je dejal kar tjavdan. Posladkajte se!«

»Tako čudni so postali ti ljudje. Kaj neki jim je?« je spraševal očeta.

»Žalost! Žalost ne obrodi dobrih sadov! Skoraj pri vsaki hiši koga manjka. Prihajala so poročila, dan za dnem, skoraj vsako uro je v kakem domu zatulilo ranjeno srce. Tedaj so se ljudje stiskali, begali, prosili in iskali pomoči drug pri drugem. Tedaj, veš, ko je bilo najhuje, so mnogo spraševali po tebi. Od vseh strani so klicali: Je Matevž doma? Bo skoraj prišel? Mogoče bi nam pa le še kaj pomagal! On edini bi nam lahko, ker se razume. Njega gospôda pozna, njega bo poslušala!«

A ti si pobegnil, Matevž, ko so te klicali doma in te iskali — je tožilo Matevževo srce. Še mar ti ni bilo zanje, le sebe si potegnil na varno in zapravljal nenadomestljivi čas po gostilnah in po gozdnih jasah!

Zdelo se mu je, da ga tudi zemlja peče v noge, kakor bi žarela. Kakor bi bobnela pod njim in ga tudi ona tožila. Matevž! Matevž! Lagal si ljudem, ko si jim govoril o ljubezni do zemlje, do mater, do vsega, kar je naše. Hinavec! Kje je bila tvoja žrtev, ki si jo daroval? O, tvoje besede so bile drugačne! Matevž, čemu si prišel zdaj, ko je nevihte že konec in so obmolknili topovi, ki so bruhalo smrt med nas? — Čemu?

Tretja hiša. Že od daleč so ga ljudje zagledali. Nenadoma se je razmaknila vsa gruča, se poskrila, le en sam možak je ostal na podstenju. Matevž je videl, da je možak brez roke.

»Dolgo vas ni bilo, gospod Matevž!« ga je nagovoril možak.

»Res, dolgo!« je Matevž prijazno odvrnil.

»Tako nenadoma ste pobegnili, sredi noči. Še poslovili se niste. Ni bilo to kaj posebno lepo. Bili ste na varnem, kakor vidim. A jaz — — —?« Pokazal mu je svojo, nad laktom odrezano roko in bridko skremžil obraz.

»Revež!« je tako vsakdanje in brez srca prišlo Matevžu iz ust.

»Branili smo gorice, zemljo in dome. Izpolnjevali smo vaše besede, ki ste nam jih včasih govorili!« se je možak ojunačil. — — »In vi?« je čez nekaj trenutkov dodal.

Zapeklo je Matevža znova pri srcu, kakor bi mu bil same žerjavice vsul vanj. Matevž — lažnivec! Matevž — strahopetec! Matevž — ubežnik! Matevž — ničvrednež! Matevž — — — Matevž! je pelo v njegovih možganih in kri je tolkla tem očitkom ritem. Pred očmi se mu je meglilo, da ni razložil več hiš, mimo katerih sta šla. Za ozkimi okni so stiskali ljudje obraze in gledali s potrtimi očmi vanj. V goricah pa se je smejala jesen.

Kje so lepe besede, Matevž, s katerimi naj bi te sprejeli? Kje roke, ki naj bi te zadrževale pri hišah? Ali nisi sanjal o sirovih štrukljih, o sladki pijači, o kupu radovednih vprašanj, na katera boš moral odgovarjati? Ti pridigar, lažnivi govornik, kje imaš ljudi, ki bi jim lahko pripovedoval, kako si zapravljal čas po ulicah meglenega mesta, po zakajenih beznicah, po smrdljivih gostilnah, ko so ljudje doma trpeli! Misliš, da so trpeli tudi zate, ki si prekladal lene kosti po dišeči praproti? Bi se jim še vedno rad lagal?

Glej, Matevž, ostal si sam! Govoriš lahko le še svojemu srcu, če ti hoče verjeti, še zemlja te ne mara poslušati. Ne slišiš, da bobni pod teboj, se krohota ter rjove?

Dospela sta do kleti.

»Ti je slabo?« ga oče pobara. »Nekam bled se mi zdiš!«

»Sam ne vem, kaj mi je nenadoma prišlo!« odvrne Matevž in se prime za čelo.

»Tako bo bolje! Natočil bom ročko dobrega vina. Ob tako srečnem snidenju se mora piti!«

Matevž je sedel na zemljo pred kletjo. In že je v hrastovih vratih zaškripal težek ključ. A glej! Se mar ne premika zemlja pod njim? Valovi, se giblje kot živa? Dviga ga in premetava, bobni pod njim, votlo in zamolklo. Rjovenje se mu zdi, da prihaja iz nje vedno bliže. Ropot, vik in krik, — o, saj to bo sam peklenski ples! Vedno bliže, bliže grmenje, glasovi, močnejši sunki, gibanje...

»Si kaj trpel zame? Si me branil? — Pojdi, od koder si prišel, da te ne pogoltnem!« se je nenadoma zarežalo nekje pod njim. Besede so bile razločne, rezke in neusmiljene, da so se mu z vso silovitostjo zagrizle v srce. »Ne potrebujem te zdaj! Pojdi, če te prej ni bilo! Zate ni tu več prostora! V globino te pogoltnem! O, se že maščujem nad teboj!«

Nenadoma se je prikazal pred njim oče z zelenkasto ročko dišečega vina v roki. Smehljajoč se ga je natočil v kupico, da se je zlatilo v soncu, in mu jo ponudil. Željno je Matevž iztegnil roko po njej, jo za trenutek gledal proti luči in naslonil na ustne.

»U-u-u-u-uh! Uuuuh!« je komaj iztisnil iz sebe. Zvilo mu je ustnice, usta so bila polna smradu in grenkobe. »Uh, kaj je s tem vinom? Bolj grenko je kot pelin. Uh! Uh!« je stokal. »Kje ste nabrali tako grenkobo, oče? Ali naše gorice rodijo zdaj tako pijačo?«

Privzdignil je glavo, a očeta ni bilo več nikjer. Nenadoma je nekam izginil, z ročko vina in smehljajem na licih. Na njegovem mestu je stal stari Mihal, nekoliko upognjen, režeč se na vse grlo, obenem pa mu je grozil s stisnjenimi pestmi. Od strani prihaja babica Nanika s težkim košem na rami; samo kamenje nese v hrib, da ji krivi hrbet. Zadaž pristopi ves žalosten mladi Naca, Fefkin mož, s katerim sta hodila nekoč po blatnih haloških bregovih skupaj v šolo.

In zadaž okrog se belijo domovi v soncu, pred njimi ljudje, okrog njih gorice... Vedno več obrazov vstaja pred njim, znanih in neznanih, mladih in starih, moških in ženskih. Tam jih vidi nekaj takih, ki jih še svoj živ dan ni videl. Vse rine proti njemu, stiska pesti, grozi.

»Kje si se klatil, ko smo te klicali, rotili, prosili pomoči, Matevž? Kje, strahopetec, ubežnik? Vsi smo te nekoč poslušali, ti si se nam lagal! Spregovori zdaj, seme ničvredno!«

Skrčil se je, stiskal kupico z vinom v roki. Zemlja ga je zibala na svojih valovih. Brez moči je zrl na procesijo ljudi, ki je pritiskala k njemu.

»Govori, Matevž! Operi svoj greh! Povej nam, kaj si počenjal!«

»Povej!« se je zarežal še iz zemlje pod njim grozen glas.

»Povej!« je ponovno zarjovela vsa dolga procesija.

Pristopila je gruča. Nenadoma so od nekod potegnili ročke in steklenke in mu hoteli vsi hkrati točiti pijačo v kupico. Drug čez drugega...

»Pij, fant, grenko pijačo, ki si si jo zaslužil!«

Silili so vsi proti njemu. Kar vsi pomešani med seboj. Videl je starega Tumpo, njegovo ženo brez noge in z berglo pod pazduho, viničarja Boštjana Klepača, ženo Marjetko s Tunekom v naročju, viničarja Ivančiča, invalida Drejča s harmoniko, ubogega pastirja Cenco z bičem v roki in naposled še Fefko, ki mu je prav tako žugala, čeprav sta si bila nekoč najboljša prijatelja. A zadaj še dolgo vrsto, ki je čakala, da bi se prerila do njega, a je vpila in kričala, da mu je šlo skozi ušesa.

Napenjal se je, hlatal, a beseda ni hotela priti iz ust. Dušilo ga je, bolelo.

»Kaj hočete od mene?« je naposled zavpil z grozo in trpljenjem.

Zakrilil je z rokama, se dvignil, ošvrknil vso množico ljudi pred seboj in zagnal kupico z grenko pijačo mednje. S silo, da je zadonel čisti zvenk, nato se preklal in utihnil med množico...

Potegnil se je z obema rokama čez čelo, pomencal med prsti in odprl oči — — —

Mokre dlani, mokro čelo, rosne oči. Plašno se je ozrl na vse strani. Sonce je vrglo že sence na jaso. Kljub spoznanju, da je sanjal, se mu je zdelo, da stoje ljudje še vedno pred njim. Kako tesno mu je bilo pri srcu. grabilo ga je, nek strah ga je prepajal.

Naglo je vstal, pobral površnik in jo mahnil proti cesti navzdol. Hitro, kakor bi mu gorelo za petami, da bi ušel ljudem. Vsa procesija je drla kakor deroča reka za njim, stegala svoje roke, grabila, kričala, še vedno kričala.

Skozi ceste in ulice je pridrvel domov. Stisnil se je v svojo tesno sobico in hotel pognati misli v drugo smer. A glasovi, krik in stokanje, kako bi jih udušil?

»Kaj mi hočete, ljudje?« je proseče vprašal. »Kaj — — —«

»Pij, fant, grenko pijačo! Pij! Ta kupica je odmerjena tebi!«

In vse roke so silile s kupicami in ročkami proti njemu.

Jože Šmit

Preprostost

Stori, Gospod, to pomlad,
da se še meni tako
ko vrbam razvname teló —
morda poslednjikrat.

Ljubim otroško piščal,
krotek, preprost v njej dih:
vanjo bi tožen vzdih
truden popotnik dal.

Severin Šali

Zimska slika

Sneži na mojo pot. Od vsepovsod
očem vabljivo se smehlja belina,
le črni vrani se v podobi klina
spuščajo na odtajáli prod.

Snežinke tihe z mrzlimi poljubi
padajo na ovenele cvete,
slemena gor, v žalni venec spete,
bledi žar večerne zarje snubi.

O vi beli, beli snežni prti.
Spodaj spe otrple korenine,
zgoraj srca, zgubljena v praznine,
tožna srca ko v naročju smrti.

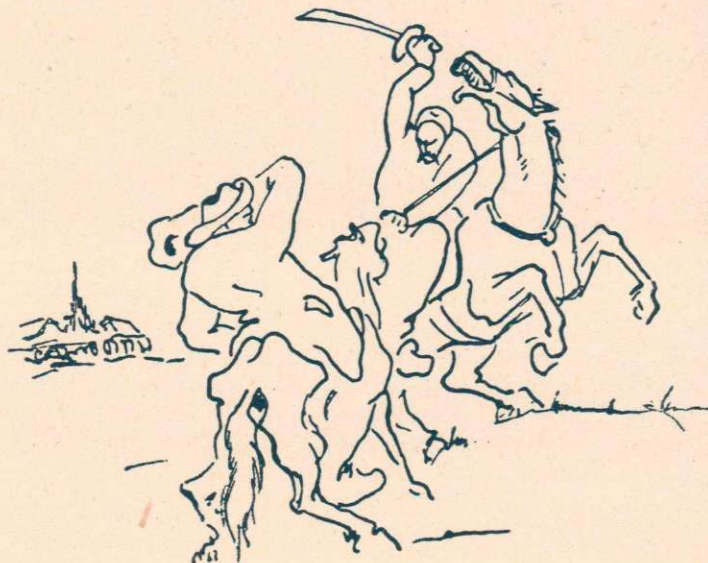
Truden je korak, le misel speši,
zemlja diha dušene sopare,
kraj je mrtvec, dan na bele pare,
gole veje mu srše na pleši.

Dom me čaka. Rodni dom pod gričem.
O vi dragi zogljeneli trami,
kakor križ težite mi na rami,
v ruševinah tebe, mati, kličem.

Pridi in povej besede bodre,
krajček kruha črnega odreži,
posediva v pogoreli veži,
kot otroku mi pobožaj kodre.

— — — — —

Sam klečim na pragu bridke hiše,
vse okoli križeva postaja.
Mrtvec dvignil je roke in vstaja,
zmrzle solze zarja z lic mu briše.

Lojze Perko:
Osnutek k Martinu Krpanu

Književnost

F. S. Finžgar: Zbrani spisi, zv. XI. Črtice. Založila Nova založba v Ljubljani, 1942/XX, str. 332.

F. S. Finžgar: Zbrani spisi, zv. XII. Mladinski spisi. Nova založba, 1943/XXI, str. 360.

S tema dvema zvezkoma se je za sedaj zaključila izdaja Zbranih spisov F. S. Finžgarja. Ta dva zvezka nista urejena po kakšnem kronološkem načelu, temveč po vsebinskem ter po notranji sorodnosti posameznih manjših stvaritev, ki so izhajale v zadnjih petdesetih letih Finžgarjevega delovanja. Da, zadnjih petdeset let, saj ima najstarejši donesek iz XII. zvezka, s katerim se pisatelj spominja svojega očeta Francetovega Franceta, resnično datum — 1893 ter nas tako rahlo spominja na jubilej! Tako je Finžgar dal v teh dveh zadnjih zvezkih nekakšne prereze svoje tvornosti pod dvema vidikoma: v XI. zvezku je zbral svoje manjše črtice, v XII. pa svoje mladinske spise od najmlajših do najstarejših let.

Črtice (XI. zv.) je razdelil v dva dela: v prvem je nabral niz manjših črtic iz »Slovenca«, »Mentorja«, »Mladike« in »Doma in sveta« in jih zdaj objavil pod skupnim naslovom Znanci s poti; v drugem delu pa je pod samostojnimi naslovi ponatisnil nekaj svojih krajših novel večinoma iz zadnjega časa. Ker je nastal ta drobiž med leti 1901—1939, ima gotovo zelo različno slogovno barvo in tudi ceno ter je zanimiv za spoznavanje Finžgarja kot pisateljske osebnosti in njegovega razvoja: večja je njegova relativna vrednost kakor pa absolutna, kjer bi bilo vse dognano in postavljeno za vselej. Tako so med Črticami čustveni in miselni prigradski feljtoni, kakor so izhajali za slavnostne dni v »Slovincu« (Selškega župnika velika noč, Dies magna et amara valde, In moje misli se ustavijo), ki izpričujejo Finžgarjevo nagnjenost v moderni slog čustvenega psihologizma, lirizma, neke secesije ter so nekake svečeniške meditacije brez zgodbe, le z odsevom življenja v miselnih in čustvenih senčnatih odtenkih. Tem se pridružuje tudi Njiva iz »Mentorja« in ima programsko osnovo. Podobne pa so tudi nekatere črtice iz »Doma in sveta« iz časa, ko je Finžgar plačeval davek lirični romantiki s takimi mehkobnimi senčnimi slikami kot so Njene citre romajo, Peregrin itd. Tudi socialna Pomlad pod oknom in avtobiografsko srečanje z Lampetom na Sv. Joštu so slabše stvari tega žanra v primeri z opisom zadnjega petdesetega romanja na goro v črtici Še enkrat, ki je tudi iz tega časa (1905) in se lahko postavi najboljšim

Meškovim ob stran kot — Finžgarjevo delo v — Meškovem slogu. O noveli Oče je oče bi bil mnenja, da bi spadala v sklop X. zvezka, ker je vsa v okviru Deteljice in drugih novel tega časa, tako slogovno kakor vsebinsko z romantično ljubeznijo malomeščanskih ljudi.

Druge krajše novelice tega zvezka so uglašene na trdnejšo struno in imajo poudarek tudi v izraziti socialni tendenci, katero pa nosi polnokrvno, skoraj da naturalistično zvesto opisano življenje v klenem in svojskem umetniškem oblikovanju. Ta socialna uglašenost je našla prvi, toda slabotnejši odziv že v črtici Pomlad pod oknom, močnejšega pa že v Silvestru (»Mentor« 1910), ki pomeni začetek poznejših Finžgarjevih srečanj iz pisarne. V njem je pokazal, kako razmere rode zločince, ter končuje z neodgovorjenim vprašanjem: Kdo je kriv? In to vprašanje se stopnjuje preko Služkinje (S 1920) v najmočnejšo, naravnost naturalistično v dramatični napetosti in slogu drame Razvalina pisano črtico Sibirija (DS 1935), ki je ena izmed najmočnejših socialnih podob v naši književnosti. Druge novele iz let 1938/39. pa so pisane vse iz očitne težnje, pokazati rane sedanjega socialnega reda ter nuditi obenem — kot delo duhovnika — tudi zdravilo. V osnovi tem črticam, ki so v koncu XI. zvezka, je gotovo plemenita tendenca, toda — zakaj naj bi tendenca zmanjševala ceno, če pa je življenje v njih podano v takem jeziku, kot ga je pisal pri nas samo še Levstik, in tako polnokrvno, da se nahajamo ves čas sredi življenja? Igro Verigo je pisatelj ponovil v kondenzirani koledarski črtici Za prazen nič (KDM 1938). Tale naš Jaka (KDM 1939), ki je doživel že prevod v francoščino (Ferd. Kolednik), opisuje, kako naši gruntarski fantje uhajajo med delavski proletariat, grunt pa propada. Kovač popotnik pa je pisana za dobrodelni list (Nova zapoved 1939) in kaže ob romanju denarja vso bedo našega predmestja ter potrebo dobrodelnosti. Brez tendence, temveč samo živa oblikovna sila pa je gnala Finžgarja pri pisanju planšarske zgodbe o čudaku Prekvati ovci (M 1939), ki spada gotovo med Finžgarjeve najboljše stvari sploh.

Tako je ta zvezek (XI.) zmes Finžgarjeve lirične meditativne proze iz časov secesije precej realitivne vrednosti, zanimiv pa gotovo za razvoj njegovega sloga in umetniške rasti; potem je vidno zanimanje za socialno vprašanje, kakor ga je začel že z romanom Iz modernega sveta, pa sedaj dobiva v kratkih, izrazito tendenčnih črticah zrele in močne podobe, med njimi je nekaj najmočnejših, kar jih je napisal Finžgar (Prekvata ovca, Sibirija, Desetnica, Za prazen nič itd.). Finžgar pa je morda samo v Prekvati ovci zgolj čisti umetnik, ki ga zanima usoda človeka sama, pri vseh drugih pa je tudi duhovnik in izrazit socialni delavec in borec s peresom, ne da bi pri tem trpela plastičnost njegovih podob in izvirnost njegove otipljive besede, ki s svojo prvobitno silo izražanja navezuje naravnost na naše izvore: na kmečko ljudstvo, ki v Finžgarjevi besedi govori kot morda ne več v nobenem drugem našem pisatelju.

Zadnji, XII. zvezek, prinaša Mladinske spise iz časa petdesetih let. Finžgar jih posveča svojemu očetu s predgovorom, v katerem se povrača v svojo mladost, v svojo rojstno hišo. Očetu je posvetil tudi eno svojih prvih povestic v »Pomladnih glasih« 1893 'Francetov France', kjer je opisal njegovo mladostno učenje. Ta črtica začneja ciklus zgodbic iz otroškega življenja, ki jih je označil s skupnim imenom »Za pridne in poredne«. Tu sta dve povestici iz »Vrtca«, ki mu je bil Finžgar nekoč po Tomšičevi smrti urednik (basen Bobkova zaplata in Ciganasti škorec), potem pa romantične zgodbe iz »Pomladnih glasov«: dobro pisana zgodba o najdenčku za časa gorenjske železnice Vrbenski ovčar ter zgolj didaktičen opis Pintarjevega gospodarskega poduka Gospod Lovro, ki je kot nalašč berilo za kakšno gospodarsko čitanko! Kdor ne vidi, ne ve (Nova zapoved 1937) je slabša tendenčna koledarska zgodba, dočim je med temi gotovo najboljša, a najkrajša Miklavžev nožič (Kresnice 1932). V teh mladinskih povestih ni nič izrazito mladinskega, pod čimer si danes mislimo humor, karikature, drastičnost, živahnost v nagajivosti in vihrovosti, temveč so tu psihološko realistični opisi spominov na ljudi (oče) iz mladosti, romantična zgodba o otroku najdenčku (Vrbenski ovčar), kettejevski basen (Bobkova zaplata), didaktičen poduk o sadjarstvu in čebelarstvu (Gospod Lovro), nauk o dobrodelnosti spričo sodobne bede (Kdor ne vidi, ne ve) ter

dogodek ob Miklavževem darilu (Miklavžev nožič): vse pisano z izrazito vzgojnega vidika. Črtica Na pragu (*»Mentor«* 1908/9) pa je psihološka čustvena slika materinih skrbi ob odhodu študenta v šole, kar predstavlja meditativen uvod v povest Študent naj bo (*»Mentor«* 1909/10), ki je osrednja povest v tem zvezku. Ta povest je postala klasična slovenska dijaška povest ter ima tudi avtobiografski značaj. Če je Debevec v svojih Vzorih in bojih pokazal na notranjo rast in izobrazbo dijaka, je Finžgar v teh poglavjih pokazal nazorno in z veliko silo prvo leto dijakovanja v Ljubljani, kjer čudno sestavljena stanovajska družba vpliva na sicer nadarjenega dijaka, da konec leta pade. Je to realistično psihološka slika, ki bo ohranila svojo vrednost še dolgo časa. Zadnja povest pa je tudi zadnje Finžgarjevo delo Gospod Hudournik (DSM 1941), o katerem je DS prinesel že ob prvem izidu izčrpnjšo oceno. Kot Stritar z Gospodom Mirodolskim se je tudi Finžgar v zadnjem letu povrnil v mladinsko pisanje ter mu z Gospodom Hudournikom postavil svojevrstnega dvojnika. Prav tako kot Stritar je tudi Finžgar uglasil svoje zadnje delo na vzgojno plat ter pokazal na življenju živali, posebno ob svojem psičku Lisku načine bolj napačne kot prave vzgoje. Vrednost Gospoda Hudournika je prav tako kot vse Finžgarjeve tvorbe v jeziku in nazornosti, v čemer bo Finžgar za vedno ostal klasik slovenskega izražanja. S svojo zadnjo povestjo se je tako vsebinsko povrnil v svojo mladost in v opis gorenjskih hribov, ki jih je zapustil kmalu in šel na »mestni parket«, kjer mu je marsikdaj spodrsnilo v neki romantični lirizem, ki mu pod peresom ni zvenel tako izvirno in krepko kakor njegova domača kmečka epika.

Kakor je XI. zvezek izbor Finžgarjevih socialno vzgojnih črtic, tako je ta zvezek napolnjen s spisi, ki se tičejo mladinske vzgoje, katero podaja pisatelj v zgledih iz svoje mladosti in svoje starosti. Vseposvoda pa pride do veljave življenjska modrost, ki jo je pisatelj srkal že pri svojem očetu, h kateremu se povrača v svojem zadnjem delu, ter se tako povezal z živo tradicijo minulih rodov.

Založba je pripomnila, da je s tem XII. zvezkom končana zbirka Zbranih spisov. Toda prepričani smo, da samo za nekaj časa, kajti še mnogo gradiva čaka na novo objavo. Tako potopisi (Oranže in citrone iz Italije, Na Poljsko), govori, pesniška idila Triglav, ki ni brez vrednosti, itd. Vse to pa bo samo izpopolnilo podobo Finžgarja pisatelja in duhovnika, ki pisanje smatra ne samo kot poklic oblikovanja zgodb, temveč tudi svečeniški posel vzgajanja in voditeljstva, kar je posebno jasno stopilo na dan s tema dvema zvezkoma, posebno še s črticami iz zadnjih let, ki pa kljub tendenci — ali ni tudi Dickens tendenčen? — vzdrže oblikovno, jezikovno in umetniško mojstrstvo.

Tine Debeljak.

Janez Jalen: Ovčar Marko. Povest. V Ljubljani, 1. aprila 1942-XX. Slovenčeva knjižnica, letnik I., št. 13. Str. 280. — **Trop brez zvoncev.** Povest. V Ljubljani, 1. oktobra 1941-XIX. Slovenčeva knjižnica, letnik I., št. 1. Str. 236.

Jalen je pričel svojo pisateljsko pot z dramsko trilogijo: Dom (1923), Srenja (1924), Bratje (1930), ki pa je pokazala takoj v začetku, da njegova moč ni v drami, marveč v epiki, kajti vsa ta dela so v bistvu pripovednega značaja. Da je ostal le pri teh zasnovah, bi bilo njegovo ime v književnosti že precej pozabljeno; toda šele povesti in novele, ki so sledile tem dramam, so sčasoma odkrile njegov pravi talent. V teh delih se je namreč J. razodel kot svojska pisateljska osebnost, ki je prinesla v slovensko slovstvo močno osebno noto. To izvirnost je izpričala že njegova prva povest Ovčar Marko (1928-29), ki je nastala popolnoma mimo takratnega literarnega okusa, kakor ga označuje vzpon ekspresionizma, kateri je prav tedaj samovšečno ril po labirintih pretiranega subjektivizma in ponosno preziral vso tvarnost. Poznejša dela, med katera spadajo Cvetkova Cilka, novelska zbirka Previsi (1940) in Trop brez zvoncev (1939-40), pa so izšla že v razmahu novega naturalizma, ki je prikazoval predvsem le moralni in socialni razkroj sodobne družbe ter prav tako nekritično oboževal materijo, kot jo je predhodni ekspresionizem po krivici in brez potrebe zaničeval. Tako je J. ustvarjal mimo vseh gesel in struj. Ekspresionisti so mu zamerili idiličnost, ki je bila tuja njihovi duhovni problematiki, propagatorji naturalizma pa se niso hoteli sprijazniti z njegovo idealistično

usmerjenostjo; obema, ekspresionizmu in naturalizmu, pa je bil končno tuj tudi vedri, čeprav včasih nekoliko naivni optimizem, ki tvori bistvo J. pripovedne umetnosti. Tako ga je odkrila prav za prav šele Slovenčeva knjižnica, kjer sta na novo izšli obe njegovi glavni povesti: *Ovčar Marko* in *Trop brez zvoncev*. Tu mu zori tudi nova pripovedna trilogija *Bobri*, ki utegne postati zanimiva literarna novost.

S temi svojimi deli je postal J. v nekem oziru nadaljevalec Finžgarjevega kmečkega realizma, katerega pa je snovno zelo obogatil. Kajti, vtem ko riše F. prav za prav le košatega gorenjskega gruntarja, nam je J. prikazal nove obraze: pastirje, planšarice, lovce. Hkrati z njimi pa je zaživela v naši knjigi lepota planin, katero je kljub Mencingerju in Kozaku šele J. odkril. Ti opisi gorá, ki so v resnici prava J. posebnost, niso morda široka impresionistična platna, marveč le drobne, pa zelo lepe slike, sestavljene iz neštetihi malenkosti, kakršne opazi le preprosto kmečko oko. Glede tega se je skušal pisatelj, čeprav nemara le instinktivno, v slogu svojega realizma čim bolj približati mišljenju in čustvovanju svojih junakov; kajti preprosti človek ne sodi kot moderni mestni turist lepote in kakovosti kraja po razpoloženju, ki ga utegne ta zapustiti v njegovi duši, ampak jih loči med sabo le po značilnosti tal in rastlinstva. To pa je najbrž tudi oblika pisateljevega lastnega doživljanja. Tako je podal v svojih delih zanimivo podobo Karavank in Julijskih Alp; v ta planinski okvir pa je skušal zajeti usodo svojih ljudi, ki so sicer do kraja prirodni in pristni, imajo pa žal to napako, da so že v začetku nekako preveč usovršeni in zreli, kakršni ostanejo tudi do konca, pa najsi bodo že dobri ali slabi. Zato pogrešajo vsa J. dela predvsem napetega notranjega dejanja; kakršne koli duševne tragedije, ki vržejo človeka iz tira, da ga potem duhovno očistijo ali pa stro, so njegovim junakom docela neznane. Ljubezenski nesporazumi, stara vaška nasprotstva in trenutne zamere, to so v tem idiličnem svetu vse protisile, ki ustvarjajo ritem povesti. Vsaka taka napetost pa se končno vselej sprosti v vedro spokojnost, kjer dobri zmagujejo, hudobni pa postanejo žrtev posmeha, ki jih nekako izključi iz vaše skupnosti. Tako se je moral J. pripovedni talent nujno izživeti v opisih prirodnih lepôt ter v prikazovanju dobrega, tesnega sožitja z zemljo in živalmi, ki je glavna etična vrednota njegove umetnosti; ta duhovna odlika pa zasluži ob naši prirojeni želji po gosposčini še posebno močan poudarek. Skrb za živali ter borba z zvermi in divjimi lovci, to je prav za prav vsa vsebina J. del. Med to pripovedovanje pa je vpletel zanimive slike iz živalskega življenja, kakršnih v slovenski književnosti še nismo brali in ki so vsekakor poglobitni čar teh vedrih planinskih idil. — V skladu z vsebino svoje umetnosti pa je J. skušal prisluhniti tudi živi gorenjski govorici ter si na njeni osnovi ustvaril tudi lastni jezik in slog, ki je včasih res malo osladen, vendar pa vseskozi preprost in domač. Tako moramo torej J. uvrstiti med vidnejše predstavnike naše sodobne proze; tudi idiličnost, ki nas je včasih tako motila, predstavlja le poseben odtenek celotne podobe slovenske književnosti, kakršna se je razvila v dobi med obema vojskama. Te kvalitete bi mu naša predvojna, aprioristično priostrena kritika najbrž nikoli ne bila priznala; toda vihar, ki je šel preko nas, je razčistil končno tudi mnogo literarnih pojmov. Neplodne klikarske debate pa so daleč za nami.

Taki sta v bistvu tudi obe imenovani deli. Kot celota je *Ovčar Marko* brez dvoma umetniško sprejemljivejši, v posameznostih pa moramo dati prednost vendarle *Tropu brez zvoncev*. Temu je vzrok dejstvo, da se je duhovni element umetnosti ravno v tej prvi J. povesti izživel globlje in popolneje kot v katerem koli njegovih poznejših del. Ta duhovni poudarek vidim predvsem v idealizaciji, ki je sicer vseskozi malo pretirana, kar pa je skušal pisatelj umetniško opravičiti s tem, da je osredotočil vse dogajanje okrog mladega fanta, ki je šele pravkar začutil v sebi prebujenost vseh sil, ki je torej še v tistih letih, ko življenje še ne more biti človeku problem niti kompromis, ampak vse samo pesem in pogum. Ta idealizacija je ob pomanjkanju vseh globljih psiholoških motivov rešila umetniško zaokroženost dela. Hkrati pa je postavil dejanje v 18. stol. Tudi diha starodavnosti naj bi od svoje strani dajal povesti polnejši videz resničnosti. Škoda je le, da je pisatelj ravno to časovno okolje tako slabo izrabil. Vsi ti zgolj zunanji prijemi, med kakršne je treba šteti vozarje in nemškega kirasirja, Paglovčev

molitvenik in stereotipno postavo komposteljskega romarja, še ne pričarajo slutnje davnine, kljub temu, da je vpletel v povest tudi zgodovinsko osebnost Antona Janša. Veliko bolje označujejo to časovno odmaknjenost medvedi, ki iz goščav zalezujejo črede, in jate volkov, ki ponoči vdirajo v hleve in napadajo popotnike na samotnih cestah. Da se je pisatelj bolje vživel v to časovno ozračje, bi lahko dobili zanimivo delo v slogu Tavčarjevih in Pregljevih zgodovinskih povesti, v tej obliki pa tvori samo neorganski okvir, s katerim povest ni prav za prav nič pridobila. Prav tako je poskušal ponekod brez vsake vidne potrebe arhaizirati jezik, dočim so nekatere narečne oblike taki domačijski povesti res samo v korist. — Nasprotno pa je Trop brez zvoncev na posameznih mestih, zlasti v nekaterih lovskih prizorih, vsekakor umetniško polnejši, vendar pa pogrešam močne osebne drame v središču, ki bi z notranjo psihološko nujnostjo oblikovala celotno dogajanje v izrazit umetniško organski lik. Ta, samo na sebi sicer idealna in etično lepa Petrova ljubezen do Jerce in Špelce, ki naj bi dajala delu enotno povezanost, se vleče skoz štiri leta. Lahko bi se zaključila v nekaj mesecih. Prav tako pa bi se mogla ob koncu povesti znova pričeti. Umetniška zaokroženost dela bi pri tem prav nič ne trpela. Vrednost te povesti je torej v posameznih zares močnih slikah, ki so zaradi svoje realistične plastike mnogo bolj življenjske kot pri Ovčarju Marku, kot celota pa se zaradi preohlapne zasnove ne more meriti z njim. Prav ta povest pa je tudi razkrila vso J. umetniško moč in nemoč. Ustalila je sodbo, da je pač dober prikazovalec prirodnih lepot, kot oblikovalec človeških usod pa znatno šibkejši.

Bodočo novo izdajo obeh del, ki bo mogoče kdaj izšla, pa bi si želel tiskano na boljšem papirju in opremljeno le z dobrimi fotografskimi posnetki naših planin, ki vsekakor skladneje sodijo v okvir teh povesti kakor pa mrtve Sajovčeve ilustracije, ki samo ubijajo lepo iluzijo, katero si človek ustvari pri branju. Avgust Žavbi.

Stritar, Izbor mladinskih spisov. Priredil Fr. Koblar. Cvetje iz domačih in tujih logov, zv. 16.

Široko popularizirani Stritarjevi mladinski spisi v Pod lipo, Jagodah, Zimskih večerih in Lešnikih (Moh. družba 1895—1906) so nam danes klasični primeri našega predcicibanskega mladinskega slovstva. Stritar se je kot Levstik izmučen iz borb umaknil v idiliko mlade duše. Jezikovna in formalna dovršenost, združena z bogato notranjo vsebino, ki je sicer v duhu časa izrazito pedagoška, to so lastnosti, ki opravičujejo Stritarju tudi v tej slovstveni vrsti klasičnost. Ta teza, ki jo prireditelj postavlja na koncu 20 strani obsegajočega Uvoda, je podprta z natančno analizo snovi, idejne vsebine in oblikovne strani Stritarjevih mladinskih spisov. Dvodelni Uvod ima na prvem mestu dovolj obširno Stritarjevo biografsko skico, ki bo prireditelju ogrodje pri nadaljnjem izboru. V načrtu so namreč še trije zvezki, s katerimi bo prikazan ves Stritar-leposlovec. — Izbor prinaša najboljše Stritarjeve pesmi (večinoma iz Pod lipe), Basni, Drobnice in Uganke iz Zimskih večerov. Od proze delno Griškega gospoda, v celoti pa Janka Božeta (Jagode). Iz množice mladinskih dramatskih podob je izbrana le ena (Dela dobil), kar je dovolj za vzorec Stritarjeve neživljenjske dramatike. Iz Lešnikov so vzeti lepi Spomini z resnično klasično sliko: Kako sva z Levstikom krompir pekla. — Izbor spremljajo poleg omenjenega Uvoda še bogate kulturno-zgodovinsko zanimive Opombe in ob koncu še Vprašanja. — Knjižica je nujno dopolnilo srednješolskih čitank in liter. zgodov. priročnika. Lavrin R.

Slovenska slovstvena čitanka za višje razrede srednjih in sorodnih šol. Ljubljana 1942-XX. Pokrajinska šolska založba. Str. 392.

Ob tej knjigi, ki naj služi pouku slovenščine, se je s strokovnega vidika težko na dolgo ustavljati, saj je nastala iz mnogoletnih izkušenj naših najboljših slavistov na srednji šoli. Dočim je bila prej tvarina razdeljena na štiri čitanke, je zdaj združena v eno samo knjigo in nudi torej najlepši pregled slovenskega pismenstva. Pričenja se z brezimnim narodnim pesništvom ter preide preko rokopisnih spomenikov na književno besedo Trubarja in vseh nadaljnjih rodov do najnovejših slovenskih prozaistov. Imena, ki v literarni zgodovini zvenijo

suho in dolgočasno, so dobila v čitanki svojo barvo in svoj zvok. Nekaj vrzeli pač lahko ugotovimo, a to danes ne bo nikogar motilo, zakaj knjiga je v celoti res pravi cvetober naših jezikovnih ustvaritev. Kdor si bo hotel ustvariti pregled razvoja naše lepe besede ali osvežiti spomin nanj, bo to z zadovoljstvom lahko storil ob branju te čitanke.

V strokovnem pogledu velja torej knjigi samo pohvala. Zbuja pa se ob čitanki nekaj misli in opomb, ki ni moči mimo njih.

Profesor slovenščine bo moral pač to obilico pesmi, samostojnih sestavkov in odlomkov uvrstiti v dobo in v razmere, v katerih je pisec živel. Tu bo pogrešal zanesljive in stvarne literarne zgodovine. Kratke Grafenauerjeve že davno več ni v prometu. Slodnjakova, žal, tudi ni brez pomanjkljivosti in bi bila potrebna natančne predelave. To bi vsekakor zaslužila. Vprašanje dobre, pregledne in stvarne zgodovine slovenske književnosti je še vedno boleče odprto.

Da je izšel v celoti Slovenski biografski leksikon, bi si profesor-slavist ne delal posebnih skrbi, saj bi našel v njem vsega potrebnega za pouk svojega predmeta. Žal, bo moral zato listati po raznih zbornikih, revijah in uvodih zbranih spisov ter si sam ustvarjati sodbe in poglede. To pa bo dalo obilo dela in naporov.

Pred leti je začela izhajati zbirka »Cvetje«, namenjena predvsem šolski mladini za domače berivo. Kar je izšlo, bo dobro služilo: nudilo bo prizadevnemu dijaku več ko še tako dobra slovstvena čitanka. A izšel je komaj majhen del obsežnega načrta in še ta je v veliki večini razprodan.

Slovenska slovstvena čitanka — razširjena še za kakih petdeset strani bi bila resnična antologija slovenske pisane besede — izpričuje rast in razvoj in čiščenje našega jezika. V času, ko nas zagrinjajo prevodi iz vseh tujih slovstev, ti je pravi oddih, ako prebereš stran ali dve iz te knjige. Tedaj se šele zaveš lepote poplemenitenega ljudskega jezika. Ta poplemeniteni jezik je dediščina naših največjih poznavalcev slovenščine ter čustveno in izrazno najbogatejših umetnikov. Ko torej kot človek peresa bogatiš izrazje, dobro glej, da ne boš uvajal besed, ki ne bi slovensko zvene! Gola zvestoba ljudski govorici ni vedno najboljša vodilo. Izkazimo se vredni trudov in prizadevanj tistih, katerim se moramo zahvaliti za čistost in blagoglasje in lepoto svojega jezika!

V. Beličič.

Aleksander Puškin: Bahčisarajski vodomet. Pesniška povest. Uvod napisal in pesmi v njem prevedel Tine Debeljak. Pesnitev po Ivanu Hribarju prepesnil Tine Debeljak. Z izvirnimi linorezi opremila Bara Remec. Str. 62. Ljubljana 1942.

Bahčisarajski vodomet je gotovo najbolj romantična pesnitev mladega Puškina iz dobe (izšla 1824), ko je bilo pod vplivom Byrona in nemških romantikov kar v modi, da so poetje pesnili na starih podrtinah in nizali v svojih pesnitvah davne ljudske zgodbe o tajinstvenih dogodivščinah in odpeljanih lepoticah. Marsikaj od tega nam je tuje, zbledelo, drugo pa spet še zmerom živo in blizu, po tajnosti človeške usode, ki jo je pesnik izrazil. Taka je tudi Puškinova pesnitev. Kajti Bahčisarajski vodomet ni le največji Puškinov obulos romantični tendenci tistega časa. Je več: odraz pesnikove duše, doživetja starega Krima — Tavride, kjer je sanjala lepa Iphigenija o daljni domovini; spomin Puškinove mlade ljubezni. Bleščeč dragulj pesnikove mlade duše, vokvirjen v čar zgodbe o Bahčisarajskem vodometu; tiha žalost pesnikovega srca. Ali ni prav zaradi mladostne sanjivosti in otožne želje, ki je skrita v tej pesnitvi, rajni Ivan Hribar začutil potrebe, da jo je prevedel v svojem 87. letu, torej že skoraj na koncu svoje poti, in jo poslal uredniku Doma in sveta, Tinetu Debeljaku, v objavo. Ker pa je bil prevod jezikovno precej zastarel in še posebno, ker Hribar ni bil pesnik, da bi adekvatno izrazil in podal lepoto Puškinovih stihov, se je predelavanja tega prevoda Bahčisarajskega vodometu lotil Debeljak. Ta prevod je izšel v Domu in svetu po Hribarjevi smrti.

Za lanski božič pa ga je urednik Debeljak izdal v knjižni obliki. Napisal obširen uvod (prav za prav več krajših literarno-zgodovinskih študij: *Pesniški Krim*, *Puškin v Bahčisaraju*, *Bahčisarajska skrivnost sedaj*, *O slovenskem prevodu*) in pridružil Puškinu še drugega opevalca Krima, Poljaka Mickiewicza

s prevodom njegovih dveh pesmi iz Krimskih sonetov (Bahčisaraj, Grob Potocke) in s kratko študijo Mickiewicz v Bahčisaraju. Razen tega je v uvodnem delu prevedel še šest Puškinovih pesmi, med njimi tudi Hvalnico Krimu. Zadnjih 25 strani pa prinaša spev Bahčisarajski vodometa. Akad. slik. Bara Remčeva pa je knjigo okrasila z 9 celostranskimi linorezi (Puškin, Mickiewicz itd.) in 22 manjšimi vinjetami.

Tako predstavlja ta bibliofilsko izdana knjiga kar majhen, dragocen zbornik o dveh največjih slovanskih pesnikih. Z njo je Tine Debeljak res razveselil ne le književne, marveč tudi bibliofilske gurmane.

Kar se prevoda tiče, lahko mirno trdim, da je vzoren. Debeljak prevaja, da je človek takih prevodov od srca vesel. To smo videli pri Březini, Machu, Slowackem, v odlomkih Dantejevega Pekla in sedaj v Bahčisarajskem vodometu. To velja posebno za pesmi, ki jih je samostojno prevajal v uvodu. Morda bi bilo bolje, če bi tudi v Vodometu prevajal bolj samostojno in manj navezan na Hribarja. Prepričan sem, da ga je od tega zadržala le pieteta do zaslužnega našega kulturnega delavca in Puškinovega prevajalca. Vendar pa je Vodometa toliko prepesnil in spravil v sklad z izvirnikom, da ga pokriva le še rahla patina Hribarjevega peresa in spomina.

Severin Šali.

Svetega Janeza Krizostoma izbrani spisi. Prvi zvezek. Poslovenila dr. Franc Ksaver Lukman in †Franc Pavlanski Omerza. V Ljubljani 1942/XX. Založila Ljudska knjigarna v Ljubljani. Cena knjige: v platno vezana 65 lir, broširana 55 lir.

V zbirki »Cerkvenih očetov izbrana dela« smo dobili prvi zvezek izbranih spisov največjega cerkvenega govornika in škofa sv. Janeza Krizostoma.

V uvodu nam pisatelj podaja svetnikov življenjepis, njegovo mladost, vzgojo v domači hiši, dobo učenja retorike, filozofije in svetih ved, kot diakona in presbiterja v Antiohiji, kot škofa, polnega apostolskega duha v Carigradu, kjer se je premišljeno in dosledno lotil obnovitvenega dela med klerom in ljudstvom, s katerim si je pa nakopal mnogo nasprotovanja. Spletke aleksandrijskega patriarha Teofila na dvoru v Carigradu, sinode »Pri hrastu«, ki je Janeza odstavila, njegovo prvo pregnanstvo in vrnitev, zopetno odstavitev in pregnanstvo v Kukuzu in Arabisu v armenskih gorah, od koder je na potu v Pitiús z besedami: »Slava Bogu za vse!« umrl l. 407.

V drugem delu uvoda podaja pisatelj bogato literarno zapuščino svetega Janeza Krizostoma, ki obsega razprave, pridige in pisma.

V drugem delu knjige je podan dialog »O duhovništvu« v šestih knjigah, to je najbolj znano in brano Janezovo delo. Dialog je prelepa razprava o svečeniški in škofovski službi, njenih dolžnostih in odgovornosti, kandidatom in onim, ki so cerkvene službe podeljevali, pa resen opomin: »Sancta sanctis«. Po Janezu naj bo cerkveni predstojnik neomadeževan v življenju, krepak značaj, odločen nasprotnik slehernega zlorabljanja cerkvene službe, reformator cerkvene discipline, odličen govornik, bister teolog in nasprotnik krivih nauk, oče ubogih in trpečih.

Sledita dve pismi papežu Inocentiju, v katerih temu poroča o Teofilovem krivičnem nastopu in odstavitvi; v drugem pismu se zahvaljuje papežu za njegovo posredovanje in mu poroča o svojem žalostnem stanju.

17 pisem je naslovljenih pobožni vdovi Olimpiji. Pisana so iz pregnanstva. V njih tolaži Olimpijo. Krivica, ki se je zgodila Krizostomu, je tudi njo živo zadela. Poroča ji o žalostnem stanju in težavnem potovanju. Eno od teh je poslal, ko je zvedel, kako pogumno se je vedla pred sodnikom in da je bila obsojena na denarno globo in pregnanstvo. Krizostom je skušal svojo učenko pripraviti do tega, da bi trpljenje hvaležno prenašala, saj trpljenje človeka izčisti.

Prestava je temeljita, pisana v lepem in čistem jeziku.

Knjigo »O duhovništvu« je poklonil pisatelj svojim duhovnim sobratom in mladeničem, ki se pripravljajo za sveto službo, pisma izgnanega Krizostoma pa vsem, ki v duševnem in telesnem trpljenju potrebujejo in iščejo krepke tolažbe in spodbude.

J. S.

Slovenčeva knjižnica, I. letnik (1941—1942).

Pri majhnem narodu, kakor je naš slovenski, je vprašanje cenene knjige nenavadno težavno, tembolj, ker je poslanstvo takega naroda prav v kulturni rasti, nima pa v svoji sredi dovolj močnega gospodarskega temelja. Gotovo je, da v vojnem času to vprašanje še vidneje udari na dan. Konzorcij največjega slovenskega katoliškega dnevnika je v našem težkem času prišel na zelo posrečeno misel, kako rešiti vprašanje cenene knjige in jo razširiti med najširše sloje prebivalstva. Ustanovil je 1. oktobra 1941 Slovenčevo knjižnico in se odločil izdati vsakih štirinajst dni novo knjigo po izredno ugodni ceni 5 lir, ki pa se zdaj že stopnjuje z razmerami.

Marsikdo bi ob taki nizki ceni in takem načinu pogostega izdajanja knjig opravičeno zmajal z glavo, češ, gotovo je, da bo pri tem silno prizadeta kvaliteta dobre knjige glede izbora in tudi prevoda. Glede prevodov ne moremo soditi, ker bi to šlo v podrobne študije, glede izbora pa lahko rečemo, da je bolje uspel, kakor smo prvotno mislili, kajti prvi letnik izkazuje tri izvirne leposlovne povesti, enajst povsem leposlovnih prevodov priznane kvalitete, tri prevode opisov in potopisov, dve ljudski povesti, dve mladinski knjigi in — med vsemi temi pet in dvajsetimi knjigami — samo štiri detektivske. Prevodi in ponatisi vsekakor resda prevladujejo, kar je pač nujno pri taki rešitvi cenene knjige, saj drugačne rešitve skoraj ni.

Izbira po književnostih drugih narodov je kaj pestra, saj so nam prikazane italijanska, češka, nemška, španska, norveška, flamska, francoska in bolgarska knjiga. Pri vseh tujih, deloma celo pri domačih pisateljih najdemo na uvodnem mestu tudi slike znamenitih pisateljev in kratke oznake dela in resne prikaze duševnega obraza tega in onega pisatelja. To sta večinoma pisala Severin Šali in Tine Debeljak, mnogokdaj pa tudi sam prevajalec.

Letnik so začeli z Jalenovo povestjo Trop brez zvoncev, s ponatisom iz Mladike. Tako se je knjižnica uvedla z našo najboljšo lovsko in planšarsko povestjo iz bohinjskega in severozahodnega konca naše Gorenjske, iz Jalenove ožje domovine. Povest je prelepa idila z naših planin in lepa kmečka povest z etičnimi vzgojnimi črtami, pisana v vedrem življenjskem optimizmu. Prav ta povest je obenem z drugo Jalenovo povestjo Ovčar Marko, ki jo je med letom tudi izdala Slovenčeva knjižnica kot že četrti ponatis tega, morda najboljšega Jalenovega dela. Ovčar Marko je tudi iz Mladike in Jalenova ter sploh slovenska najboljša pastirsko planšarska povest, zopet prelepa pesem naših gorenjskih planin. Tudi iz te veje vsa dobrota našega preprostega človeka in optimistična romantika našega podeželja. Marko je od Tropa še globlja in še bolj življenjska povest in Slovenčeva knjižnica jo je sedaj poslala med naše najširše plasti, tako da je Jalen danes ta dan bran, kot je bil svoje čase samo še Jurčič ali deloma tudi Tavčar.

Med izvirnimi povestmi je tudi knjiga Jože Likoviča Svetinje nad barjem, zbirka legend in pravljic. Kar je Jalen za gorenjski kot, to je Likovič za naše Ljubljansko barje. V svojih črticah nam pisatelj prikazuje majhne barjanske vasice z revnimi ljudmi. Likovič je ves mehak in liričen, a obenem psihološko globok opisovalec barjanskega človeka. V svoja dela pa prinaša tudi premnogo folklore in celo mitološkega, posebno pa etične globine. S temi tremi izvirnimi kvalitetnimi deli se je Slovenčeva knjižnica prav dostojno pokazala pred nami in je obenem naše čisto leposlovje za odrasle ponesla med naše ljudstvo.

Kakor domače, je tudi tuje slovstvo v knjižnici prav na dostojni višini. Dobili smo enajst lepih knjig iz zgoraj omenjenih književnosti. Prvi prevod je bil ponatis dveh povesti Björnstjernea Björnsona (1832—1910), odličnega norveškega pisatelja sončnih in vedrih povesti z visokega severa: Deklice s Prisoj in Anžeta, prva iz Slovenca v prevodu Franca Kremžarja, druga iz Kresa, poslovenil jo je Ivan Čampa. Tako je bila bralcem Slovenčeve knjižnice poleg domače kmečke povesti dana tudi klasična kmečka povest z Norveškega, ki ima svetovni sloves najboljšega iz te literarne zvrsti.

Sardinsko domačinsko povest smo dobili v prevodu Jože Lovrenčiča Grazie Deledde novelo Skušnjave, ki je bila priključena glavni povesti Ma-

rianna Sirca v prevodu Marije Ferjančičeve. Tudi Deledda (1875—1936) je med velikimi pisateljicami svetovne književnosti, saj je Nobelova nagrajenka. Obe povestici v tej knjigi sta preprosti, iskreni in polni divje romantike. Pri- kazujeta tudi zlo, a ga zmerom vodita v očiščenje.

Koroško zemljo nam je knjižnica prikazala v Pucljevem prevodu Dolores Viesèrjeve zgodovinskega romana Podkrnoški gospod, kakor smo že prej imeli tudi Pevčka izpod peresa iste pisateljice. Ta povest je ena najbolj posrečenih v vsej zbirki. Kot prevod pa še posebej.

Iz flamščine je Ludvik Ogrin prevedel Ernesta Claesa povest Pokojni župnik Kampens, zopet lepa domača, vedra in preprosta povest, ki ji je pri- mešanega precej humorja, na nekaterih mestih celo satirično pikrega.

Med najodličnejšimi prevodi pa je v Slovenčevi knjižnici preteklega leta Huga Wasta delo Zlato večnega Juda. Mirko Javornik je s tem prevedel delo najboljšega pisatelja latinsko-ameriške književnosti iz argentinskega go- spodarskega in narodnega življenja. Roman nam prikazuje vpliv judovskega denarništva v Buenos Airesu. Knjiga je vsa polna perečih sodobnih vprašanj narodnega, gospodarskega in političnega življenja, ne manjka ji pa tudi povsem fantastičnih stvari. Kljub temu zunanjemu prikazovanju življenja pa je delo obenem globoko psihološko in plemenito v svojih težnjah, res prava dobra knjiga, ki bi jih v prevodu sploh zmerom morali dobivati. Zlato večnega Juda brez dvoma lahko štejemo med najboljše v vsej zbirki lanskega leta.

Živan Žun, znan prevajalec iz bolgarščine, nam je poslovenil v knjižnici znamenito delo Aleka Konstantinova Baj Ganjo, neverjetne zgodbe o sodobnem Bolgaru. Najbolj brano delo na Bolgarskem je tudi zaslužilo prevod v slovenščino, saj je polno humorja in satire in nam še posebno prikazuje življe- nje in mišljenje bolgarskega človeka, ki je pogledal po civilizaciji našega veka. Obenem je delo tudi kritika bolgarske družbe, zlasti tiste malomeščanske, ki jo je pri nas bičal Ivan Cankar. Aleko Konstantinov je v tem pogledu bolgarski Cankar. Posebno rad je pisal feljtone, in iz nekakih podlistkov je sestavljen tudi Baj Ganjo. Morda delu škoduje malce preočito moraliziranje na nekaterih mestih, kot naš prevod pa je posebnega pomena za spoznavanje sicer manj zna- nega bolgarskega življenja.

Iz italijanske književnosti smo dalje še dobili v prevodu Jože Lovrenčiča veliko zgodovinsko delo Tommasa Grossia Marco Visconti pod sloven- skim naslovom Knez Marko, zgodovinski roman iz Milana iz 14. stoletja, iz tistega kraja, od koder imamo tudi že v slovenskem prevodu Manzonijska Za- ročenca iz 16. stoletja. Milanski klasiki, med katere spada tudi Grossi, so v ro- mantičnem slogu popisali davna stoletja tega najpomembnejšega severnoital- skega mesta. Že 1900 smo Slovenci dobili v Gorizii prevod Marca Viscontija, toda tisti prevod je že davno pošel, zato je bilo kaj primerno, da je Slovenčeva knjižnica zopet izdala to knjigo, saj jo posebno Ljubljanci že poznajo tudi iz filma, ki se je preteklo leto izvajal v Ljubljani in ki so ga italijanski igralci podali zelo dovršeno.

Med prevodi so dalje zelo zanimivi razni opisi in potopisi, med katerimi so izšli: Haggardova Družina v ledeni dobi, zgodba o početkih človeštva v Anžičevem prevodu, Janko Moder je prevedel Ossendovskega delo Ljudje, živali in bogovi, kot nagradna petindvajseta knjiga pa je izšla v prevodu Stoparja Franca L. Frederica Rouquettea knjiga Veliki beli molk. Haggardova Družina v ledeni dobi je na pol zgodovinsko, na pol fanta- stično delo iz prvih početkov človeštva na zemlji, a ne brez darwinističnih pri- mesi. Delo spada med slabše v tem letniku. Ossendovskega delo Ljudje, živali in bogovi je književno slabše delo, vse bolj delo poročevalca kot pisatelja. V svetu pa je svoj čas pomenilo čudovito senzacijo in uspeh, ki pa je danes obledel. Vendar jo tisti, ki se zanimajo za kraje in ljudi bolj na zunaj, po zu- nanjem opisu kot pa v psihološki poglobljenosti, gotovo bero z zanimanjem. Veliki beli molk pa je zbirka reporterskih zapiskov z Aljaske z glavnim junakom psom Tempestom. Tipično francosko delo, ki ga odlikuje živahno reporterstvo in — izredno žive in dobre ilustracije, o katerih pa ne vemo, čigave so. Pisateljave?

Izmed pristno ljudskih povesti smo dobili v prvem letniku Slovenčeve knjižnice najprej prevod Haggardove Dekle z biseri v priredbi Ivana Čampe, delo, ki je bilo že davno znano našim podeželskim knjižnicam in silno brano; a ker je že pošlo, je bilo morda potrebno, da smo dobili novo prireditev, predvsem za tiste, ki so jo že brali v mladosti, pa si jo zopet žele. Pisateljica Dušice, znana baronica Orczy, se nam je v knjižnici predstavila s knjigo, ki nosi v nemščini naslov: Feuer in der Stoppel (Ogenj na strnišču), v prevodu Antona Anžiča pa Ljubezen, ki rešuje. Sentimentalna, tipično ženska povest na zgodovinskem ozadju, ki je socialno zelo konservativna, pisana pa z močnimi potezami; ima vrednost dobre ljudske povesti. Ljudska povest je tudi izvirna povest umrlega Matije Malešiča: V zelenem polju roža, delo, ki je samo dobra ljudska povest in jo je knjižnica sprejela v svoj načrt gotovo vse bolj iz pietete kakor pa zaradi umetniške vrednosti, kajti Malešič je napisal marsikatero boljšo povest, kot je pričujoča. Povest je ponatis iz Slovenčevega listka, dobra ljudska zgodba o zapeljanem in zapuščenem dekletu Metki, mestoma stilno precej šibko delo, pregostobesedno in za epsko povest, kar hoče biti, preveč lirično. Dobra pa so uvodna in zadnja poglavja.

Prav dostojno se postavljata ob stran knjig za odrasle tudi dve mladinski knjigi, in sicer Pravljljice Božene Némcove v prevodu Tineta Debeljaka in izvirna mladinska povest Jože Lovrenčiča Tonca iz lonca, ponatis iz Vrtca, a na novo ilustrirana. Pravljljice Božene Némcove so nastale na osnovi narodnih čeških pravljic in pripovedk, a so po pisateljici umetno predelane po prosti fantaziji umetnice. Pravljljice Némcove so tedaj bolj umetniško kot znanstveno folkloristično delo. Vendar pa imajo iz narodnih še zmerom ohranjeno tisto znano idealno in etično moralno osnovo, da se dobro plačuje in hudo kaznuje! (Primerjaj razne narodne ajtiološke pripovedke in legende!) Pričujoče pravljice so kar klasičen vzor te vrste epskega pesništva in zato zelo dobrodošle za zglede dobrih pravljic celo v višji gimnaziji, ne samo pri otrocih, saj nam Slovencem tega blaga kar primanjkuje.

Lovrenčičeva povest o čudežnem Tonci iz lonca je pa legendarično pravljlična snov iz turških časov na Slovenskem, za mlajše zelo privlačno čtivo. Nič kaj okusno ni Tončevo rojstvo iz boba; novo metamorfozo Tonce iz lonca v celega dečka pa bi želeli že prej, ne šele na koncu povesti, ko kar nenadoma postane Tonca grajski pisar — in nato o njem nič več. Po napetem pripovedovanju in še posebno po dramatski nazornosti bi si delce želeli bliže Sholarju iz Trente!

Detektivske povesti pa so v knjižnici te-le: Sven Elvestad: Mož, ki je oropal mesto v prevodu umrlega Blaža Pozniča, E. Biggers, Zametne copate, prevedel Jože Kessler, Sax Rohmer, Skrivnost dr. Fu Mančuja v prevodu Avgusta Petrišiča in John Ferguson, Slepec, ki ga je prevedel Griša Koritnik. Vse te detektivke so pač napeto pisane, prva kar začudi človeka zaradi nenavadnega konca. Umetniško seveda zelo zaostajajo za zgoraj naštetimi knjigami, vendar zabavi prav dobro služijo. Prav pa je, da jih ni več kot štiri v zbirki!

Zunanja oprema vseh broširanih knjig je vprašanje zase, včasih bolj, včasih manj posrečena. Želeli bi si tudi pri prvem letniku na hrbtu številčk, ki zaporedoma označujejo knjige, ker jih je sicer težko urejati v knjižnici. Zmerom pa so vse bolj posrečene notranje ilustracije. Zunanjo opremo je večinoma napravil J. Beranek, nekaj tudi Jela Vilfan, V. Kremžar, J. Šenk, I. Romih in M. Toboljevič; notranje ilustracije pa E. Sajovic, C. Korosmerzey, G. Jellinek, T. Johannot, Jože Šenk, V. Kremžar in Iv. Romih. Kakor je videti, so nekatere ilustracije povzete kar po izvirnih slikah.

V drugem letniku, ki bomo o njem podrobneje poročali prihodnjič v Domu in svetu, se je delavnost urednikov Slovenčeve knjižnice še povečala, kajti namesto dveh dobivajo naročniki letos kar po tri knjige na mesec. Doslej je izšla že tretjina knjig novega letnika, pa že sedaj lahko z zadovoljstvom omenimo, da je izbira kvalitetnejša od lanske. Tudi za nagrado se obetata kar dve knjigi, namesto lanske ene! Tako je očitvidno, da je podjetje kar pravo zadelo z mislijo na izdajo cenene knjige, saj naročniki gredo v lepe tisoče! V splošnem moramo

reči, da smo lahko zadovoljni in hvaležni konzorciju Slovencev, da je prišel v tem času na srečno misel izdajanja knjig za najširše sloje. Moralo pa bi se še bolj paziti na umetniško stran teh izdaj. Zavedamo se, da pri tolikšnem številu — 36 knjig na leto — ne more vse biti na vrhuncu, želimo pa po pravici, da bi dobivali čim več izvirnih povesti in romanov, pa dobre in odlične knjige iz svetovne književnosti; zgolj poročevalskih in detektivskih knjig pa naj bi bilo čim manj!

Fr. Jesenovec.

Antoine de Sainte Exupery: Veter, pesek in zvezde. Roman iz življenja letalca. Naša knjiga 16. Iz francoščine prevedel Peter Kosem.

V prvem polletju četrtega letnika Naše knjige je kot prva knjiga za l. 1943. izšlo delo znamenitega letalca in pisatelja Exuperyja, prav za prav dve deli, združeni v eni knjigi: *Terre des Hommes* (Zemlja človekova) in *Vol de Nuit* (Nočni polet) — pod skupnim novim slovenskim naslovom *Veter, pesek in zvezde*. Ne vem, če ni podnaslov »letalski roman« nekoliko pretiran, kajti to delo ni nikakršen epsko mogočen niti psihološko dovolj globok roman, marveč bi človek prej rekel — niz doživljajev, pri katerem ni delovala v prvi vrsti pisateljeva domišljija, marveč bolj ali manj resnični doživljaji sami. To je sicer lahko zopet svojevrstna prednost dela, a kljub večji ali manjši verjetnosti vendarle še zmerom ostane le opis, in sicer opis zemlje in človeka na nji, posebno človeka v boju z naravo in njenimi skrivnostnimi silami. Zato delo na splošno ni epsko močno, le na nekaterih mestih te močnejše zagrabi, sicer pa ostaneš ob branju tega dela vse bolj hladni opazovalec potopisnega načina opisovanja ne posebno živahnih dogodkov in doživetij sodobnega letalca. Delu manjka tudi močne zgodbe, saj je po večini le mozaično sestavljena podoba pisateljevih doživetij na skoraj vseh kontinentih našega planeta, v zraku in na morjih. Treba pa je obenem priznati, da je delo svojevrstno, delo stilistično močnega oblikovalca.

Močnejše kot v kompoziciji dogodkov je delo v prodiranju v človeka, v zemeljske skrivnosti, pri čemer tu in tam zazveni delo že kar panteistično. Na drugi strani pa je delo zopet silno sodobno, naravnost novost v sodobni književnosti, saj nam prikazuje delovanje in nehanje današnjega letalca, katerega poklic in delo se je prav sedaj tako razmahnilo. Zato ni čudno, če je v knjigi postal junak krmar zračne ladje in gospodar zraka. Potemtakem je delo gotovo v prvi vrsti silno zanimivo za vse tiste, ki s strokovnega zreljšča spremljajo ta silni razvoj sodobnega letalstva. Kot tako pa je pričujoče delo zares odličen, morda najboljši sodobni roman iz letalskega življenja.

Posebno odliko vidim v *Vetru, pesku in zvezdah* tudi v tem, da ni brez močno podčrtanih moralno-etičnih vrednot, ki naj bi se z njimi odlikoval tudi sodobni človek. Tako nas pisatelj spodbuja k poštenosti v zasebnem in javnem življenju, k iskreni samoodpovedi v korist našega bližnjega, k zvestobi do sočloveka in zemlje, posebno pa k čutu dolžnosti v poklicu, ki smo si ga izbrali. Le to se mi zdi čudno, da je vse tole nekako hladno, vse preveč razumsko povedano. Manjka namreč klica ljubezni do sočloveka, ljubezni, ki naj bi temeljila v Bogu samem. Delo nam kaže zares moderni svet brez ljubezni, kaže nam, kako postane človek brez te »hčerke božje« samo stroj, ki neizbežno drvi v pogubo in težke čase, ki jih prav za prav že skušamo! In prav s svojo hladnostjo, s to verno podobo sodobnega človeka, naj bi nam pričujoče delo klicalo: Več ljubezni! Več Boga! Saj je tudi delo samo najmočnejše prav tam, kjer je človek v veliki stiski prišel do klica po božji pomoči: v resnici, najboljša se mi je zdelo poglavje *Žeja*.

Prevod je prav lep, slovensko izdajo Exuperyja zelo poživljajo še podobe, fotografski posnetki tistih krajev, ki se v njih gode dogodki iz romana.

Francè Jesenovec.

N. V. Gogolj: Ukrajinske povesti. Prevedel Fr. Terseglav. Izdala »Slovenčeva knjižnica«. Št. 42, 1943.

Veliki ruski klasik, večni »borec s hudičem« in svojstven tip ruskega, dejal bi z duhovno problematiko prežetega leposlovja, Gogolj (1809—1852), je že star znanec slovenske prevodne književnosti. Njegovi glavni in nesmrtni deli: *Mrtve*

duše in Revizor, sta bili prevedeni že pred šestdesetimi leti. Mrtve duše 1887 v Zabavni knjižnici in prevodu Podgoriškega, Revizor pa 1884 v zbirki Talija in v slovenitvi Ivana Vesela. Pozneje je izšel še dvakrat: 1921 v prevodu prof. I. Prijatelja ter 1937 isti prevod v priredbi Silve Trdina. Mrtve duše so dobile nov prevod 1936 (J. Vidmar). Znano Gogoljevo ljudsko povest iz kozaškega življenja Tarasa Buljbo smo dobili 1910 (prev. V. Levstik). Prvi slovenski prevod je urejeval in izdajal Josip Jurčič. (Cf. Naša Gogoljiana, Jutro 1943, št. 57.)

Tudi povesti, ki jih je sedaj prevedel Fr. Terseglav, so bile že prevedene v raznih naših listih, toda so le še malokomu pri roki. Zato je velika prevajalčeva zasluga, da je iz Gogoljevih knjig Večeri na pristavi blizu Dikanjke in Mirgorod, teh Gogoljevih najlepših in najznačilnejših mladostnih stvaritev, sestavil prikupno antologijo, vse povesti na novo prevedel, napisal obširen uvod in izdal knjigo pod skupnim naslovom Ukrajinske povesti ter tako že z naslovom označil njih domačijo in karakteristiko.

Knjiga vsebuje sedem povesti: Vij, Božična noč, Sejem v Soročincu, Majska noč, Kresna noč, Začarani kraj in Izgubljeno pismo. Za dodatek pa je prevedel še zgodbo iz Gogoljevih Petrograjskih novel: Plašč. Plašč je za Gogolja zelo značilna stvaritev, vendar pa v zbirko Ukrajinskih povesti ne spada. Prevajalec naj bi jo bil rajši izpustil in dodal še dve povesti iz ukrajinskega cikla, ki ju v tej zbirki občutno pogrešam. To sta prelepa Strašno maščevanje, povest polna globine, zgoščene baladike in poezije, ter vesela zgodba Kako sta se sprla Ivan Ivanovič in Ivan Nikiforovič. Knjiga bi sicer nekoliko narasla, toda dobili bi res najlepši cvetober Gogoljevih ukrajinskih motivov.

Ukrajinske, grozljivo-vesele povesti so naravnost svojevrstno in svežilno, toda ne lahko in samo zabavno čtivo. Vse preveč je v njih skrite simbolike ter prepletanja realnega življenja z nerealnim svetom črtov, vil, čarovnic, škratov in podobnega, kar je izoblikovala bujna domišljija kozaka-Ukrajinca in kar je skozi prizmo Gogoljeve stvariteljske intuicije dobilo čarobno umetniško podobo. To je tisti baladni svet, odmaknjen telesnim čutom in dostopen le nekemu »drugemu vidu« z elementarnostjo zemlje povezanega Ukrajinca. Vse te povesti bi bile najbrž le zanimivo ukrajinsko folkloristično blago, če jih ne bi bil pisal tak umetnik, kot je Gogolj, in jih pretkal s pravo kozaško dovtipnostjo in širokim smehom, s tistim posebnim humorjem, ki mu lahko rečemo le gogoljevski. Še bolj ko v drugih delih se tu izrazi tista posebna težnja zapletene Gogoljeve duševnosti in njegove borbe z vragom, o kateri sam pravi: »Že od nekdaj želim in se trudim, kako bi pokazal, da je vrag tepček in da bi se mu po branju mojih del človek do mile volje nasmejal.« In ko so nam v teh povestih Vij, škrti, čarovnice, črti in druge postave iz demonskega sveta le stvori naivne ljudske in pesnikove domišljije, ali morda elementarne sile prirode, so bile Gogolju neka vrsta zlih realnih bitij njegovega duševnega sveta, ki se jih je hotel znebiti ravno s tem, da jih je smešil. Toda Gogoljev smeh je vedno tragičen, pravi Merežkovskij.

Prevajalec Terseglav je imel težko nalogo. Ni lahko sloveniti Gogoljeve čudovito pojoče in ritmične proze, ki je posebno v teh ukrajinskih povestih včasih vsa pretkana z najrahljšimi bleski same poezije. Brati je treba samo Gogoljeve opise ukrajinskih noči. Terseglavov prevod je v splošnem soliden in vesten. Seveda pa Gogoljeve poezije prevajalec, ki ni sam umetniško intuitiven, ne more izraziti. Knjigo kazi tudi precej slovniških napak, ki so v našem sodobnem Pravopisu pokopane, tu pa tam nerodno postavljeni stavki in nepotrebni rusizmi. V opombah n. pr. berem tale stavek: »...na tem klirosu poje svečenik izvestne dele službe božje, tudi pevski zbor se pomešča na klirosu«.

Knjigi je Terseglav napisal deset strani dobrega, informativnega uvoda, sledeč večinoma Merežkovskemu (knjiga Gogolj in hudič), ki je nekak Gogoljev duhovni dedič in ki ga je tudi včasih le preveč po merežkovsko razlagal. Razumevanju povesti dobro služijo tudi opombe.

Severin Šali.

Dr. A. Trstenjak: Metodika verouka. Očrt versko-pedagoške psihologije. Ljubljana 1942-XX. Založila Ljudska knjigarna. Str. 266. Cena broširani knjigi 42 lir, kartonirani 47 lir.

Bistvena naloga vsake vzgoje je, napraviti iz človeka to, kar mora biti, in ga navaditi na takšno življenje, da postane vreden član človeške družbe. Namen verske vzgoje verouka je, podati mlademu človeku pravo versko znanje, da dijak po njem živi, da raste v njem milost božja, torej da postane nadnaravno kreposten človek. Znanje, hotenje in milost božja, ti trije faktorji odločilno vplivajo pri vsaki verski vzgoji. Mlad človek naj dobi trdne temelje žive vere za vse življenje, ker le na ta način more doseči svoj končni nadnaravni cilj. Pod tem vidikom je spisana Trstenjakova metodika verouka. Pisatelj obravnava verouk z versko-vzgojnega smotra, z vidika verskega vzgojitelja, z vidika gojenca, z vidika versko-vzgojne dobrine in z vidika versko-vzgojnega dela.

Trstenjakova metodika nas seznaja z vsemi podrobnostmi verske vzgoje. Seznaja nas z vsemi pedagoškimi smermi verske vzgoje, s pedagoško-psihološko preizkušenimi načini verske vzgoje, zlasti z vplivi miljeja, ki danes tako odločilno posega v vsako vzgojo. Dijaku se morajo podati zlasti verske vrednote, ki morajo postati njegova last. Nosilec teh verskih vrednot mora postati učenčeva osebnost sama. Način te vzgoje poda pisatelj odlično.

Knjiga je v prvi vrsti namenjena katehetom, vzgojiteljem mladine, in tudi staršem. Pisatelj je oral ledino, kajti takega dela Slovenci doslej še nismo imeli, ki bi podalo vzgojno psihologijo verskih vrednot. Noben vzgojitelj ne bo mogel biti brez Trstenjakovega dela.

J. S.

Umetnost

Slovenski lesorez. Uvod napisal France Stelè. Bibliofilska izdaja. Ljubljana 1942. Založil »Tiskovni sklad Umetnosti«. (Bibliofilska založba.)

Doba ekspresionističnega umetnostnega hotenja je za nami in ni slučaj, da je retrospektiven pogled zajel del njenega tipičnega udejstvovanja v pričujoči knjigi slovenskega lesoreza. Dasi obsega delo ustvaritve, ki segajo tudi v dobo pred in po ekspresionizmu, počiva vendar kvalitetna težina na tem času, sicer pa gotovo na tej umetnostni generaciji. Kajti ni samo slučaj, da se je povojni umetnostni rod tako z zanimanjem oklenil grafičnega izrazila. Njihovim razbičanim idejam čutni barvni toni impresionizma niso mogli ugajati. Čutna posoda je zabranjevala dostop do duhovne vsebine, ki je veljala povojnemu rodu pač za prvo med sestavinami umetnosti. Nasprotno pa je črno-bela skala v svoji prvinski enostavnosti in čustveni askezi lepo podprla stremljenja poduhovljenega gledanja umetnostnih problemov. Prav za prav so že naši Vesnjani ob koncu stoletja motrili svet s »črno-belimi« očmi — seveda upoštevajoč akademski realizem — do čisto grafičnega hotenja pa so se odločili šele »mladi«; B. Jakac, M. Maleš in drugi so dokazi za to. Takrat se je slovenska grafika kot kvalitetna umetnostna panoga šele rodila. Pravilno poudarja avtor Uvoda o občutku tujstva ob njenem rojstvu v našem umetnostnem krogu. Vendar so mladi povojni ekspresionisti prodrli skoraj na vsej črti. Kakor vsako »novo« stvar (vsaj za nas!) jo je občinstvo sprejelo z nezaupanjem, toda — kar je glavno — sprejelo jo je le. Sedaj se kaže njen uspeh tudi v pričujoči, lepo opremljeni knjigi.

Pisatelj uvoda je svoj delež opravil vzorno. Ni to kako globlje razglabljanje o slogovnih menjavah našega povojnega lesoreza, marveč eksakten kažipot v svet splošne grafične umetnosti, opis njene zgodovine in nato kronološka ter slogovna oznaka slovenske lesorezne umetnosti. Pisatelj je razdelil gradivo v štiri skupine: 1. realistična (s podskupinami: dosledno stvarna, novo-poetično-realistična in tehnično stvarna), 2. ekspresionistična (s podskupinami: dosledna, blizu absolutne likovnosti ter poetično ali vizionarno upodabljajoča), 3. impresionistična in 4. iskanje slovenskega izraza. V ta okvir je avtor izčrpno združil gradivo knjige ter dobro nakazal glavne razvojne oblike naše lesorezne umetnosti. Od sodelujočih slikarjev so dali tej panogi umetnosti najbogatejši delež med drugimi B. Jakac, M. Maleš in M. Sedej. Vsi ti umetniki so se tudi v resnici največ bavili z grafično umetnostjo, tako da je

njihov izbor podob najbolj prepričljiv. Ostali pa so deloma dobro, deloma pa tudi slabše zastopani. Tu je tudi točka, kjer se pokaže slaba stran te knjige. Urednik je izbral čim več lesorezov. Vzel je prispevke tudi od takih slikarjev, ki jim je grafično delo že po naravi precej tuje in so se v svojem umetniškem delu morda le slučajno kdaj pobavili z lesorezom. Zatorej so tudi taki lesorezi našli mesto v knjigi, kar pa višino celote precej zniža. Urednik bi storil bolje, ko bi izbral le najboljše liste, ki razodevajo res vsestransko umetniško pa tudi tehnično kulturo. Morda bi se taka luksuzna izdaja ne omejila samo na lesorezno panogo grafike. Pazljiva kritična izbira grafičnih listov naše celotne črno-bele umetnosti bi vsekakor rodila zbirko, ki bi bila tudi po vsebini za slovensko grafično umetnost v resnici reprezentativna.

Dr. St. Mikuž.

Tine Debeljak-Bara Remec: A. S. Puškin, Bahčisarjaski vodomet. Ljubljana 1942-XXI.

Linorezi Bare Remčeve. Slikarica B. Remec izhaja iz zagrebške umetnostne šole. Njeno delo preveva zatorej izrazita slikovita nota, ki je bila v njenih prvih delih nekoliko kaotična, se je pa po firenški dobi umirila tako oblikovno kakor tudi barvno. V zadnjem času se je lotila grafične umetnosti, ki je danes pač izredno primerno izrazilo umetnikove notranjosti. Poleg pretresljivih podob Apokalipse so nastale tudi pričujoče ilustracije Puškinove mojstrovine. Problem, ki ga je tekst pesmi naložil ilustratorici, je zelo težak, in sicer prav zaradi romantičnega značaja pesnitve. Tu ni realističnih opisov, ki se dajo lepo prepisati v slikarsko podobo. Umetnik je navezan na pesniške figure, ki so pripovedno skromne, čustveno pa izredno odmevajoče. Ilustracije, ki nastanejo ob takih pesniških pobliskih, morajo pač ustvariti ali bolje zgrabiti skalo čustev napisane umetnine in jih obdržati v okviru ilustrativno skope snovi. V našem primeru sta se našli obe prvini: romantično čustveni tekst in slikarica v srečnem ravnotežju. Prav ženske-umetniki po svojem čustvenem nastrojenju tako nalogo lažje rešijo kakor moški. Tako so nastale ilustracije nekako v dvojni smeri: mali čustveni slikarski zapiski ob robu pesnitve ter večje, celostranske podobe, po svojem bistvu ravno tako razpoloženjski spomini na usodno zgodbo Bahčisarajskega vodnjaka. Oblikovno je slikarica rešila posamezne podobe izredno okusno in z velikim umetniškim smislom. Omenil bi podobe Jurzuf na Krimu, Igrajoča Potocka in pesniško vizijo ob vodometu. Igrajoče dekline ob harfi je morda, kar se tiče glasbila in motiva sedenja deklice, tehničen lapsus. Igralci na harfo strežejo instrumentu od nasprotne strani.

Vkljub temu (naposled je šlo tudi tu slikarici v bistvu za druge stvari) pa so ilustracije dobro delo in pomenijo v grafično-slikarskem delu B. Remčeve korak naprej.

O pesniškem prevodu naj sodijo poklicani.

Dr. S. M.

Kronika umetnostnih razstav v letu 1942.

V januarju je v »Galeriji Obersnel« odprl razstavo oljnatih podob in gvašov slikar Zoran Mušič. Razstava je imela deloma retrospektiven značaj, ker so bila razstavljena tudi dela iz Španije in nekaj drugih mladostnih slik. Umetnostni profil razstave je bil zadovoljiv. Slikar je napredoval v pojmovanju barvnih odnosov, posebno pa so bili zanimivi poizkusi izgraditve arhitektonskih interjerjev. Negativna plat Mušičeve umetnosti se nam je odkrila v nekaki apriorni, posplošujoči slikarski obravnavi predmetov, ki na tak način izgubijo svojo avtohtono obliko. V istih prostorih sta naslednji mesec razstavila trideset oljnatih podob brata Drago in Nande Vidmar. Njuna razstava je bila vsekakor zanimiv umetnostni dogodek, kajti oba slikarja se kaj redko pokažeta pred občinstvom. Slogovno je njeno delo napredovalo v smislu realističnega gledanja na slikarska vprašanja. Vendar njuna umetnost ne predstavlja sočne, enovite podobe, marveč se čuti spričo premočnega programskega, razumskega hotenja razbita v nehomogene prvine. Posebno kompozicije Draga V. so zgrajene sila razumarsko, zaznavna je diskrepanca ospredja (figur) in ozadja (krajine).

Spričo naslonitve na umetnost Fr. Miheliča se opaža tudi pomanjkanje tehničnega slikarskega znanja. Boljše, enotnejše in svežejše so krajine brata Nandeta.

V mesecu marcu je bila v »Galeriji Obersnel« odprta X. razstava »Slovenskega lika«. Izdan je bil tudi katalog, ki je vseboval hudo neprimerne slavo-speve na dela mladih začetnikov slikarjev in kiparjev. V svoji kritiki v »Slovincu« z dne 21. III. 1942 (št. 66) sem na strani 4. zapisal glede na slovenske umetniške programe in pojmovanje umetniških razstav sledeče načelne misli: »S programi je res težava, posebno kadar imajo z njimi opraviti naši umetniki. Nikdar nimam namreč vtisa, da jim služijo za temelje, na katerih bodo šele nekaj zgradili, marveč skoraj vedno za opravičilo — zakaj so to in ono reč že tako napravili. Skoraj dosledno pa tavajo v zmotah. Eni proglasijo za edino pravilno tuje »gledanje«, drugi »samoslovensko«, za vsem tem pa se skriva pomanjkanje široke razgledanosti, pravega pojmovanja umetnostnega poklica, individualnosti in, kar je najvažneje — kvalitete. Resnično poznavanje tuje umetnosti, predpostavljam domače, pa tudi tuje šolanje, recimo za časa študija, njeno individualno prevzemanje in kasneje ustvarjanje v domačem pristnem okolju, mora voditi — če je oblikovalec umetnik — do dobrega uspeha. Počitniško srečanje s tujo umetnostjo, morda celo njeno poznavanje po barvastih predlogah, ter tako spoznanje uvoženo kot »xyz gledanje« v naš umetnostni svet — mora roditi negativen uspeh. Nujno slab uspeh pa mora doseči umetnostna skupina, ki brez prave razgledanosti, da, celo brez orodja, t. j. umetnostnega znanja, skuša »dočrpati« le največjim genijem dosegljivo, neko mistično »slovensko noto«... Pričujoči program je kakor velikansko pročelje, ki pa za seboj ne krije skoraj nobene arhitekture. Dokaz tej trditvi je razstava v »Galeriji Obersnel«. Ali naj spričo nje napišem nekaj načelnih misli o umetniških razstavah pri nas? Kje so razstave, kjer je še veljalo načelo kvalitete, skrbnega izbora, zdrave avtokritike! Ko je umetnik v veri, da je on zaradi naroda in ne narobe — v globokem čutu hvaležnosti, v nekih časih pokazal nove uspehe umetnosti! Ko je pojmoval svoj poklic s skoraj sakralno resnostjo in je izoblikoval razstavo s svojimi najboljšimi deli, pričakujoč v prvi vrsti moralnega uspeha in potrditve ter šele v drugi — nakupov. Verjemi mi, ljubitelj umetnosti, da je danes drugače. Danes je precej umetniških razstav več ali manj prodajnih bazarjev, umetniki čestokrat razstavljajo v zaporednih razstavah ista dela — češ, tudi za to blago se mora najti kupec — pri nas je že močno prišlo v navado, da se slika in kipari »za razstavo« (mesec ali dva poprej); razstavljajo se celo nedovršena dela, razstavní prostori se natrpajo, da obiskovalca duši, pri vsem tem pa naš umetnik zahteva, da se te nove, pogubne navade — vrednotijo po starih načelih. In kar je najbolj žalostno, ti pojavi so zadnja leta vedno pogostnejši... «

V aprilu so Vesnani v »Galeriji Obersnel« odprli razstavo, ki je v celoti opravičila njihov umetniški sloves in je v celoti zavrnila marnje snobistov o »neslikarskih« in »neumetniških« lastnostih posameznih razstavljalcev. Zdravi realizem, individualnost dojemanja in iskrenost so našli živahen odmev pri obiskovalcih. Umetnostna snov se je gibala v okviru narodopisja, pravljíčnosti in karikature.

Meseca maja je bila v Jakopičevem paviljonu odprta retrospektivna razstava mojstra M. Jame, in sicer ob 70 letnici njegovega rojstva. Razstava je bila lep dogodek v slovenskem umetniškem življenju. Razstavljena dela so odprla zgovorne razglede v delo našega impresionista. Razvojna črta, ki se prične s podobami zmerne realizma, poteka k prvim impresionističnim poizkusom, dokler se ne vzpne do kvalitetno izredno visokega obraza slovenske impresionistične umetnosti, je bila na razstavljenih podobah dobro zaznavna in tudi didaktične vrednosti.

V istem mesecu sta razstavila v »Galeriji Obersnel« slikar N. Omerša in kipar K. Putrih. Njuno delo je zgovorno pričalo o prizadevanjih mlajše umetnostne generacije v okviru skupine »Neodvisnosti«. Kvalitetno bolj prepričljive so bile podobe N. Omerse.

Razstava večjega obsega je bila odprta v juniju mesecu v Jakopičevem paviljonu. Razstavila sta slikar M. Maleš in kipar Fr. Gorše, vsak večjo zbirko svojih del. M. Maleš je s kolekcijo oljnatih slik pokazal, kako se oddaljuje izključno grafičnemu delu, kar pa morda ni za kvaliteto in osebni slikarjev razvoj niti dobro. Izpod oljnatih barv proseva z vztrajnostjo grafično, linearno razpoloženje. Fr. Gorše je razstavil portrete, večjo in malo plastiko. Razvojno je njegovo delo zelo zanimivo, posebno razveseljiv pojav je velika plastika s svojimi statuaričnimi problemi.

V oktobru je v Jakopičevem paviljonu razstavil oljnate podobe slikar Tine Gorjup. Njegovo umetnost odlikuje solidno znanje, vedri način gledanja na svet in naturalizem, ki nima v ozadju posebne miselne in tudi slikarske problematike.

Novembra so razstavili v Jakopičevem paviljonu »Neodvisni« (S. Kregar, N. Omersa, Z. Kalin, K. Putrih). Njihova umetnost teče v glavnem po starih kolovozih. Slikar Kregar je razstavil pretežno oljnate kompozicije, ki skrivajo v sebi mnogo surrealističnih prvin. N. Omersa ni stopil kdo ve kaj z izbranimi deli pred občinstvo, Z. Kalin je presenetil s kultivirano otroško plastiko, K. Putrih pa je razstavil nekaj prodornih, realistično konceptiranih glav.

Lep umetniški dogodek v preteklem letu je bila umetnostna razstava Fr. Pavlovca v »Galeriji Obersnel«. Slikar je z lepo zbirko oljnatih slik dokazal, da ustvarjajoči duh resničnega umetnika ne pozna zaprek, da čaša umetnostnega napoja ni nikdar izpita prav do dna, da se za že doseženimi cilji odpirajo nova obrežja daljnih, lepih pokrajin umetnosti.

V Jakopičevem paviljonu je razstavila isti mesec trojica slikarjev, Mušič, Sedej in Zonić lepo zbirko svojih del. Mušič je nadaljeval svoje delo od začetka leta, poglobljajoč se v barvne in kompozicionalne probleme. Njegova tihožitja so vzbudila živahno zanimanje. Resnih, zapletenejših problemov se je v svoji kolekciji lotil M. Sedej. Vendar se njegova umetnost izza zadnjih razstav v bistvu ni posebno izpremenila, ostala je hladna, neelementarna. J. Zonić je v našem umetnostnem svetu še tujec. Razstavljene podobe pričajo o živahnem slikarskem temperamentu.

Zadnja, toda pomembna umetnostna prireditev tega leta je bila razstava Fr. Miheliča in T. Kosa v »Salonu Jake Oražma«. Miheličeva umetnost se razvija nevzdržno v kvalitetnem vzponu. Naslonjena na sodobno časovno občutje, ljudska v pravem pomenu besede, ne zapada v brezkrvne teoreme in modne poizkuse. Slikar dobro ve, da je umetnikovo mesto v sredini deroče reke pravega življenja, ne pa na pozabljenem, zatišnem bregu. Tudi T. Kos je napredoval, zlasti v intimni, leseni in glinasti plastiki. Mehko, lirično občutje je nekoč trdo, stilizirano plastiko približalo dojemanju v pretehtani, realistični modelaciji.

Letina umetnostnih prireditev preteklega leta je bila, kakor je razvidno iz našega poročila kronike razstav, precej razgibana in bogata. Pokazala nam je marsikak vzpon umetnostne kvalitete, pa tudi njeno upadanje. V glavnem pa je sklep našega umetnostnega oblikovanja gotovo aktiven. S. M.

† Slikar Ivan Vavpotič.

Pred 45. leti je mladi Ivan Vavpotič prispeval za Dom in svet (l. 1898.) svojo prvo risbo. Poslej jih je sledilo še več v naslednjih letnikih. Dasi nosijo ti risarski prvenci v sebi pečat naivne mladosti in začetniškega znanja, vendar dajo slutiti močan oblikujoč talent in pa dobrega risarja za bodočnost. In še nekaj nam povedo te prve podobe. Vavpotič je intenzivno časovno navzoč, stoji z nogami trdno v svoji okolici, ki pa je v glavnem že takrat meščansko po-barvana. Literatura tega časa nam verno razloži snov ilustracij. Tedaj so pisali in cenili novele iz »boljše družbe«. Slovenski meščan hoče živeti svetovljansko, po pariško, zato v zakotne gradiče prihajajo elegantni ritmojstri, lepi tenorji, dogajajo se »infernalne« zgodbe ob pagat ultimu in bengaličnem ognju. Pisatelj, ki je kmečkega rodu, rad sede za mizo z baronesami, seveda samo zato, da jih

»razkrinka«, da jim pove »v obraz«, da je njihovo življenje zlagano. Toda ko odhaja iz gradu ali salonov, potem ko je odklonil dvoboj z ljubosumnim huzarskim poročnikom iz višjih »demokratskih« razlogov — se žalosten ozira za izgubljenim rajem. Slikar je v secesijskih okvirih povzel nostalgичno potezo o nesrečni ljubezni, o usodi in drugih občečloveških vprašanjih. Toda vsa ta melanholična poza in tožba ni kdo ve kako prepričljiva. Je to tipično malomeščanski pogled na življenjske pojave, pisan na blede papir, površno, ne preveč resno obdelan, ker sicer bi utegnil postati dolgočasen. Vsa resnost ljubezni kot usodnega problema človeškega življenja se da odpraviti tudi z arijo, ki jo poje lepi tenor: »Žena le vara nas...«, ali pa se naše zorne lepote kvarijo ob čitanju francoskih naturalistov. To je v bistvu meščanska literatura Govekarja in tudi prve podobe Vavpotičeve (prim. »Slovana«) izzvenijo v podoben akord.

Medtem pa se je Vavpotič šolal v Pragi in kasneje v Parizu. Obenem z življenjskim spoznanjem je rastla tudi umetniška zmogljivost in ta se je razvila za slovensko ilustracijo v do tedaj neslutene višine. Ko je Vavpotič risal podobe za »Desetega brata« in kasneje »Mladim srcem«, je njegova umetnost dosegla vrh, ki je bil za slovensko risarsko umetnost naravnost epohalne pomena. Realistični tekst resnične umetnine je mladega umetnika potegnil sugestivno za seboj. Slikar je zapustil parkete malomeščanske družbe in je krenil s pisateljem k Obrščaku, od tod na Slemenice in dalje po vseh potih in stezah, kar jih je zarisal v dolenski svet genialni Jurčič. Tu je doživel »Fuimus Troes« starega študenta Dolefa, vražjeverni svet in tragiko Martinka Spaka ter krhko, lepo ljubezen Kvasa in grajske Manice. To odkritosrčno umetnost je Vavpotič nadaljeval v pravljičnem svetu mladih src in tudi drugod. Jasno je, da uspeh ni izostal. Najvišje v umetnosti je odkritosrčnost in prav ta je naklonila mlademu slikarju sloves pionirja slovenske ilustracije. To je tudi glavna zasluga slikarja Ivana Vavpotiča v slovenskem umetnostnem svetu.

Delavnost Ivana Vavpotiča pa ni bila omejena zgolj na risbo. Marljivo se je udeleževal tudi kot krajinar in portretist. V oljnem slikarstvu, ki zahteva obliko in barvo, pa je zadel kot vsa njegova generacija na skoraj istočasno rast impresionističnega pojmovanja barvnih vprašanj. Seveda je nihanje med pripovedno risarsko smerjo — ki je bila tipična lastnina naših secesionistov — in barvno slikovitem nepripovednim impresionizmom rodilo nekako neuravnoteženost v umetnostnem gledanju. Po drugi strani pa je skrb za vsakdanji kruh potrkala na slikarjev atelje in slikarja ponovno popeljala na parket našega meščanskega življenja. Naše meščanstvo se v bistvu ni kdo ve kaj izpremenilo od časov prvih Vavpotičevih del. Arije iz operet je na splošno zamenjal jazz in šlagerji, namesto na Gorenjsko so zdaj potovali na morje, Prater je zamenjala dalmatinska plaža, kočijo avto. Za laksno obliko ljubezni niso bili francoski naturalisti več potrebni. Ta svet, ki ga je meščan ljubil, je hotel tudi izraziti, in tako se je rodil moderni naturalizem. Ivan Vavpotič je v svojem življenju naslikal mnogo, mnogo naturalističnih podob take vrste. Bilo bi odveč trditi, da vsa ta dela nimajo umetniške vrednosti. Z dobrim tehničnim znanjem, s solidno izvršitvijo in vernim prednašanjem zaznamenovana dela bodo gotovo ostala kot galerijske umetnine. Sicer pa bo o celotnem Vavpotičevem umetnostnem delu zadnjo besedo izrekel vseuravnajoči sodnik — čas.

Slikarju, ki je bil osebno znan pojav v slovenskem umetniškem svetu, je smrt iztrgala za vedno iz rok slikarsko paleto dne 12. januarja l. 1943.

Dr. S. Mikuž.

Šestdesetletnica slikarja M. Gasparija.

Letos obhaja življenjski jubilej naš nekdanji ilustrator slikar Maksim Gaspari. Nastopil je v Domu in svetu kot risar skromnih vinjet, kasneje kot ilustrator večjih razmer, dokler se ni razvil v najbolj priljubljenega in popularnega slikarja v našem kulturnem občestvu. Njegova glavna domena je folklorno slikarstvo. Kdo še ni videl Gasparijevih »Vračajočih se kolednikov« ali »Ofrehta«? Kdo še ni srečal njegovih prikupnih ilustracij v naši otroški litera-

turi? Njegova delavnost je bila izredno plodovita in malo je umetnostnih ljubiteljev, ki bi ne bili v posesti Gasparijevega originala, reprodukcije njegovih del pa ima skoraj vsaka slovenska hiša. Gasparijeve zasluge za popularizacijo dobre umetnosti med našim narodom so izredne in priznanja vredne.

Kot umetnik je Gaspari pesnik slovenske zemlje in njenih ljudi. Toda to ni nikaka priučena umetnost, marveč poezija, ki je vzknila neposredno iz slikarjeve notranjosti. Mnogo spominov na mlada leta počiva v Gasparijevem delu. To so spomini na rojstno vas, gledano kot celoto. V okviru vaškega občestva se razvija življenje iz roda v rod, med krstom in pogrebom ob času cvetočih češenj in golega, s snegom pokritega drevja. To je veliki naravni oder za proščanja, vaše katastrofe, prastare običaje. Daleč v sivo davnino prisluhne slikar ob svojih kolednikih, procesijah in beračih. Življenje, večno se izpreminjajoče, zadobi trdno obliko v tipu. Cerkev na griču ali za vasjo, senožeti s smrekovim gozdom, cvetoče vrbovje ob potoku, mlin, vasica, to je tip mrtve narave. In tip žive? Tu sta starec in starka v kožuhih, okrašenih z rožami, tu sta mlad par, fant z nerodnimi kretnjami, dekle bujna in sramežljiva. Naposled so tu še vnučki s predivastimi pšeničnimi lasmi, okorni in ljubki v nerodni, preveliki obleki. To je pravi svet Gasparijeve umetnosti in zato ni čudno, da je tako blizu narodnemu čustvovanju, da njegova umetnost ni nikoli potrebovala učenih teorij, preden jo je narod sprejel in vzljubil.

Življenjski jubilej je srečal slikarja čvrstega, zdravega, polnega načrtov in volje do nadaljnje ustvarjanja. Želimo mu še mnogo umetnostnih uspehov!

Dr. S. Mikuž.

Šestdeset let slikarja Saše Šantla.

Letos obhaja v vsestranski marljivosti in delu šestdesetletnico rojstva znani slovenski slikar Saša Šantel. Umetnostno je rasel na predvojnem Dunaju, Monakovem, potoval je mnogo po svetu, v umetnostno osebnost pa se je razvil šele na domačih tleh. Njegov umetnostni svet je trdno naslonjen ob lepoto domače zemlje in na splošno ob uspešni korektiv matere narave. Od tod izhaja njegovo veliko poznavanje slikarskih veščin in pa vedro, prikupno izbiranje snovi. Njegova umetnost je pripovedna, preprosta, neizumetničena. Morda tu pa tam celo preveč naivna. Kar pa moramo slikarju šteti v dobro, je solidnost izvršenega dela. Slikar ne pozna in ne priznava raznih umetnostnih poizkusov, ki jih je že toliko šlo preko nas v povojnem času.

Šantlova slikarska delavnost je precej mnogostranska. Udeležuje se kot slikar oljnatih podob, akvarelov, najbolj pa je znan kot grafik-ilustrator. Njegovo umetniško delo je raztreseno širom po slovenski zemlji. Znane so njegove prikupne krajine, ki so nekak posrednik med impresionističnimi in modernimi krajinskimi pejzaži. Njegova največja kompozicija pa ni posvečena krajini, marveč je vzeta iz našega glasbenega življenja, kjer se jubilan tudi vneto udeležuje. Je to podoba slovenskih komponistov, ki je za današnje razmere uvaževanja vreden spomenik. Na razstavi, ki jo je slikar v marcu in aprilu pripravil v Jakopičevem paviljonu, vzbuja upravičeno zanimanje tudi grafika. Tod se je pokazal slikar kot dober poznavalec Ljubljane, kmečkega življenja in različnih krajinskih motivov. Nekaj razstavljenih risb je opozarjalo bralce naše mladinske literature tudi na prikupne ter iznajdljive ilustracije našega jubilanta v različnih mladinskih knjigah. Njegovo delo na tem polju je bilo plodovito in vzgojno.

K življenjskemu prazniku slikarja prof. Šantla iskreno čestitamo.

Dr. S. M.

Olaf Globočnik: Svatba

Zapiski

Msgr. Ivan Trinko — osemdesetletnik.

Tam na južnem pobočju Matajurja leži prijazna beneška vas Tercimonte, kjer se je v preprosti kmečki hiši rodil 25. januarja 1863 Ivan Trinko, danes nestor naših pesnikov, pripovednikov, znanstvenikov, glasbenikov in slikarjev.

Nadarjenega dečka so poslali v šole, da bi pel kdaj novo mašo. Najprej je hodil v šolo v Cividalu, nakar je bil sprejet v nadškofijsko gimnazijo v Udinah ter po končanih gimnazijskih študijah stopil v ondotno bogoslovje. Preden je bil posvečen, je še leta 1886. odslužil vojake, nakar je še istega leta 20. junija pel novo mašo v domačem kraju.

Trinko ni ostal na deželi. Poznali so njegove sposobnosti in zato so ga kmalu po novi maši poklicali za prefekta v nadškofijsko semenišče, iz katerega je sam izšel. V istem zavodu je postal čez tri leta profesor latinščine in italijanščine na gimnaziji, leta 1894. pa profesor modroslovja na liceju in še v bogoslovju, kjer nemara uči še danes.

Kdaj je začel Trinko pesniti in pisati?

Sam pripoveduje, »kako je obstal, ko je dobil slučajno v roke prvo slovensko tiskano delo in s tem izvedel, da imajo tudi Slovenci knjige kakor drugi izobraženi narodi«. To odkritje ga je tako prevzelo, da se je vrgel z vsem navdušenjem na študij materinega jezika. »Še dobro pomnim,« pravi, »kaj sem moral prestati v šestem razredu, preden sem se naučil brez učitelja, brez slovnice in brez slovarja malce slovenščine, in sicer skrivaj ponoči.«

Ko je tako obvladal književni jezik, se je lotil pisanja. Leta 1883. se je prvič oglasil v tedanjem ljubljanskem »Ljudskem glasu« s sestavkom o svojih rojakih, nato pa je 1884 priobčil v »Ljubljanskem zvonu« folkloristično narodno blago iz svoje ožje domovine — »Vedomec« in »Divje žene ali krivopete« —, naslednje leto pa je začel priobčevati v isti reviji »Pesmi beneškega Slovenca« pod prvim imenom, v poznejših letih pa pod psevdonimom Zamejski ali pa pod šifro I. T. ali D. I. T. V letih, ko je urejeval S. Gregorčič pesniški del, se je oglašal tudi v »Slovanu«, ki sta ga izdajala Hribar in Tavčar. Tudi v »Domu in svetu« se je oglašal v njegovem prvem deceniju s pesmijo, po-

zneje pa z obširnimi opisi svoje ožje domovine. Zadnji njegov prispevek v »Domu in svetu« smo še brali l. 1941., ko nas je seznanil s svojim ožjim slavnim rojakom Jakobom Štelinom.

Na vzpodbudo S. Gregorčiča je l. 1897. zbral svoje pesmi, ki so izšle pri Gabrščku v njegovi »Slovanski knjižnici« pod naslovom: Poezije. Zložil Zamejski. Ni tu mesto, da bi podrobno ocenjeval njegove pesmi, ugotoviti pa moram, da so kljub vplivu Prešernovemu, Jenkovemu in Gregorčičevemu vendarle pristne, res njegove. Da so zorele pod italijanskim nebom, se jim tudi pozna, saj ne more zatajiti, da se je vzoroval tudi ob Leopardiju. Glede motivnosti in podajanja je Trinko sam označil svojo pot v pismu 12. decembra 1882: »Dobro bi storili Slovenci, ako bi čitali italijanske klasike. Po mojem mnenju opevajo Italijani bolj pesniške, bolj vzvišene predmete kot Slovenci. Jaz pogrešam v slovenskih pesmih ono vzvišenost, katero toliko slavijo Italijani.«

S »Poezijami« je Trinko zaključil svojo pesniško pot. Nemara je to storil, ker ga je tedanja kritika sprejela hladno. A. Medved je njegovo pesem odklonil v »Domu in svetu«, T. Doksov - Jesenko pa v »Ljubljanskem Zvonu«. Pozneje je sem in tja zložil le še kako prigodnico. Zato pa je posvetil svoje pero ožji domovini, o kateri je pisal v DiS 1898 in 1907, MK 1905. V LZ se je s toplo besedo 1890 spomnil svojega prvega učitelja pesništva P. Podreke, ki je prejšnje leto umrl. Prav tako se je spomnil tega pevca ob stoletnici njegovega rojstva v »Mladiki« 1922, naslednje leto pa je spet pisal o svoji ožji domovini v Jadranski almanah.

»Staro, toda še vedno živo in občutljivo srce« je Trinka, kot pravi, l. 1929. zopet vrnilo leposlovju. V GMD so izšli njegovi »Naši paglavci. Črtice in slike iz beneško-slovenskega pogorja«. V prisrčnem predgovoru se pisatelj opravičuje, da se zopet oglašja, a s svojimi zgodbami, ki so čudovito lepi spomini na njegovo mladost in folkloristično tako zanimivi, je gotovo razveselil vse, ki so knjigo brali. Nekaj podobnih črtic je izšlo isto leto tudi v »Družini«.

Trinko je tudi izvrsten prevajalec. Italijane je seznanil s Prešernom, Stritarjem (Gospod Mirodolski — Il Signor di Valpacifico), z Gregorčičem in s Tavčarjem, a prevedel jim je tudi nekaj Tolstoja, Turgenjeva, Gogolja (Taras Buljba), Puškina in Nekrasova, iz poljščine pa A. Chlumeckega in Sienkiewicza.

Slika Trinkovega dela bi ne bila popolna, ako ne bi omenil, da se je uveljavil tudi v raznih panogah znanstva. Katalog udinske občinske knjižnice ima zabeleženih pod Trinkovim imenom kakih dvajset razprav iz vseh mogočih področij, tako o ljudskih pripovedkah, o izvoru Slovencev na Furlanskem, o rezijanščini, o starih cerkvenih napevih med Slovenci v Italiji, a naravi teles, o furlanskem modroslovcu De Giorgiju, o J. Tomadiniju in cerkveni glasbi in še nekaj drugih. Eno zadnjih Trinkovih večjih filozofskih del je razprava »Največji problem sodobnega modroslovja«, ki jo je bral leta 1926. v udinski Akademiji, katere član je in mu je leta 1940. izdala tudi njegovo obširno in temeljito knjigo »Storia politica, letteraria ed artistica della Jugoslavia« (Idea — Istituto delle Edizioni Accademiche, Udine). Iz šolske prakse je nastala njegova slovenska slovnica za Italijane — Grammatica della lingua Slovena ad uso delle scuole, ki je izšla leta 1930. Podrobnosti o Trinkovih delih, pisanih v italijanščini, nam je podal Slavko Slavec v KGM 1933, kjer navaja svoje podatke po knjigi Fr. Fatorella »Storia della letteratura italiana e della coltura nel Friuli«, Udine 1929.

Med naštetimi razpravami vidimo, da Trinka zanima tudi glasba. Nič čudnega, saj je priznan skladatelj. Poleg raznih maš, ki se pojo v njegovi ožji domovini, je priobčil v našem »Cerkvenem glasbeniku« motet »O sacrum convivium«, v zbirki »Slava presveti Evharistiji« pa mešani zbor »Molim te ponižno«, mnogo njegovih skladb pa še čaka objave.

Znano je tudi, da je Trinko spreten slikar in risar, ki je svoja dela včasih pokazal svetu na razstavah v Udinah.

Poleg svojega šolskega in literarnega dela pa je Trinko še skrbel za svoje rojake v udinskem provincial-

nem zboru, kjer je zastopal interese svojih volivcev. Tudi kot tak je bil povsod priljubljen in upoštevan.

Tako vidimo, da je bilo življenje msgra Ivana Trinka res deloven dan, ki zasluži globoko hvaležnost in priznanje. Ko mu iz srca čestitamo, prosimo Boga, da bi mu še dolgo svetila lepa večerna zarja in da bi beseda njegove modrosti kazala še dolgo, dolgo nam vsem pravo pot!

Dr. Joža Lovrenčič.

Sardenkov psevdonim.

Pokojni kanonik dr. Alojzij Merhar je znan v slovenskem pesništvu samo kot pesnik — Silvin Sardenko. Kako je nastal ta psevdonim, je povedal pesnik sam Izidorju Cankarju za »Obiske«, ki jih je priobčeval v »Domu in svetu« l. 1911. in izdal pozneje knjižno kot eno prvih knjig v Novi založbi. Tu pravi Sardenko na str. 134: »Po Kettejevi smrti sem stopil v krog pisateljev »Doma in sveta«, ko sem poslal tri pesmi kot zadnji pozdrav umrlemu pesniku (t. j. Dragotinu Ketteju). Rajni dr. Lampe je sprejel ta Pozdrav v svoj list in me povabil, naj se kmalu spet oglašim. Tri drobne pesmi † Ketteju v spomin so imele prvikrat podpisan moj psevdonim — Silvin Sardenko. To ime je nastalo popolnoma slučajno. Tisti dan sem čital maloruske pesmi. Iz njih sem vzel priimek Sardenko. Za ime, sem si rekel, pa postavim ime dotičnega svetnika, ki ga Cerkev danes praznuje. Pogledam v koledar — bil je — Silvin. Podpisal sem pesmi in jih odposlal.«

Tako v »Obiskih«.

Podobno se je izrazil tudi v članku »Ob Kettejevi zadnji postaji« v ostalini, ki jo je vestno pregledal, sortiral in mi literarni del dal blagohotno na razpolago č. g. prelat kanonik J. Volc, za kar se mu na tem mestu najlepše zahvaljujem. Tu piše Sardenko skoraj z istimi besedami: »Drugi dan po smrti Kettejevi se je zjasnilo. V duhu sem gledal Ketteja v lepši zarji. V okno semeniške sobe so dehteli kostanjevi brsti, ki so obetali bujno cvetje. Naslonil sem se na svoj pisalnik in sem se zamislil ter zapisal tri pesmi v

Kettejev spomin. To so bile prve tri pesmi, ki so v »Domu in svetu« nosile moj psevdonim: Silvin Sardenko.«

Tako je dovolj jasno izpričan postanek in pomen Sardenkovega psevdonima. Datumi bi torej bili: Dragotin Kette je umrl 26. aprila 1899. leta v Ljubljani, kjer ga je pred smrtjo obiskal Sardenko in mu tudi preskrbel zadnjo duhovno tolažbo, ki mu jo je prinesel župnik Malenšek. (Obiski, str. 134.) Sardenko je bil tedaj že bogoslovec ter je torej stanoval v sedanjem semenišču. Kot »Sigma« je pisal prej že v »Ljubljanskem Zvonu« (glej DS 1942, št. 7-10), v DS pa je vstopil resnično s tremi pesmimi v spomin Dragotinu Ketteju pod naslovom Pozdrav umrlemu pesniku, podpisane s psevdonimom Silvin Sardenko (DS 1899, str. 346). Tako je stopil s temi pesmimi prvič v DS in se prvič podpisal s psevdonimom. Ta sešitek Doma in sveta je bil enajsti (tedaj je izhajal dvakrat na mesec!), torej junijska številka leta 1899. Do tu se vse ujema. Kaj pa ime samo?

Sardenko. V času, ko je Merhar izbiral svoj psevdonim, je med adepti naše Moderne vladalo veliko zanimanje za slovanstvo, za rusovstvo in ukrajinstvo še posebej. Tako je bil Kette — Mihael Mihajlov, Župančič — Smiljan Smiljanič, Murn — Aleksandrov, prof. Prijatelj — Semen Semenovič itd. Katoliški krog okrog Kreka pa je še posebej gojil »ukrajinstvo«, »zaporoštvo«, saj so imeli svojo prijateljsko družino »Sič«, kjer so si dajali člani ukrajinska imena: tako je bil Krek — hetman Ostap, Abram — Bajda Kazak, Brecelj — Bogdan Kazak itd. Tako Moderna z Župančičem kakor Merhar sta bila zelo blizu temu krogu, kjer je vladalo zanimanje tudi za Tarasa Ševčenka, kar se vidi tudi v tedanjem pesništvu, ki je jemal motive iz slovanske kakor tudi slovenske narodne pesmi ter zavestno navezoval na ukrajinstvo še celo pozneje v takih primerih, kakor na pr. Župančič v naslovu »Duma« in podobno. Da je Merhar bral ukrajinsko, to je »malorusko pesem«, kakor pravi v Obiskih, je jasno, katero pa, ne bo mogoče dognati. Morda je bila to prav Ševčentov motto v Kobzarja, ki ga je dal

pozneje leta 1907. Abram na čelu svojega prevoda »Kobzar« (Leposlovne knjižnice Katoliške bukvarne V. zvezek) v ukrajinščini in prevodu:

Ukraino, Ukraino!
Nenjko moja, nenjko!
Jak zgađaju tebe, kraju,
zavjane serdenjko.

Ukrajina, Ukrajina!
Mamka moja, mamka!
Ko se tebe, kraj, spominjam,
srce mi uvene.

Ko človek, ki ne zna ukrajinščine, bere prvi stih, ga bere v mehaničnem ritmu: Ukrajíno... ter se mu zadnji stih kar sam ob sebi skandira kot prejšnji, -U-U-U-, torej: »závjane serdénjko«. In iz takega in podobnega branja — ki pa je napačno! — in po transkripciji v slovenščino je lahko nastal psevdonim »Sardénko«.

Kar se tiče tega ukrajinskega psevdonima pokojnega kanonika, je zdaj zanimivo pismo pokojnega prevajalca Ševčenka, Josipa Abrama, kakor ga je pesniku prijatelju pisal iz Oblok 20. IX. 1911, torej po objavi Cankarjevega intervjuja v Obiskih. Videti je, da je ta list nekak postscriptum širšega pisma, ki pa v zupuščini ni ohranjeno, kajti naslov ima: »Še nekaj!«, nakar se nadaljuje:

»Že večkrat sem ti hotel povedati, a sem zabil, da Tvoj psevdonim Sardenko ni pravilen.

Pisati bi moral, če hočeš imeti res pravilno ime in ne pokvarjenega, Serdenko ali še bolje: Sérdenjko, kar je dim. (= diminutiv) od sérce in pomeni po naše: ljubček (srček). Jako laskavo ime! Da je Serdenko prav, kaže tudi to, ker se v ukrajinščini poudarja sérce — sérdenko.

Misli in ukreni, kakor veš in znaš! Ukrajinec se bo smejal temu potvoru — in prej ali kasneje se bodo tudi, češ kaj jemlje naše ime, ko ga niti ne pozna, kako se glasi!

Tvoj † Trentar.

Tu opominjam, da je Abram tudi zgoraj citiran Ševčenkovo motto — zavjane sérdenjko — prevel v

skladu z originalom: »srcé mi uvéne« ter tako spremenil ritem tudi v slovenščini, kot ga spreminja ukrajinska in druga slovanska narodna pesem.

Pesnik Sardenko pa je ostal pri svojem Sardénku ter se je s tem imenom uveljavil v slovenskem pesništvu in mnogo njegovih bralcev ne ve, kako je prišel do tega imena in kaj pomeni.

Silvin. Kar se tiče imena Silvin, sem pogledal najprej v Koledar Mohorjeve družbe za leto 1899. — tedaj, ko je Merhar izbiral svoj psevdonim — pa tega imena v Koledarju sploh ni; prav tako ga ni v Koledarju za leto 1911., ko je Merhar prvič dal v javnost svojo izjavo. Lanski Slovenčev koledar, ki slovi po najpopolnejšem seznamu svetniških imen pri nas, ima tri svete Silvine, ki godujejo 17. februarja, 12. septembra in 28. septembra: torej ga ni v razdobju od 26. aprila (smrt Kettejeva) ante quem non in med začetkom junija, ko so pesmi izšle kot post quem non. Zato sem se obrnil na g. prof. Anžiča Antona, ki je sestavljal ta seznam, s prošnjo, če je morda našel kje v tem razdobju kakšnega svetnika Silvina. Po njegovih podatkih — za katere se mu lepo zahvaljujem — povzemam: ne stari ne novi brevir nima tega imena. Prav tako ne misal, Musterkalender, Grundkalender, ne Herderjev Leksikon, ne Kirchenlexikon. Ima pa ga trikrat Martyrologium Romanum, po katerem je zabeležil omenjene dneve v Slovenčevem koledarju. Pač ima ta Martyrologium pogostokrat ime Silvanus, tudi v tem razdobju, za katerega nam gre, namreč 4., 5. in 24. maja. In zopet ne aprila, kakor bi sledilo iz natančnega podatka v Obiskih in rokopisu.

Na podlagi vsega tega sklepam, da Merhar ni povzel psevdonima po svetem Silvinu, temveč kvečjemu po svetem Silvanu v začetku maja. Mogoče je tudi, da je to ime prevzel že 17. februarja istega leta, pa ga je za javnost določil šele tiste dni po Kettejevi smrti. Dana pa je tudi še tretja možnost, da je psevdonim vzet po kom drugem, recimo po Silvi, kakor na primer Čampov psevdonim Vane Betkin itd., na kar bi spominjal tudi priimek Sardenko, ter bi se psevdo-

nim torej, preveden v slovenščino, lahko tudi bral: Silvino srčece. Tako bi torej v tem imenu lahko tičal tudi že tisti Sardenkov osnovni pesniški navdih, ki je pozneje rodil Dekliške pesmi in se razvil v marijanski poeziji, v katero je — kakor smo videli že lani — prelil svojo rahlo nadahnjeno erotičnost. S svojimi izjavami o vzniku psevdonima bi jo torej skušal samo — zakriti...

Morda? Gotovo pa je, da njegovo pesniško ime hrani v sebi nekaj zanimivih zagonetnosti.

Tine Debeljak.

Drobiž iz Kettejeve ostaline.

Pesniku Cvetku Golarju je pisal svoj čas njegov prijatelj Dragotin Kette pismo, kateremu je priložil tudi svoj prevod Lermontove Gruzinske pesmi ter kratko Pravljico o skopem kralju Bin-nirudu. Cvetko Golar je to pismo s priloženo vred poslal svoj čas sedaj pokojnemu dr. Avgustu Žigonu ter se sedaj gotovo nahaja v njegovi zapuščini. Pesmi pa je prepisal ter jih je ohranil pri sebi. Ker pa Žigonova zapuščina po želji pokojnikovi še ni na razpolago znanstvenemu izkoriščanju in tudi ta majhen drobiž ni še v evidenci Kettejevih literarno zgodovinskih raziskovateljev (glej Koblarjevo izdajo Zbranih spisov!), natisnemo na tem mestu pesem in pravljico po prepisu Cvetka Golarja. — Ur.

Gruzinska pesem.

Od Lermontova — Prevedel
Drag. Kette.

Gruzinka mlada je živela,
v haremu temnem je venéla.

Nekdaj v očeh
prelepih dveh
sin boli, ah, demant ljubezni
zalesketal se,

nad njo Armenec stari, jezni
spet izkričal se.

Bogastvo sije naokoli,

kako naj žalostna ne bo-li
črnooka?

Njega roka
devico gladi dan na dan.

Pravljica o skopem kralju Bin-nirudu.

Zapisal Dragotin Kette.

Bin-nirud, kralj devete dežele, je slonel nekega dne na oknu svoje palače. Pod oknom pa sta se pogovarjala dva deveto-deželana:

»Kaj dela naš kralj?«

»Jé, brate, jé!«

»Ah, Asur, da bi bil jaz enkrat pri njegovem obedu!«

»A Idil-ili, kaj ti želiš...«

Bin-nirud pa je bil zelo skop. In da bi se pač nikomur več sline ne cedile po njegovem obedu, je povabil Idil-ilija k sebi. In posadil je Idil-ilija vis-à-vis. In prinesli so kralju dehteče divjačine, a Idil-iliju ničesar.

»Izborna divjačina, ne-li, Idil-ili?«

»Unikum v celem carstvu,« je dejal ta, pak si mislil:

»Kralj se ne šali zastonj.«

Dalje prineso kralju najslajših testenic.

»Niso li sladke testenice?«

»Oh, kar sprijemljejo se mi ustnice, svetli kralj, sam Ormuzd jih je pekel.«

Menil pa je Idil-ili:

»Šala ne bo zastonj.«

Prineso pa tudi sladkih vin, ne malvazije, ne vivodince, ne ljutomerčana, ampak, ah, če ga ne piješ, ga itak ne poznaš, a če ga piješ, to pozabiš pijoč na njegovo ime.

»Nisi še takšnega pil, kaj?«

»Ariman me končaj, če sem ga. Za sto let mi podaljša življenje.«

»A zdaj pojdi, brate, izpolnil sem tvojo željo.«

Idil-ili je zijal od presenečenja, a zijal je še potlej, ko je prišel na cesto. In vpraša ga Asur:

»Idil-ili, kaj zijaš?«

Oni pa se je zavedel in dejal:

»Brate, še zdaj se mi sline cedijo po kraljevem obedu...«

Razglednik:

a) Književnost:

Exupery: Veter, pesek, zvezde (Fr. Jesenovec)	146
Finžgar F. S., Zbrani spisi XI., XII. zv. (Tine Debeljak)	136
Gogolj: Ukrajinske povesti (S. Šali)	146
Jalen Janez: Ovčar Marko, Trop brez zvoncev (A. Žavbi)	138
Koblar Fr.: Stritar, Izbor mladinskih spisov (Lavrin R.)	140
Lukman Fr. Ks.: Sv. Janeza Krizostoma izbrani spisi, I. zv. (J. S.)	142
Puškin-Hribar-Debeljak-Remčeva: Bahčisarajski vodomet (S. Šali)	141
Slovenčeva knjižnica I. letnik (Fr. Jesenovec)	143
Slovenska slovstvena čitanka (V. Beličič)	140
Trstenjak A.: Metodika verouka (J. S.)	147

b) Umetnost:

Gaspari Maksim: 60letnica (St. Mikuž)	152
Kronika razstav v l. 1942 (St. Mikuž)	150
Remec Bara-Puškin: Bahčisarajski vodomet (St. Mikuž)	149
Stelè France: Slovenski lesorez (St. Mikuž)	148
Šantel Saša, 60letnica (St. Mikuž)	153
† Vavpotič Ivan (St. Mikuž)	151

Zapiski:

Msgr. I. Trinko, ob 80letnici (Joža Lovrenčič)	154
Sardenkov psevdonim (Tine Debeljak)	156
Drobiž iz Kettejeve ostaline (Ur.)	158

Umetniške priloge:

Dremelj-Smerdu: Maska I. Vavpotiča, sl. 2.
 Gaspari M.: Nageljni, sl. 5.
 Gorjup Tine: Deklica, sl. 11.
 Jakopič R.: Slovenska Marija, sl. 1.
 Kos Tine: Mati, sl. 6.
 Omerza N.: Frančiškanska cerkev, sl. 9.
 Pavlovec F.: Pred domačo hišo, sl. 8.
 Putrih K.: Portret, sl. 7.
 Remčeva Bara: Bratec in sestrice, sl. 10.
 Šantel Saša: Ljubljanski grad, sl. 4.
 Trinko I.: Slap v gozdu, sl. 3.

Naslovna stran: Jakac Božidar.

Vinjete: Perko Lojze, Osnutki k Martinu Krpanu, str. 3, 136.
 Olaf Globočnik: Svatba, str. 154.

Redakcija je bila zaključena 1. aprila 1943.

Dom in svet bo izšel do konca leta še v enem zborniku 1943/2. Naročnina znaša letno 50 lir, vsak zbornik v nadrobni prodaji 35 lir. Izdaja ga konzorcij Doma in sveta: dr. Joža Lovrenčič, Mirko Javornik, dr. Stane Mikuž, Severin Šali, dr. Tine Debeljak in dr. Alojzij Odar. Odgovorni urednik: dr. Tine Debeljak, Ljudska tiskarna. Odgovorni izdajatelj: dr. Alojzij Odar. Upravišтво: v Ljubljani, Pred škofijo 5. — Tisk in klišeji Ljudske tiskarne v Ljubljani. Za tiskarno odgovarja: Kramarič Jože.

Dom in svet, letnik LV. - Zbornik 1943/4.-XXI.

Leposlovje:

P e s m i :

a) izvirne:

Balantič France:	In spet sem vitki vrč za božjo kri	23
	Jesenski ognji	23
	Truplo v polju	22
	Zadnje sonce	22
Beličič Vinko:	Ob logu	80
	Pomladne vode	80
	Tiha žolta luč	80
Bračko Stanko:	Jesenska pesem	82
	Večer	82
Čampa Ivan:	Pesnik in pomlad	29
Lovrenčič Joža:	Legenda o menihu pisarju in vrednosti črk	63
	Msgr. Ivanu Trinku	154
Ludvik Dušan:	Kolombina	81
	Pojóče srce	81
Sardenko Silvin:	Gazelici	106
Šali Severin:	Bajka	105
	Balada	3
	Deklici	58
	Noč	122
	Podoknica	2
	Prošnja za mrtvega pesnika	39
	Zimska idila	135
Šmit Jože:	Preprostost	134

b) prevodi:

Dante Alighieri:	Tretji spev Pekla (Tine Debeljak)	40
Mickiewicz Ad.:	Farys — Jezdec (Tine Debeljak)	123
	Mojster mojstrov (Tine Debeljak)	1
Villon François:	Tri balade o minljivosti zemskih stvari (Anton Debeljak)	59

Pripovedništvo:

Dular Jože:	Urbiha ženi sina. (Odlomek iz romana Krka umira)	64
Kociper Stanko:	Peter Košjak. (Povest o dobrem starcu)	4
Krivec Jože:	Pij, fant, grenko pijačo!	128
Majcen Stanko:	Ženin. (Podobe iz življenja Gospodovega):	
	Marija pripoveduje	24
	Mož na povodeu	28
	Med žitom	32
	Idila v viničariji	34
	Mati svojih sinov	36

Znanstvo:

Baraga Srečko:	Problem Trdinove upokojitve	83
Grivec Franc:	Ob svitu krščanstva	44
Kastelic Jože:	Antični snovni elementi v Prešernovem Sonetnem vencu	107